T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (ESKİ TÜRK
EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ŞAH İSMAİL HALK HİKÂYESİ ÜZERİNDE MONOGRAFİK BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
NİLGÜL GEDİK ÇETİN

ANKARA 1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (ESKİ TÜRK
EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ŞAH İSMAİL HALK HİKÂYESİ ÜZERİNDE MONOGRAFİK BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
NİLGÜL GEDİK ÇETİN

YÖNETEN
PROF. DR. HASAN ÖZDEMİR

ANKARA 1998

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (ESKİ TÜRK EDEBİYATI) ANABİLİM DALI

ŞAH İSMAİL HALK HİKAYESİ ÜZERİNDE MONOGRAFİK BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. HASAN ÖZDEMİR

TEZ JÜRİ ÜYELERİNİN ADI VE SOYADI	İMZASI
PROF. DR. MUSTAFA CANPOLAT	
PROF. DR. İSMAİL ÜNVER	
PROF. DR. HASAN ÖZDEMİR	

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ

KISALTMALAR

I. GİRİŞ 1

A. Türk Halk Hikâyeleriyle İlgili Araştırmaların Dünü Bugünü 1

B. Halk Hikâyelerinin Tür Olarak Özellikleri 6

C. Halk Hikâyelerinin Diğer Halk Edebiyatı Türleriyle Münasebeti 12

D. Tezde Uygulanan Yöntem 17

II. ŞAH İSMAİL HİKÂYESİNİN YAZILI VE SÖZLÜ BELGELERİ 21

YAZILI METİNLER 22

1. Yazmalar 22

2. Basma Varyantlar 22

3. Latin Harfli Baskılar 23

B. SÖZLÜ VARYANTLAR 24

III. SÖZLÜ VE YAZILI VARYANT VE HİKÂYE İLE İLGİLİ METİNLERİN KARŞILAŞTIRILMASI 28

A. Şah İsmail Hikâyesinin Yazılı Biçimlerinin Karşılaştırılması 28

B. Hikâyenin Sözlü Varyantlarının Karşılaştırılması 34

C. Yazılı Metinlerle Sözlü Varyantların Karşılaştırılması 39

IV. HİKÂYENİN KONUSU 47

V. HİKÂYENİN BELLİ BAŞLI EPİZOTLARI 51

VI. EPİZOTLARA BAĞLI MOTİFLERİN TAHLİLİ VE DİĞER HALK HİKÂYELERİYLE MÜNASEBETİ 51

A. Giriş Epizotu 52

B. Âşık Olma Epizotu 69

C. Kavuşmanın Engellenmesi Epizotu 82

D. Kavuşma Epizotu 117

VII. HALK MASALI OLARAK ŞAH İSMAİL HİKÂYESİ..... 125
VIII. HİKÂYEDE YER ALAN ŞİİRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 127
A. Âşık Olma Epizotunda Yer Alan Şiirler..... 127
B. Kavuşmanın Engellenmesi Epizotunda Yer Alan Şiirler..... 134
IX. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ..... 191
X. HİKÂYENİN KAHRAMANLARI..... 198
XI. HİKÂYEDE GEÇEN YER ADLARI..... 201
XII. ŞAH İSMAİL HALK HİKÂYESİ İLE ELİF İLE MAHMUT HALK HİKÂYESİNİN MUKAYESESİ..... 202
XIII. ŞAH İSMAİL HALK HİKÂYESİ İLE HURŞİT İLE MAHMİHRİ HALK HİKÂYESİNİN MUKAYESESİ..... 212
XIV. SONUÇ..... 220
XV. BİBLİYOGRAFYA..... 226
EK: I. ÇEVİRİ METİNLER
A. Şah İsmail ile Gülizar Hanım adlı Yazma Metnin Çevirisi..... 1
B. İptida-i Şah İsmail adlı Cöngün Çevirisi..... 33
II. METİNLER..... 50
III. RESİMLER..... 83
ÖZET..... 123
SUMMARY..... 124

ÖNSÖZ

Türk halk edebiyatının önemli türlerinden biri olan halk hikâyeleri, 19. Yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar birçok bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmaların bir kısmında halk hikâyeleri bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmiş, bir kısmında da belli halk hikâyeleri inceleme konusu olmuştur. Biz bu tezimizde Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesini ele alıp inceledik. Tezimizde değerlendirdiğimiz metinler, 1 Yazma, 1 Cönk, 21 Latin harfli baskı ile sözlü gelenekten muhtelif zamanlarda tespit edilip yayınlanmış olan 13 metne dayanmaktadır.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi üzerine 1929 yılında Hans August Fischer'in, 4 taşbasma metne dayanan bir incelemesi dışında günümüze kadar hikâye bilimsel bir inceleme konusu olmamıştır.

Halk arasında son zamanlara kadar geniş bir coğrafyada anlatıldığı bilinen bu hikâyeyi tezimizde inceledik. Tezimizin "Giriş" bölümünde Kunos'tan başlayıp günümüze kadar Türk halk hikâyeleri üzerinde yapılan çalışmalar, halk hikâyelerinin tür olarak özellikleri ve halk hikâyelerinin tasnif çalışmaları hakkında bilgi verdik. Hikâyenin hem eski biçimi hem de yakın bir zamanın sözlü geleneğinde yaşayan biçimleri dikkate alınarak değişen zaman süreci içinde Şah İsmail hikâyesinin gösterdiği değişimi; bu hikâyenin diğer halk hikâyeleri ile münasebetini masal ve halk hikâyesi gelenekleri arasındaki karşılıklı münasebetleri ortaya koymaya çalıştık.

Tez çalışmam süresince benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Hasan Özdemir'e ve eşim M. Caner Çetin'e teşekkür ederim.

Nilgül GEDİK ÇETİN

KISALTMALAR

Aa-Th	: Antti Aarne-Stith Thompson, The Types of the Folktale, Helsinki, 1928 FFC74, 2. Baskı 1961 FFC 184, son baskı1964.
a.g.e	: Adı geçen eser
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
HBH	: Halk Bilgisi Haberleri
M.E.B.	: Millî Eğitim Bakanlığı
Motif-Index	: Stith Thompson, Motif -Index of the folk-literature, Helsinki, 1932-1934, Kopenhagen 1955-1958.
S	: Sayı
s	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TFA	: Türk Folklor Araştırmaları
TTV	: W. Eberhard-P. Naili Boratav, Typen Türkischer Volksmärchen, Wiesbaden, 1953.

I. GİRİŞ

A. TÜRK HALK HİKÂYELERİ İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARIN DÜNÜ BUGÜNÜ

Türk halk edebiyatı alanında olduğu gibi, Türk halk hikâyeleri üzerinde ilk defa duran Macar bilimadamı *Ignacz Kunos*'un, *Türkische Volksromane in Kleinasien* başlıklı makalesi bu alanda yapılmış ilk çalışmadır. Bu makaleden sonra konu ve yapı itibariyle birbirinin eşiti matbu halk hikâyelerimiz Türkoloji dünyasının dikkatini çekmiş ve o tarihten bu güne, bu kitaplar üzerinde birçok çalışma yapılmıştır.

I. Kunos, bu makalesinde 10 halk hikâyesiyle bunlarla ilgili değerlendirmelerine yer vermiştir. I. Kunos'un üzerinde durduğu ve "halk romanı" diye adlandırdığı Türk Halk hikâyeleri şunlardır: Köroğlu, Şah İsmail, Elif ile Mahmut, Melikşah, Âşık Garip, Derdiyok ile Zülfisiyah, Razinihan ile Mahfiruze, Gül ile Sitemkâr, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Âşık Kerem, Âşık Ömer, Asuman ile Zeycan, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun'dur. Kunos, ayrıca Kerem ile Aslı, Âşık Garip ve Âşık Ömer adlı üç hikâyeyi Macarca'ya tercüme ederek "Türklerin Milli Romanları" adıyla yayınlamıştır. [1] I. Kunos, Halk hikâyelerinin Türkmen Kahramanlık destanları olduklarını ve Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya geldiklerini ileri sürer.[2]

Kunos'un yukarıda sözünü ettiğimiz makalesinden sonra Türk hikâyelerini müstakil bir konu olarak ele alan *Otto Spies*, bu hikâyeleri daha geniş mikyasta mütalâaya çalışan ve konuları aşk olan hikâyelere toplu bir bakış temin eden eseri *Türkische Volksbücher*'i çıkarmıştır. Bu eseri 1941 yılında *Behçet Gönül Necatigil, Türk Halk Kitapları* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Behçet Gönül Necatigil, "Türk Halk Kitaplarının Tercümesi Münasebetiyle" başlığı altında yazmış olduğu "Giriş"te 1892'den 1932'ye kadar bu konuda yapılan çalışmaları özetlemiştir.[3]

1899 yılında *V. Radloff, Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme* serisinin VIII. Cildini Osmanlı Türklerinin halk edebiyatına ayırmıştır. Burada Kunos'un

---

[1] Ignacz Kunos, Türkische Volksromane in Kleinasien, Ungarische Revue, 12.Jahrgang (1892), bzw. 13. jahrgang (1893), Budapest.

[2] Ignacz Kunos, XIII, s.315.

[3] Otto Spies, Türkische Volksbücher, Leipzig, 1928 (Çeviren: Behçet Gönül Necatigil, Türk Halk Kitapları, İstanbul, 1941).

Osmanlı Metinleri yer almaktadır. Bu ciltte çeşitli halk edebiyatı ürünlerinin yanı sıra Şah İsmail halk hikâyesinin metni ile Kerem'in 123, Garib'in 51 türküsü yer almaktadır.[4]

L. Szamatolski, Aus türkischer Volks-und Kunstdichtung. 1.Köroğlu, 2.Ahmet Hikmets Usümdji adlı eserinde 1302 tarihli bir İstanbul taşbaskısına istinaden *Köroğlu*'nu; 1925'te *Otto Spies*, Ermeni harfleri ile Türkçe ve 1872 tarihli bir baskıdan *Asuman ile Zeycan*'ı Almanca'ya çevirdiler.[5]

1929 yılında *Hans-August Fischer*'in *Schah Ismajil und Gülüzar* adlı çalışması ise Türk halk hikâyelerinin kendi türleri içinde inceleyen bir mukaddeme ile, Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin, çeşitli baskıları karşılaştırılmak suretiyle elde edilmiş, tenkitli metni ve bunun Almanca tercümesinden oluşmaktadır.[6]

1930'da *G. Raquette*, Orta Asya seyahati sırasında ele geçirdiği ve 1325'te yazılmış bir defterdeki *Tahir ile Zühre* hikâyesinin Arap harfleri metnin transkripsiyonunu ve Almanca tercümesini yayınlamıştır.[7]

Avrupadaki bu çalışmalara paralel olarak Türk araştırmacıları da halk hikâyeleri üzerine eğildiler. Bunların bir kısmı sadece metin toplamaktan ibaret olsa da bir kısmı konuyu daha derinlemesine incelediler ve bilimsel eserler ortaya koydular.

Fuat Köprülü'nün 1930'da yayınladığı *Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi* bu konuda yapılmış önemli bir çalışmadır. Köprülü bu eserinde halk hikâyesini çeşitli yönleriyle ele almış, bundan sonraki çalışmalar için örnek olma niteliği kazanmıştır.[8]

Pertev Naili Boratav'ın 1931 yılında yayınladığı *Köroğlu Destanı* adlı eseri ise halk hikâyeleri çalışmalarının en ciddi ve en bilimsel olanı özelliğini kazandı.[9]

1933'te *Çankırı Masalları*'nı toplayan *Ali Dehri*, bu eserinde Çankırı'da çıkan Duygu gazetesinde neşnedilen 4 masalı almıştır. Bu masallardan bir tanesi Asuman ile

---

[4] Ignacz Kunos, Über die Volkspoesie der osmanischen Türken, Radloff, Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme, VIII, Petersburg, 1899, S.I, LXII (Birinci Kısmın Tercümesi: Halk Bilgisi Mecmuası, C.I, Ankara, 1928, s.55-56); Fikret Türkmen, Âşık Garip Hikâyesi, Baylan Matbaası, Ankara, 1974, s.XIV.

[5] L. Szamatolski, Aus türkischer Volks-und Kunstdichtung 1. Köroğlu 2. Ahmet Hikmets Üsümdji, Berlin, 1913. Wissenschaftliche Beilage zum Jaresberchte der Sechsten Städtischen Realschule zu Berlin.,Ostern, 1913; Otto Spies, Esman und Zejdschan, Anthropos Dergisi C.XX, 1925, s.18.

[6] Hans-August Fischer, Schah Ismajil und Gülüzar, Leipzig, 1929.

[7] Muhan Bali, Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi, Baylan Matbaası, Ankara, 1973, s.1; G. Raguette, Tahir bilan Zöhre.

[8] Fuat Köprülü, Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi, İstanbul, 1930.

[9] Pertev Naili Botarav, Köroğlu Destanı, İstanbul, 1931,

Zeycan'dır.[10] 1936'da *Mustafa Nihat Özön, Türkçede Roman* adlı kitabında sekiz halk hikâyesinin isimlerini vererek "Kerem ile Aslı", "Asuman ile Zeycan", "Şah İsmail ile Gülizar Hanım"ın konularını özetlemiştir.[11]

1934'te *Haluk Nihat [Pepeyi], Türk Destanına Giriş* adlı kitabında manzum olarak "Şah İsmail" ve "Tahir ile Zühre"yi yayınlamıştır.[12]

1935'te Edirne halkevi mecmuası Altıok'ta *Nihat Sami Somyarkın (Banarlı), Ferhat ile Şerife Hanım* hikâyesini neşretmiştir. 1937'de *Murat Uraz*, Âşık Kemal'den *Emrah ile Selvi* hikâyesini derleyerek yayınlamıştır.[13] Aynı yıl *Saadettin N. Ergun, Halk Edebiyatı Antolojisi* adlı eserini yayınlamıştır.

Edmond Saussey, 1936 yılında Paris'te *Literature Populair Turc* adlı eserini bastırmıştır. Bu eseri İlhan Başgöz Türkçe'ye çevirmiş ve 1952 yılında yayınlamıştır.[14]

Otto Spies 1939'da Helsinki'de *Şarka Ait İki Halk Hikâyesi* adlı kitabını bastırmıştır. O. Spies, bu eserinde bir Hind halk hikâyesinin tercüme ve tetkikine zeyil olarak, Razinihan ile Mahfiruze hikâyesini de Almanca'ya çevirmiştir.[15]

1937'de *Faruk Rıza Güloğlu*, Matbuat Umum Müdürlüğünün halk kitaplarının modernleştirilmesini isteyen tamimi üzerine çıkan tartışmaları ve yazarın kişisel görüşlerini içeren *Halk Kitaplarına Dair* adlı kitapları çıkarmıştır. Bu tamimden sonra *Besim Atalay, Âşık Garip* ve *Kerem ile Aslı*'yı; *Bekir Sıtkı Kunt* da *Arzu ile Kamber*'i hazırlamıştır.

Bu yazarların yanı sıra *Selami Münir Yurdatap, Muharrem Zeki Korgunal, Murat Uraz, Eflatun Cem Güney, Dâniş Remzi Korok* v.b. yazarlar halk hikâyelerini yeni bir şekilde işleyerek dil, üslup yönünden tamamen değiştirmişler ve hikâyelerin orijinalitesini kaybettirmişlerdir.

1942'de *Vehbi Cem Aşkın, Emrah ile Selvican Hikâyesi*'ni; 1943'te *Pertev Naili Boratav* ile *Halil Vedat Fıratlı, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi* adlı eseri yayınlamışlardır.

1945'ten sonra halk hikâyeleri ve hikâyeciliği üzerinde yapılan çalışmalar daha bilimsel olma özelliği kazanmıştır. 1946'da *Pertev Naili Boratav*, bu konuyu bütün

---

[10] Ali Dehri, Çankırı Masalları, Çankırı, 1933.
[11] Mustafa Nihat Özön, Türkçede Roman, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1936.
[12] Haluk Nihat [Pepeyi], Türk Destanına Giriş, Ülkü Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s.53-81.
[13] Fikret Türkmen, Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma, s.XIII-XV.
[14] Edmond Saussey, Literature Populair Turc, Paris, 1936 (Çeviren: İlhan Başgöz, Türk Halk Edebiyatı, Emek Basımevi, İstanbul, 1952).
[15] Otto Spies, a.g.e., s.IX.; Zwei Liebesgeschichte aus dem Orient. F.F.C. No:127, Helsinki, 1939.

cephelcriyle ele alarak *Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği* adlı eserinde halk hikâyelerini mevzu, şekil ve üslup, nevi, doğuşu ve gelişmesi, tarihle ilgi, kitaba geçişi meseleleriyle incelemiş, ek metinler ve çok geniş bir bibliyografya ile zenginleştirmiştir.[16] 1948'de *Pertev Naili Boratav*, *Oriens* dergisinin ilk sayısında *Binbir Gece Masalları ile Türk halk hikâyeleri* arasındaki münasebeti işlemiştir. Yine *P. N. Boratav*'ın *Philologie Turcicae Fundamenta*'nın ikinci cildinde yazdığı sekiz makaleden birisi *L'epope et la 'Hikâye'* (Destan ve Hikâye) başlığını taşımaktadır. Bu makalede destan biçimi, yapısı ve halk hikâyelerinin teşekkülü, destanla müşterek yönleri, diğer Türk boylarındaki bazı hikâyeler ve destanlar, şiirlerin yapısı ayrı ayrı incelenmiştir.[17]

1949'da *Şükrü Elçin, Kerem ile Aslı* hikâyesini doktora tezi olarak ele almıştır. Aynı yıl *İlhan Başgöz, Biyografik Türk Halk Hikâyeleri* üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır. Bu tezde Tufarganlı Abbas, Âşık Kerem, Âşık Garip, Ercişli Emrah, Karacaoğlan ve Dede Kasım gibi Türk halk hikâyeleriyle Arap, Fransız ve İngiliz halk hikâyelerini karşılaştırmış, aralarındaki ilişkileri araştırmıştır. 1963'te *Ferruh Arsunar*, Fırıldak Ökkeş'ten *Köroğlu*'nun Maraş varyantını derlemiş ve yayınlamıştır.[18]

İlhan Başgöz, Amerika'da neşredilmekte olan "Asian Folklore Studies"de Türk halk hikâyelerinde rüya motifini inceleyen uzun bir makale yazmıştır. 1973'te yeni eklemeler yaparak aynı makaleyi Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi"nde *Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri* adıyla yayınlamıştır. İlhan Başgöz, bu makaleye "Folklor Yazıları" adlı kitabında da yer vermiştir.[19]

Otto Spies'in öğrencisi *Edith Fischdick* 1958 yılında *Elif ile Mahmut* hikâyesini doktora tezi olarak hazırlamıştır.[20]

Pertev Naili Boratav, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Folklor Arşivi'nde 67 halk hikâyesinin tespit edildiğinden bahsetmiş ve bunların listesini de neşretmiştir. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde 1963'ten beri birçok hikâye banda alınmış, bunlardan

---

[16] P. Naili Boratav-H. Vedat Fıratlı, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Maarif Matbaası, Ankara, 1943; Pertev Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği, Adam Yayınları, Ankara, 1946.

[17] Pertev Naili Boratav, Observations preliminaires; L'epopee et la "hikâye"; le conte et la legende; les proverbes, Philologie Turcicae Fundamenta, II. Mainz, 1964, s.1-77.

[18] İlhan Başgöz, Biyografik Türk Halk Hikâyeleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1949.

[19] İlhan Başgöz, "Dream Motif in Turkish Folk Stories and Shamanistic İnititation", Asian Folklore Studies, C.26-1, Tokyo, 1967, s.1-18.; "Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri", Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C.5, S.2, Ekim 1973, s.71-86.; Folklor Yazıları, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, s.24-38.

[20] Edith Fischdick, Das türkische Volkbüch "Elif und Mahmud" Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenkunde, Walldorf-Hessen, 1958 (Doktora Tezi).

Muhan Bali'nin derlediği hikâyelerin sayısı kendisi tarafından yayınlanmıştır. 1973'te *Ercişli Emrah ile Selvi Han* hikâyesi üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun *Anadolu Diyalektolojisi* üzerine derlediği malzeme içinde de zengin halk edebiyatı ürünlerinin yanı sıra bazı hikâyelerinin metinleri ve bazılarına ait parçalar yer almaktadır: *Doğu illerimiz Ağızlarından Toplamalar*'ın içinde Latif Şah ile Telli Mihriban hikâyesi, Nağıl, Ehmet Vezir, Kerem (parça), Âşık Abbas (parça), Âşık Kerem; *Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*'ın içinde Memmet Şah Hekâsı, Elboğlu, Âşık Şahmayıl'dan, Muhayı Hurşut Bey; *Anadolu Diyalektolojisi Üzerine Malzemeler I*'in içinde de eksik bir Kerem ile Aslı hikâyesi; *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*'da Şahısmail ve Güllüzar adlı hikâye bulunmaktadır.[21]

1972'de *Saim Sakaoğlu, Asuman ile Zeycan*'ı[22]; 1973'te *Fikret Türkmen, Âşık Garib*'i[23]; 1974'te *Ergun Sav, Halk Hikâyeleri*'ni[24]; 1983'te *Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre*'yi[25]; 1993'te *Doğan Kaya, Mahmut ile Nigar* hikâyesini[26]; 1996'da *Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, Hurşit ile Mahmihri Hikâyesi*'ni[27] yayınlamışlardır.

Ayrıca çeşitli halkevlerine ait mecmualarda birçok hikâye metinleri yayınlamıştır. Ancak, bunların derleniş usullerinin bilimsel olup olmadığı tartışma konusudur. Buna rağmen bilhassa Halk Bilgisi *Haberleri* (HBH), *Altıok* (Edirne), *Yeni Türk* (Eminönü) gibi ciddi ve dikkate değer neşriyatta bulunanları da mevcuttur. Bunlarla ilgili bibliyografya Kültür Bakanlığı, Milli Folklor Enstitüsü'nün çıkardığı *Türk Folklor ve Etnografyası I, II* adlı kitaplarda gösterilmiştir.[28]

Bunların dışında Türk halk hikâyeleriyle ilgili çalışmalara üniversitelerde yapılan çeşitli lisans ve yüksek tezlerini de ekleyebiliriz.

---

[21] Ahmet Caferoğlu, Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1942; Güneydoğu İlleri Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1945; Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I, İstanbul, 1940; Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar, TDK yayınları, İstanbul, 1944; Fikret Türkmen, a.g.e., s.XV-XVI.

[22] Saim Sakaoğlu, Asuman ile Zeycan, Ankara, 1972.

[23] Fikret Türkmen, Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma, Baylan Matbaası, Ankara, 1973.

[24] Ergun Sav, Halk Hikâyeleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1974.

[25] Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.

[26] Doğan Kaya, Mahmut ile Nigar Hikâyesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Ankara, 1993.

[27] Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz, Hurşit ile Mahmihri Hikâyesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

[28] Fikret Türkmen, Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma, s.XV-XVI.

B. HALK HİKÂYELERİNİN TÜR OLARAK ÖZELLİKLERİ:

Türk halk edebiyatında âşıkların yaratıp geliştirdiği türlerin önemlilerinden biri de halk hikâyeleridir. Halk hikâyelerinin tür olarak özelliklerine geçmeden önce halk hikâyelerinin kaynakları ve tasnif çalışmaları üzerinde durmayı uygun görüyoruz.

Pertev Naili Boratav halk hikâyelerini kaynağına göre dört gruba ayırmıştır:

1. Olmuş vakalar (olaylar): Bunlar Doğu Anadolu'da kasidelerin (kısa hikâye) Güney Anadolu'da bozlakların (türkülere bağlı hikâye), eşkiyalara dair ufak türkülü hikâyelerin konularına esas olan vakalardır.
2. Yaşamış ya da yaşadığı rivayet olunan âşıkların tercüme-i halleri.
3. Köroğlu menkabeleri ve bu tipte diğer menkabeler.
4. Klasik manzum hikâyeler, masal ve hikâye kitapları ve sözlü gelenekteki masallar: Tutiname, Binbir Gece, Kırk Vezir Hikâyeleri gibi asılları Arap veya Hint olan mahsullerin İran yoluyla yakın şarka geçmiş şekilleri (tercüme veya taklitleri); İran edebiyatının Heftpeyker, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin gibi klasik manzum eserlerinin Türkçe'ye tercüme edilmiş veya kısaltılmış şekilleridir.[29]

Halk hikâyelerinin tasnif çalışmaları konuları ve boyutları yönünden iki farklı açıdan yapılmıştır. Boyutları yönünden halk hikâyeleri iki kümeye ayrılır:

1. Efsaneden, masaldan ya da gerçek yaşamdan alınmış bir tek olay çevresinde örülmüş, yapısı basit, kısa hikâyeler; bunları Doğu Anadolu bölgesinde *serküşte* (sergüzeşt kelimesinden bozma) ya da *kaside* (kıssa kelimesinden bozma) gösterirler; türküleriyle birlikte en çok bir iki saatli anlatma süresi olan hikâyelerdir.
2. Daha kalabalık kişileri, birbiri ardından gelen beklenmedik durumları ve bunun sonucu olarak da az çok çapraşıklaşan olayları birbirine ekleyerek anlatıya uzun bir süre sağlayan hikâyeler; bunlar çoğunlukta kahramanların hayatlarından uzunca bir süreyi (aşk hikâyelerinde) ya da kısa bir sürenin çok maceraları bir dönemini (Köroğlu Kolları'nda) konu edinmişlerdir; bu çeşitten büyük hikâyelerin anlatılması bir geceden beş, hatta yedi geceye kadar sürebilir.[30]

Konularına göre halk hikâyeleri:

Halk hikâyelerinin konuları bakımından çeşitli tasnifleri yapılmıştır:

---

[29] P. Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği, Adam Yay., İstanbul, 1988, s.38-39.
[30] P. Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988, s.53.

Kunos halk hikâyelerini üçe ayırmıştır:

1. Kahramanlık romanı
2. Saz şairlerinin romanı
3. Saz şairleri-kahramanlık romanı[31]

Kunos'un tasnifini Hans-August Fischer de beğenir;[32] Otto Spies ise bu tasnifi "Bu sathi bir görüşe göre yapılmış bir tasniftir" diye eleştirir.[33]

Nihat Sami Somyarkın (Banarlı) da Kunos gibi halk hikâyelerini üçe ayırır:

1. Menkabevi kahramanlık hikâyeleri
2. Aşk hikâyeleri
3. Klasik edebiyattan doğma hikâyeler[34]

İsmail Habip Sevük, halk hikâyelerini şekilleri ve hacimleri bakımından, Büyük halk hikâyeleri (Kerem, Şah İsmail vs.) ve Bozlaklar olmak üzere ikiye ayırır. Büyük halk hikâyelerinde nesir esas, nazım tali; Bozlaklarda ise nazım esas, nesir talidir.[35] Bu tasnifin yanında İsmail Habib Sevük bütün halk hikâyelerini içine alan bir başka tasnif yapar. Bu tasnife göre;

1. Dede Korkut Hikâyeleri
2. Destani Halk Hikâyeleri (Kerem, Elif ile Mahmud)
3. Hamasi Halk Hikâyeleri (Hamza, Battal gibi kahramanlara ait hikâyeler)
4. Aşklı Hikâyeler (Tayyarzade hikâyesi)

olmak üzere dörde ayrılır.[36]

Edmond Saussey de Türk hikâye edebiyatını

1. Legendes des origines (Menşeleri anlatan menkabeler: Oğuz menkabesi gibi)
2. Legendes Musulmanes (İslami menkabbeler: Battal, Hamza hikâyeleri gibi)
3. Legendes sur les poetes errants (Gezici şairlere-aşıklara- dair hikâyeler)

olmak üzere üç grupta incelemiştir.[37]

---

[31] P. Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği, s.33.
[32] P. Naili Boratav, a.g.e., s.33.
[33] P. Naili Boratav, a.g.e., s.33.
[34] P. Naili Boratav, a.g.e., s.33.
[35] P. Naili Boratav, a.g.e., s.33.
[36] P. Naili Boratav, a.g.e., s.33.
[37] P. Naili Boratav, a.g.e., s.34.

Hikmet İlaydın da halk hikâyeleriyle ilgili tasnif denemesi yapmıştır. Hikmet İlaydın şark hikâye edebiyatı konularına ve muhtevalarına göre

1. Dini mevzular (Mevlut gibi)
2. Milli mevzular, destani eserler (Şehname, İskendername gibi)
3. Âşıkane mevzular (Leyla ile Mecnun gibi)[38] diye üçe ayırmıştır.

Pertev Naili Boratav, halk hikâyelerinin sözlü gelenekteki özelliklerini (vasıflarını) göz önünde tutar ve bu hikâyeleri genel olarak konuları bakımından ikiye ayırır:

I. Kahramanlık hikâyeleri:

Bu gruptaki hikâyeleri ikiye ayırabiliriz:

a. Köroğlu Kolları: Kimi hikâyeciler Köroğlu hikâyelerinin yirmi dört kol olduğunu rivayet ederler. Anadolu ve Anadoludışı bütün anlatmalarda sadece kolların adlarına dayanılırsa bu sayı otuz dörde çıkar; ama tam anlamıyla gerçeği de yansıtmaz. Çünkü çoğu kez bilinen bir hikâyedeki yer, kişi adları değiştirilmek suretiyle "yeni bir kol" anlatıldığı olur. Yer ve çağ değiştikçe, hikâyeciler ufak tefek eklemelerle aynı temayı, ayrı ayrı kahramanlara uyarlayarak "yeni bir kol" düzenlemiş sayarlar.
b. Köroğlu hikâyelerine gelenekte bağlanan kahramanlık hikâyeleri velahit da aşk vakalarından çok yiğitlik maceralarını konu edinen hikâyeler.
c. Bu hikâyelerin kahramanların Köroğlu ve onun keleşleri tipinde kahramanlardır. Maceraları kavgalarla kılıç zoruyla kazanılmış zaferlerle doludur. Âşık-hikâyeciler, içinde kavga-dövüş geçen anlatıları da (Şah İsmail, Bey Börek vb) bu gruba sokarlar.

II. Aşk hikâyeleri:

Bütün yönleriyle aşk geleneğinin özelliklerini en iyi gösteren yaratmalarıdır. İki alt gruba ayrılırlar:

a) Muhayyel kahramanları olan halk hikâyeleri:

Bu hikâyeler kahramanlarını âşık olmayan kişiler anasından seçer. Bunların konuları bir halk masalından, hikâyeyi düzen âşıkın çevresinde geçmiş ve toplumda iz bırakmış herhangi bir olaydan, halk içinde çok okunan tarih (menkabe) ya da "Binbir Gece" çeşidi hikâye kitaplarından alınmadır.

---

[38] P. Naili Boratav, a.g.e., s.34.

b) Yaşadıkları gelenek tarafından kabul edilen veya muhakkak olan âşık-şairlerin hikâyeleşmiş tercüme-i halleri (Âşık Garip, Ercişli Emrah, Kerem, Karacaoğlan, Tufarkanlı Abbas, Kurbani vb) pek çok tanınmış âşıkların hayatları, bu çeşitten hikâyeler içinde anlatılmıştır. Bu tür hikâyelerde baş kahraman bütün macerasını "âşık" kişiliğiyle sürdürür; metni süsleyen şiirler, maceraları anlatan âşıkın kendi şiirleri diye kabul edilir.[39]

HALK HİKÂYELERİNİN ÖZELLİKLERİ:

Halk hikâyelerini Kara-Hekât (Yaşlı nene ve dedelerin anlattığı türküsüz hikâyeler) ile Türkülü Hekât diye ikiye ayırırız. Türkülü Hekâtlar kendi arasında ikiye ayrılırlar:

1. Usta-Âşıklar: Kendileri de yeni yeni türkülü hikâye düzmüş olup Köroğlu, Âşık Garip, Şah İsmail v.b. gibi eski ve yeni çağdaki âşık ve yiğitlerin maceraları ile destanlarını anlatırlar.
2. Kendileri hikâye düzmeyen fakat usta-malı eski türkülü hikâyelerimizi anlatan Hekâtçı-Usta'lardır. Bunlar ata-dede görgüsü ile ezberledikleri hikâyeleri, çok ustalıkla ve zevkle dinlenecek biçimde anlatırlar.

Türkülü-Hekât denilen halk hikâyeleri, Saya (Nesir) ve Deyiş/türkü (nazım) olmak üzere iki türlü sözlerden düzülmüştür.[40] Halk hikâyelerinde olayın akışı nesirle gider, fakat heyecanlı yerlerde ifade nazma dökülür. Bu hikâyelerin ifade şekli nesir ve nazmın sıralama olmasıdır. Fakat hikâyede asıl olan nesirdir. Manzumeler bu esas hikâyeyi süslemek ve sanatlandırmak için kullanılır. Bunun için yalnız manzumelerle vakayı takibe imkan olamaz. Halbuki manzumeler kaldırılırsa vaka ve hikâye akışı yine kalır.[41]

Halk hikâyelerinde şiir söyleme geleneği, bu hikâyelerin sazla okunmasının bir sonucudur. Hikâye söylenirken araya, hikâyenin o kısmıyla ilgili ve o sırada konuşacak olan şahsın ağzından şiir girer. Bu şiirler bazen alelade konuşmalardır. Sonra sorulu cevaplı veya nöbetle karşılıklı söylenen şiirler de çok yaygın şiirlerdir.[42]

---

[39] P. Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği, s. 34; 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı s. 53-55.
[40] M.Fahretti Kırzıoğlu, Halk Hikâyecilerinde "döşeme" Söyleme Geleneği, Türk Dili Dergisi Halk Edebiyatı Özel Sayısı, Sayı 207, s.470.
[41] İ. Habip Sevük, Edebiyat Bilgileri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1942, s.297-298.
[42] P. Naili Boratav, Köroğlu Destanı, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s.80.

Halk hikâyelerinin konusunu iki sevgilinin doğmaları, evlenmeleri, murat alıp murat vermeleri ya da aşk yüzünden ölmeleri oluşturur. Bu hikâye, bütün halk hikâyelerinde daima aynı tertip dahilinde görülen ve birbirinden kolayca ayrılan dört ayrı bölümde cereyan eder.

Birinci Bölüm: Bu bölüm mukaddeme ve medhal mahiyetindedir. Hikâyenin esas kahramanı olacak çocukların olağanüstü doğuşunu anlatır: Bu çocukların dünyaya gelişi büyüsel elma, dua veya adak gibi vasıtalarla, yani olağanüstü şekillerdedir. Çocuğu olmayan padişah ile veziri seyahate çıkarlar. Yolda rastladıkları derviş onlara bir elma verir. Bu meyvenin sayesinde padişahın, padişahın veya vezirin çocukları olur. Çocuklardan biri kız, biri erkek olursa, onları birbirine vermeyi daha baştan kararlaştırırlar.

İkinci Bölüm: Oğlanın kıza yahut mucize ile doğmuş her iki çocuğun birbirlerine karşı duydukları aşk ve sevdayı hikâye eder. Bazen sevginin (aşkın) doğuşu ilk bakıştadır (Ferhat ile Şirin); fakat genellikle, oğlan, talihin kendisine mukadder kıldığı kızın hayalini rüyasında görür. Derviş rüyada görünür ve âşık gence, aşk dolusunu uzatır. Kız da aynı rüyayı görmüştür. Kadeh boşalır boşalmaz, kalplerinde aşkın alevleri esmeye başlar. Aşk dolusunu içtikten sonra beyit düzmek ve söylemek kabiliyetini de kazanırlar.

Üçüncü Bölüm: Hikâyenin asıl gövdesini bu bölüm teşkil eder. Erkek kıza kavuşmak ve muradına ermek için seyahatlere, maceralara, beşer takati üstünde fedakârlıklara başlar. Bu bölüm bu gibi hikâyelerin hemen hemen dörtte üçünü kapsamaktadır. Zaten hikâyeler birbirinden asıl bu sahada ayrılırlar. Bu saha bilhassa erkek kahramanın çeşit çeşit engelleri bertaraf etmek suretiyle daimi bir cehd göstermesinden ibarettir. Hepsinde müşterek olan esas, murada öyle kolay erilemediğidir.

Dördüncü Bölüm: Bu bölümde hikâye sona erer. İki sevgili, mesut ve bahtiyar, birleşirler. Erkek, sevgilisine kavuşur; gösterdiği fedakârlıkların mükâfatını görür ve hikâye "kırk gün kırk gece" süren düğünle biter. Birkaç halk hikâyesinin sonu ise trajiktir. İki sevgili yeryüzünde birleşemezler.[43]

Halk hikâyelerinin anlatılışı da ayrı bir özellik gösterir. Sözlü gelenekte hikâyeci bir fasılla işe girişir. Bu fasıl genellikle bir divani ile başlar; divaninin vezni failatün failatün failatün failün'dür. Fakat âşıklar çoğu kez bunu beceremedikleri için 4+4+4+3

[43] Otto Spies, a.g.e., s.14-19; İsmail Habip Sevük, a.g.e., s.298.

vezinli, aaba-cccd-eeef kafiyeli bir nazım meydana getirirler. Arkasından bir tecnis ve tekerleme; sonra cinassız ve 6+5 vezinli bir koşma; 8 heceli bir semaî ve son olarak bir destan okunur. Son fasıl bittikten sonra "döşeme" adı verilen mensur bir tekerleme başlar.[44]

Döşeme deyimi, Farsça "dibâce" ve Arapça "mukaddime" ile "medhal"in karşılığı sayılır. Azerbaycan lehçesiyle görüşen Şii İrevanlı Türkler (Farsça okuyan "Akhund"ların etki ya da telkiniyle) döşeme yerine kimi zaman suhâne (=sözbaşı) deyimini de kullanılırlar.

Döşeme söyleme geleneğine Dede Korkut Hikâyelerinde de rastlarız. Kitâb-i Dede Korkut 'Alâ Tâ'ife-i Oguzân başında, Dede Korkut ağzından "soylama" biçiminde söylenen dört döşeme vardır ki herbirinin başında "Dede Korkut soylamış" cümlesi tekrarlanmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda anılan soylama adlı döşemelerin hepsi, halk arasında ayaklı-saya denilen "seci"li (müsecca) sözlerdir.[45]

Halk hikâyelerinde başta döşeme, ortalarda her gece bir kara-velli denilen ibret alınacak değişik bir "kıssa" veya "serencam", sonlarda da "düğün" denilen şen ve şakrak deyiş anlatılmazsa o hikâye kuru ve tatsız anlatılmış sayılır.[46]

Birkaç gece süren uzun halk hikâyesini anlatan hikâyeciler, hikâyeyi bıraktığı yeri unutmuş gözükerek, derneğe veya düğüne yeni gelmiş zengin kişilere veya delikanlılara, yeni bir deyiş/türkü koşarak "Acep hikâyemiz (veya hekâtımız) nerede kaldı?" diye yardımcı olması istenircesine önünde saz çalarak, onun soyunu sopunu veya şahsını överek sorgu sorarlar. O kişi de, "Şurada kaldı" diye söyleyince, hikâyeci "Ustam sensin" deyip sazını boynundan indirip onun önüne koyar ve elini göğsüne bastırıp selam vererek geri çekilir. İşte o sırada, âşıkın hikâyeyi bıraktığı yeri hatırlatan kişi, ya hikâyeye devam eder ya da hikâye anlatın âşıka bahşiş vererek, sazını saygı ile kendisine verir. Doğu Anadolu ve Azerbaycan ile Dağıstan'da işte bu dörtlü söz: Döşeme, Kara-velli, Dün geceki hikâyeden kalan yeri sorma (deyiş/nazımla) ve düğün gibi saya (nesir) ve türküler ile bir hikâye donatılarak anlatılır.[47]

---

[44] P. Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği, s.49.
[45] M. Fahrettin Kırzıoğlu, a.g.e., s.470-472.
[46] M. Fahrettin Kırzıoğlu, a.g.e., s.473.
[47] M. Fahrettin Kırzıoğlu, a.g.e., s.473.

Döşemeler bittikten sonra Hikâyeci-Usta, sazına yeniden düzen verir; bu arada çayını veya şerbetini içer. Dernektekilerin isteğine uyarak veya anlatılma sırası gelen hikâyesine gelir.[48]

Bütün halk hikâyelerinde kural haline gelmiş ve basma kalıp olan ifadeler vardır. Hikâyeci bu geleneksel kalıpları seçip kullanırken sanıldığı kadar bağımsız değildir, dinleyicisi ile sürüp giden bir etki alışverişi içindedir. Dinleyicisinin davranışı ve beğenisi onun seçimini ya da söz kalıplarını sık yahut seyrek kullanılmasını etkiler. Dinleyici, beğenisi ile âşığı güçlendirdikçe âşık da dinleyicisine daha bol ve daha renkli tekerlemeler sunar. Hikâyeyi hikâyeci derleyiciye yazsın diye anlattığında tekerleme sayıları azalmakta; kitap olarak yayınlananlarda ise sadece "Râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsâr şöyle rivâyet ederler ki..." diye başlayan tekerlemeler kalmıştır.

Hikâyeci anlatımın istediği yerinde tekerleme düzüp koşmakta elbet serbesttir. Ama elimizdeki hikâyeler bu kalıpların belli yerlerde kullanıldığını göstermektedir. Hikâyeye başlarken, bitirirken, bir de düz yazıdan türküye geçerken tekerleme kullanmak değişmez bir gelenek olmuştur.[49]

C. HALK HİKÂYELERİNİN DİĞER HALK EDEBİYATI TÜRLERİYLE MÜNASEBETİ

Halk hikâyelerinin diğer halk edebiyatı türleriyle münasebeti bölümünde halk hikâyelerinin destan, masal, roman ile olan ortak ve farklı yönleri üzerine duracağız.

DESTAN-HALK HİKÂYESİ MÜNASEBETİ

Destanlar (epopee) ulusların yazı öncesi çağlarında oluşmuş ve gelişmiş, milletlerin tarihinde derin iz bırakmış önemli olayları olağanüstülüklerle süsleyerek anlatan uzun, manzum ve millî eserlerdir. Destanlar ulusların yazılı kültürleri olmadığı sürece sözlü gelenekte oluşur ve gelişir. Destan anlatıcısı ozan onu bir kopuz eşliğinde söyler. Birtakım mimik, jest ve taklitlerle anlatımı kuvvetlendirmeye çalışır.

---

[48] M. Fahrettin Kırzıoğlu, a.g,e., s.470-482.

[49] İlhan Başgöz, "Türk Halk Hikâyelerinde Söz Kalıpları", Folklor Yazıları, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, s.39-41. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İlhan Başgöz, "Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi", a.g.e., s.49-138.

Destan, yozlaşmamış biçimiyle, toplumdaki iç çelişkileri, bireylerin ya da sınıfların türlü ilişkilerini değil, toplumu yöneten, ona baş olan "ideal" kişilerin dış güçlerle bir, bir de olağanüstü yaratıklarla savaşlarını anlatır.[50]

Halk hikâyeleri, eski destanların yeni zamanlara uyması, yeni roman olmaya başlamasıyla meydana gelmiş eserlerdir. Eski destanlarımız Türk topluluklarından birinin dış düşmanlarla yahut da tabiat afetleriyle savaşmasını anlatırlar. Halk hikâyelerinde ise artık yavaş yavaş toplum içinde anlaşmazlıklar, çarpışmalar asıl mühim yeri alırlar. Bu suretle halk hikâyeleri toplum içi çatışmalarının hikâyesini yapan romana doğru bu tekamül merhalesini gösterirler.

Borotav'a göre Bizim halk hikâyelerimizin incelemesi ve destanlarımızla karşılaştırmasını, dünya edebiyatındaki destan ve roman münasebetini inceleyen bazı edebiyat âlimlerinin vardıkları sonuçları teyit eder, yani: "1. Destan da, roman da zaman ve sosyal çevreye bağlı edebi türlerdir. Destan toplumun kendi dışındaki toplumlarla mücadelesi devrinin ürünüdür. Destan kahramanları, bu mücadeleyi en iyi temsil eden şahsiyetler, reisler, büyük işler başaran kişilerdir. Şiir dili bu türün hakim ifade şeklidir. 2. Toplumun içinde, zümreler arasındaki tezatlar şiddetlendiği, farklı seviyeler, birbirine aykırı temayüller belirdiği zaman, meydana gelen yeni edebî türün konu gibi ifade şeklinde de değişiklikler olur. Bu devirde destan fonksiyonunu romana devreder. Romanda sanatkârın, cidal halinde olan temayülden birini temsil ettiği bir ideale, bir emele erişmek iştiyakı içinde kıvrandığı görülür. Kaba, haşin realitenin vüzuhla ifadesine daha uygun olan nesir, bu türde hakimdir. 3. Destanın romana intikali birdenbire olmaz. Ortaçağ menkıbevî edebiyatı ve halk hikâyeleri, toplum içindeki dahili mücadele ve isyanların menkıbevî-destanî hikâyeleri bu intikal devrinin epope ile roman arasındaki merhalesini teşkil eden eserlerdir. Belki bundan dolayı bu merhale türlerinde, nazımla nesir yan yana yaşamaktadır. Bizim halk edebiyatı geleneğimizde bunlar tıpkı destan gibi, temsilî bir inşat karakteriyle vasıflanırlar.[51]

Halk hikâyelerinde şekil de eski destan şeklinden epey uzaklaşmıştır. Eski destanların baştan başa manzum-veya bir tür serbest nazım diyebileceğimiz ahenkli-dili yerine, bu hikâyelerde, olayların anlatılması işinin nesir diliyle yapıldığını, ancak

---

[50] P. Naili Boratav, 100 Soruda Halk Edebiyatı, s.35, 36, 39.

[51] P. Naili Boratav, Folklor ve Edebiyat II, Adam Yayınları, İstanbul, 1982, s.69-70; "Destan, Roman ve Cemiyet", Yurt ve Dünya, Sayı 2, Şubat 1941; P. N. Boratav-H. V. Fıratlı, Halk Şiiri Antolojisi, Maarif Matbaası, Ankara, 1943, s.213-214.

kahramanların heyecanlandıkları ve coştukları zamanlar, büyük sevinç veya acı anlarında, nihayet konuşmalar şeklinde nazmın kullanıldığını görmekteyiz.

Anlatılış bakımından da halk hikâyeleri eski destan geleneğini yaşatırlar: Âşıklar halk hikâyelerini, tıpkı eski ozanlar gibi, bir tür "temsil" yaparak anlatırlar: Saz çalarlar, taklitler yaparlar, mimikler ve jestlerle hikâyeyi canlandırırlar. Hikâyelerin belirli şairlerin malı olarak gösterilebilecek yerleri yalnız iyi muhafaza edilen nazım kısımlarıdır. Mensur hikâye kısımları, her hikâyecinin kendi üslubuna göre değişir.[52] Boratav'a göre halk hikâyeleri XVI. Yüzyıldan bu yana, eski ozanların anlatma geleneğinin ürünü olan destan(epopee)ın yerini almış ve o gelenekten pek çok şey hikâyeciliğe miras kalmıştır. Bununla birlikte halk hikâyeleri, yeni ve ayrı bir türe girerler: biçim ve üslupları destanlardan farklıdır: Dede Korkut Kitabı'ndaki nazım tekniği, âşıkların nazım tekniğine dönüşmüştür; nazımlı parçaların metin içindeki yerleşme düzeni de tamamiyle değişiktir: Destanlarda 3. Şahısla anlatı parçaları da nazımlı olabildiği halde, bunlarda nazım kimi etkin konuşmalara sınırlanmıştır; anlatı tüm nesir olarak yürütülür. Böylece konuları destansı olanlar bile üslup, teknik ve anlatıcıların nitelikleri bakımından yeni bir tür, "halk hikâyesi" türü, olarak incelenmelidir.

Konuları ve toplum içindeki görevleriyle de halk hikâyeleri destanlardan farklılaşmaya yönelmiş bir türe girerler: Destanda bir toplumu tüm olarak temsil eden kahramanların toplum adına dış düşmanlarla, ya da insandışı varlıklarla savaş ya da barış halindeki ilişkilerini, tabiatüstü güçlerle uğraşmalarının dile getirilmesine karşılık ilişkileri toplumiçi, bireyler ya da tabakalar arasındakilerdir; çatışmalar da aynı çerçeve içinde kalır. Hikâyelerde olağanüstü öğelerin azaldığı, olayların ve kişilerin normal boyutlara indirilmesine doğru eğilimin belirdiği görülür.[53]

MASAL-HALK HİKÂYESİ MÜNASEBETİ

Masallar da halk hikâyeleri ile yakından ilgilidir. Masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyülük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamiyle hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatıdır.[54]

Masalın en karakteristik özelliğinden birisi seri, kısa bir tahkiye tekniğine sahip

---

[52] P. N. Boratav-H. V. Fıratlı, a.g.e., s.213-214.
[53] P. N. Boratav, 100 Soruda Halk Edebiyatı, s.51-52
[54] P. N. Boratav, a.g.e., s.75.

olmasıdır. Olayın süratle cereyanı onun tesir vasıtalarından birini oluşturur. Konuşmalar herhangi bir dramatik veya lirik tesirden çok, yine olayın heyecanını arttırmak amacıyla konulmuş tali unsurlardır. Masalın bir diğer karakteristik özelliği de olayın geçmişe ait olduğunun belirtilmesidir.

Halk hikâyelerinin nazım-nesir karışık şeklini bir tarafa koyacak olursak onda masaldan farklı bir yön göremeyiz. Hatta fantastik unsurları itibariyle birçok halk hikâyesi masal özelliği gösterir.[55]

Otto Spies'e göre "Halk Kitapları (hikâyeleri) basit, yekpare, bir masal değil, bilakis muhtelif masal parçalarının birbirine eklenmesi ve bağlanmasından doğan bir muhassal"dır.[56] Otto Spies, kitap şeklindeki hikâyeler üzerinde yaptığı incelemeye göre halk hikâyeleriyle masallarda ortak birtakım özellikler saptamıştır. Bu özellikler:

1. Kahramanların memleketleri masal memleketleridir: Hint, Yemen v.s.
2. İsimler genellikle halk tarafından kullanılan isimler değildir: Sitemkâr, Gülizar v.s.
3. Kahraman, olağanüstü özellikleri olan kişilerdir ve olayların merkezindedirler.
4. Kahramanlar, biricik oğul, biricik kız olmak suretiyle masal kahramanlarının karakterindedir.
5. Kahramanların hepsi aynı özelliği taşırlar; güzellikleri, yaşları... hep aynı şekildedir.

Pertev Naili Boratav, masal unsurlarının halk hikâyelerinde çok arka planda kaldığını söyler ve Otto Spies'in bu görüşünü tenkit eder. Boratav'a göre Spies tahlillerini kitap şeklindeki hikâyeler üzerinde yapmak suretiyle hataya düşmüştür.[57]

H. A. Fischer, Türk halk kitaplarında masal unsurlarını çok olmasına rağmen bu kitapların masallardan ayrılması gerektiği fikrindedir ve bu konuda ".... halk hikâyeleri masallardan tamamiyle farklıdır. Şekil ayrılığından başka: 1. Halk hikâyesini okuyanın, anlatanın ve dinleyenin subjektif bir tavra sahip olması 2. Masalda olağanüstünün ön planda olmasına, reel hayatın bir süs olarak bulunmasına karşılık, halk hikâyelerinde tam

---

[55] P. N. Boratvav, Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği, s.64.
[56] Otto Spies, a.g.e., s.36.
[57] P. N. Boratav, Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği, s.65.

tersine reel hayatın ön planda olması, olağanüstünün bir süs olarak bulunması bu farkı temin eder." der.[58]

Halk hikâyelerini masaldan ayıran özelliklerin başında onları destanla birleştiren özellikler gelir: Yani masalcı anlattığı olaya inanmaz ama hikâyeyi anlatın kişi (Âşık) anlattığı olayı olmuş gibi kabul eder.[59]

Halk hikâyeleri masala göre daha uzun ve nazım-nesir karışık haldedir. Konuşmalar hikâyenin en heyecanlı ve hareketli bölümünü oluşturan aslî unsur iken masallarda, duygusal etkiden tamamen uzak talî bir unsurdur. Bu benzer ve farklı özelliklere rağmen kısa hikâyelerde masal konularına rastlamak mümkündür. Bu tür hikâyelerde masal konuları hikâye tekniğine göre işlenir ve böylece özellikle sözlü gelenekte tam anlamıyla kendini gösteren özel halk hikâyesi üslubuna bürünmüş olur.

Masal epizotları veya motiflerinin halk hikâyelerine malzeme olarak girmesi çok daha sık rastlanan, hemen hemen her halk hikâyesinde karşımıza çıkan bir olaydır. Bazı hallerde, hatta bütün bir masalın, hikâyenin bir epizodunu teşkil edecek şekilde ya da ustalıkla parçalanıp birkaç epizod haline getirilerek hikâyenin bünyesine sindirildiği de olur.[60]

ROMAN-HALK HİKÂYESİ MÜNASEBETİ

Halk hikâyelerine "roman" adını veren ilk kişi Kunos'tur. Kunos halk hikâyelerinin roman karakteri üzerinde durmayıp bunları 3'e ayırmıştır.

1. Kahramanlık Romanı
2. Saz Şairlerinin Romanı
3. Saz Şairleri-Kahramanlık Romanı[61]

Otto Spies, halk hikâyelerine şekil ve hacim bakımından uzun oldukları için roman demek gerektiğini söylemekle beraber bu hikâyeleri romandan çok masala yakınlaştırmıştır.[62]

Boratav "Bu mahsuller, onlara hikâye adını vermemize rağmen ne modern manada hikâye (nouvelle), ne de hacimlerine rağmen roman'dırlar. Bununla beraber, birçok edebî türlerin imtizacı halinde karşımıza çıkan bu orijinal türde en mühim karakter

---

[58] Otto Spies, a.g.e., s.XI-XII Dipnot 11; P. N. Boratav, a.g.e., s.65.
[59] P. N. Boratav, a.g.e., s.66.
[60] P. N. Boratav, a.g.e., s.68-69.
[61] P. N. Boratav, a.g.e., s.70-71.
[62] P. N. Boratav, a.g.e., s.71.

olarak roman karakterini buluyoruz. Zira, destan, masal, şiir ve müzik, halk hikâyelerine, onları nihayet harici bünyeleri bakımından karakterlendiren unsurlar veriyorlar fakat sosyal fonction'u itibariyle halk hikâyeleri romana tekamül ediyor ve bu bakımdan destanın yerini almış bulunuyor. İşte bu vakadır ki halk hikâyelerine asıl nevi karakterini vermektedir." der.[63]

Hikâyelerin bünyesi incelendiğinde; 1. Hikâyenin esas mevzuu ve hikâyecinin anlatırken ilave ettiği sahneler, mütalealer, tabirler, çıkışlar, kargışlar v.s.'den oluşan ikinci tabaka görüyoruz. Bu her iki tabaka da, romanı doğuran içtimai şartların mahsulüdür.[64]

D. TEZDE UYGUYANAN YÖNTEM

Şah İsmail Halk Hikâyesi Üzerinde Monografik Bir İnceleme adlı tezimizde 2 Yazma, 5 Basma, 21 Latin harfli baskı ile bu güne kadar tespit edilmiş on 13 sözlü belge incelenmiştir. Ayrıca alan araştırması yapılmamıştır.

Yazma nüshada bazı kelimelerin yazımında ikili şekiller bulunmaktadır. Bu kelimeler içinde en çok geçen kelime *padişah*'tır. *Padişah* kelimesi metnin büyük bir bölümünde *badişah*, birkaç yerde de *padişah* şeklinde karışık olarak yazılmıştır. Bu ikili yazımı ortadan kaldırmak için kelimeyi daima *padişah* şeklinde yazdık. Aynı ikili yazım *çadır, kardeş, bahçe* ve *hace* kelimelerinde de vardır. *Çadır* kelimesi bir yer haricinde (Y/84) her zaman *cadır*; *bahçe* kelimesi ise *bahce* ve *bakce*; *kardeş* kelimesinin de *karındaş, karandaş* şekillerinde ikili yazımları vardır. Bunlardan *cadır* ve *hace* kelimelerini daima *çadır* ve *Hace* şeklinde; *karındaş, karandaş, kardeş, bakce, bahce* kelimeleri de metinde geçtikleri gibi aynen yazdık. İkili yazım Cönk'te de vardır: *Gülizar* kelimesi Cönk'te bazı yerlerde *Gülizar* bazı yerlerde de *Gülfizar* şeklinde yazılmıştır. Bu ikili yazımı çeviride muhafaza ettik. "*Gece, vermek, demek, etmek, yemek, iyi*" kelimeleri "e" ile yazılmıştır.

Bağ-fiil eki olan -ıb/ib,-ub/-üb'ü metnin çevirisinde -ıp/-ip, -up/-üp şeklinde yazdık: kılub>kılıp, alub>alıp (Y/78), kabayub>kapayıp (Y/82), calub>çalıp (Y/85, Cönk27), cıkarub>çıkarıp (Y/85), cıkub>çıkıp (Y/86), ucub>uçup (Y/87-b), salub>salıp (Cönk 30-b) v.b. Geniş zaman ekini (-ur/-ür) metnin çevirisinde -ır/-ir, -ur/-ür şeklinde

[63] P. N. Boratav, a.g.e., s.75.
[64] P. N. Boratav, a.g.e., s.76.

yazdık: gelür>gelir (Y/78-b, 79, Cönk 31); bilür>bilir (Y/79); getür>getir (Y/80-b); getüdiginiz>getirdiginiz (Y/79-b), yitürdim>yitirdim (Cönk 28-b), yıkılur>yıkılır (Cönk 29); getür>getir (Cönk 37), gelürsin>gelirsin (Y/81-b). Belirsiz geçmiş zaman ekini de (-mış/-miş, -muş/müş) ünlü uyumuna uygun olarak yazdık. Yazmada *gezerüz*(Y/78-b), *gidecegüz, eylesün* (Y/81), *gelsünler* (Y/81-b) şeklinde yazılmış olan kelimeleri de *gezeriz, gidecegiz, eylesin, gelsinler* şeklinde yazdık.

Tezimizde buradaki gibi yazımla ilgili birtakım harf değişiklikleri daha yaptık. Bunların listesi aşağıdadır:

Kelime başında b>p harf değişikliğine örnekler: bek>pek, bişmiş>pişmiş (Y/84), barlamaga>parlamaga, bişürelim>pişürelim (Y/86), bişürmege>pişürmege (Y/83-b), berişan>perişan (Y/86) v.b.

Kelime ortasında b>p harf değişikliğine örnekler: köbük>köpük (Y/87), kabuyı>kapuyı, kabdıgı>kapdıgı, kabuların>kapuların, kabayub>kapayup (Y/82), kabanmış>kapanmış, kabusı>kapusı (Y/83) v.b.

Kelime sonunda b>p harf değişikliğine örnekler: cevab>cevap (Y/78-b, 81), münasib>münasip (Y/79-b, 81-b), tabib>tabip (Y/83), Arab>Arap (Y/84; Cönk 37, 37-b), tertib>tertip (Y/86-b), nikab>nikap (Y/87-b), harab>harap (Y/87-b) v.b.

Kelime başında c>ç harf değişikliğine örnekler:

Cabalamaga>çabalamaga, care>çare (Y/82), cadır>çadır (Y/80,82), cıkub>çıkup (Y/86), catlamış>çatlamış, cagır>çagır (Y/79-b), cocuk>çocuk (Y/79), cay>çay, cokdur<çokdur, calsam>çalsam (Y/83), ceşme>çeşme, comak>çomak, cıkar>çıkar, cifci>çifçi, ceker>çeker, cuval>çuval, cıkdı>çıkdı, cün>çün, calub>çalup, cıkarub>çıkarup, cökdi>çökdi, cift>çift, cay>çay (Cönk 34, 34-b), cagır>çagır, cadır>çadır (Cönk 37), v.b.

Kelime ortasında c>ç harf değişikliğine örnekler:

Kacsunlar>kaçsunlar (Y/82), sacın>saçın, sacarak<saçarak, gecdi>geçdi, hanceri>hançeri (Y/82-b), gecdi>geçdi, kacdı>kaçdı (Y/82), genc<genç (Y/82-b), ucayım>uçayım, kacırdım>kaçırdım (Cönk 26-b), bagce>bagçe (Cönk 28-b), bıcagı>bıçagı (Cönk 34) v.b.

Kelime sonunda c>ç harf değişikliğine örnekler:

Birkac>birkaç, hic>hiç (Y/78), kılınc>kılınç (Y/82), avuc>avuç, ac>aç, üc>üç, koc>koç, genc<genç, kılıc>kılıç (Y/83) v.b.

Bunların dışında kalan bazı kelimeleri "*bilirin* (Y/78-b), *dürlü* (Y/79-b, 83), *süd* (Y/84-b), *ahşam* (Y/85), *dane, karşulayup* (Y/86), *acuyup, urılup* (86-b), *ditremege* (87-b) şeklinde aynen metindeki gibi yazdık.

Araştırma, inceleme için gerekli malzemenin tespitinden sonra hikâye bir bütün olarak ele alınmış, hikâyeyi meydana getiren epizotların, epizotlara bağlı motiflerin tahlili yapılmıştır. Ayrıca bir bütün olarak hikâyeyi oluşturan epizot ve motiflerin ayrı ayrı diğer halk hikâyeleriyle, halk masallarıyla, eski edebiyatımızın mesnevileriyle mukayeseli olarak ele alınıp incelenmiştir.

Hazırlamış olduğumuz tez 15 bölümden oluşmaktadır. Tezimizin *"Giriş"* bölümünde Kunoş'tan başlayıp günümüze kadar Türk halk hikâyeleri üzerinde yapılan çalışmalar, halk hikâyelerinin tür olarak özellikleri ve halk hikâyelerinin tasnif çalışmaları hakkında bilgi verdik.

"Hikâyenin Yazılı ve Sözlü Belgeleri" bölümünde hikâyenin yazılı ve sözlü belgelerini birbirleriyle karşılaştırıp farklı yönlerini belirledik.

"Hikâyenin Konusu" bölümünde Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin konusu Yazma nüshaya göre özetledik.

"Hikâyenyin Belli Başlı Epizotları" ve *"Epizotlara Bağlı Motiflerin Tahlili ve Diğer Halk Hikâyeleriyle Münasebeti"* bölümlerinde Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesini oluşturan epizotları ve epizotları oluşturan motifleri tespit ettik. Hikâyemizin yazılı ve sözlü varyantlarındaki motifleri belirledikten sonra, bu motifleri *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden başlayarak diğer halk hikâyeleriyle, halk masallarıyla ve mesnevilerle karşılaştırdık. Hikâyemizi oluşturan motiflerin, Türk masal geleneğinde ve uluslararası alanda yayagın olup olmadığını anlamak için, *W. Eberhard-P. Naili Boratav*'ın *Typen Türkischer Volksmärchen* (Tük Halk Masalları Tip ve Motif Kataloğu)[65] ve *Stith Stith Thompson*'un *Motif-Index of the Folk-Literature Thompson*'un *Motif-Index of the Folk-Literature*[66] adlı katalogları ile karşılaştırarak tip ve motif numaralarını tespit ettik.

---

[65] W. Eberhard-P. Naili Boratav, Typen Türkischer Volksmärchen, Wiesbaden, 1958.
[66] Stith Thompson, Motif-Index of the Folk-Literature, Helsinki, 1932-1934, Kopenhagen, 1955-1958.

"Hikâyede Yer Alan Şiirlerin Değerlendirilmesi" bölümünde Yazma nüshadaki şiirleri esas alarak hem yazılı hem de sözlü belgelerden şiir ihtiva eden varyantları birbiriyle karşılaştırdık.

"Dil ve Üslup Özellikleri" bölümünde yazılı ve sözlü varyantları gözönüne alarak hikâyenin dil ve üslup özelliklerini belirtip halk hikâyelerinin genel olarak üslubu üzerinde durduk.

"Hikâyenin Kahramanları" bölümünde hikâyenin kahramanı olar Şah İsmail, Gülperi, Arap Üzengi ve Gülizar; *"Hikâyede Geçen Yer Adları"* bölümünde de hikâyenin geçtiği şehir ve mekânlar hakkında bilgiler verdik.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesini kendisiyle benzerlik gösteren Elif ile Mahmut hikâyesini *"Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesi ile Elif ile Mahmut Halk Hikâyesinin Mukayesesi"* bölümünde; Hurşit eli Mahmihri hikâyesini de *"Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesi ile Hurşit ile Mahmihri Halk Hikâyesinin Mukayesesi"* bölümünde inceleyip epizotları, epizotları oluşturan motifleri, motiflerin hikâyelerdeki pozisyonlarını ve işlevlerindeki benzerliği ortaya koyduk.

Bu tezimizin sonucunda elde ettiğimiz bulguları *"Sonuç"*; tezimiz sırasında yararlandığımız kaynakları da *"Bibliyografya"* bölümünde verdik. Tezimizin sonuna *"Ek"* olarak Yazma ve Cönk'ün fotokopisi ile hikâyenin yazılı varyantlarında yer alan resimleri kronolojik sıraya göre ekledik.

II. ŞAH İSMAİL İLE GÜLİZAR HALK HİKÂYESİNİN YAZILI VE SÖZLÜ BELGELERİ

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin elimizde olmadığı için değerlendirilmeye alınamayan çeşitli varyantları vardır. Bunlardan bir tanesi *Cahit Öztelli*'nin özel kitaplığındaki bir cönkte bulunan tarihsiz yazmadır. *Tahmasb*, Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin muhtelif zamanlarda toplanan on varyantından bahseder. Bu varyantlardan üçü inkılaptan önce, üçü inkılaptan sonra neşredilmiştir; dört tanesi ise hâlâ el yazması şeklindedir. Tahmasb ayrıca bunlardan başka hikâyenin "Kara nağıl" şeklinde de varyantlarının bulunduğundan; hikâyenin birçok kez neşredildiğinden; hikâyenin Anadolu, İstanbul ve İran varyantlarının varlığından bahseder.[67]

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi üzerine bugüne kadar yapılan ciddi çalışma olarak *Hans-August Fischer*'in *Schah Ismajil und Gülüzar* adlı eserini gösterebiliriz. Bunun dışında bu halk hikâyesi üzerinde yapılan çalışmalar öğrenci (lisans) tezleriyle sınırlı kalmıştır. Bunlar da hikâyenin derlenmesi üzerine yapılan çalışmalardır.

Fischer, hikâyenin altı varyantını birbiriyle karşılaştırmış; varyantlardaki farklılıkları ortaya koymuştur. Fischer metinleri üç gruba ayırmıştır:

1. Grup A
2. Grup BCDE
3. Grup F'dir.

BCD varyantları birbirine çok yakındır. Hepsinde de aynı resimler vardır. Resimlerin kitaplardaki yeri, kitapların sayfaları, metnin sayfalara dağılımı aynı olmasına karşın her sayfanın içindeki ifadeler farklıdır. BCD nüshaları resimlidir. Fischer'in değerlendirmeyi aldığı varyantlar şunladır:

A : Hikâye-yi Şah İsmail ve Gülizar Hanım. Türküleri ile Beraber, İstanbul, 1875.

B : *Menakıb-ı Şah İsmail ve Gül'izar* (Yayınlandığı tarih yok).

C : *Meşhur Şah İsmail Hikâyesi*, Der Saadet, 1330 [İstanbul].

D : C'nin aynısı, yayınlandığı tarih 1342.

E : Ignacz Kunos, *Mundarten der Osmanen Proben der Volksliterature der türkischen Stämme*, C VIII, Petersburg, 1899, s.27-57.

---

[67] M. Hüseyin, Tahmasb Ferzeliyan, İsrafil Abbasov, Nureddin Seyidov; Azerbaycan Halk Dastanları, Bakü, 1972, s.181.

F : Divan-ı Âşık Ömer[in kenarında]: *Meşhur Şah İsmail Hikâyesi*, Der Saadet, 1325.[68]

Fischer'in C nüshası tezimizde TB2 kısaltmasıyla geçen varyanttır. Fischer'in D nüshası ise bu TB2 varyantının aynısı olup sadece basım tarihi farklıdır. Yine Fischer de E nüshası olarak adlandırılan nüsha bizim tezimizde S1 kısaltmasıyla verilmiştir. Fischer'in B nüshası ile MA varyantının adı "Menâkıb-ı Şah İsmail"dir. Bu iki nüshanın aynı olması ihtimali yüksektir.

Hikâyenin elimizde olan ve incelemeye tabi tutulan nüshaları şunlardır:

A. YAZILI METİNLER:

I. YAZMALAR:

Y : *Şah İsma'il ile Gül'izar Hanım* adını taşıyan bu yazma, Ankara Millî Kütüphanede Yz.A2878-5 numarada kayıtlı, 78a-78b sayfaları arasında yer alan, rik'a cedid yazılı, tarihsiz ve ciltsiz hikâyedir. Ayrıca bu yazmada Şah İsma'il ile Gül'izar Hikâyesinden başka birkaç halk hikâyesi daha vardır.

C : *Şah İsma'il ile Gülperi-Gül'izar Hikâyesi*, Ankara Milli Kütüphanede Cönk 151-3 numarada kayıtlı, 26b-37a sayfaları arasında yer alan, 1247(H. 1831) tarihli ve rik'a yazılı olup hikâyenin sadece şiirlerini ihtiva etmektedir.

2. BASMA VARYANTLAR:

TB1 : *Şah İsma'il*; İstanbul, 1301, 40 sayfa, resimli. Kitabın kenarında Derdiyok ile Zülfisiyah hikâyesi yazılıdır. [Milli Kütüphane No: EHT 1968-A-1136]

TB2 : *Meşhur Şah İsma'il Hikâyesi*; 1330, Emniyet Matbaası, 40 sayfa, resimli.

TB2 varyantı Hans-August Fischer'in Schah İsmajil un Gülüzar adlı eserinde 2. Grupta yer alan C nüshasıdır. Yine Fischer'de geçen D nüshası da bu varyantın aynısı olup sadece tarihi farklıdır.

TB3 : *Şah İsma'il ile Gül'izar Hanım*; Ankara Milli Kütüphanede 06 MİL A 3215-2 numarada kayıtlı olan Aşık Ömer Divanında Derdiyok ile Zülfisiyah Hikâyesi de bulunmaktadır.

---

[68] Hans-August Fischer, Schah İsmajil und Gülüzar. Ein Türkische Volksroman, Leipzig, 1929 (Türkische Bibliothek, Bd. 26), s.XLVI.

TB4 : *Şah İsma'il ile Gül'izar Hanım*; Ankara Milli Kütüphanede 06 MİL EHT A 3230-2 numarada kayıtlı Aşık Ömer Divanı.

Bu varyant, Şah İsmail'in Gülizar'ı bulmasıyla sona erdiği için diğer yazma ve basma varyantlara göre daha kısadır. Hikâyenin genel anlatımında da yazma ve basma nüshalara göre yüzeysellik ve şiirlerde ara sıra kafiye ve ölçü bozuklukları göze çarpmaktadır.

M : *Resimli Şah İsma'il Hikâyesi*; İstanbul, 1337, Ahmed Kamil Matbaası, 39 sayfa, resimli.

3. LATİN HARFLİ BASKILAR

MZ1 : Muharrem Zeki [Korgunal]: *Şah İsmail*, İstanbul, 1931, Kurtuluş Matbaası, 64 sayfa, resimli.

MZ2 : Muharrem Zeki [Korgunal]: *Şah İsmail*,İstanbul, 1934, Bozkurt Matbaası, 64 sayfa, resimli.

MZ3 : Muharrem Zeki [Korgunal]: *Şah İsmail*, İstanbul, 1940, Emniyet Matbaası, 56 sayfa, resimli.

Bu varyant, Muharrem Zeki Korgunal'ın yayınladığı ve MZ1, MZ2, MZ4, MZ5 kısaltmalarıyla adlandırdığımız varyantlara göre şiirler açısından farklılıklar arz eder. Şiirlerin ölçü ve kafiyeleri aynı olmasına karşın kullanılan sözcüklerde farklılıklar vardır.

MZ4 : Muharrem Zeki [Korgunal]: *Şah İsmail Hikâyesi*, Bozkurt Kitabevi, İstanbul, 1958, 48 sayfa, resimli.

MZ5 : Muharrem Zeki [Korgunal]: *Şah İsmail Hikâyesi*, Bozkurt Kitabevi, İstanbul, 1960, 48 sayfa, resimli.

SM1 : Selami Münir [Yurdatap]: *Resimli Şah İsmail Hikâyesi*, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1936, 64 sayfa, resimli.

SM2 : Selami Münir [Yurdatap]: *Şah İsmail Hikâyesi*, Balçık Kitabevi, İstanbul, 1960, 63 sayfa, resimli.

SM3 : Selami Münir [Yurdatap]: *Şah İsmail Hikâyesi*, Çınar matbaası, İstanbul, 1967, 63 sayfa, resimli.

SM4 : Selami Münir [Yurdatap]: *Şah İsmail Hikâyesi*, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1969, 63 sayfa, resimli.

MK1 : *Şah İsmail*, Maarif Kitaphanesi yayınları, İstanbul, 1943, 50 sayfa, resimli.

MK2 : *Tam Şah İsmail*, Maarif Kitaphanesi yayınları, İstanbul, 1955, 53 sayfa, resimli.

MK3 : *Tam Şah İsmail*, Maarif Kitaphanesi yayınları, İstanbul, 1956, 53 sayfa, resimli.

MK4 : *Tam Şah İsmail*, Maarif Kitaphanesi yayınları, İstanbul, 1975, 108 sayfa, resimli.

DR : Daniş Remzi Korok: *Şah İsmail*, Suhulet Basımevi, İstanbul, 1937, 20 sayfa.

RG : Rezzan Güney: Şah *İsmail*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1960, 54 sayfa, sadece kapak resimli.

MA : Malik Aksel: *"Menâkıb-ı Şah İsmail"*. TFA Dergisi, C. 12, Sayı:244 (1968-1969), Sayfa 5457-5460, resimli. Bu varyant taşbaskı yazı ve resimleri içermektedir. Bu varyant ile Fischer'in B nüshası "Menâkıb-ı Şah İsmail" adını taşımaktadır. Bu iki nüshanın aynı olması ihtimali yüksektir.

ST1 : Süleyman Tevfik [Özzorluoğlu]: *Şah İsmail*, Kenan Basımevi, İstanbul,1938, 64 sayfa, resimli.

ST2 : Süleyman Tevfik [Özzorluoğlu]: *Şah İsmail*, Kültür Basımevi, İstanbul, 1940, 64 sayfa, resimli.

MN : Mustafa Nihat Özön: Türkçede Roman, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, sayfa 98-99'da yer alan *Şah İsmail ile Gülizar Hikâyesi*.

ES : Ergun Sav: Halk Hikâyeleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1974, sayfa 189-202'de yer alan *Şah İsmail Hikâyesi*.

HN : Haluk Nihat [Pepeyi]: Türk Destanına Giriş, İstanbul, 1934 adlı eserinde kendisinin yazmış olduğu manzum bir *Şah İsmail ile Gülizar Hikâyesi* (Destanı)'dir.

B. SÖZLÜ VARYANTLAR:

S1 : *Şah İsmail*, Radloff Proben der Volksliterature der turkischen Stämme. C.VIII, Petersburg, 1899, s.27-57.

S1 varyantı Hans-August Fischer'in Schah İsmajil un Gülüzar adlı eserinde 2. Grupta yer alan E nüshasıdır.

S2 : Bu varyant, Ferruh Arsunar: Gaziantep Folkloru, İstanbul, 1962, 281-194 sayfaları arasında yer almaktadır. Bu hikâye, Hüseyin Eroğlu adlı kaynak kişiden Ferruh Arsunar tarafından derlenmiştir. Hikâyenin başlangıç kısmında bir hikâye tekerlemesi vardır. Bu varyanttaki şiirlerin bir kısmı notalarıyla birlikte *"Musikili Şah İsmail Hikâyesi"* başlığıyla verilmiştir.

Sözlü varyantlar içinde en çok farklılık arz eden varyanttır. Hikâyenin içerdiği motiflerle şiirler diğer varyantlara göre tamamen farklıdır.

S3 : Umay Günay: Elazığ Masalları, Erzurum, 1975, 341-350 sayfaları arasında yer alan *"Şah İsmail"* masalıdır. Masal Pakize Demirel adlı kaynak kişiden derlenmiştir.

S4 : Pertev Naili Boratav - Halil Vedat Fıratlı: Halk Şiiri Antolojisi , Ankara, 1943.

Bu varyantta hikâyenin özetiyle beraber Şah İsmail'in söylediği şiirlerden birkaç dörtlük verilmiştir.

S5 : Ahmet Caferoğlu: Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1944, Yıldızeli-Çavuşlu Köyü'nde Mustafa Kendir'den derlenen *"Şah İsmail* ve *Güllüzar"* adlı metindir. Hikâye eserin dokuzuncu sayfasında yer almaktadır. Hikâyenin sadece giriş kısmı anlatılmış, geriye kalan kısmı eserde verilmemiştir. Bu varyant var olan kısımlarıyla beraber değerlendirmeye alınmıştır.

S6 : Nilgül Gedik'in Gümüşhacıköy Halk Masalları (Ankara, DTCF, 1990) adlı lisans tezinde 157-170 sayfalar arasında yer alan *"Şah İsmail"* adlı masaldır. Bu varyantta hikâyede geçen şiirlerin bir kısmı yer almaktadır.

S7 : Lütfiye Acel'in Tarsus-Dereler Köyü Halk Anlatılarından Örnekler (Ankara, DTCF, 1990) adlı lisans tezinde 50-59 sayfalar arasında yer alan *"Şah İsmail"* adlı metindir.

S8 : Aysel Türkmen'in Söke Halk Masalları (Ankara, DTCF, 1990) adlı lisans tezinde 57-69 sayfalar arasında yer alan *"Şah İsmail ile Arapüzengi"* adlı metindir. Bu varyantta hikâyede geçen şiirlerden birkaç dörtlük yer almaktadır.

S9 : Muhammer Demir'in Çorum İlinin Alaca İlçesine Bağlı Altıntaş Köyünün Halk Masal ve Efsaneleri (Ankara, DTCF, 1988) adlı lisans tezinde 81-87 sayfalar arasında yer alan *"Şah İsmail"* adlı metindir.

S10 : Hatip Yolcu'nun Mutluca Köyünün Halk Masalları (Ankara, DTCF, 1997) lisans tezinde 34-44 sayfalar arasında yer alan metindir.

III. SÖZLÜ VE YAZILI VARYANT VE HİKÂYE İLE İLGİLİ METİNLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

A. ŞAH İSMAİL HİKÂYESİNİN YAZILI BİÇİMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin Yazma, Taşbaskı ve Latin harfli baskılarından toplam yirmi sekiz varyant karşılaştırıldığında bazı farklılıklarla karşılaşırız. Bu varyantlardan Yazma ve Taşbaskılar birbirine daha yakındır. Taşbaskı kitaplarda en büyük değişiklik TB4 varyantında görülmektedir. Bu varyant daha kısadır ve Şah İsmail'in Gülizar'ı bulmasıyla biter. Latin harfli baskılar arasında da motif ve şiirler bakımından farklılıklar olmasına karşın aynı yazarların yayınladığı baskılar birbirinin aynısıdır.[72] Buna uymayan tek varyant Muharrem Zeki'nin yayınladığı MZ3 kısaltmasıyla verdiğimiz varyanttır. Muharrem Zeki'nin yayınladığı diğer varyantlar birbirinin aynısı iken MZ3 varyantı, şiirler yönünden, farklılık gösterirken Süleyman Tevfik'in yayınladığı ST1 ve ST2 varyantlarıyla ortak şiirleri ihtiva eder. Hikâyenin varyantları arasındaki farklılıkları motifler ve şiirler şeklinde iki başlık altında inceleyebiliriz. Ergun Sav (ES) ve Malik Aksel (MA) dışında kalan bütün yazılı varyantlarda şiirler (değişiklik göstermelerine rağmen) yer almaktadır. Şiirler açısından karşılaştırdığımızda Yazma, Basma metinlerin, TB4 varyantının kısa olması dışında, aynı olduğu görülür. Sözlü varyantlardan S1'de hem şiir hem de motifler açısından Yazma, Basma baskılarda arada bir fark yoktur. Şiirlerde 8'li ve 11'li, bir iki Latin harfli baskıda 7'li ve 14'lü, hece ölçüsü kullanılmıştır. Şiirlerle ilgili ortak ve farklı kullanılışlar "Şiirlerin Değerlendirilmesi" bölümünde daha detaylı olarak verildiği için bu bölümde bu konuya tekrar değinmeyeceğiz. Yazılı varyantları ihtiva ettikleri motifler açısından değerlendirdiğimizde ortaya çıkan benzer ve farklı motifler kısaca aşağıdaki gibidir.

Hikâyenin yazılı varyantlardan Haluk Nihat [Pepeyi] (HN) varyantı, Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin yazar tarafından manzum olarak kaleme alınmış şeklidir. Yazılı varyantları karşılaştırdığımızda en çok farklılığın ES varyantında yer aldığını görürüz. MA varyantı da hikâyenin özet bir varyantı olduğu için bazı motifler detaylı olarak belirtilmeyip yüzeysel verilmiştir. Hikâyenin ES dışında kalan bütün yazılı varyantlarında

[72] Motiflerle ilgili bilgiler için VI. , şiirlerle ilgili bilgiler için VII. Bölüme bakınız.

Şah İsmail'in babası Kandihar şehrinin padişahı olarak geçer ve adı belirtilmez. ES varyantında Kandihar şehrinin padişahının adı Malik Şah olarak verilir.

Yine ES varyantı dışında kalan bütün yazılı varyantlarda Şah İsmail'in babası "çocuğu olmayan bir padişah"tır. Zürriyetsizlik, dervişin kılık değiştirip gezen padişahla vezirini tanıması, çocuğun doğması, çocuğa ad verme motifleri ES varyantı dışında kalan bütün yazılı varyantlarda ortaktır. Çocuğun doğumu ES dışında kalan bütün yazılı varyantlarda "büyüsel elma"nın yenilmesiyle gerçekleşir. Derviş çeşme başında oturan padişaha bir elma (DR'de kızıl elma) verir. Elmanın yarısını kendisinin yarısını da hanım sultanın yemesini, kabuklarını mahir kısrağa (DR'de kendi kısrağına, MK1, MK2, MK3, MK4'te sevdiği kısrağa) vermesini, kendisi gelmeyince çocuğa ad vermemelerini ister. Şah İsmail, derviş kendisine ad verinceye kadar yedi yıl (DR varyantında on dört yaşına kadar) "adsız bey" olarak dolaşır. Bir gün derviş gelir; çocuğa Şah İsmail, taya da Kamertay (Muharrem Zeki Korgunal varyantlarında Kambertay, kanbertay; Yazma'da sadece bir yerde Kambertay) adını verir ve ortadan kaybolur. Hızır Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, RG, DR, MK1, MK2, MK3, MK4, MN, HN, MA'da derviş; ST1, ST2'de ak sakallı, uzun boylu, yeşil sarıklı bir cihan seyyahı; SM1, SM2, SM3, SM4'te bir seyyah; MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te ak sakallı bir derviştir.

Yazılı varyantlarda Şah İsmail'in tahsil ve terbiyesi motifi biraz daha farklıdır: Y, TB1, TB2, TB3, M, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, HN'de Şah İsmail yeraltında bir mahzende; DR'de ıssız bir odada; MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de yeraltında bir sarayda, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te yeraltında bir dershanede okur. Basma varyantlardan TB4'te, latin harfli baskılardan MN, ES, DR'de şehzadenin mahzende okuması; MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, DR, M'da da Şah İsmail'in yemekte bulduğu bir kemikle tavandaki camı kırması motifi yoktur. Yazılı varyantların, DR hariç, tamamında Şah İsmail'in hocasının adı "Hoca Danyal"dır. DR varyantında ise Şah İsmail'in hocasının adı "Lokman Hoca"dır.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde kahramanların âşık olmaları, rüyada aşk dolusu içerek âşık olma ve görüşerek âşık olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Yazma ve Basma (Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M) varyantlarda Şah İsmail, rüyasında kırklar elinden bade içer ve sevgilisini rüyada görerek âşık olur. Latin harfli baskılardan RG varyantında iki sevgili âlem-i rüyada birbirlerinin elinden aşk dolusu içer. MA varyantında sadece Şah İsmail'in bir gece aşk şarabını içtiğinden bahsedilir. SM1, SM2, SM3, SM4'te aşk

dolusunu Gülizar içer. MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, ST1, ST2, DR, HN, ES'de ise aşk dolusu içme ve sevgiliyi rüyada görme motifi yoktur. Bunun yerine ilk görüşte âşık olma motifi yer almaktadır: İki sevgili karşılaştıkları zaman biribirine âşık olurlar. ES varyantında Şah İsmail'in âşık olduğu kızın adı Gülizar değil, Gülperi'dir.

Yazılı varyantlarda kahramanların karşılaşması motifi ortaktır. Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin gerek rüya motifini ihtiva eden, gerekse etmeyen bütün varyantlarında Şah İsmail'in sevgilisini görüşü ve gerçek aşkı tadışı av kovalayan şahinini takibi sırasında meydana gelir. Yine varyantların çoğunda sevgiliyi gördükten sonra meydana gelen bir aşk hastalığı vardır. Şah İsmail şiir söylemeye sevgilisi Gülizar'ı gördükten sonra başlar.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin ES dışında kalan bütün yazılı varyantlarında Şah İsmail ile Gülizar karşılaştıklarında onlara yardımcı olan bir "koca karı" vardır. Bu "koca karı" Şah İsmail'in ayılmasını sağlamak için Gülizar'a göğsünü açmasını, memelerini Şah İsmail'in yüzüne, gözüne sürmesini; yüzü yüzüne temas ettiğinde Şah İsmail'in Gülizar'ın kokusunu alacağını ve ayılacağını söyler. Gülizar "koca karı"nın söylediğini yapınca baygın olan Şah İsmail ayılır.

Şah İsmail ile Gülizar ayrılırlarken birbirlerine hatıra (bergüzar) verirler. Bu motif TB4 haricindeki Yazma ve Basma varyantların hepsinde vardır. Y, TB1, TB2, TB3, M, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, MA'da Gülizar Şah İsmail'e altın bir tarak; MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te de Gülizar Şah İsmail'e altın bir tarak, Şah İsmail de Gülizar'a şahininden bir tüy koparıp verir. TB4, DR, HN, ES varyantlarında ise bu motif yoktur.

ES dışında kalan yazılı varyantların tamamında Şah İsmail'in Gülizar ile evlenmesini istemeyen kişi Gülizar'ın annesidir. Yazılı varyantlarda ortak olan bir başka motif de kız isteme'dir. Bu motif MA varyantında yer almaz. ES'de diğer varyantlara göre biraz farklılık arz eder: Şah İsmail'in babası Malik Şah, Gülperi'yi (Gülizar'ı) oğlunun haremine isteyince Gülperi'nin babası düşünmek için mühlet ister ve Malik Şah oradan ayrılınca çadırlarını toplayıp göç ederler.

Kız isteme olayı gerçekleştikten sonra Gülizar'ın babası, zaman kazanmak amacıyla, kızının eksikleri olduğunu söyleyerek Şah İsmail'in babasından kırk gün mühlet ister; padişah da hazırlıklar için kırk gün mühlet verir. Bu motife MA ve ES dışında kalan bütün yazılı varyantlarda vardır.

Şah İsmail, Gülizar ile evlenmesine Gülizar'ın babasının razı olduğunu duyunca kırk günlük uykuya yatar. Bu motif Yazma (Y), Basma (TB1, TB2) ve latin harfli baskılardan MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, HN varyantlarında bulunur; Basma varyantlardan TB3, TB4, M'de, Latin harfli baskılardan MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, DR, MA, ES'de kırk gün uykuya yatma motifi bulunmaz.

Aşk uğruna çekilen mihnetler ES varyantı dışında kalan bütün yazılı varyantlarda genellikle ortaktır. Var olan farklılıklar da kapısız olan sarayın oda sayısı ve Gülperi'nin kardeşlerinin savaştığı kişilerdir: Gülperi'nin sarayı HN'de kırk, diğer varyantlarda sekiz odalı bir saraydır. Gülperi'nin kardeşleri SM1, SM2, SM3, SM4'te ejderha ile; MK1, MK2, MK3, MK4'te dev gibi adamlarla; DR'de ifrit devlerle; RG'de yedi başlı düşmanla; geriye kalan varyantlarda da devlerle savaşır. ES varyantında Gülizar'ın adı Gülperi'dir.

Şah İsmail'in sevgilisiyle arasına kılıç koyarak yatması motifi yazılı varyantlardan sadece Y, TB1, TB2, M'de yer almaktadır. Basma varyantlardan TB3, TB4 ile bunların dışında kalan bütün yazılı varyantlarda bu motif yoktur.

Arap Üzengi'nin kestiği kellelerle saray yapması motifi Yazma (Y) ve Basma (TB1, TB2, TB3, TB4, M) varyantlarla, Latin harfli baskılardan SM1, SM2, SM3, SM4, MZ3'te vardır. Bunların dışında kalan yazılı varyantlarda bu motif yoktur.

Şah İsmail'in Arap Üzengi ile olan mücadelesi ES varyantı hariç Yazma, Basma ve Latin harfli baskıların tümünde ortaktır. Kızın ancak kendisini yenebilecek erkekle evlenmesi motifi Yazma ve Basma varyantlarla; MK1, MK2, MK3, MK4, RG varyantı dışında kalan latin harfli baskılarda yoktur.

ES, HN ve Yazma dışında kalan bütün Basma ve Latin harfli baskılarda Şah İsmail, sevgilisi Gülizar'ın düğününe son günde yetişir. Yazılı varyantların çoğunda Gülizar Hint Padişahının oğluyla; ST1, ST2'de valinin; DR varyantında o şehrin beyinin oğluyla evlenmektedir. Burada Şah İsmail ile Arap Üzengi'ye yardımcı olan, Gülizar ile bağlantı kurmalarını sağlayan bir "koca karı" vardır. Şah İsmail, Arap Üzengi'nin ve "koca karı"nın yardımıyla Gülizar'ı oradan kaçırır. Basma varyantlardan TB4 ile Latin harfli baskılardan MN varyantları Şah İsmail'in Gülizar'ı kaçırmasıyla sona erdiği için diğer yazılı varyantlardan bu özelliğiyle ayrılır.

TB4, MN, ES, HN varyantları dışında kalan Yazma, Basma ve Latin harfli baskıların tümünde Arap Üzengi'nin tek başına bir orduyla savaştığını görmekteyiz. Gülizar'ı Hindistan'dan kaçırdıktan sonra peşlerine takılan orduyla Arap Üzengi tek başına

savaşır. Şah İsmail Kandihar'a gelirken bir çiftçi görür. O çiftçiyle babasına haber ileterek kendilerine koç göndermesini ister. Şah İsmail'in padişahtan koç istemesi ve gönderilen koçlara binerek Kandihar'a gitmeleri Yazma ve Basma varyantlarda karşımıza çıkar. Latin harfli baskılardan MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG varyantlarında Şah İsmail babasından "koç" yerine "araba" göndermesini ister. Diğer varyantlarda bu motif yoktur. Burada motifin modernize edildiğini, ulaşım aracı olarak "koç"un yerini arabanın aldığını görmekteyiz.

Arap Üzengi'nin remil atması ES, DR varyantları dışında kalan Yazma, Basma ve Latin harfli baskıların tamamında vardır. Hikâyenin tamamı göz önüne alındığında Arap Üzengi, Kandihar'a gelmeden; Şah İsmail'in babası Şah İsmail'i yemeğe davet etmeden önce ve Şah İsmail'in gözlerine mil çekildikten sonra olmak üzere üç defa remil atar.

Arap Üzengi, Şah İsmail'i babası yemeğe davet edince attığı remil sonunda ona bir kötülük geleceğini anlar ve Şah İsmail'e Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MA, HN'de sihirli bir mühür; MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de Mührü Süleyman; ST1, ST2 varyantlarında da bir yüzük verir.

DR, ES dışında kalan bütün yazılı varyantlarda anne ve babası Şah İsmail'i öldürmek ister. Şah İsmail'i öldürmek isteyen kişi varyantlara göre farklılık arz etmektedir: Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, HN'de Şah İsmail'i öz annesi; MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de üvey annesi; MA varyantında da öz anne ve babası öldürmek ister.

MK1, MK2, MK3, MK4, RG varyantlarında Şah İsmail Kandihar'dan ayrıldıktan sonra annesi onun hasretine dayanamaz; hastalanır ve ölür. Padişah da vezirin kızıyla evlenir. Vezir padişahın tahtına göz koyduğu için onu halkın gözünde düşürmek ister. Padişahın zulüm yapması halkın düşmanlığını arttırır. Şah İsmail'in yanında birbirinden güzel üç kız getirdiğini öğrenince üvey annesinin kıskançlık damarını kabartır. Şah İsmail'i öldürmek ve tahtın varisi olmak ister. Bu amaçla padişaha oğlunu öldürtmek ister.

Padişah Şah İsmail'i öldürmek amacıyla önce onu bir yemeğe davet eder ve yemeklere zehir kattırır. Şah İsmail, Arap Üzengi'nin kendisine verdiği sihirli mühür, Mührü Süleyman sayesinde bu durumdan kurtulur. Bunun üzerine babası onu satranç oynamaya davet eder. Oyunda babasına bilerek yenilince padişah oğlunun ellerini iple (HN varyantında zincirle) bağlar. Şah İsmail'i tutan şey yani onun kıramayacağı şey yayının

kirişidir. Babası onun ellerini yayının kirişiyle bağlar. Sonuçta DR ve MA dışında kalan bütün yazılı varyantlarda Padişah hacıların, hocaların (DR'de Lokman Hoca'nın, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te Hoca Danyal'ın) ısrar etmesiyle Şah İsmail'i öldürtmez, gözlerine mil çektirir.

Şah İsmail'in gözlerinin sağaltılması SM1, SM2, SM3, SM4 dışında kalan bütün yazılı varyantlarda güvercinlerin tüyü ile olur. SM1, SM2, SM3, SM4'te ise Şah İsmail'i bir çiftçi görür, alıp evine getirir ve yaptığı ilaçla onun gözlerini iyileştirir. Yazılı varyantlardan TB1, TB2, TB3, MK1, MK2, MK3, MK4, HN, RG'de Şah İsmail kuş dilini de bilir.

Arap Üzengi'nin padişahın askerleri ile mücadelesi DR ve ES dışında kalan yazılı varyantlarda aynı şekildedir. MK1, MK2, MK3, MK4 dışında kalan bütün varyantlarda ölen kişi padişah; MK1, MK2, MK3, MK4 varyantlarında ise vezirdir. Çünkü Şah İsmail'e kötülük eden odur.

Şah İsmail'in evlenmesi yazılı varyantlarda farklılık göstermektedir. Şah İsmail, sadece TB4 ile HN varyantlarında Gülizar ile; Y, TB1, TB2, TB3, M, ST1, ST2'de Gülizar ve Gülperi ile MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, RG, MA varyantlarında ise Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi ile evlenir.

Kötülüğün cezalandırılması motifi yazılı varyantlarda da aynı şekildedir: Şah İsmail, babasını kendisi öldürmez; onun yerine bu işi Arap Üzengi yapar. MK1, MK2, MK3, MK4, RG dışında kalan bütün varyantlarda ölen kişi padişahtır. Bu varyantlarda ölen kişi vezirdir. Çünkü Şah İsmail'e kötülük eden vezirdir. Ayrıca SM1, SM2, SM3, SM4 varyantlarında Şah İsmail tahta geçtikten sonra gözlerini iyileştiren çiftçiyi sarayında alıkoyar.

Hikâyenin yazılı varyantlarından MK1, MK2, MK3, MK4'te yedi gün yedi gece; geriye kalan varyantlarda ise kırk gün kırk gece düğün yapılır. Ayrıca MK1, MK2, MK3, MK4 varyantlarında düğün derneğin kurulduğundan, bütün fakirlerin, açların doyurulduğundan bahsedilmektedir.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin DR, MA, ES dışında kalan bütün Yazma, Basma ve Latin harfli baskılarda birbirinden farklı bitirme formelleri vardır.

B. HİKÂYENİN SÖZLÜ VARYANTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI:

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin sözlü varyantlarını karşılaştırdığımızda S1, S2, S6, S8 dışında kalan varyantlarda hikâyenin şiir bölümleri yoktur. Şiirler yönünden tam olan varyant S1'dir. S2 varyantındaki şiirler de çok büyük farklılıklar göstermektedir. S6 ile S8 varyantlarında ise şiirlerin sadece küçük bir bölümü tekrar edilmektedir. Diğer varyantlarda şiirlerin tamamı yoktur; sadece bir kısmı vardır. Motifler açısından baktığımızda yine sözlü varyantlarda farklılıkların olduğunu görürüz. S5 varyantı sözlü varyantlar içinde yarım kalan bir varyant olduğu için sadece ihtiva ettiği motifler itibariyle değerlendirmeye alınmıştır. Motiflerdeki bu farklılıklar aşağıda belirtilmiştir.

Sözlü varyantlarda S1, S4, S6'da Şah İsmail'in babası Acem'de (İran'da) Kandihar şehrinin şahı; S2, S3, S5, S7, S8, S9, S12'de bir padişah; S10, S11'de ise adı belirtilmeyip "bir adam" olarak geçmektedir. S4, S6, S12, S13 dışında kalan bütün sözlü varyantlarda Şah İsmail'in babası "çocuğu olmayan bir padişah"tır. Yine bu varyantlarda padişahın çocuk sahibi olmak amacıyla kıyafet değiştirip gezen padişahla vezirini tanıması yer almaz. Çocuğun doğumu bu varyantlar dışında kalan sözlü varyantlarda "büyüsel elma"nın yenilmesiyle olur. Çocuğun doğumuna neden olan elmayı veren sözlü varyantlardan S1'de Hızır; S3, S7'de derviş; S5'te pir; S2'de ak sakallı pir; S8'de dede; S10'da adam; S11'de Hızır gibi bir misafirdir.

Sözlü varyantlarda Dervişin verdiği elmanın sayısında ve yeniliş şeklinde farklılıklar vardır. Varyantların büyük bir çoğunluğunda derviş bir elma verirken; S3, S5'te iki elma verir. S3'te elmanın birisi padişahın diğeri de hanım sultanın yemesi gereken elmadır. S5 varyantındaki elmanın birisi padişahın, birisi de vezirindir. Burada diğer sözlü varyantlardan farklı olarak çocuğu olmayan vezir motifiyle de karşılaşırız. Bu varyantta elmayı yiyen Padişahın oğlu, vezirin de kızı olur. Yalnız burada "at" unsuru yer almamıştır. S10 varyantında elma dörde bölünür; bir dilimini çocuğu olmayan kişi, ikinci dilimini onun karısı, üçüncü dilimini kısrak, dördüncü dilimini de dişi köpek yer. S11 ise elmanın yarısını padişah, yarısını hanım sultan, kabuklarını kısrak, çekirdeklerini de evin köpeği yer.

Sözlü varyantlardan S1, S2, S3, S5, S7, S8, S10, S11'de yani "büyüsel elma"nın var olduğu varyantlarda çocuğa ve taya adını veren kişi, onların doğumuna neden olan elmayı veren derviş (Hızır, pir, ak sakallı derviş v.s.)'dir. Bunlara ek olarak S2 varyantında derviş Şah İsmail'e sevgilisinin adının Abgüneş olduğunu da söyler. S2 ve S3

varyantlarında dervişin-diğer varyantlardan farklı olarak- Şah İsmail ile atı için dua ettiğini görürüz. S5 varyantında diğer sözlü varyantlara göre bu motif farklıdır: Pîr kendisi gelinceye kadar çocuğun adının verilmemesinin yanısıra padişahın genel af çıkarmasını ister. Elmayı yiyen padişahın oğlu, vezirin kızı olur. Pir oğlanın adını Şah İsmail, vezirin kızının adını ise Güllüzar koyar ve hikâye burada bitmektedir. S10 varyantında da çocuğun ve tayın adını elmayı veren adam koyar. Burada yer alan ve elmanın bir dilimini yiyen dişi köpeğin yavrusunun adından söz edilmemektedir. Sözlü varyantların tamamında Şah İsmail'in tayının adı Kamertay'dır.

Çocuğun tahsil ve terbiyesi motifi sözlü varyantlardan sadece S1 ve S8'de vardır. Şah İsmail S1 varyantında, halk masallarında da olduğu gibi, yeraltında bir mahzende Hoca Danyal tarafından okutulur. Hoca Danyal, Şah İsmail'e kemiksiz et getirilmesini söyler ama; bir gün yemekten çıkan kemikle Şah İsmail tepe camını kırar. S8 varyantında ise Şah İsmail'i babası bir odaya kapatır ve özel hocalar tutar; ona dünya yüzü göstermez. Bu varyantta da Şah İsmail tepe camını kırar. S8 varyantında Şah İsmail'in hocasının adından bahsedilmemiştir. Bunların dışında kalan sözlü varyantlarda bu motif yoktur.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde kahramanların âşık olmaları, aşk dolusu içerek rüyada âşık olma ve görüşerek âşık olmak üzere şekilde gerçekleşir. Aşk dolusu ve rüya motifi sözlü varyantlardan sadece S1 ve S2'de vardır. Bunların dışında kalan sözlü varyantlarda Şah İsmail sevgilisini ilk defa gördüğünde âşık olur. Sözlü varyantlarda Şah İsmail'in âşık olduğu kızın, yani sevgilisinin adı farklılık arz eder: S2 varyantında Şah İsmail'in sevgilisinin adı Gülizar değil, Abgüneş; S10'da Güzeldünya; S12'de Muhameyri (Mahmihri?); S10 ve S11'de Gülperi'nin adı ise Remli Hanım'dır.

Sözlü varyantlarda kahramanların karşılaşması da çeşitlilik arz eder: Şah İsmail S1, S3, S7'de bir ceylanı; S6'da keklikleri; S8'de geyiği kovalarken; S2'de savaştan dönerken yörük çadırlarının içinde; S13'te çeşme başında; S10'da ise Arap göçerlerin obasında, yün ayıklayan dört kızın içinde görür ve ona âşık olur. Geriye kalan sözlü varyantlarda ise, anlatıcının unutkanlığı söz konusu olsa gerek, bu konuda bir açıklama yapılmamıştır.

Sözlü varyantlardan S1, S6, S7, S13'te Şah İsmail ile Gülizar karşılaştıklarında onlara yardımcı olan bir "koca karı" vardır. Kahramanların birbirleriyle karşılaştıklarında birbirlerine hatıra (bergüzar) vermeleri sözlü varyantların büyük bir kısmında yer almaktadır. S1, S7'de Gülizar, Şah İsmail'e altın bir tarak verir. S6'da Şah İsmail

parmağındaki yüzüğü, Gülizar da Şah İsmail'e nakışlı bir mendil verir. S10'da Şah İsmail kendisine su verilen tasın içine bir yüzük koyar ve onu Güzeldünya'ya verir. S12'de Muhameyri Şah İsmail'e karşılaştıkları zaman bir hatıra vermez. Konakladıkları yerden ayrılmadan önce bir taşın altına tarağını ve yüzüğünü saklar. Şah İsmail onu aramaya geldiğinde bu tarağı ve yüzüğü bulur ve yanına alır. S13'te Şah İsmail Gülizar'a altın yüzüğünü, Gülizar da Şah İsmal'e altın tarağını verir. S3, S4, S8, S9 varyantlarında bu motif yoktur.

Sözlü varyantlarda Şah İsmail'in Gülizar ile evlenmesini S6, S10, S12, S13'te babası; S1,S2, S4, S7, S8, S9 'da annesi; S3'te yedi kardeşi; S11'de Şah İsmail'in köyünde yaşayan ve kızını ona vermek isteyen bir kadın istemez. Kız isteme motifi sözlü varyantlardan S1, S4, S7, S12, S13, S3'te vardır. Diğer varyantlarda söz kesme motifinden detaylı olarak bahsedilmez. Örneğin S6'da Şah İsmail'in parmağındaki yüzüğü Gülizar'ın parmağına takmasıyla gerçekleşir.

Kırk gün mühlet verme motifi sözlü varyantların bir kısmında (S1, S7, S8, S9, S13) var olmasına karşın bir kısmında (S3, S4, S6, S10, S11, S12) yoktur. Şah İsmail'in kırk gün uykuya yatması motifi sözlü varyantlardan sadece S1'de vardır; diğerlerinde yoktur. S1 varyantı bu özelliğiyle yazılı varyantlarla benzerlik gösterir.

Aşk uğruna çekilen mihnetlerin başlaması S1, S4, S7, S8, S12, S13 dışında kalan diğer sözlü varyantlarda farklılık gösterir. S3'te Şah İsmail Gülizar'ın arkasından yola çıkar ve rastladığı üç yoldan "giden gelmez" denilen yola girer. Bir kralla savaşan yedi kardeşe yardım eder. Yedi kardeş de kız kardeşlerini Şah İsmail'e verirler. S6'da Şah İsmail Gülizar'ın arkasından Hind'e, Yemen'e gider. S9'da Şah İsmail'in Gülperi ile karşılaşması yoktur. Şah İsmail Arap Üzengi ile karşılaşır ve Gülizar'ı bulmak için beraber giderler. Karşılaştıkları üç kız kardeşin Pakistan'da savaşan altı erkek kardeşine yardım ederler. S10 ve S11 varyantlarında Gülizar'ın adı Güzeldünya, Gülperi'nin adı da Remli Hanım'dır. Sözlü varyantlardaki bir diğer farklılık da S6 varyantında Gülperi'nin sarayının kırk odalı, S8 varyantında da Gülperi'nin kardeş sayısının dokuz olmasıdır.

Araya kılıç koyarak yatma motifi sözlü varyantlardan sadece S3, S7, S8'de vardır. Geriye kalan sözlü varyantlarda Şah İsmail ile Gülperi (S12'de Muhameyri) nikâhlandığı için bu motif yoktur.

Kesilen kellelerle saray yapma motifi sözlü varyantlardan sadece S8, S11, S12 ve S13'te vardır; diğer varyantlarda yoktur.

Sözlü varyantlarda Şah İsmail ile Arap Üzengi'nin karşılaşmaları da farklılık arz eder: S9 varyantında Arap Üzengi'nin adı Yılan Derili Kız olur. S4, S8, S10, S11 varyantlarında kanlı pilav yer almaz; sadece Şah İsmail ile Arap Üzengi'nin karşılaşmasından bahsedilir. S6'da ise kanlı pilav etli bulgur pilavı olarak geçer. Bu motif S3 varyantında biraz daha farklıdır. Diğer varyantlarda Şah İsmail ile Arap Üzengi sadece savaşırlarken S3 varyantında Arap Üzengi Şah İsmail'e binadan atlamayı, güreşmeyi, kuyunun üzerinden atlamayı teklif eder. Bu yarışları kazanan diğerini öldürecektir. Şah İsmail de bu teklifi kabul eder.

Kızın ancak kendisini yenebilecek erkekle evlenmesi motifi sözlü varyantların büyük bir çoğunluğunda yoktur; sadece S6, S10, S11 varyantlarında vardır.

Sevgilinin düğününe son günde yetişme motifi sözlü varyantların büyük çoğunluğunda (S3, S6, S7, S8, S9, S10, S11, S12, S13) vardır. Kılık değiştirerek sevgilinin düğününe gitme motifine ise sözlü varyantlardan sadece S3 ve S10'da rastlarız. Şah İsmail'in Arap Üzengi ile birlikte Gülizar'ı kaçırmasına Sözlü varyantlardan S6, S9'da "cadı kadın"; S1, S7, S8'de "yaşlı nine"; S11, S12, S13'te "bir kadın" yardım eder.

Arap Üzengi'nin kendilerini takip eden düşmanlarla savaşması motifi S4 ve S8 dışında kalan bütün sözlü varyantlarda karşımıza çıkar. S9 varyantında farklılıklar vardır. Burada düşmanlarla Arap Üzengi yerine Yılan Derili Kız mücadele eder. Bu sırada Şah İsmail'in atı ağlar. Atın gözünden dökülen yaşlarla Şah İsmail uyanır. Şah İsmail'in atının ağlamasına diğer varyantlarda rastlamayız. S10 ve S11 varyantlarında da Güzeldünya'nın gözünden dökülen yaşlarla Şah İsmail uykudan uyanır.

Şah İsmail'in padişahtan koç istemesi ve gönderilen koçlara binerek Kandihar'a gitmeleri sözlü varyantlardan sadece S1'de vardır; diğer sözlü varyantlarda bu motif yoktur.

Remil atma motifi sözlü varyantlardan S3, S4, S6, S8, S9, S13'te yoktur. S8 varyantında Arap Üzengi remil atmaz ama padişahtan bir kötülük geleceğini anlar. S7, S12'de Arap Üzengi, S10 ve S11'de ise Remli Hanım Padişah Şah İsmail'i yemeğe davet etmeden önce remil atar. Ayrıca S11'de Remli Hanım büyüye bakarak, S12'de Arap Üzengi remil atarak Şah İsmail'in ölmediğini, yaşadığını haber verir.

Sihirli mühür motifi S3, S4, S6 varyantlarında yoktur. Bunların dışında kalan varyantlarda Şah İsmail'e verilen nesne farklıdır: S1, S12'de mühür; S7, S8, S9, S10,

S11'de yüzük; S9 varyantında da bu nesnelerin yerine Yılan Derili Kız Şah İsmail'e bir kedi verir.

Sözlü varyantlarda Şah İsmail'i öldürmek isteyen kişi varyantlara göre farklılık gösterir: S1, S4, S6, S7, S12, S13'te Şah İsmail'i öz annesi; S9'da üvey annesi; S10, S11'de öz babası; S13'te ise büyük besleme Şah İsmail'in öldürülmesini ister. Babası Şah İsmail'i öldürmek için önce yemeğe davet eder. Şah İsmail zehirli yemeklerden Arap Üzengi'nin kendisine verdiği sihirli mühür sayesinde kurtulur. Arkasından babası onu satranç oynamaya davet eder. Oyunda bilerek babasına yenilince padişah oğlunun ellerini iple (S3'te zincirle) bağlar. Şah İsmail bağlarını kırar. Şah İsmail'i tutan şey sözlü varyantlarda farklı farklıdır: Onu S6'da kement yayı; S8, S9'da saçının teli; S10'da atının kuyruğunun kılı; S11'de atının kılları; S12'de okunun yayı; S13'te saçının teli ve yayının kirişi tutar. S3 ile S8'de Padişah ile Şah İsmail satranç yerine tavla oynarlar. S13'te padişah oğlunu sadece satranç oynamaya davet eder; yemeğe davet etmez. Bütün bunların sonunda babası S7, S10, S11 dışında kalan varyantlarda Şah İsmail'i öldürmekten vazgeçip gözlerine mil çekilmesini ister. S7, S10, S11 varyantlarında ise onun öldürülmesini ister. Şah İsmail'in öldürülmesinin istendiği varyantlarda kanlı gömlek motifi de vardır. S7'de bir mag kesip; S10'da Şah İsmail'in gözlerini oyup; S11'de bir ceylanı öldürüp kanını onun gömleğine sürüp babasına götürürler.

Şah İsmail'in gözleri S6, S9, S11, S12, S13 varyantlarında güvercinlerin tüyü ile; S4'te güvercinlerin Şah İsmail'e gösterdikleri ilaç ile; S7, S10'da kuşların tüyü ile sağaltılır. Gözlerinin güvercin ya da kuş tüyü ile sağaltıldığı varyantlarda Şah İsmail kuş dilini bilir.

Arap Üzengi'nin padişahın askerleri ile mücadelesinde sözlü varyantlar arasında farklılıklar göze çarpar. S6, S8, S9, S10, S11'de Arap Üzengi'nin padişahtan kırk hanım ve kırk hamal istemesi bölümü yoktur. S12'de Arap Üzengi padişahtan kırk hanım ve kırk hamal yerine iki yüz hanım, iki yüz hamal, iki yüz çuval ister. S13'te padişah Arap Üzengi'ye zabitanların karıları ile kırk katır gönderir. Sözlü varyantlar içinde bu bölümle ilgili en büyük farklılıkla S6, S10, S11 varyantlarında karşılaşırız. S6 varyantında Şah İsmail tanınmamak için tebdil-i kıyafet eder ve keloğlan kılığına girer. S10'da bir ceylan vurup derisinden bir parçayı kafasına geçirir. S11'de ise bir ceylan vurup midesini çıkarıp kafasına geçirir ve tanınmamak için keloğlan kılığına girer.

Hikâyenin sonunda Şah İsmail'in üç kızdan hangisiyle evlenip evlenmediği varyantlara göre farklılık gösterir. S1'de Şah İsmail Gülperi ve Gülizar ile; S3, S4, S6, S8, S9, S10'da üçüyle de evlenir. S12 ile S13'te Gülperi ve Arap Üzengi ile evlenir ama sonuçta Gülizar ile evlenip evlenmediğinden açıkça bahsedilmez. Sözlü varyantlar içinde bu motif itibariyle en büyük farklılıkla S13 varyantında karşılaşırız. Bu varyantta Şah İsmail ve üç kız hikâyenin sonunda ölürler. Bütün varyantlar içinde sonu kötü biten tek varyant da S13'tür.

Kötülüğün cezalandırılması motifi, sözlü varyantların hepsinde aynıdır. Şah İsmail'in babasını cezalandıran kişi Arap Üzengi'dir. Şah İsmail öz babasını kendisi öldürmemiş; onu Arap Üzengi'ye öldürtmüştür. Kırk gün kırk gece düğün motifi sözlü varyantlardan S1 ve S8'de vardır. Bunun dışında ayrıca bir düğün eğlencesinden bahsedilmemiştir. Hikâyenin bitirilişi sözlü varyantlarda-S1 varyantı hariç-masalın bitirilişi gibidir. S1 varyantında hikâye yazma nüshada olduğu gibi dua şeklinde bitirilmiştir. S2 ve S5 (eksik olduğu için) ile S12, S13 varyantlarında hikâyenin bitişini ifade eden söz kalıpları yoktur.

C. YAZILI METİNLERLE SÖZLÜ VARYANTLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin yazılı ve sözlü varyantlarını karşılaştırdığımızda yazılı ve sözlü geleneğin özelliğinden kaynaklanan farklılıklarla karşılaşırız: Sözlü varyantlar, sözlü gelenekte ağızdan ağıza anlatılagelmiştir. Geleneğin zayıflaması sonucu hikâyelerin hacminde bir azalma olmuştur. Sözlü varyantlardan farklı olarak yazılı varyantların bir kısmında resimler de yer almaktadır. Yazma, Cönk, taşbaskılardan TB3, TB4 ile Latin harfli baskıların RG, ES, HN, MN varyantlarında resim yoktur. Bu varyantların dışında kalan yazılı varyantların hepsinde (bir kısmında kapak, bir kısmında hikâyenin akışı içinde olmak üzere) resimler vardır. Aynı yazarların yayınladığı baskılardaki resimler de büyük benzerlikler görülmektedir.

Sözlü varyantlardaki hikâyelerin şiirlerinin tamamı, bazı varyantlarda büyük bir kısmı, kaybolmuştur. Hikâyenin sözlü varyantlarından S1, S2, S6, S8 dışında kalan varyantlarda şiirler yer almaz. Şiirler yönünden yazılı varyantlarla ortak olan tek sözlü varyant S1'dir. Sözllü varyantlardan S6 ile S8'de şiirlerin sadece küçük bir bölümü vardır. Bunlar da belli bir şekil özelliğine sahip olmayan, anlatıcının aklında kalan, birkaç

dizeden öteye geçmeyen şiirlerdir. S2 varyantındaki şiirler ise yazılı varyantlara göre çok farklıdır. Yazılı varyantlar içinde de ES ve MA varyantlarında şiirlerin yer almadığını görürüz.

Yazılı varyantlardan ES'nin ihtiva ettiği motifler, sözlü varyantlardan S2'nin de şiirler açısından diğer yazılı ve sözlü varyantlara göre çok farklı olduğunu görürüz. MA varyantı özet bir metin mahiyetinde olduğundan hem şiirler yoktur, hem de olaylar detaylı bir şekilde anlatılmadığı için motifler detaya girilmeden verilmiştir. Sözlü varyantlardan S5 yarım kalan bir varyanttır. Bu nedenle sadece giriş epizotunda yer alan motifler bulunmaktadır. TB4 de Şah İsmail'in Gülizar'ı bulmasıyla sona erdiği için diğer yazılı varyantlardan farklıdır.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin varyantlarını motifler açısından değerlendirdiğimizde ortak ve farklı motifler içerdiklerini görürüz. Yazılı varyantların tamamında (ES hariç), sözlü varyantların bir kısmında (S4, S6, S12, S13 hariç) Şah İsmail'in babası "çocuğu olmayan bir padişah" olarak karşımıza çıkar. Zürriyetsizlik motifinin bulunduğu bütün yazılı ve sözlü varyantlarda padişah veziriyle beraber derdine derman aramak için yola çıkar. Bir dervişle karşılaşır. Bu "derviş" varyantlarda derviş; ak sakallı, uzun boylu, yeşil sarıklı cihan seyyahı; bir seyyah, ak sakallı derviş olarak; sözlü varyantlarda Hızır, derviş, pir, ak sakallı pir, dede, bir adam, Hızır gibi bir misafir olarak geçer.

Hem yazılı hem de sözlü varyantlarda Derviş'in zürriyet sağlamak için padişaha verdiği şey "elma"dır. Derviş, yazılı varyantlarda padişaha bir elma (DR'de kızıl elma) verir; yarısını padişah yarısını hanım sultanın yemesini isterken; sözlü varyantlarda elmanın sayısı farklılık gösterir: Derviş S5'te iki elma verir; birisini padişahın eşi, diğerini veziri ve eşi yer; padişahın bir oğlu, vezirin bir kızı olur. S10'da bir elma ikiye değil, dörde bölünür ve iki dilimini çocuğu olmayan karı-koca yerken geriye kalan iki dilimi de evin kısrağı ve köpeğine verirler. Onların da birer yavruları olur. Bunların dışında elmanın sayısı bakımından yazılı varyantlarla sözlü varyantlar ortaktır.

Yazılı ve sözlü varyantlarda çocuğa ve taya adını veren kişi, onların doğumuna neden olan "elma"yı veren derviş(Hızır, pir, ak sakallı derviş vs.)'tir. Yazılı ve sözlü varyantların tamamında çocuğun adı Şah İsmail; büyük bir kısmında tayının adı da Kamertay olarak geçer. Yazılı varyantlardan MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te tayın adı Kanbertay olarak anılırken sözlü varyantlardan S2 ve S3'te tayın adından bahsedilmez.

Derviş Şah İsmail'in adını verdikten sonra onun ve atının arkasından dua eder. S5 varyantında Derviş padişahın oğluna Şah İsmail, vezirin kızına da Güllüzar adını verir ve padişahtan genel af çıkarmasını ister.

Yazılı varyantlarda çocuğa ad verme işlemi çocuğun eğitiminden sonra yapılırken; bu motifin var olduğu sözlü varyantlarda çocuğa eğitiminden önce ad verilir (S8'de olduğu gibi). S2'de diğer varyantlardan farklı olarak derviş Şah İsmail'in adını verdikten sonra ona sevgilisinin adının Abgüneş olduğunu da söyler. Bütün varyantlar içinde Şah İsmail'e sevgilisinin adının önceden (kendi adıyla beraber) verildiği tek varyant S2'dir. Diğer yazılı ve sözlü varyantlarda Şah İsmail sevgilisinin adını onunla karşılaştığı zaman öğrenir. Sözlü varyantlardan S5'te çocuğu olmayan padişahın yanı sıra çocuğu olmayan vezir motifiyle de karşılaşırız. Hikâyenin bütün varyantları içinde bu motif sadece S5'te karşımıza çıkar.

Şah İsmail'in eğitimi yazılı varyantlarda sözlü varyantlara göre daha detaylı anlatılmıştır. Şah İsmail'in yer altında bir mahzende (sarayda, evde, kapalı bir odada) öğrenim görmesi, kemiksiz et yemesi ES, MN, DR dışında kalan bütün varyantlarda; sözlü varyantlardan sadece S1 ve S8'de vardır. Bu motife bağlı olarak Şah İsmail'in, bulunduğu mahzenin tepe camını kırması yazılı varyantlardan MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, ES, MN, DR'de; sözlü varyantlardan da S1 ve S8 dışında kalan bütün varyantlarda yoktur. Yazılı varyantlarda Şah İsmail'in hocasının adı (DR'de Lokman Hoca) Hoca Danyal'dır. Sözlü varyantlarda Şah İsmail'in hocasının adından bahsedilmez.

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde kahramanların âşık olmaları, aşk dolusu içerek rüyâda âşık olma ve görüşerek âşık olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Aşk dolusu içme yazılı varyantlardan Yazma, Basma varyantlarla, Latin harfli varyantların büyük bir çoğunluğunda (RG, MA, SM1, SM2, SM3, SM4) ve sözlü varyantlardan da S1 ve S2'de vardır. Görüşerek âşık olma ise yazılı varyantlardan MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, ST1, ST2, DR, HN, ES ile sözlü varyantlardan S1 ve S2 dışında kalanlarda (S3, S4, S6, S7, S8, S9, S10, S11, S12, S13) vardır.

Şah İsmail ile atının adı bütün varyantlarda aynı iken (MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te Kanbertay, Yazmada sadece bir yerde Kambertay), sevgilisinin adı farklıdır. Yazılı varyantlardan ES'de Gülperi, S2'de Abgüneş, S10'da Güzeldünya, S12'de Muhameyri(=Mahmihri?)'dir. ES varyantında sadece Gülperi ve Arap Üzengi vardır, Gülizar yoktur. Gülperi adı Gülizar yerine kullanılmıştır. S10 ve S11'de Gülizar'ın adı

Güzeldünya, Gülperi'nin adı da Remli Hanım; S9'da Arap Üzengi'nin adı Yılan Derili Kız'dır.

Kahramanların karşılaşması yazılı varyantlarda ortak iken sözlü varyantlarda farklılık arz eder. Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin rüya motifini ihtiva eden ve etmeyen bütün varyantlarında Şah İsmail Gülizar ile av kovalayan şahinini; sözlü varyantlardan S1, S3, S7'de ceylanı, S6'da keklikleri, S8'de geyiği kovalarken; S2'de savaştan dönerken yörük çadırlarının içinde; S13'te çeşme başında, S10'da Arap göçerlerin obasında yün ayıklayan dört kızın arasında görür ve ona âşık olur. Geriye kalan sözlü varyantlarda bu konuda bir açıklama yapılmamıştır.

Hikâyenin şiirlerinin yer aldığı bütün varyantlarda Şah İsmail şiir söyleme yeteneğini Gülizar'ı gördükten sonra kazanır. Yazılı varyantların (ES hariç) hepsiyle; S2, S3, S4, S8, S9, S10, S11 haricinde kalan bütün sözlü varyantlarda Şah İsmail ile Gülizar'a birbirleriyle karşılaştıkları zaman yardımcı olan bir "koca karı" vardır. Kahramanlara yardımcı olan "koca karı" motifi sözlü varyantlara göre yazılı varyantlarda daha çok yer almaktadır.

Kahramanların ayrılırlarken birbirlerine hatıra vermesi hem yazılı (ES hariç), hem de sözlü varyantların (S2, S3, S4, S8, S9 hariç) büyük bir çoğunluğunda vardır. Yazılı varyantlarda Gülizar Şah İsmail'e hep bir "altın tarak" verirken sözlü varyantlarda hatıra olarak verilen nesne bazı varyantlarda altın tarak (S1, S7), bazı varyantlarda da (S6) nakışlı bir mendildir. Yazılı varyantlarda Şah İsmail Gülizar'a şahininden bir tüy koparıp verirken sözlü varyantlarda Şah İsmail'in hatıra olarak Gülizar'a verdiği şey parmağındaki yüzüktür.

Şah İsmail ile Gülizar'ın evlenmesini istemeyen kişi yazılı varyantlarda annesi iken; sözlü varyantların bir kısmında (S6, S10, S12, S13) babası, bir kısmında (S1, S2; S3, S4, S7, S8, S9) annesi; birinde yedi kardeşi (S3), diğerinde de Şah İsmail'in köyünde yaşayan ve kızını ona vermek isteyen bir kadındır (S11).

Kız isteme motifi hem yazılı hem de sözlü varyantların büyük bir çoğunluğunda ortaktır. Farklı diyebileceğimiz varyantlar da kız isteme motifinin detaylı şekilde anlatılmadığı varyantlardır. Bunlar da sözlü olan varyantlardır. Bazı ayrıntılar bu varyantlarda anlatılmamış, kız isteme kısa olarak geçilmiştir.

Kız isteme motifinden sonra gelen kırk gün mühlet isteme motifi yazılı varyantların Yazma, Basma varyantlarıyla Latin harfli varyantların büyük bir

çoğunluğunda yer almaktadır. Sözlü varyantlarda yazılı varyantlara oranla bu motife daha az rastlandığını görmekteyiz. Bu motif sözlü varyantlardan sadece S1, S7, S8, S9, S13'te vardır. S3 varyantında bunlardan farklı olarak Gülizar kendisini bulması için Şah İsmail'e kırk gün mühlet verir.

Şah İsmail Gülizar ile evleneceğini öğrenince kırk günlük uykuya yatar. Bu motif yazılı varyantların büyük bir kısmında (Y, TB1, TB2, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, HN) var iken sözlü varyantlardan sadece S1 varyantında vardır. S1 varyantı birçok motifte olduğu gibi bu motifte de yazılı varyantlarla benzerlik gösterir.

Hikâye kahramanı Şah İsmail, sevdiğine yani Gülizar'a kavuşmak için zor mücadeleleri başarmalı; karşısına çıkan engelleri aşmalı; devlerle, düşmanlarla savaşmalıdır. Ancak bu mihnet dolu mücadeleyi kazanırsa Gülizar'a ulaşacaktır. İşte bu zorlu aşama yani çekilen sıkıntılar yazılı varyantların (ES hariç) tamamında ortaktır. Sözlü varyantların da bir kısmında (S1, S4, S7, S8, S12, S13) yazılı varyantlarda olduğu gibidir. Diğer sözlü varyantlarda farklılıklar vardır. Şah İsmail bu yolda giderken önce Gülperi ile karşılaşır. Gülperi'nin sarayı HN ve S6 varyantlarında kırk odalı iken diğerlerinde sekiz odalıdır. Varyantların tamamında Gülperi'nin kardeş sayısı yedi iken S8 varyantında Gülperi'nin dokuz kardeşi vardır. Yazılı varyantlarda Gülperi'nin kardeşlerinin savaştığı kişiler yönünden de farklılıklar vardır. Yazılı varyantların büyük bir kısmıyla sözlü varyantlarda Gülperi'nin kardeşleri devlerle savaşırken MK1, MK2, MK3, MK4'te dev gibi adamlarla; SM1, SM2, SM3, SM4'te ejderha ile; RG'de yedi başlı düşmanla; DR'de ifrit devlerle savaşırlar.

Şah İsmail'in Gülperi ile evlenmediği yazlı ve sözlü varyantlarda araya kılıç koyarak yatma motifiyle karşılaşırız. Bu motif yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, M; Sözlü varyantlardan da S3, S7, S8'de vardır. Yazılı ve sözlü varyantların bir kısmında rastladığımız bir diğer motif de kesilen kellelerle saray yapma motifidir. Yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, SM1, SM2, SM3, SM4, MZ3'te; sözlü varyantlardan ise S8, S11, S12, S13'te vardır. Geriye kalan varyantlarda yoktur.

Şah İsmail'in Arap Üzengi ile karşılaşması ES hariç bütün yazılı varyantlarla; sözlü varyantlardan S1, S6, S7, S12, S13'te ortaktır. Bu motif sözlü varyantlarda farklılık gösterir: S9'da Arap Üzengi'nin adı Yılan Derili Kız'dır. S4, S8, S10, S11'de kanlı pilav yer almaz. S6'da kanlı pilav, etli bulgur pilavı olarak geçer. Bu motif S3 varyantında daha farklıdır. Diğer varyantlarda Şah İsmail ile Arap Üzengi sadece savaşırlarken bu varyantta

yarışırlar, binadan atlar, güreşir ve kuyunun üzerinden atlarlar. Bu motife bağlı olarak ortaya çıkan kızın kendisini yenebilecek erkekle evlenmesi motifi varyantların çoğunluğunda yoktur. Yazılı varyantlardan sadece MK1, MK2, MK3, MK4, RG ile sözlü varyantlardan S6, S10, S11'de vardır.

Şah İsmail, hem yazılı hem de sözlü varyantların büyük bir çoğunluğunda (Yazma, ES, S2, S4 hariç) Gülizar'ın düğününe son günde yetişir. S3 ve S10 varyantlarında Şah İsmail sevgilisinin düğününe kılık değiştirerek gider. Sevgilinin düğününe kılık değiştirerek gitme, yazılı varyantlarla diğer sözlü varyantlarda yoktur. Gülizar'ı kaçırdıktan sonra mola verdikleri yerde Şah İsmail ile Gülizar uyurlarken Arap Üzengi bir orduyla savaşır. Bu motif hem yazlı, hem de sözlü varyantlarda ortaktır. S9 varyantında-Arap Üzengi yerine-Yılan Derili Kız savaşırken Şah İsmail'in atı ağlar ve atın gözünden dökülen yaşla Şah İsmail uyanır. Şah İsmail'in atının ağlaması diğer yazılı ve sözlü varyantlarda yoktur.

Şah İsmail, Kandihar'a gelirken gördüğü bir çiftçi ile babasından "koç" ister; babasının gönderdiği koçlara binerek Kandihar'a girerler. Bu motif Yazma, Basma varyantlarla sözlü varyantlardan sadece S1'de vardır. Latin harfli baskılardan MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG'de ise Şah İsmail babasından "koç" yerine "araba" göndermesini ister. Bu son varyantların Latin harfleriyle basılmış eserler olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda "koç" yerine modern ulaşım aracının otomobiller olduğunu; doğal olarak da anlatıya yansıdığını görürüz. Bu da teknolojik gelişmenin anlatıya yansımasını göstermesi bakımından önemlidir.

Remil atma motifi, yazılı varyantların (ES, DR hariç) büyük bir kısmında var iken sözlü varyantlardan sadece S7, S10, S11, S12'de yer alır. Remil atma sonucunda Arap Üzengi Şah İsmail'e sihirli bir nesne verir. Arap Üzengi'nin Şah İsmail'e verdiği nesne yazılı varyantlarda sihirli mühür, mührü Süleyman ve yüzük; sözlü varyantlarda yüzük, mühür ve bir varyantta (S9) da ise "kedi"dir.

Şah İsmail'i öldürmek isteyen kişi hem yazılı hem de sözlü varyantlara göre farklılık arz eder: Kimi varyantlarda öz annesi, kimi varyantlarda üvey annesi (MK1, MK2, MK3, MK4, RG, S9), öz anne ve babası (MA), büyük besleme (S3) öldürtmek ister. Babası Şah İsmail'i yemeğe davet eder. Şah İsmail, zehirli yemeklerden Arap Üzengi'nin kendisine verdiği sihirli mühür (yüzük vs.) sayesinde kurtulur. Zehirlenmediğini görünce babası bu sefer onu satranç oynamaya davet eder. Şah İsmail'i tutan şeyin ne olduğunu

öğrenir. Şah İsmail'in kıramayacağı şey yazılı varyantlarda yayının kirişi; sözlü varyantlarda kement yayı (S6), saçının yayı (S8, S9); atının kuyruğunun kılı (S10); atının kılları (S11); okunun yayı (S12); saçının teli ve yayının kirişi(S13)'dir. Şah İsmail'in kıramayacağı şeyin sözlü varyantlarda çeşitlilik arz ettiğini görülmektedir. S3 ve S8'de babası Şah İsmail ile satranç yerine tavla oynar; S13'te sadece tavla oynarlar, bu varyantta babası Şah İsmail'i yemeğe davet etmez.

Sözlü varyantlardan S7, S10 ve S11'de babası Şah İsmail'in öldürülmesini isterken yazılı varyantlarda padişah hacıların, hocaların (DR'de Lokman Hoca'nın; MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te Hoca Danyal'ın) ısrar etmesiyle Şah İsmail'i öldürmez. Diğer sözlü varyantlarda da babası Şah İsmail'in gözlerine mil çektirir. Şah İsmail'in öldürülmesinin söz konusu olduğu varyantlarda-yazılı varyantlarda olmayan-sadece sözlü varyantlardan S7, S10, S11'de yer alan "kanlı gömlek" motifiyle karşılaşırız. S7'de bir "mag"[73] kesip; S10'da Şah İsmail'in gözlerini oyup; S11'de bir ceylanı öldürüp onun kanını gömleğine sürüp, onu öldürdüklerini söyleyerek padişaha götürürler.

Şah İsmail'in gözlerinin sağaltılması yazılı ve sözlü varyantların büyük bir çoğunluğunda güvercinlerin tüyü, bunların dışında kalanlar kuşların tüyü (S7, S10), güvercinlerin Şah İsmail'e gösterdikleri ilaç ya da (S4), çiftçinin yaptığı ilaç ile (SM1, SM2, SM3, SM4) sağaltılır. Şah İsmail hem yazılı, hem de sözlü varyantların büyük bir kısmında kuş dilini bilir; bu nedenle de güvercinlerin (kuşların) kendisine söylediklerini anlar ve onların söylediğini yapınca gözleri sağalır.

Arap Üzengi'nin padişahın askerleri ile mücadelesi DR, ES dışında kalan yazılı varyantlarda ortaktır. Sözlü varyantlarda ise farklı farklıdır. S6, S8, S9, S10, S11'da Arap Üzengi'nin padişahtan kırk hanım ve kırk hamal istemez. S12'de Arap Üzengi padişahtan kırk hanım ve kırk hamal yerine, iki yüz hanım ve iki yüz hamal, iki yüz çuval ister. S13'te padişah Arap Üzengi'ye zabitanların karıları ile kırk katır gönderir. Sözlü varyantlar içinde bu bölümle ilgili en büyük farklılık S6, S10 ve S11 varyantlarında karşımıza çıkar. Bu varyantlarda Şah İsmail tanınmamak için tebdil-i kıyafet edip keloğlan kılığına girer.

Hikâyenin sonunda Şah İsmail'in üç kızdan hangisiyle evlendiği hem yazılı, hem de sözlü varyantlarda farklılık gösterir. Yazılı varyantlardan TB4 ve HN'de Şah İsmail sadece Gülizar ile evlenir. TB4 varyantı Şah İsmail'in Gülizar'ı bulmasıyla bittiği için diğer motifler bu varyantta yer almaz. Yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, M, ST1,

ST2 ile sözlü varyantlardan S1'de şah İsmail Gülizar ve Gülperi ile evlenir, Arap Üzengi ile evlenmez. Bunların dışında kalan yazılı ve sözlü varyantlarda ise Şah İsmail Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi ile evlenir. Yazılı ve sözlü varyantlar içinde bu motif itibariyle en büyük farklılık S13 varyantındadır. Bu varyantta Şah İsmail ile üç kız hikâyenin sonunda ölürler. Bütün varyantlar içinde sonu kötü biten tek varyant da S13'tür.

Kötülüğün cezalandırılması motifi yazılı, hem de sözlü varyantların hepsinde aynıdır. Şah İsmail'in babasını cezalandıran kişi Arap Üzengi'dir. Şah İsmail babasını kendisi öldürmez, onun adına bu işi Arap Üzengi yapar. Yazılı varyantlardan MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de ölen kişi padişah değil, vezirdir. Çünkü Şah İsmail'e kötülük eden vezirdir. SM1, SM2, SM3, SM4'te Şah İsmail tahta geçtikten sonra gözlerini iyileştiren çiftçiyi sarayında alıkoyar.

Hikâyenin yazılı varyantlarından MK1, MK2, MK3, MK4'te yedi gün yedi gece; geriye kalan yazılı varyantlarla sözlü varyantlardan S1 ve S8'de kırk gün kırk gece düğün yapılır. Bunun dışında ayrıca bir düğün eğlencesinden bahsedilmemiştir. MK1, MK2, MK3, MK4 varyantlarında düğün derneğin kurulduğundan bütün fakirlerin, açların doyurulduğundan bahsedilir.

Hikâyenin bitirilişini ifade eden söz kalıpları, yazılı ve sözlü varyantlarda farklıdır: Hikâye sözlü varyantlarda masala, yazılı varyantlarda ise halk hikâyesine özgü bir bitirilişle sonlanır. DR ve MA dışında kalan bütün yazılı varyantlarda birbirinden farklı bitirme formelleri vardır. Sözlü varyantlardan sadece S1'de hikâye Yazma nüshada olduğu gibi dua ile bitirilir. S12, S13 varyantlarında ise hikâyenin bitirilişini ifade eden söz kalıpları yoktur.

[73] Bu kelime masalda "mag" olarak geçmekte ve kelimenin anlamı belirtilmemektedir.

IV. HİKÂYENİN KONUSU[74]

Acem'de, Kandihar Padişahı denilen bir padişah vardır. Bu padişahın hiç çocuğu olmaz. Bir gün padişah sabah namazını kıldıktan sonra yerine otururken çocuğu olmadığı için bir "ah" çeker. Günlerden bir gün padişah derdine derman bulmak üzere, kılık değiştirerek, veziri ile bir yolculuğa çıkar; bir dervişe rastlarlar. Derviş bunların meramını anlar, bir elma çıkarıp padişaha verir. Elmayı ortadan ikiye bölerek Hanım Sultan ile yemesini, kabuklarını da kısrağına vermesini, bir erkek evladının dünyaya geleceğini, kendisi gelmeyince çocuğa ad vermemelerini söyler ve ortadan kaybolur. Padişah hemen sarayına gelir ve Dervişin söylediklerini aynen yapar. Dokuz ay on gün sonra Hanım Sultan bir erkek çocuk dünyaya getirir. Çocuk büyür, adsız bir bey olur. Padişah çevresindeki insanların ısrarına rağmen derviş gelmeyince çocuğa ad vermez.

Padişah, Çocuğun tahsil ve terbiyesi için Hoca Danyal adında bir hoca tutar. Hoca Danyal, çocuğun okuması için yer altında, güneş görmeyen bir saray yapılmasını ister. Padişah Hoca Danyal'ın isteklerini yerine getirir. Çocuk yer altında yapılan, güneş ışığı almayan sarayda tahsil ve terbiye görür. Bir gün yemek yerken yemekten çıkan bir kemiği yukarı doğru atınca cam kırılır ve çocuk güneşi görür, şaşırır. "Bunu tutayım" diye uğraşırken Hoca Danyal içeri gelir. Çocuk Hoca Danyal'a burada olmaktan sıkıldığını, artık dışarı çıkmak istediğini söyler. Hoca Danyal, bu dileği padişaha iletir. Rical-i kibar çocuğa ad vermek için toplanır. Bu sırada padişaha elmayı veren Derviş çıkagelir. Çocuğun adını Şah İsmail, tayın adını da Kamertay koyar ve hemen ortadan kaybolur.

Şah İsmail ava gitmek isteyince bir av düzenlenir. Şah İsmail ava çıktığı bir gün bir çeşmenin başında uyuyakalır. Rüyasında kırkların elinden aşk şarabını içer. Uykudan uyandıktan sonra karşısına bir ceylan çıkar. Ceylanın ardından koşarken bir çadıra girer. Bu çadırda rüyasında gördüğü kız ile, yani Gülizar'la, karşılaşır. Gülizar'ı görünce atından düşer ve bayılır. Aynı zamanda Gülizar da onu rüyasında görüp âşık olmuştur. Şah İsmail'i böyle karşısında görünce şaşırır. Bu sırada orada bulunan bir Koca Karı, Gülizar'a onu ayıltmak için göğsünü açmasını, saçlarını yüzüne, gözüne sürmesini söyler. Bunun üzerine Gülizar göğsünü açar; memelerini Şah İsmail'in yüzüne, gözüne sürer. Şah İsmail'in aklı başına gelir ve dört tarafına bakmaya çalışır. Şah İsmail, Gülizar'dan ayrılırken ondan altın bir tarak alır ve ona şahininden bir tüy koparıp verir.

---

[74] Hikâyenin konusunda Yazma nüsha esas alınmıştır.

Şah İsmail saraya gelir. Derdini kimseye söylemediği için günden güne zayıflar, hastalanır. Babası oğlunun derdini merak eder; çare aramaya başlar. Bir gün Şah İsmail'in arkadaşlarından biri olanları padişaha anlatır. Bunun üzerine padişah Gülizar'ı Şah İsmail'e ister. Türkmen Beyi Glizar'ı Şah İsmail'e vermeye razı olur. Düğün hazırlığı yapmak için padişahtan kırk gün mühlet ister. Padişah, Türkmen Beyinin bu isteğini kabul eder. Şah İsmail Türkmen Beyinin kızını kendisine verdiğini öğrenince kırk gün süren bir uykuya yatar. Fakat Gülizar'ın annesi bunu kabul etmediği için çadırlarını söküp Hint ülkesine doğru yola çıkarlar.

Türkmen Beyinden bir haber alamayınca padişah bir haberci gönderir. Haberci Türkmen Beyinin oradan ayrıldığını söyleyince padişah tellallar çıkarıp oğlunun evleneceğini bildirir. Ne kadar kız varsa giyinip kuşanıp gülşen bahçesine gelirler. Şah İsmail kızlardan hiçbirisini Gülizar'a benzetemediği için beğenmez. Gülizar'ı aramaya gitmek isteyince babası ona çok kızar; buna razı olmaz. Şah İsmail Kamertaya binip Gülizar'ın peşinden gider. Kapısız bir saraya gelir, burada gergef işleyen bir kız görür. Birbiriyle muhabbete başlarlar. Şeftalinin olmuşlarını yerler, olacaklarını meydana atarlar.

Şah İsmail Gülperi'den ayrılır, dağlara düşer. Gülperi'nin kardeşlerini devin elinden kurtarır. Bunlar Şah İsmail'i oturdukları yere çağırırlar. Saraylarına dönünce sarayın bir duvarının yıkılmış olduğunu görünce kız kardeşlerine söylenirler. Gülperi de sarayı yıkan kişinin, onları devin elinden kurtaran Şah İsmail olduğunu söyler. Gülperi'nin ağabeyleri kız kardeşlerini Şah İsmail'e verirler. Şah İsmail de bunu kabul eder.

Şah İsmail Gülperi'den ayrıldıktan sonra atına binip yola devam eder. Kırkıncı gün Arap Üzengi'nin sarayına gelir. Orada bulunan kanlı pilavdan yerken birden bire Arap Üzengi çıkagelir. O pilavdan yiyebilmesi için onunla cenk etmesi gerektiğini söyler. Arap Üzengi ile cenk etmeye başlarlar. Şah İsmail Arap Üzengi'yi atından düşürüp göğsünün üzerine oturur. Hançerini çıkarıp onu öldüreceği sırada Arap Üzengi yüzündeki nikabı (örtüyü) çıkarır. Bunu gören Şah İsmail hemen olduğu yere yığılıp kalır. Arap Üzengi, Şah İsmail'i ayıltır. Kendisini yenebilecek yiğitle evleneceğine ahd ettiğini, onu yenen tek erkeğin de Şah İsmail olduğunu, bunun için de onunla evlenmek istediğini söyler.

Şah İsmail, ona Gülizar'ı arayıp bulmak istediğinden bahseder. Şah İsmail ile Arap Üzengi beraber yola çıkarlar. Hint ülkesine gelirler; Hint'te beraber gezerlerken virane bir evin içinde bir Koca Karı görürler ve ona misafir olurlar. Bir ara kulaklarına saz,

tef sesleri gelir. Koca Karıdan Hint Padişahının oğlu ile Türkmen Beyi'nin kızı Gülizar'ın evlendiğini öğrenirler. Arap Üzengi, Şah İsmail'i teselli eder.

Şah İsmail, Gülizar'ın kendisine verdiği altın yüzüğü Koca Karıya vererek onu düğün evine gönderir. Koca Karı bu tarağı götürüp Gülizar'a verir. Koca Karının aracılığı sayesinde Şah İsmail ile Gülizar buluşurlar. Bu sırada Arap Üzengi, Gülizar'ı belinden kavradığı gibi atın terkisine alır, Şah İsmail'e teslim eder. Hep birlikte bir çeşme başına gelirler. Şah İsmail ile Gülizar sarılıp yatarlarken Arap Üzengi de onları bekler. Bu sırada kara bir duman ortalığı sarar. Bunlar Hint askerleridir. Arap Üzengi âşıkları uyandırmaya kıyamaz, iki yüz batmanlık gürzünü eline alır, aç kurt koyuna saldırır gibi onlara saldırır. Arap Üzengi Hint askerlerinin tamamını öldürür.

Arap Üzengi, Şah İsmail ve Gülizar Arap Üzengi'nin sarayına gelirler. Sarayda bir süre eğlendikten sonra yola çıkarlar; Gülperi'nin sarayına ulaşırlar. Orada da bir süre eğlendikten sonra Şah İsmail, Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi Kandihar'a gitmek için yola çıkarlar ve Kandihar'a gelirler. Arap Üzengi bir remil atar ve Şah İsmail'den kendilerini babasının sarayına götürmemesini ister. Şah İsmail de onları ayrı bir konağa götürür. Şah İsmail'in annesi, gelinlerini görmek için onların konağına gider. Sultan Hanım otururken sol tarafından bir sancı gelir ve oradan ayrılır. Padişaha Şah İsmail'i öldürüp gelinleri almasını söyler. Padişah bunu önce kabul etmez ama sonra o da Şah İsmail'i öldürüp gelinlerini almak ister.

Padişah Şah İsmail'i yemeğe çağırır. Arap Üzengi remil atar ve yemeklerin zehirli olduğunu öğrenir. Şah İsmail'e sihirli bir mühür (yüzük) verir. Yemekleri yemeden önce bu mührü üzerinde gezdirmesini ve ondan sonra yemeklerden yemesini ister. Şah İsmail, Arap Üzengi'nin dediklerini yapar ve bu badireyi atlatır. Padişah, oğlunu zehirleyerek öldüremeyince onu satranç oynamaya çağırır. Şah İsmail babasını iki üç defa yener. Daha sonra babasına bilerek yenilir. Padişah da yenildiği için oğlunun ellerini, kollarını bağlar. Şah İsmail bu bağları koparınca ona sırrını sorar. Bunun üzerine Şah İsmail kendisini tutan şeyin yayının kirişi olduğunu söyler. Padişah bu sefer onun ellerini, kollarını yayının kirişiyle bağlayınca Şah İsmail bağları koparamaz. Padişah onu cellatlara verir. Hoca Danyal ile rical-i kibarın yalvarmaları üzerine padişah gözlerine mil çekilmesini ve bir dağ başına atılmasını ister.

Cellatlar Şah İsmail'in gözlerine mil çeker ve onu bir dağ başına bırakırlar. Şah İsmail bir ağacın altında otururken ağaçtaki iki güvercin konuşurlarken onları dinler.

Onlardan düşen bir tüyü gözüne sürmek suretiyle gözlerini iyileştirir. Sonra bir çiftçiye evlatlık olur. Bu sırada padişah Arap Üzengi ile cenk etmektedir. Padişahın askerleri Arap Üzengi ile başa çıkamadıkları için asker toplamaktadırlar. Şah İsmail de kendisini asker olarak yazdırır. Arap Üzengi ile savaş alanında cenk ederler. Şah İsmail, o günün akşamında konağa gelerek Arap Üzengi'ye kendisini tanıtır ve ne yapacaklarını kararlaştırırlar.

Ertesi gün Arap Üzengi ile Şah İsmail tekrar cenk ederler. Padişah Şah İsmail'e Arap Üzengi'yi yenmesi için atı Kamertayı da vermiştir. Şah İsmail Arap Üzengi'yi atından düşürüp göğsünün üzerine oturur. Padişah düşmanını kendisi öldürmek ister. Şah İsmail Arap Üzengi'nin üzerinden kalkınca, Arap Üzengi bir kılıç çalarak padişahı öldürür. Halk Şah İsmail'i tanır ve onu tahta geçirir. Şah İsmail tahta geçtikten sonra Gülizar ve Gülperi ile evlenir.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi Boratav'ın deyimiyle "Kahramanı muhayyel aşk hikâyesi"dir.

V. HİKÂYENİN BELLİ BAŞLI EPİZOTLARI:

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesi'nin belli başlı epizotlarını dört başlık altında toplayabiliriz:

A. GİRİŞ EPİZOTU

B. ÂŞIK OLMA EPİZOTU

C. KAVUŞMANIN ENGELLENMESİ EPİZOTU

D. KAVUŞMA EPİZOTU

VI. EPİZOTA BAĞLI MOTİFLERİN TAHLİLİ VE DİĞER HALK HİKÂYELERİ İLE MÜNASEBETİ:

Edebiyatta motif kavramı üzerinde Max Lüthi, Stith Thompson, Veselovsky gibi yabancı araştırmacılar değişik görüşler ve tanımlar ileri sürmüşlerdir. Max Lüthi'ye göre motif, kendini gelenekte muhafaza etme gücüne sahip olan hikâye etmenin en küçük unsuru; Veselovsky'ye göre hikâyenin parçalanamayan en küçük öğesidir. Stith Thompson ise motifi, alışılmamış ve çarpıcı özelliğiyle dikkati çeken ve konu içinde itici güce sahip en küçük unsur olarak tanımlamıştır.[75]

Motif hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Şah İsmail ile Gülizar Hikâyesi'nde bulunan motifleri ve bu motiflerdeki diğer unsurları göstermeye çalışacağız. Bunu yaparken önce Dede Korkut Hikâyeleri'nden başlayarak o motifin Türk halk hikâyelerindeki benzerliklerini belirtip bu motiflerin masallarımızda da var olup olmadığına bakacağız. Daha sonra Stith Thompson'un Motif Dizinindeki motifleri epizotlardaki yerlerine göre değerlendireceğiz.[76]

Şah İsmail, Türk masal geleneğinde de yer almaktadır. Kimi zaman masalın adı, kimi zaman da masalın bazı varyantlarında kahramanın adı olarak geçer: Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin kahramanı olan Şah İsmail TTV 186 III, TTV 188 III, TTV 247'de kayıtlı bir motiftir. TTV Tip 186 III'te kahramanın adı Şah İsmail, kızın adı Gülizar'dır. TTV Tip 188 III *Hüsnüyusuf* Masalının bir varyantında kahramanın adı Şah İsmail'dir. Bu iki masalın adları dışında birçok motifi, özellikle başlangıç motifleri, ile TTV Tip 187 *Billur Köşk* masalının başlangıç motifleri de ortaktır.

---

[75] Fikret Türkmen, Tahir İle Zühre, s.177; Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, Hurşit İle Mahmihri Hikâyesi, s.61.
[76] Stith Thompson, Motif Index the of Folk Literature, Helsinki, 1932-1934, Kopenhagen, 1955-1958.

Hikâyemizin motifleri epizot sırasına göre şöyledir:

A. GİRİŞ EPİZOTU:

Bu epizota bağlı motifler şunlardır:

1. ZÜRRİYETSİZLİK:

Şah İsmail ile Gülizar Hikâyesi'nin S4, S6, S9, S12, S13, ES dışında kalan bütün yazılı ve sözlü varyantlarında Şah İsmail'in babası, "çocuğu olmayan bir padişah"tır. Yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, DR, RG, HN, ST1, ST2, MN, ES, MA'da; sözlü varyantlardan sadece S1, S4, S6'da Şah İsmail'in babası Acem'de (İran'da), Kandihar (Kandehar) şehrinin şahıdır. Bu varyantlardan sadece ES'de padişahın adı Malik Şah'tır; diğer varyantlarda ise şahın adı belirtilmemiştir. Ayrıca S2, S3, S5, S7, S8, S9'da bir padişah; S10, S11'de ise "bir adam"dır.

Ailenin saadetini tamamlayan çocuğun, özellikle erkek çocuğun Türk sosyal hayatında kazandığı büyük ehemmiyeti göstermek için *Dede Korkut Kitabı*'na göz atmak kâfidir: Dede Korkut Kitabı'nda, Bayındır Han'ın verdiği ziyafetle, Han'ın karşısında oğlu 'Kara Budak'ı, sağında Kazan oğlu Uruz'u ve solunda Kazlık Kocaoğlu Beği görünce, oğlu olmamasından ve ölünce yurdunda kimsenin kalmayacağından bahsederek tacı ve tahtı için ağlayan Bay Böre Beğ'den başlayarak *Elif ile Mahmut*'ta adaleti ile meşhur Şah Murat'ın[77], *Melikşah ile Güllü Hanım*'da Ünye Geylanı padişahı Adil Şah'ın, *Gül ile Sitemkâr*'da Horasan'da hüküm süren bir Derebeyi'nin[78], *Kerem ile Aslı* hikâyesi'nde İsfahan padişahı ile hazinedarı Keşiş'in[79], *Raznihan ile Mahfiruze*'de Kandehar Padişahı Şevketnema'nın[80], *Tahir ile Zühre*'de zengin ve şöhretli bir padişahın[81], *Hurşit ile Mahmihri* hikâyesi'nde Genç Karabağ şehrinin şahı Tekin Şah'ın[82], *Asuman ile Zeycan* hikâyesinde Erzincan hükümdarı Kaleli Bey ve kâhyası Derviş Ahmet'in[83] çocukları olmaz.

---

[77] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, Kurtuluş Basımevi, İstanbul, 1931, s.3-4.
[78] M. Şükrü Elçin, Kerem ile Aslı Hikâyesi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1949, s.13.
[79] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı Hikâyesi, Kurtuluş Matbaası, İstanbul, 1931, s.3-5.
[80] Selami Münir, Razinihan ile Mahfiruze, Bozkurt Basımevi, İstanbul, 1937, s.3-4.
[81] Fikret Türkmen, a.g.e., s.209.
[82] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s.17; N. Bilge Şener, Hurşit ile Mah Mihri (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996, s. 36.
[83] Maarif Kitaphanesi, Asuman ile Zeycan, Anadolu Matbaası, İstanbul, 1947, s.3.

Çocuğu olmayan padişah motifi masallarımızda da sıkça kullanılmış bir motiftir. *İlik Sultan* masalında Mısır padişahının[84]; *Sitti Nusret* masalında zengin bir tüccarın[85]; *Tüylü Kız Masalı*'nda bir padişahla karısının[86]; *Sefa ile Cefa* ve *Kara Yılan* masallarında da bir padişahın[87]; *Üç Nar* masalında padişahın, *Dünya Güzeli* masalında da padişahla lalasının[88]; *Topal Leylek, Melikşah, Üç Turunçlar, Yılan Bey, Taşa Kuşu, Serencam* masallarında bir padişahın; *Nartanesi-1* masalında zengin bir adamın[89]; *Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım* masalında padişahla vezirinin; *Melikşah* masalında da bir padişahın hiç çocukları olmaz.[90]

Çocuğu olmayan padişah motifine mesnevilerde de rastlamaktayız: *Süheyl ü Nevbahar*'da Yemen Padişahının kırk karısı ve iki yüz cariyesi olmasına karşın çocuğu yoktur. Yemen padişahı Bahr bu duruma çok üzülmektedir.[91] "*Işk-name*'de, çocuğu olmayan Nu'man Şah için usturlaba bakan müneccimler Maşrık tarafında, yüzünde üç beni olan güzel kızı aldığı takdirde bir erkek evlat sahibi olacağını bildirirler. Ferruh, gerçekleşen bu evlenmenin mahsulüdür. Süheyl ü Nevbahar'daki Yemen Padişahı Bahr ile Hurşid-name'deki Acem Şahı Siyâvuş'un durumları da aynıdır. Şu farkla ki, Siyavuş'un Hatun'dan meydana gelen çocuğu erkek değil, kızdır."[92]

Çocuğu olmayan kahramanlar Motif-Index, Mot N 825.1.'de kayıtlıdır.

2. DERVİŞİN KILIK DEĞİŞTİRİP GEZEN PADİŞAHLA VEZİRİNİ TANIMASI:

Yaşlı padişahlar çocukları olmadığı için son derece üzgündürler, dertlerine bir türlü çare bulamazlar, kıyafet değiştirip dertlerine çare aramaya başlarlar. Bir çeşme başında ya da bir ağacın altında bir dervişe (pîr, ak sakallı seyyah) rastlarlar.

Hikâyede derviş, pîr, ak sakallı bir ihtiyar şeklinde geçen kişi Hızır'dan başkası değildir. Halk arasında Hızır darda kalanlara yardım eden mübarek bir kişidir; insanlara servet, bereket ve kainata yeniden hayat bahşeden bir kudrettir. Onun ab-ı hayattan içtiği

---

[84] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s.228.
[85] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, Adam Yayınları, İstanbul, 1992, s.152.
[86] Naki Tezel, İstanbul Masalları "Tüylü Kız Masalı", Halk Bilgisi Haberleri (HBH), C.6, S.67, s.159-161.
[87] Tahir Alangu, Billur Köşk Masalları, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961, s.150, s.185.
[88] Umay Günay, Elazığ Masalları, Erzurum, 1975, s.139, s.199.
[89] Bilge Seyidoğlu, Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar, Baylan Matbaası, Ankara, 1975, s.31, 47, 50, 29, 42, 71, 44.
[90] Saim Sakaoğlu, Gümüşhane Masalları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973, s.466, 498.
[91] Cem Dilçin, Mes'ûd Bin Ahmed Süheyl ü Nevbahar İnceleme-Metin-Sözlük, Ankara Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı:51, Ankara, 1991, s.83.
[92] Sedit Yüksel, Işk-Nâme, A. Ü. Basımevi, Ankara, 1965, s.28.

için, ölümsüzlüğe erişmiş olduğu, zaman zaman dünyayı ziyaret ettiği, kendini tanıtmadan insanlar arasına karıştığı, sevdiklerine iyilik ettiği inanışları yaygındır. Hızır'ın kahramana yardım edişi, darda kalan insanlara yardım edişi halk edebiyatının muhtelif türlerinde vardır: Atasözleri ve deyimler (Hızır gibi ...), halk hikâyeleri, halk efsaneleri, halk masalları, Dede Korkut ayrıca Battal-name türünde eserlerde de aynı işlevde yer alır. Hızır'ın derviş veya dilenci kılığına girip insanları aydınlatması, kötüleri (zenginleri) cezalandırması ve iyileri (fakirleri) ödüllendirmesi motifine halk destanlarında da rastlarız.[93]

Dede Korkut Hikâyeleri'nden Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda babasının oku ile yaralanan Boğaç Han'ın yarasını Hızır sarar: "... Oğlan anda yıkıldukda yeşil donlu Hızır-İlyas oğlana bi'izhillâh hazır oldu, üç katla yarasını eliyile sığadı. Saña bu yaradan, korkma oğlan, ölüm yokdur, dağ çiçegi anañ südüyile senüñ yaraña melhemdür, dedi gayıp oldu."[94]

Türk halk destanları, hikâyeleri ve masalları geleneğinde Hızır'ın çeşitli rolleri vardır: Hızır kahramanın hamisidir (Manas destanı, Özbek rivayeti Köroğlu hikâyesi). Kahramana musahiplik eder, hayır duada bulunur ve onların her muratlarının olmasını sağlar (Manas destanı, Özbek rivayeti Köroğlu hikâyesi). Darda kalan kahramana yetişip, onu bulunduğu müşkül vaziyetlerden kurtarır (Tufarkanlı Abbas hikâyesi, Tahir ile Zühre hikâyesi). Hızır'ın kahramana yardım etmesi TTV 89 III, TTV 97 III, TTV 110, TTV 111, TTV 206 III, TTV 216, TTV 239 III, TTV 239 III, TTV 284 III'te kayıtlıdır. Yaralanmış veya zehirlenmiş, muhakkak bir ölüm bekleyen kahramanı ölümden kurtarır (Köroğlu destanı, Dede Korkut). Halk edebiyatı mahsullerinde çok zaman Hızır, atlı (kıratlı, boz atlı) olarak, tasavvur olunur (Âşık Garip hikâyesinde kır atlı, Battal Gazi'de uçan atlı). Kahramana kötülük edenleri cezalandırarak veya tehdit ederek, korkutur ve onları kahramanın emellerini yerine getirmeye mecbur eder (Ferhad ile Şirin, Elif ile Mahmut hikâyeleri). Masallarda da Hızır'ın bu özellikleri taşıyan, tabiat üstü kuvvetlere sahip olan yardımcı ve iyiliksever bir şahıs belirse de, Hızır adı ile anılmaz, bazen bir derviş diye anılır.[95]

---

[93] Bkz. Hasan Özdemir, "Misafir ve Misafirperverlik", Aile Ansiklopedisi, C.2., s.740-748.
[94] Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s.10.
[95] P. Naili Boratav, "Türk Folklorunda Hızır", İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950, C.5-I, s.463-471.

Hızır, *Allahın Belası*,[96] *Gülenber Hanım*[97], *Hızırı Bulan Keloğlan*[98] ve *Hızır*[99] adlı halk masallarında da yer almaktadır.

Şah İsmail ile Gülizar Hikâyesi'nin yazılı varyantlarından Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, RG, DR, MK1, MK2, MK3, MK4, MN, HN, MA'da derviş; ST1, ST2'de ak sakallı, uzun boylu, yeşil sarıklı bir cihan seyyahı; SM1, SM2, SM3, SM4'te bir seyyah; MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te ak sakallı derviş; Sözlü varyantlarından S1, S3, S7'de derviş; S5'te pîr ; S2'de sakallı pîr; S8'de dede; S10'da adam; S11'de ise Hızır gibi bir misafir olarak geçer.

Yazılı varyantlardan ES; sözlü varyantlardan S4, S6, S9, S12, S13'te dervişin kılık değiştirip gezen padişahı ve vezirini tanıması motifi yoktur.

Padişahın kılık değiştirip şehirde gezmesi TTV 223, TTV 231, TTV 239, TTV 310 III'te; padişahın derviş kılığına girmesi ise TTV 224 III'te kayıtlıdır.[100]

Padişahın çocuk sahibi olmak amacıyla kılık değiştirip seyahate çıkması motifi halk hikâyelerimizden *Hurşit ile Mahmihri, Tahir ile Zühre, Razinihan ile Mahfiruze, Asuman ile Zeycan, Elif ile Mahmut*'ta da karşımıza çıkar. Bu motif çocuğun veya çocukların doğmasını sağlayacak olan "büyüsel elma"[101] motifini ve bu motife bağlı sözleşme ve ad verme motiflerini de beraberinde getirecektir.

Tebdil-i kıyafet edip gezen padişah motifi halk masallarımızda da vardır: *Kara Yılan* ve *Sefa ile Cefa*[102] masallarında çocuğu olmayan padişah veziriyle tebdil giyinip yola çıkarlar; *Melikşah*[103] masalında ise çocuğu olmayan padişah tebdil gezerken dervişle karşılaşır. *İlik Sultan*[104] masalında Mısır Padişahı çocuğu olmadığı için tebdil-i kıyafet

---

[96] Umay Günay, a.g.e., s.117.
[97] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.40-41.
[98] Saim Sakaoğlu, a.g.e., s.412.
[99] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.250.
[100] Padişahın tebdil-i kıyafet edip gezmesi için daha geniş bilgi için bkz. Hasan Özdemir, Zwei Erzähltypen im Bericht über die Eroberung Bilecik's durch die Osmanen nach altosmanischen Historiographen, Türkoloji Dergisi, A. Ü. DTCF Yayınları, C.XII, s.26-52.; P. Naili Boratav, "Türk Folklorunda Hızır", İslam Ansiklopedisi, C. 5 (II), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950, s.462-471; Ahmet Yaşar Ocak, İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, Ankara, 1990.
[101] Otto Spies, Türkische Volksbücher, Leipzig, 1928. (Çev.: Behçet Gönül Necatigil, Türk Halk Kitapları, İstanbul, 1941, s.18.
[102] Tahir Alangu, a.g.e., s.150, s.186.
[103] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.47.
[104] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.228.

edip seyahate çıkar. *Serencam*[105] masalında çocuğu olmayan Sultan Murat ile Lalası ile derviş kılığına girip şehri dolaşırlar. Bazı halk masallarında padişahın kılık değiştirmesi motifi biraz daha farklı bir şekilde yer almaktadır: *Dev Baba* masalında padişah daha önce öldürülmesi için emir verdiği kızını, kendi kızı olduğunu bilmeden, görmeye derviş kılığında gelir.[106] *Yatalak Mehmet* masalında kendini tuz kadar sevdiğini söyleyen kızının öldürülmesini isteyen padişah aradan yıllar geçince tebdil-i kıyafet edip kızının konağına gelir.[107] *Hırsız Padişah* masalında bir padişah tebdil-i kıyafet edip gece gezmeye çıkar. *Kır Atlı* masalında bir padişah memleketinde ışık yakılmaması için emir verir. Verdiği emrin uygulanıp uygulanmadığını anlamak için tebdil-i kıyafet edip şehri dolaşır.[108] *Dilaremci* masalında padişah ülkesinde ışık yakma yasağı koyar. Vezirini de yanına alıp her gece tebdil gezer.[109] *Üç Dokumacı Kardeş* masalında da motif aynı şekilde geçmektedir.[110]

3. ÇOCUĞUN DOĞMASI:

Halk hikâyelerinde çocuğu olmayan padişahlar kılık değiştirip seyahate çıkarlar, bir çeşme başında, bir ağacın altında bir dervişe (pîre, ak sakallı bir seyyaha) rastlarlar. Derviş onun padişah olduğunu bilir ve bir elma verir; kendisi gelmeyince çocuğa ad koymamalarını ister. Dervişin verdiği elmayı yiyen padişahın ve Hanım Sultanın bir oğlu; elmanın kabuklarını yiyen kısrağın da bir tayı olur.

Şah İsmail Hikâyesi'nin yazılı varyantlarından Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, ST1, ST2, RG, MK1, MK2,MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MN, HN, DR'de çeşme başında oturan padişaha derviş bir elma verir; DR varyantında Hızır Çeşmesine gelen padişaha derviş bir kızıl elma verir; MA varyantında ise padişaha derviş bir elma verir; elmanın yarısını kendisinin yemesini, yarısını da Hanım Sultana yedirmesini, kabuklarını ise mahir kısrağa (Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M), bazılarında kendi kısrağına (DR), bazılarında sevdiği kısrağa (MK1, MK2, MK3, MK4) vermesini, diğer varyantlarda ise sadece kısrağa vermesini söyler.

Sözlü varyantlardan S7'de ağaç dibinde oturan padişaha derviş bir elma verir. S3'te derviş iki elma verir; birisini padişah, diğerini Hanım Sultan yer. S5'te derviş,

---

[105] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.71.
[106] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.78.
[107] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.120.
[108] Umay Günay, a.g.e., s.58, 188.
[109] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.39.
[110] Saim Sakaoğlu, a.g.e., s.434.

birisini padişaha, diğerini vezire olmak üzere iki elma verir. Padişahın bir oğlu, vezirin bir kızı olur. Burada "at" unsuru yer almaz. Bu varyantta "çocuğu olmayan vezir" motifi de vardır. Çocuğu olmayan vezir motifi diğer varyantlarda yoktur. S10'da adam bir elmayı dörde böler; bir dilimini kendisinin, bir dilimini eşinin, bir dilimini kısrağının, bir dilimini de dişi köpeğinin yemesini söyler. S11'de ise Hızır elmanın yarısını adamın, yarısını karısının yemesini; kabuklarını kısrağa, çekirdeklerini de köpeğine vermesini söyler.

Hikâyede Şah İsmail'in doğumu ES, S4, S6, S9, S12, S13 varyantları dışında kalan bütün varyantlarda "büyüsel elma"nın yenilmesiyle olmuştur. ES, S4, S6, S9 varyantlarında "büyüsel elma" motifi yoktur.

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde çocuğun doğması motifi "büyüsel elma" ile gerçekleşir. Türk halk hikâyelerinde elma motifi *Tahir ile Zühre, Hurşit ile Mahmihri, Asuman ile Zeycan, Melikşah ile Güllü Han* hikâyelerinde Şah İsmail ile Gülizar'da olduğu gibi kullanılmıştır.

Kerem ile Aslı hikâyesinde ihtiyar adam padişahın ve keşişin kısır karılarına asıl meyve yerine elma fidanı verir. Kadınlar fidanları bahçeye dikerler. Fidanlar büyür ve meyve vermez. Padişahın ve keşişin hanımları bu duruma çok üzülürler. Bunun üzerine padişahın hanımı rüyasında kendilerine elma fidanını satan ihtiyar adamı görür. İhtiyar adam padişahın hanımına elma ağacının meyve vereceğini o meyveyi yiyerek hamile kalacaklarını söyler. Padişahın ve keşişin hanımları kendi diktikleri elma ağacının meyvesini yemek suretiyle hamile kalırlar.[111] *Razinihan ile Mahfiruze*'de derviş görünür, fakat elma vermez; bir cami, çeşme, okul, hastahane yaptırmasını söyler.[112] *Elif ile Mahmut*'ta derviş elma yerine Padişaha mavi bir boncuk verir. Bunu bir iple bağlamasını ve hanımıyla beraber olmasını, zamanı gelince bir oğlu olacağını, kendisi gelmeyince çocuğa ad vermemesini söyler.[113] *Hurşit ile Mahmihri* hikâyesinde, Tekin Han ve eşi elmayı yer; Sultan Hanım hamile kalır; dokuz ay, on gün sonra bir oğulları olur; adını Hurşit koyarlar. Hikâyenin sözlü varyantlarında çocuğun adını Derviş verir.[114]

Çocuğu olmayan padişaha zürriyet sağlamak için dervişin elma vermesi motifi masallarımızda da vardır. *İlik Sultan* masalında çocuğu olmayan Mısır Padişahı tebdil-i kıyafet edip seyahate çıkar. Yolda bir dervişe rastlar. Derviş padişaha bir elma verir,

---

[111] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı, s.6-8.
[112] Selami Münir, Razinihan ile Mahfiruze, s.3-4.
[113] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.4-5.
[114] N. Bilge Şener, a.g.e., s.38

yarısını Sultan Hanımın, yarısını da padişahın kendisinin yemesini söyler. Dokuz ay sonra padişahın bir kızı dünyaya gelir.[115]

Tüylü Kız Masalı'nda çocukları olmayan bir padişahla karısı bir gün gezerlerken bir dervişe rastlarlar. Derviş, padişahla Sultan Hanıma bir elma vererek elmayı ortadan ikiye bölüp yemelerini söyler. Dokuz ay on gün sonra padişahla Sultan Hanımın bir kızları olur.[116]

Topal Leylek masalında çocuğu olmayan bir padişahın verdiği elma ile karısı hamile kalır ve dokuz ay, on gün sonra bir kızı dünyaya gelir. *Nartanesi-1* masalında çocuğu olmayan zengin bir adamın, bir dervişin verdiği elma ile bir kızı dünyaya gelir; *Melikşah* masalında, çocuğu olmayan padişahın tebdil gezerken, dervişin verdiği elma ile bir oğlu dünyaya gelir; elmanın kabuklarını yiyen atın da bir tayı olur. *Üç turunçlar* masalında ise dervişin verdiği elma ile padişahın bir oğlu dünyaya gelir. *Yılan Bey* masalında çocuğu olmayan padişahın duası kabul olur, karısı hamile kalır; *Taşa Kuşu* masalında da çocuğu olmayan bir padişahın, dervişin verdiği elma ile bir kızı dünyaya gelir.[117]

Sefa ile Cefa masalında çocuğu olmayan padişah tebdil-i kıyafet edip veziriyle beraber yolculuğa çıkarlar, bir çeşmenin başına varırlar, abdest alıp öğle namazına dururlar. Selam verip duaya başlayınca hemen yolun tozundan bir derviş çıkagelir, onlarla bir olur, duaya katılır, göğsünden bir elma çıkarıp padişaha verir, yarısını Hanım Sultanla beraber yemesini, yarısını da lalaya vermesini, lalanın da karısıyla elmanın yarısını yemesini söyler. Padişahın ve vezirin birer oğulları olur.[118]

Kara Yılan masalında çocuğu olmayan padişah veziriyle beraber kıyafet değiştirip seyahate çıkarlar. Bir çeşme başında mola verirler. Yolun karşısında ak sakallı, nur yüzlü, sırtına ak bir aba giymiş bir dervişle karşılaşırlar. Derviş padişahın derdini anlar ve ona bir elma verir. Yarısını padişahın, yarısını da hanım sultanın yemesini ister. "Tanrının büyüklüğüne sığının, ben himmet ettim, o ihsan etsin, günahlarımızı bağışlasın, dileğinizi yerine getirsin" der ve gözden kaybolur. Padişahın karısı dokuz ay, on gün sonra oğlan yerine bir yılan doğurur.[119]

---

[115] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.228.
[116] Naki Tezel, a.g.e., s.159-161.
[117] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.31, 44, 47, 50, 29, 42.
[118] Tahir Alangu, a.g.e., s.150.
[119] Tahir Alangu, a.g.e., s.185.

Dünya Güzeli masalında çocukları olmayan bir padişahla lalasının çıktıkları bir seyahatten sonra birer oğulları olur. *Üç Nar* masalında ise çocuğu olmayan padişaha bir derviş suda eritip içmesi için bir kağıt verir.[120]

Sitti Nusret masalında çocuğu olmayan tüccar sokakta giderken bir dervişe rastlar. Derviş tüccara "Bu gece bir abdest al, iki rekat namaz kıl. Allah'ın emriyle bir kız evladın olacak" der ve tüccarın bir kızı olur.[121]

Ne İdim, Ne Oldum, Ne Olacağım masalında çocuğu olmayan padişaha ve vezirine derviş bir elma verir. Elmayı yiyen padişahın bir kızı, vezirinin de bir oğlu olur. *Melikşah* masalında çocuğu olmayan padişah, ailesiyle gezmeye gider. Yolda bir pınarın başında oturup yemeklerini yerken bir Pîr gelir; onlara bir elma verir. Elmayı yiyen padişahın bir oğlu olur.[122]

Çocuğu olmayan padişahlar dervişin verdiği elmayı yemeleri dışında dua etmek, muska, bir cami ve çeşme yaptırmak suretiyle de çocuk sahibi olurlar. Derviş, halk edebiyatı türlerinde ak saçlı, ak sakallı bir ihtiyar olarak karşımıza çıkar. Duası Tanrı katında kabul gören ve birtakım doğaüstü güçleri olan kişilerdir. Hızır gibi, kahramanın sıkıntıya düştüğü zamanlarda yardıma gelir. Dervişin kahramana yardım etmesi: TTV 89 III, TTV 97 III, TTV 110, TTV 111, TTV 114 V, TTV 206 III, TTV 214 III, 215 III, TTV 216, TTV 239 III, TTV 240 III, TTV 284 III'te; Dervişin kahramana nasihat etmesi: TTV 257 III, 307'de kayıtlıdır. Bazen de Hızır yaşlı bir derviş kılığında karşımıza çıkar. Hızır'ın yaşlı bir derviş kılığında dolaşması: TTV 111 III'te kayıtlıdır.

Dua etme sonucu doğan çocuk motifi *Dede Korkut*'ta da vardır: "Boğaç Hanın (metin, s.4 v.dd) ve Beyrek'in (metin, s.31) doğumları Oğuz beylerinin toplanıp yüz göğe tutup el kaldırıp dua etmeleri sonucudur. Boğaç Han hikayesinde ise, çocuklarının olması için Dirse Han, hatununun öğüdünü dinleyerek büyük bir toy düzenler, attan aygır, deveden buğra koyundan koç kırdırır. İç-Oğuz, Dış-Oğuz beylerini toplar, aç görse doyurur, yalıncak görse donatır, borçluyu borcundan kurtarır, tepe gibi et yığar, göl gibi kımız sağdırır, büyük toy eyler, hacet diler ve bunun sonunda 'bir ağzı dualının alkışıyla' tanrı kendilerine bir 'yetmen oğul' verir (metin, s.6)."[123]

---

[120] Umay Günay, a.g.e., s.199, s.139.
[121] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.152.
[122] Saim Sakaoğlu, a.g.e., s.446, s.498.
[123] Orhan Şaik Gökyay, a.g.e., s. CCCXX (Oğulsuz Babalar).

Dua motifi mesnevilerde de vardır: *Süheyl ü Nevbahar*'da Yemen Padişahı Bahr, çocuğu olmadığı için üzüntü içindedir, tacının tahtının kime kalacağı düşüncesiyle kaygılanmaktadır. Sonunda halkın dualarıyla Bahr'ın bir oğlu olur.[124] Dua: TTV 105, TTV 150 III, TTV 197 III, TTV 225 III, TTV 309'da kayıtlıdır.

"Elma yiyerek hamile kalma motifine en eski kaynak Tevrat'ta Rachel Kıssasın'daki "aşk elmaları", Dudaim'dir. Tevrat, tekvin, 30,14 v.d."[125]

Elma yemek suretiyle hamile kalmak Motif-Index, Mot T 511.1'de, "büyüsel elma" motifi ise Mot F 813.1'de kayıtlıdır.[126] Derviş çocuğu olmayan karı kocaya (Padişah ve Sultan Hanım) yemesi için bir elma verir. Dervişin verdiği elmayı padişah karısıyla yer. Elma sayesinde bir çocukları olur: TTV 212 III, TTV 222 III; çocuksuz kişileri elma sayesinde çocuk sahibi olurlar: TTV 153, TTV 167 III; Dervişin verdiği elmayı dervişin direktifleri sonucu padişah karısıyla yer. Kabuklarını da ahırdaki ata yedirirler. Böylece bir oğulları, atın da bir tayı dünyaya gelir: TTV 158, TTV 247.

"*Işk-nâme*'de elma motifine iki yerde rastlanıyor. Hümâ'nın Ferruh'a attığı altın elma'nın vasfı 'müferrih' (ferahlatıcı) olarak geçmektedir:

Bir altın elma var idi elinde
Ki her lâhza dutar idi elinde

Sığadı kolın atup anı yara
Giderdi elma ciger yara yara

Dokundı Ferruh'a virdi ferahlar
Müferrihdür giderdi çok terahlar (1836-1838)

Başka halk hikâyelerinde ve Işk-name metninde geçtiği yerlere bakarak, Hümâ'nın Ferruh'a attığı bu altın elmayı, onun beğendiği ve 'vaslına talib olduğu' mânâsı ile almak da mümkündür.

Altın elma gibi, altın turunç da beğenme ve tercih etmenin sembolüdür. Işk-nâme kahramanlarından Sultan Sencer'in kızı Dil-güşâ'nın güzelliği, iyi huyu ve şöhreti dünyayı tutmuştur. Pek çok talibi vardır. Şehzadelerin toplu halde bulundukları meydanda elindeki

---

[124] Cem Dilçin, a.g.e., s.83.
[125] Otto Spies, a.g.e.,, s.24.
[126] Annenin çocuğa bir elma yemek suretiyle hamile kalması motifi için bk. Thompson Mot.T 510 miraculous conception "mucizevi kavram", Mot T 540 miraculous birth "mucizevi doğum".

altın turuncu ile dolaşır. Bütün şehzadeler avuçlarını açıp beklerler. Dil-güşâ elindeki altın turuncu Hurrem'e atarak ona karşı duyduğu sevgi ve ilgiyi belirtir."[127]

"*Süheyl ü Nevbahar*'da, Nevbahar sarayın damına çıkmıştır ve elinde bir turunç vardır. Ancak, eserde bu turuncun altın olup olmadığı belirtilmemiştir. Nevbahar, elindeki turuncu sarayın bahçesindeki havuzda aksini seyreden Süheyl'e atarak, ona olan sevgisini ve onu eş olarak seçtiğini belirtmiştir."[128]

Kızın evleneceği adamı elma atmak suretiyle seçmesi masallarımızda da çok yaygın bir motiftir: *Hayırsız Kız* masalında Padişah üç kızının birer alma atacaklarını, attıkları elmalar kime değerse kızlarını ona vereceğini ilân eder. Kızlar elmaları atar ve elmanın değdiği kişilerle evlenirler.[129]

Kızın evleneceği adamı elma (turunç) atmak suretiyle belirlemesi: TTV 72 III, TTV 92 III, TTV 152 III, TTV 158 IV, TTV 175 III, TTV 240 III, TTV 256 III, TTV 257 III, TTV 258 III'te; Şehzadnin evleneceği kızı elma (turunç ya da top) atmak suretiyle belirlemesi: TTV 60 III, TTV 189 III'te kayıtlıdır.

Elma motifi masallarımızda doğurganlığın, beğenme ve tercih etmenin dışında farklı biçimlerde de kullanılır: *Çember-Tiyar* masalında, Çember-Tiyar nişanlısını bir elma edip cebine koyar.[130] *Ölü Yiyen Derviş 2* masalında da derviş padişahı kandırmak amacıyla elma olup saraya girer.[131]

4. ÇOCUĞA AD VERME:

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin yazılı varyantlardan ES; sözlü varyantlardan S4, S6, S8, S9, S12, S13'te bu motif yoktur. Bu varyantların dışında kalan bütün yazılı ve sözlü varyantlarda Şah İsmail'e ve Kamertaya adlarını, onun doğumuna neden olan "büyüsel elma"yı veren derviş koyar. Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, DR, RG, HN varyantlarında Şah İsmail yedi yaşına kadar adsız dolaşır. Çocuklar ona "adsız beg" derler. Bundan rahatsız olan "adsız beg" babasına, kendisine neden ad verilmediğini sorar. Padişah da "Sen bana bir dervişten yadigarsın; o gelmeyince ben senin adını koyamam" der. Sonra çocuğun eğitimi için hoca bulunur. Şehzade eğitimini tamamladıktan sonra ava gitmek ister. Artık on beş

[127] Sedit Yüksel, a.g.e., s.30.
[128] Cem Dilçin, a.g.e., s.85.
[129] Umay Günay, a.g.e., s.181.
[130] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.158.
[131] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.34.

yaşına geldiği için padişah etrafındakileri toplar ve oğluna bir ad vermelerini söyler. O sırada derviş gelir; oğlana Şah İsmail, taya da Kamertay adını verir ve ortadan kaybolur. MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5 varyantlarında (Yazma'da sadece bir yerde) tayın adı Kamber (Kanber) Tay diye geçer.

DR varyantında şehzade adsız olmaktan şikâyetçidir. On dört yaşında eğitimini tamamlayınca babasından kendine ve kısrağına bir ad vermesini ister. Arz odasında toplanılır. Bu sırada yeşil sarıklı ve cübbeli, bembeyaz sakallı, nur yüzlü bir derviş ağır ağır salonun ortasına gelir; çocuğa Şah İsmail, taya da Kamertay adını verip ortada yok olur.

MA varyantında "Bir gün yemek yerken yemekten çıkan bir kemiği yukarı doğru atınca cam kırılıp güneşi görür, şaşırır. Bunu tutayım derken dışarı uğrar, bu anda derviş çıkagelir. Çocuğun adını Şah İsmail, tayın adını da Kamertay koyar. Hemen görünmez olur."

Sözlü varyantlarda bu motif biraz farklılık göstermektedir: Yazılı varyantlarda çocuğa ad verme işlemi çocuğun eğitimini tamamlamasından sonra yapılırken, S5. S7, S10 varyantlarında çocuğun eğitiminden bahsedilmez. S8 varyantında çocuğa eğitimden önce ad verilir. Derviş çocuğa Şah İsmail, taya da Kamertay adını verip ortadan yok olur.

S3 varyantında çocuk epeyce büyüdükten sonra bakarlar ki derviş ortada yok, çocuğa ad vermek için toplanırlar. O sırada derviş gelir; çocuğa Şah İsmail adını verir. taya da çocuğa da arkalarından gelenin yetişememesi, önlerinden gidenin kurtulmaması için dua eder. Bu varyantta tayın adından bahsedilmemektedir.

S2 varyantında derviş çocuğa Şah İsmail adını verirken nişanlısının adının "Abgüneş" olduğunu da söyler. Tayın sırtını üç kez sıvazlar ve "Kaçtığında kurtulasın, kovduğunda ulaşasın, sahibin malı olasın, senin de adın bundan sonra Kamertay'dır" der. S2 ve S3'te diğer varyantlardan farklı olarak derviş, Şah İsmail ile tayı için dua etmektedir.

S5 varyantında ise Pîr kendisi gelinceye kadar çocuğa ad verilmemesinin yanı sıra padişahın genel af çıkarmasını ister. Elmayı yiyen padişahın oğlu, vezirin de kızı olur. Pîr oğlanın adını Şah İsmail, kızın adını Güllüzar koyar.[132]

S10 varyantında çocuk evlenme çağına gelip göçer olan bir Arap kabilesinin kızına aşık olunca elmayı veren adam gelir; çocuğa Şah İsmail, taya da Kamertay adını

[132] Bu varyant bu motifle bittiği için bundan sonra değerlendirmeye alınmayacaktır.

verir. Sadece bu varyantta olan diğerlerinde olmayan dişi bir köpek vardır. Ayrıca dişi köpeğin yavrusunun adı verilmemiştir.

S11 varyantında Aksakallı ihtiyar (Hızır) çocuğa Şah İsmail, taya da Kamertay adını verir ve gözden kaybolur. Bu varyantta elmanın çekirdeklerini yiyerek bir yavru doğuran köpeğin yavrusunun adı verilmemiştir.

Bazen ad verme motifi "söz kesme" unsuruyla beraber bulunabilir. *Asuman ile Zeycan, Tahir ile Zühre, Sitemkâr ile Gül, Kerem ile Aslı* hikâyelerinde elmayı veren derviş (Derviş, pîr, Hızır, ihtiyar adam, ak sakallı derviş v.s.) çocuklardan birinin erkek, diğerinin kız olması durumunda çocukların kaderlerini de bildirir. Aynı gün doğan çocuklara derviş ad verir. Aynı zamanda bu çocukların büyüdükleri zaman birbirleriyle evlenecekleri bildirilir.

Tahir ile Zühre,[133] *Hurşit ile Mahmihri,*[134] *Razinihan ile Mahfiruze,*[135] *Elif ile Mahmut,*[136] *Asuman ile Zeycan*[137] halk hikâyelerinde de Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde olduğu gibi kahramanların adını, onların doğumuna neden olan derviş verir.

Arzu ile Kamber halk hikâyesinde olduğu gibi bazı halk hikâyelerinde bu motif dizisi bulunmaz. Bu gibi hikâyelerde çocuklar, olağanüstü bir biçimde doğmaz. Kamber, ailesi bir felakete uğrayıncaya kadar, onların yanında yaşar. Bu felaket esnasında sadık bir hizmetkâr Kamber'i kurtarır. Kamber kendini evlat edinen ana baba yanında büyür ve kardeş bildiği kıza (Arzu'ya) âşık olur.[138]

"Dede Korkut hikâyelerinde kahramanların adını veren Korkut Ata'dır. Ana ve babanın verdiği ad gerçek ad değildir, geçici addır. Kahraman gerçek adını, avda veya savaşta bir yararlık, bir kahramanlık gösterdikten sonra alır. Boyun reisi veya boyun kamı tarafından verilen bu gerçek adı alan yiğit, boyun üyesi ilan edilir. Dirse Han'ın oğlu karşısına çıkan bir boğa ile döğüşüp onu öldürdükten sonra 'Boğaç' adını almıştır. Bamsı Beyrek'e, bezirganların malını soyguncular dan kurtarması üzerine, Bamsı Beyrek adı verilmiştir."[139]

---

[133] Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre, s.180.
[134] Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz, a.g.e., s.20.
[135] Selami Münir, Razinihan ile Mahfiruze, s.3.
[136] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.7-8.
[137] Asuman ile Zeycan, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1947, s.4.
[138] Muharrem Zeki, Arzu ile Kamber, Kurtuluş Matbaası, İstanbul, 1931, s.11-15.
[139] Orhan Şaik Gökyay, a.g.e., s. CCCLXXXVII.

Bahaeddin Ögel *Türk Mitolojisi* adlı kitabında *"ad verme"* geleneği hakkında şu bilgileri verir: "Türk mitolojisinde büyük kahramanların, çocukluk ile gençliğini birbirinden ayıran, bazı önemli çağlar vardı. Altay efsanelerinde bu çağ daha çok 'Ad koyma' töreni ile başlardı. Adı olmayan bir çocuk, henüz yetişkin bir genç ve kahraman sayılmazdı. Bir gencin ad alabilmesi de kolay bir iş değildi. Elbette adsız bir insan olmazdı. Her çocuğa Türkler, doğuşundan itibaren bir ad verirlerdi. Fakat bu ad, onun gerçek adı ve ünvanı sayılmazdı. Hatta Türkler kahramanlarına, her yeni başarı üzerine, yeni bir ad daha verirlerdi. Daha yüksek bir rütbeye terfi eden kimseler bile, yeni memuriyet ünvanı ile beraber, ayrıca bir ad da alırlardı. Bu sebeple Oğuz Han'ın da, gerçek bir ad ve ünvan alabilmesi için, büyük bir karamanlık ve başarı göstermesi lazımdı. Eski Türk tarihinde de, 'Baş kesmeyen ve kan dökmeyen' şehzadelere, gerçek adları verilmezdi."[140]

Dünya ülkelerinde masal motifi olarak kullanılan ve Thompson, Motif-Index Mot T 596 numarada kayıtlı olan "çocuğa ad verme" motifi bizim masallarımızda da oldukça yaygın bir motiftir: *Sitti Nusret* masalında çocuğu olmayan zengin tüccara "Bu gece abdest al, iki rekat namaz kıl. Allah'ın emriyle bir kız evladın olacak; ama yedi yaşına kadar senin, yedi yaşından sonra benim... Adını da ben gelmeden koymayın" der. Bir gün akşamüstü kız evine gelirken önce bir derviş çıkar "Kızım senin adın Sitti Nusret'tir..." der.[141]

Tüylü Kız Masalı'nda çocuğu olmayan padişahla Sultan Hanıma elma veren derviş çocukları olunca adını Tüylü Kız koymalarını ister.[142]

Sefa ile Cefa masalında çocuğu olmayan padişahla lalasına bir elma veren derviş çocukların adını "Sakın ben gelmeyince koymayın" der. Çocuklar büyür. "Padişah çocukların adını koyacağı sırada kapılarda, pencerelerde, duvarlarda çıtırdı bile duyulmadan her yanı kapalı divanhanenin ortasında birden bire sırtı abalı, keçe külahlı, göbeğine kadar inen uzun sakallı, ayağı çarıklı, eli teberli bir derviş baba zuhur edip: - Vakti şerifler hayrola, ey padişahım, şehzadenin adı Sefa, lalasının adı Cefa olsun. Adlarını ben verdim, tanrı da yaşlarını versin, der ve geldiği gibi gider."[143]

---

[140] Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1974, C.1-2, s.55-56.
[141] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.152-153.
[142] Naki Tezel, a.g.e., s.159-161.
[143] Tahir Alangu, a.g.e., 152.

Nartanesi-1 masalında çocuğu olmayan zengin adamın, bir dervişin verdiği elma ile bir kızı dünyaya gelir. Zamanı gelince derviş gelir ve kızın adını Nartanesi koyar. *Melikşah* masalında çocuğu olmayan padişah tebdil gezerken, dervişin verdiği elma ile bir oğlu dünyaya gelir. Elmanın kabuklarını yiyen atın da bir yavrusu olur. Çocuk ve tay biraz büyüyünce derviş aniden ortaya çıkar, çocuğa Melikşah, taya da Kamertay adını koyar.[144] *Melikşah* masalında çocuğun adını onun doğumuna neden olan elmayı veren Pîr koyar.[145]

Çocuğa ad verme motifi Thompson, Motif-Index, Mot T 596'da kayıtlıdır.

5. ÇOCUĞUN TAHSİL VE TERBİYESİ:

"Çocukların eğitimi ve öğretimi motifi Walter Ruben'e göre, Türkistan'a İran'dan geçmiş olmalıdır. Kaynağı ne olursa olsun, ortaçağ düşünce tarzında çocuğun eğitimi için devrin geçerli ilimleri özel bir itina ile çocuklara aktarılmaktadır. Tahir ile Zühre Hikâyesi'nde bu motif enteresan teferruata sahiptir. Hikâyede, Tahir'in babası; 'atanın evladına üç vazifesi vardır, ilki büyütüp beslemek, ikincisi okutmak, üçüncüsü de evermek' demektedir. "[146]

Çocuğun tahsil ve terbiyesi motifi sözlü varyantlardan sadece S1'de vardır. Bunun dışında kalan sözlü varyantlarla; yazılı varyantlardan TB4, MN, ES, DR'de şehzadenin mahzen altında okuması ve buna bağlı olarak da tepe camını kırması motifi yoktur.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, M, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, HN; sözlü varyantlardan S1'de padişah oğlunun tahsili için Hoca Danyal'ı çağırtır. Hoca da şehzadenin okuması için yer altında bir mahzen yaptırmasını; şehzadenin ancak ay ve güneş görmeyen bir ortamda okuyacağını söyler. On iki yaşına gelinceye kadar şehzade bu mahzende okur. Hoca Danyal şehzadeye yemek getirirken kemiksiz olmasına dikkat etmelerini söyler. Bir gün şehzadeye kemikli et getirirler. Kemik şehzadenin ağzına gelince, ağzından çıkarıp yukarıya atar ve tepe camını kırar; cam kırılınca içeriye güneş ışınları girer. Şehzade güneşi tutayım derken kan ter içinde kalır. O sırada Hoca Danyal içeri girer; şehzade ona canının sıkıldığını ve dışarı çıkmak istediğini söyler. Şehzadenin isteği padişah tarafından kabul edilir.

DR varyantında Hoca Danyal sarayda ıssız bir odada şehzadeye bütün ilimleri öğretir. Yedi yılın sonunda şehzadeyi padişahın önünde imtihan eder, şehzade imtihanı

---

[144] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., 44, 47.
[145] Saim Sakaoğlu, a.g.e., s.498.
[146] Fikret Türkmen, a.g.e., s.181.

başarıyla geçer. Padişah da oğluna bir hediye vermek ister; şehzade kısrağına ve kendisine birer isim vermesini ister.

Hikâyenin MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5 varyantlarında Hoca Danyal şehzadenin okuduğundan daha fazla yararlanması için tabiattan tecrit edilmesini söyler. Yer altında bir dershane yaptırılır. Şehzade on beş yaşında kendi isteği üzerine serbest bırakılır. Bu varyantlarda şehzadeye yiyecek olarak kemiksiz et getirilmesi ve şehzadenin tepe camını kırması yer almaz.

MK1, MK2, MK3, MK4, RG varyantlarında şehzadenin yeraltında okumasının nedeni olarak, şehzade dünyaya gelince padişah remil attırır. Müneccimler "Sultanım, bu çocuk ileride çok gürbüz bir yiğit olacak, ama yedi yaşından sonra onun güneş görmemesi gerekir. Yoksa bir tehlike var!" derler Sonra çocuğa ad verilir. Çocuk yedi yaşına gelince padişah remil attırarak çocuğun talihine baktırır. Müneccimler "Sultanım, büyüyünceye kadar şehzadenin güneş görmemesi gerek...." derler. Padişah Hoca Danyal'ı çağırır. Hoca Danyal, müneccimlerin padişahı yanlış bir yola saptırdıklarını fark eder ve bunu padişaha belli etmeyerek yer altında bir saray ister. Yer altında bir saray yaptırılır. Şehzade on beş yaşına geldiğinde yemeğin içinden çıkan kemikle pencereyi kırar, içeriye güneş girince güneşle oynamaya başlar. O sırada Hoca Danyal içeri girer, şehzade ona dışarı çıkmak istediğini söyler ve isteği padişah tarafından kabul edilir.

MA varyantında padişah çocuğu Danyal Hocaya götürür. Danyal Hoca: "Bu çocuk dünya üzerinde okumaz, yer altında okur" der ve çocuk dünya yüzü görmeden okumaya başlar.

S8 varyantında derviş şehzadeye isim verip gittikten sonra padişah özel hocalar tutup şehzadeyi bir odaya kapatır, dünya yüzü göstermez. Şehzadeye kemiksiz et verir. Şehzadenin elindeki kemik camı kırar. Cam kırılınca içeri güneş girer. O sırada hocası gelir. Şehzade hocasına artık dışarı çıkmak istediğini söyler ve isteği padişah tarafından kabul edilir.

Bu motif Tahmasb'ın *Azerbaycan Halk Dastanları* adlı kitabında da vardır: Padişah, oğlunu (Şah İsmail'i) on beş yaşına kadar hususi binada saklattırıp güneş ışığından korur.[147]

---

[147] M. Hüseyin Tahmasb, Tahmasb Ferzeliyan, İsrafil Ablasov, Nureddin Seyidov, Azerbaycan Halk Dastanları, Bakü, 1972, s.181; Bu motif için bkz. Hasan Özdemir, Die altosmanischen chroniken als Quelle zur türkischen Volkskunde, Freiburg İ. Br: 1975, Güngörmez Kaiser.

Yukarıda çocuğun eğitim ve öğretiminin halk hikâyelerinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştik. *Kerem ile Aslı* hikâyesine göre Ahmet Mirza Bey (Kerem) Sofu adlı arkadaşı ile on beş yaşına kadar okur.[148] *Elif ile Mahmut*'ta ise Mahmut on beş yaşına kadar bütün ilimleri öğrenir.[149] *Asuman ile Zeycan*'da her iki kahraman on yaşına gelinceye kadar beraber okula gider.[150] *Razinihan ile Mahfiruze*'de padişah oğlunun terbiye ve tahsili için hiçbir ferakârlıktan kaçınmaz.[151]

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde rastladığımız güneş ışığı görmeden yer altında yapılan eğitime diğer halk hikâyelerimizden *Hurşit İle Mahmihri* hikâyesi'nde de rastlamaktayız. Hurşit bir tesadüf sonucunda güneş ışığını gördükten sonra ona âşık olur ve okumayı bırakır. Hikâyenin konusuna uygun düşen bu eğitim şekli, Hurşit'in ilk ışığı gördüğünde ona aşık oluşuna zemin de hazırlar."[152]

Bu motif *İlik Sultan, Billur Köşk* (TTV 187), *Hüsnü Yusuf* (TTV 188), *Yusufu Kenhan ve Mağrur Hükümdar*[153] masallarında da vardır: Çocuk yalnız tavanda camı olan bir yerde (saray, billur köşk, mağara) büyütülür ve etle (ilikle) beslenir. *İlik Sultan* masalında çocuğu olmayan bir padişaha derviş bir elma verir. " 'Bu elmayı al. Yarısını Sultan hanım yesin, yarısını da sen ye. Dokuz ay sonra bir kızınız dünyaya gelecek. Onu iyi gözetin, gözü dışarıda olmasın.' der ve kaybolur.

Padişah eve döndüğünde Dervişin söylediğini yapar. Dokuz ay sonra bir kızları dünyaya gelir. Bu arada, dünyaya gelecek olan sultan için büyük bir saray yaptırır Padişah. Bu sarayda sultanın erişeceği hiçbir pencere yoktur; ışığı tavana yakın açılan pencerelerden alır bütün odalar, salonlar, sofalar. Kız doğduktan sonra artık hizmetine dadılar, dayalar verilir. Bunlar küçük sultanı bu her tarafı kapalı sarayda gözetirler, büyütürler. Kız biraz büyüdükten sonra onu sade ilikle beslerler; onun için de adı İlik-Sultan kalır.

Masallarda vakitler tez geçer... Sultan hanım büyür, koca bir kız olur. Günün birinde önüne yemek getirirler. Yerken içinden çıkan bir kemik parçasını elinde evirir,

---

[148] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı, s.11-12.
[149] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.9-11.
[150] Asuman ile Zeycan, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1947, s.4.
[151] Selami Münir, Razinihan ile Mahfiruze, s.5.
[152] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s.20-21.
[153] Hasan Özdemir, Der Stolze Konig: Aa Th 874 "Mağrur Hükümdar", Anzuklopädie des Märchens Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung, C. 8, Berlin-New York, 1989 s. 178-180.

çevirir: - Bu nedir acaba? Diyerek bakarken, elindeki kemik fırlar, tavandaki pencerenin camını kırar. Oradan, kırık camdan giren güneşin ışığı kızı şaşırtır. "Acaba bu da nedir?" der, duvarlara vuran ışığı tutmak ister, bir türlü eline geçiremez. Nihayet odanın bütün eşyasını toplar, üst üste koyar, tepesine çıkar, güneşin girdiği deliğe kadar yükselir. Başını oradan çıkarır, dışarı bakar. Bir de ne görsün? Dışarıda bembeyaz, diz boyu kar..."[154]

Aynı motif *Billur Köşk* (TTV 187) ve *Elmas Gemi* masallarında da vardır: Bir padişahın hiç çocuğu olmaz, olursa da yaşamaz. Günlerden bir gün bu padişahın bir kızı dünyaya gelir. Saraydaki herkes bu çocuğu yaşatmak için çareler arar. Sonunda padişah hekimlere, hocalara başvurur, danışır. Onlar da uzun uzadıya görüşüp kitaplar karıştırdıktan sonra padişaha yerin altında gün görmez, dünya görmez bir mağara yaptırmasını ancak böyle olursa kızının yaşabileceğini söylerler.

Padişah kızı yaşasın diye yer altında her yanı kapalı, yalnız tavanında küçük bir penceresi olan bir mağara yaptırır. Kızın yanına sütninesini, dadısını, halayıklarını katar. Böylece bir düzen kurulur; bunlar gelir gider, nöbetleşe hanım sultanın işlerini yaparlar.

Yıllar geçer, kız büyür, okuma yaşına gelir. Her gün aşağıya bir de hoca gönderirler. Okumayı, yazmayı, gerekli bilgileri öğrenir. Kız on beş yaşına gelir. Artık kızın bu mağarada canı sıkılır, yerinde duramaz, bir yerde oturamaz olur. Günün birinde aklına yüksekte, tavanın ortasında tepe penceresi düşer. Odada ne kadar masa, rahle varsa üst üste koyup üzerine tırmanıp tepe camını kırar. Başını dışarı çıkarınca karşıda uçsuz bucaksız bir deniz, ağaç, yeşillikler görür. Bir köşeye çekilip hayallere dalar. Dadısı geldiğinde tepe camının kırıldığını görür. Kız dadısına buradan çıkmak istediğini, çıkmasına izin vermezlerse kendini öldüreceğini söyler. Bunun üzerine padişah kızının dışarı çıkmasına izin verir.[155]

Yine aynı masal motifine *Yusufu Kenhan Efendi* masalında da rastlamaktayız: "Adam biricik kızını herkesten uzak bir evde büyütür. Kız, hiç dışarı çıkarmaz. Tavuk kemiğinden cam kırılır. Kız içeri girmekte olan güneş ışınlarını yakalamak ister. Bunu gören hizmetçi, kıza yeryüzünün güzelliklerinden söz eder. Kız dünyanın güzelliklerini görmek için dışarı çıktığında, üç adam Yusufu Kennah Efendi'nin özelliklerinden söz ederler. Kız ona âşık olur."[156]

---

[154] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.228-229.

[155] Tahir Alangu, a.g.e., s.11-12.

[156] Şaziye (Demir) Şimşek, Ayaş Halk Masallarının Tip ve Motif Kataloğu (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara,1995, s.48.

Şehzade yalnız tavanda penceresi olan saray, mağara, billur köşk içinde büyür ve etle beslenir. Şehzadenin Billur Köşkte büyütülmesi TTV 121 III, TTV 214 III, TTV 215 III, TTV 222 III'te; Sultan Hanımın (prenses) billur bir sarayda büyütülmesi TTV 93 III, 186 III, 187, TTV 188 III'te; şehzadenin yemekte bulduğu bir kemikle billur köşkün tavan camını kırması ise TTV 186 III, TTV 187, TTV 188 III, TTV 215 III'te kayıtlıdır.

Bir çocuğun kötü talihini değiştirmek için bir kuleye, mahzene, bir saraya hapsedilmesi motifi Motif-Index, Mot M. 372'de kayıtlıdır. Aa-Th 310 Kuleye hapsedilmiş kız masal tipinde, erkekle karşılaşmaması için, kız bir büyücü tarafından bir kuleye hapsedilir. Bu motif de Motif-Index, Mot T. 381'de kayıtlıdır.

B. ÂŞIK OLMA EPİZOTU:

Halk hikâyelerinde âşıklar "sevdalı" ve "bâdeli" olmak üzere ikiye ayrılırlar. Oğlan, talihin kendisine mukadder kıldığı kızın hayalini, rüyasında veya resimde görür. Aşkın ve âşıkların hamisi olan yeşil sarıklı Pîr, Derviş rüyada görünür ve âşık gence yeşil fincandan üç kadeh bâde sunar. Âşık genç üçüncü kadehte âşık olacağı kızı, kız da aynı zamanda oğlanı rüyasında görür. Uyandıktan sonra oğlanın ağzından yeşil bir köpük gelir. Âşıklar rüyada cereyan eden mânevî merasimde aynı zamanda şiir söyleme kabiliyeti de kazanırlar.[157]

Arzu ile Kamber, Asuman ile Zeycan hikâyelerinde olduğu gibi bazan da aşk tabii bir şekilde doğar; çocuklar birlikte terbiye görürler, birlikte büyürler ve okula birlikte giderler. Çok geçmeden karşılıklı sevgi güçlenir ve pekişir.[158]

İlhan Başgöz, *Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri* adlı makalesinde bu konuda şunları yazmıştır: "Âşıklarımızın hayatını anlatan türkülü halk hikâyelerimizin çoğu, bir düş motifi zinciri ile başlar. Aşk bâdesi ve aşk dolusu nakışı bazı farklılıklara rağmen, aşağıdaki kısımlar, sözlü gelenekten derlenen bütün hikâyelerimizde karşımıza çıkar:

a) Genç erkek, bazen de kız ve erkek Pîrin elinden düşlerinde aşk dolusu içerek birbirine âşık olurlar.

b) İçkiyi içen oğlanın vücuduna bir ateş düşer, yanar. Kıza sarılmak, onu kucaklamak ister, düşer bayılır, ağzından kan köpük gelerek günlerce baygın yatar.

---

[157] Otto Spies, a.g.e., s.18-19; Muhan Bali, a.g.e., s.207.

[158] Muharrem Zeki, Arzu ile Kamber, s.11-15; Asuman ile Zeycan, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1947, s.4.

c) Herkes onu deli olmuş sanırken, bir koca karı bunun aşk hastalığı olduğunu anlar ve başucunda saz çalarak oğlanı uyandırır. Saz sesi kulağına değer değmez genç gözlerini açar.

d) Düşte görünen ihtiyar, âşıkın hayat boyu yardımcısı, koruyucusu olur ve ona bir mahlas verir.

e) Bu düş nedeni ile genç, kelimenin her iki anlamı ile âşık olur, yani hem saz çalıp şiir söyler, hem bir güzele sevdalanır.

Bu düşü hikâye karamanları 13 ile 18 yaş arası, hemen daima ya büyük bir umutsuzluk ve kırgınlıktan, ya zor bir işte yorulmadan, ya da bir dayak ve işkenceden sonra görürler. Bu düşler, her zaman tekin sayılmayan yerlerde uyumakla görülür. Bunlar şehit mezarları, yahut evliya mezarları ve ziyaretlerdir.

Bu motif zincirinin en dikkate değer yanı, mesleğe giriş (inititation) törenlerinin bütün ritüellerine sahip olmasıdır. Çile çekme ve zorluklara uğrama, eski kişiliğin sembolik şekilde öldürülmesi ve yeni bir kişi olarak, yeni bir adla mesleğe girme diye özetleyebileceğimiz bu törenlerin yapısı aynen düş motifimizde görülür. Zaten, bu düşün fonksiyonu da, genci âşıklık mesleğine sokmaktan başka bir şey değildir.

Bu motif zincirinin ana ritüellerinden ikisi, aşk bâdesi içerek bir güzele âşık olma ve bu düş ile sanatçılık vergisine kavuşma, ayrı ayrı olarak Avrupa ve Asya halklarının edebiyatlarında bulunuyor. Ancak bunların ikisinin birleşmesi, yani bir dolu ile âşık olma ve sanatçılık vergisine kavuşma yalnız Türk halk edebiyatında karşımıza çıkıyor. Bu kadarı bile, bu motifler zincirinin kökenini Türk halkının kültür geçmişinde aramamıza yeterli bir sebeptir.

Anadolu'da, Oğuz Ozanlarının hayatında şaman-sihirbaz karakterinin en iyi örneğini *Dede korkut* verir. O, hem Oğuz destanlarını koşup düzen ve kollar halinde anlatan sanatçıdır. Hem de Oğuz'un bilicisidir. Verdiği karış yende kalmaz, isterse kılıç tutan el havada kalır, kesmez; kahramanların adlarını O verir. Kırgız ve kazakların sözlü geleneklerinde, Şamanlara kopuz çalmayı öğreten Dede Korkut'tur. Sihirli halı üzerine oturup su üstünde durabilir ve kopuz çalarak ölümü geciktirebilir.

Âşıkların mesleğe giriş törenleri, âşık olmak için seçilmeleri ile, Şamanların mesleğe girmek için seçilmeleri ve mesleğe girme törenleri arasında sıkı bir benzerlik vardır. Gerçekten Şamanlar da, ruhlar tarafından, bazen düşte ziyaret edilerek seçiliyor, ilkin Şaman olmamak için direniyor, fakat sonra boyun eğip, mesleklerine giriş için

gerekli eğitimi ve töreni kabulleniyorlardı. Ayrıca düşte sanatçılık vergisine kavuşma, hatta âşk dolusu içme, Bahşıların, Akınların ve Manasçıların hayatında da görülür."[159]

Halk hikâyelerinde, hikâye kahramanını âşık olmaya ulaştıran rüya motifi kompleks bir motiftir. Başka kültürlerde tek tük ortaya çıkan unsurlar âşık edebiyatındaki rüya motifinde birbirinin içine girmiş olarak bir arada yaşatılmaktadır. Hikâye kahramanı bu rüya elinden bâde içerek Tanrı aşkına, sevgilisinin aşkına ve kendisine toplum içinde müstesna bir yer sağlayacak saz şairi olmak için gerekli bütün hünerleri ve bilgileri kazanmaktadır. Uyandığı andan itibaren yeni kişiliği ile çevresinden ilgi, sevgi ve saygı görmeğe başlamaktadır."[160]

1. AŞK DOLUSU (AŞK HASTALIĞI) VE RÜYA:

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde kahramanların âşık olmaları iki şekilde gerçekleşir:

a) Aşk dolusu içerek rüyada âşık olma

b) Görüşerek aşık olma

Hikâyemizin varyantlarının çoğunda Şah İsmail, önce rüyada kırklar (veya Hızır) elinden bâde içer ve sevgilisini rüyada görerek âşık olur (Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, S1, S2). Bazı varyantlarda ise aşk dolusu içme ve sevgiliyi rüyada görme motifi yoktur. Bu varyantlarda (MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, ST1, ST2, DR, HN, ES varyantlarında) iki sevgili karşılaştıkları zaman birbirlerine âşık olurlar.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin gerek rüya motifi olan, gerekse olmayan bütün varyantlarda Şah İsmail'in sevgilisini görüşü ve gerçek aşkı tadışı av kovalayan şahinini takibi sırasında meydana gelir. Yine varyantların çoğunda sevgiliyi gördükten sonra meydana gelen bir aşk hastalığı vardır. Şah İsmail şiir söylemeye sevgilisi Gülizar'ı gördüğü zaman başlar.

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin S1 ve S2 hariç bütün sözlü varyantlarında (S3, S4, S6, S7, S8, S9, S10, S11, S12, S13) bu motif yoktur; yazılı varyantlarda da farklılıklar vardır. Yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M'de, sözlü

---

[159] İlhan Başgöz, Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri, Hacettepe üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1973, C.5, S.2, s.71-86.; İ. Başgöz, Dream Motif in Turkish Folk Stories and Shamanistic İnititaton, Asian Folklore Studies. C. 26-1, Tokyo, 1967, s.1-18; İ. Başgöz, Folklor Yazıları, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, s.24-38.

[160] Umay Günay, Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve rüya Motifi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1986, s.109-110.

varyantlardan S1'de Şah İsmail arkadaşlarıyla ava çıktığı zaman, avlanacağı dağa gelir, o gece çeşme başında "aşkın şarabın kırklar elinden nuş eyler."

RG varyantında Şah İsmail ile Gülizar âlem-i rüyada birbirinin elinden aşk dolusu içmişlerdir. MA varyantında sadece Şah İsmail'in bir gece aşk şarabını içtiği ve aşk şarabını içtikten sonra aklının başından gittiği belirtilmektedir.

MK1, MK2, MK3, MK4 varyantlarında sadece Gülizar bir gece önce Şah İsmail'i rüyasında görmüştür. ES varyantında Türkmen Beyinin kızının adı Gülizar değil, Gülperi'dir. SM1, SM2, SM3, SM4 varyantlarında Aşk dolusunu içen Şah İsmail değil, Gülizar'dır.

S2 varyantında Şah İsmail arkadaşlarıyla ava çıktığı zaman bir pınar başında buluşmak üzere sözleşip ayrılırlar. Herkes bir tarafa dağılır. Şah İsmail yolun üstünde bir çam ağacı görüp orada biraz dinlenmek ister. Biraz gittikten sonra çamın dibinde oturmuş bir adama rastlar. Selamlaştıktan sonra adam ona nişanlısının adının "Abgüneş" olduğunu söyler. Adamın bu sözünü duyar duymaz Şah İsmail'in aklı başından gider ve atının tırnağının dibine kendini atar, oradaki çimene düşüp yatar. Şah İsmail orada rüya haline dalar. Abgüneş, Şah İsmail'in yanına gelir; Abgüneş doldurur Şah İsmail içer; Şah İsmail doldurur Abgüneş içer. "Hey ulu Tanrı, acaba bu bana nasip olacak mı?" deyip orada ağlamaya başlar. Bu ağlama ile Şah İsmail'in gözleri açılır. Uyandığında yanında kimseyi göremez ve o andan itibaren aşk ateşiyle kavrulmaya başlar; gözlerinden kanlı yaşlar dökerek saraya geri döner.

Şah İsmail saraya döndükten sonra yemekten içmekten kesilir. Çevresindekiler onun derdine derman olmaya çalışsalar da o kimseye derdini söylemez. Yine bir gün Kamertaya binip yollara düşer; bir dağa gelir. Tanrıya dua edip "İsm-i Azam" duasını okuyup bir kayanın dibine yatar. Tam uyuduğu sırada birisi ona bir tekme vurup seslenir. Şah İsmail'i tekrar uyandırır ve oturmasını söyler. Şah İsmail kalkınca etrafında üç beş adam ve beyaz bir tencere içinde beyaz bir su görür. Bu kişiler Şah İsmail'e kendilerinin kırklar olduğunu ve bu sudan içmeleri gerektiğini söylerler. Şah İsmail içi beyaz suyla dolu kâseyi ellerinden alıp içer. Şah İsmail'e "Bu da Abgüneş aşkına" diye bir kase daha sunarlar. Şah İsmail kaseyi kafasına diker ve bir solukta içer; gözünü açıp baktığında etrafında kimsenin olmadığını görür. Açlıktan susuzluktan dermanı kalmadığı için ayağa kalkamaz ve besmele çekip sağ tarafına yatar. Uyandığında kendisini başka bir yerde bulur.

Şah İsmail o dağ başında iken Abgüneş'in de Tanrı tarafından yüreğine bir ateş düşer. Hızır Abgüneş'e âşığının Korku dağında olduğunu söyler ve Hızır onu Şah İsmail'in yanına götürür. (Hızır kahramana yardım eder: TTV 89 III, TTV 97 III, TTV 110, TTV 111, TTV 206 III, TTV 216, TTV 239 III, TTV 284)

Aşk dolusu içme ve rüyada âşık olma motifleri diğer halk hikâyelerinde de vardı:

"Evlenme vakti geldiği halde kimseyi beğenmeyen Hurşit, bir gece rüyasında kırklar tarafından gösterilen ve yedi ay sonra kavuşacakları belirtilen Mahmihri'ye âşık olur. Bu arada kırklar elinden bade içen Hurşit aşk hastalığına tutulur. Bazı varyantlarda da aşk, doğrudan iki sevgilinin görüşmesiyle gerçekleşir."[161]

Kerem ile Aslı hikâyesinde Kerem, Sofu adlı arkadaşı ile 15 yaşına kadar okur. Bir gece rüyasında güzellikte emsalini görmediği bir kızın elinden şarap içer. Uyanınca kendisini değişmiş bulur. İçinde ılık bir şeyin dolaştığını hissedir. Rüyasında gördüğü kızın hayali bir türlü gözlerinin önünden gitmez. Ona can-ı gönülden âşık olur.[162]

P.N. Boratav, bu konuda "'Aşk rüyası' veya 'aşk bâdesi' diyebileceğimiz mühim bir motif var ki bunu bilhassa Köroğlu'nun destanî mahiyetini kaybettiği yerlerde buluyoruz: İstanbul rivayeti gibi. Bu rivayette hem Hasan Bey, hem sevgilisi Benli Hanım bir Pîrin elinden rüyalarında aşk badesini içerler. Maraş rivayetinde de bunun izini görüyoruz. Bu şekil, az çok farklarla, *Raznihan ile Mahfiruze* (Burada Derviş iki gece gelir, birinci gece haber verir, ikinci gece şarabı içirir), *Derdiyok ile Zülfüsiyah, Kurbani* hikâyelerinde mevcuttur. *Arzu ile Kamber*'de rüya motifi yoksa da, yine aşk tılsımı mevcuttur: Leyla ile Mecunun kıssasına benzeyen bu hikâyede Kamber Arzu'nun aşkına bigânedir; Arzu bileziğini çeşmeye bırakır. Bunu alıp koynuna koyan Kamber derhal âşık olur. *Âşık Garip*'te, bu aşk badesini sunan Pir Hızır'dır (ekseri hikâyelerde olduğu gibi). Yine birçok hikâyelerde olduğu gibi, Pîr'in Garip'e verdiği tas onu hem aşık, hem şair yapar; Garip uyanınca bu tas başucunda durur.

Melikşah ile Güllü Han hikâyesinde rüya motifi yoktur: Derviş oğlana kızın resmini gösterir; ve iki âşığa şarabı uyanıkken içirir. *Elif ile Mahmut*'ta bu motifin başka bir şekline rastlıyoruz: Mahmut ava çıkar; bir geyik kovalarken bir mağarada kırk dervişe rastgelir. Duvarda bir kız resmi görür; o kızın kim olduğunu öğrenmek ancak dervişlerin

[161] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz; a.g.e., s.21-22.; N. Bilge Şener, a.g.e., s.38-39.
[162] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı Hikâyesi, s.12-13.

elinden aşk şarabını içmekle mümkündür; bu şarta razı olup şarabı içince, Mahmut, vücudunun sapır sapır titrediğini hisseder: artık o da aşık olmuştur."der.[163]

Kerem ile Aslı'da, Kerem bir gece rüyasında güzellikte emsalini görmediği bir kızın elinden şarap içer. Uyanınca kendisini değişmiş bulur, içinde ılık bir şeyin dolaştığını hissedir. Rüyasında gördüğü kızın hayali bir türlü gözlerinin önünden gitmez. Kerem ona can-ı gönülden âşık olur.[164] *Asuman ile Zeycan*'da, Asuman kandil gecesi abdest alıp iki rekat namaz kılıp Tanrıdan meramını diler ve yatıp uyur. Rüyasında gördüğü ak sakallı bir ihtiyar, Zeycan'ı kucağına alıp ona getirir ve kızın elinden aşk şerbetini içmesini söyler. Aynı ihtiyar, o gece Zeycan'ın rüyasına da girip ona da Asuman'ın elinden aşk şerbetini içirir.[165]

Emrah ile Selvi Han hikâyesinde, babası Emrah'a Miroğlu'nun divanında saz çalamadığı için tokat atar. Emrah Miroğlu'nun divanından çıkar ve şehrin dışındaki mezarlığa gider. Çeşmenin üst başındaki namazgâhta iki rekat namaz kıldıktan sonra, babasının aşkından ona bir parça vermesi için Tanrıya yalvarır. O sırada bir Pir gelir; ona aşk badesini ve Selvi Han'ın çehresini gösterir. Pirin kolunun altından Selvi Han'ın gözünü görünce Emrah'ın aklı başından geçer ve ona âşık olur.[166] Rüya ve bâde motifi *Tahir ile Zühre* hikâyesinde yoktur. Tahir ile Zühre birlikte büyürler ve ancak ayrıldıkları zaman aşkları alevlenir.[167]

Rüyada ve resimde görüp âşık olma motifi mesnevilerde de vardır: *Işk-nâme*'de "Ayş ü işretle geçen bir gecede Hümâ içtiği şarabın şevki içinde uykuya varır. Rüyasında, önünde güzel bir havuzu bulunan büyük bir kasır ve içinde ay yüzlü güzel bir delikanlı görür, ansızın uyanır. Bu hayal bir türlü gözünün önünden gitmez."[168]

Süheyl ü Nevbahar'da "Süheyl, gizlice elde ettiği anahtarla açtığı odada cennet gibi bir bahçenin ortasında bir kubbe görür, kubbenin önünde bir havuz vardır. Süheyl, sudaki hayalin aslını kubbede görünce, kimin sureti olduğunu bilmeden, resmin büyüsüne kapılarak birden âşık olur ve ah edip düşer bayılır. Süheyl'in görüp âşık olduğu bu resim,

---

[163] P. Naili Boratav, Köroğlu Destanı, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s.83-84.; Selami Münir,Razinihan ile Mahifiruze, s.5; Muharrem Zeki, Arzu ile Kamber, Kurtuluş Matbaası, İstanbul, 1931, s.14; Muharrem Zeki Âşık Garip Hikâyesi, Ercan Matbaası, İstanbul, 1958, s.5-6; Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.13-15.
[164] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı, s.12-13.
[165] Asuman ile Zeycan, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1947, s.8-9.
[166] Âşık Kemal, Emrah ile Selvi, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1937, s.11-12.
[167] Fikret Türkmen, a.g.e., s.182.
[168] Sedit Yüksel, a.g.e., s.29.

daha sonra anlaşıldığına göre Nevbahar'ın resmidir ve eserde adı söylenmeyen usta bir nakkaş tarafından yapılmıştır.

Süheyl, Nevbahar'ın resmini görerek âşık olmasına karşın, Nevbahar Süheyl'e, rüyasında görerek âşık olur. Nevbahar bir gece şu rüyayı görür: 'Ulu bir doğan gökyüzünden çığlık atarak iner ve Nevbahar'ın göğsü üstüne konar. Pençesini vurup yüreğini yarar ve onu kaparak tekrar havalanır. Korkuyla uyanan Nevbahar, rüyasını kendi kendine yorar, üzüntüye kapılır ve dadısını çağırarak rüyasını ona anlatır. O da rüyayı, 'güzel yüzlü, iyi huylu, ulu ve cömert bir padişahın onun resmini görüp âşık olduğu ve onu aramak için yollara düştüğü' biçiminde yorar. Nevbahar bir süre sonra ikinci bir rüya görür: Nevbahar doğan kılığında göğe yükselir, bir ovada atlı bir yiğit onu görür. O yiğit Nevbahar'ı çağırır, havadan iner, eline konar, sonra uçup kaçar. Üç kişi onun peşine düşerler, fakat 'tozuna bile yetişemezler'. Nevbahar uykudan uyanınca rüyada gördüğü yiğidin, dünyayı gezmek bahanesiyle Çin'e kadar gelip babasına ve halkına ziyafetler verip, bağışlarda bulunan şehzade olabileceğini düşünür ve o da, onu görmeden âşık olur."[169]

Yusuf ve Zeliha mesnevisinde Zeliha rüyasında üç yıl üst üste Yusuf'u görür ve ona âşık olur.[170]

Çift âşıklı mesnevilerde erkek kahramanın lalalığı vazifesini gören şahıs çeşitli kabiliyetleri yanında, çok defa usta bir ressam, bir nakkaş olarak yer almaktadır. Işk-nâme'de Hurrem'in nakkaş olarak işgal ettiği mevki, Süheyl ü Nevbahar'da adı anılmadan, yalnız 'nakkaş' diye tanıtılan kişi tarafından doldurulmaktadır. Aynı suretle, Hüsrev ü Şirin, Cemşid ü Hurşid ve Vâmık u Azrâ'da sırası ile Şâvur, Mihrâb ve Beşir'in durumları da evvelkiler ile büyük benzerlik göstermektedir.

Hurrem, Hümâ'nın sık sık uğrayıp ibadet ettiği kilisenin tavanına Ferruh'un resmini öylesine ustalıkla çizer ki Hümâ'nın, resmi görmesi ile bayılması bir olur. Rüyada gördüğü sureti, kilisenin tavanında da aynı canlılıkla bulan kızın aşkı bir kat daha alevlenir. Süheyl ü Nevbahar'a bu şekilde, saray hazinesinin kubbesine yaptırılan bir resmini görerek âşık olur ve resmi yapan ressamı aratıp güçlükle ele geçirdikten sonra bir daha yanından ayırmaz.

---

[169] Cem Dilçin, a.g.e., s.84-85.
[170] Dehri Dilçin, Yusuf ve Zeliha, TDK Yayınları, İstanbul, 1940, s.32.

Hurşid-nâme'de, Hurşid'e âşık olan kölelerden biri usta bir nakkaştan nakş (resim) sanatını öğrenir; Hurşid'in çok güzel bir resmini yapar. Özlemini bu resme bakıp ağlayarak gidermeğe çalışır. Bir gün sahrada yine Hurşid'in resmini seyrederken ansızın çıkan rüzgâr, resmi havalandırır. Ülkeler aşa aşa giden resim mısır Şahı Tus'un oğlu Behrâm'ın sarayı bağına düşer. Resmi gören Behrâm Hurşid'e âşık olur."[171]

Rüyada âşık olma motifi masallarımızda da vardır: *Tüylü* masalında padişahın kızı Tüylü Acem Şahının oğlunu; Acem Şahının oğlu da Tüylü'yü rüyasında görür ve birbirlerine âşık olurlar.[172] *Hint Padişahının Kızı* masalında padişahın kızı rüyasında Yemen padişahının oğlunu görür ve âşık olur. *Muradına Nail Olmayan Dilber* masalında Halep müftüsünün oğlu Dilber'i rüyasında görür ve onunla evlenmek ister.[173] *Altın Toplu Sultan* masalında şehzade rüyasında bir kız; kız da bir şehzade görür; birbirlerine âşık olurlar. Şehzadeye rüyasında kızın bir resmini de verirler.[174]

Masallarımızda rüyada âşık olma dışında resmi görerek âşık olma, sevgilinin vasıflarını duyarak âşık olma ve ilk görüşte aşk motifleri de sıklıkla kullanılmıştır: *Dünya Güzeli* masalında padişahın oğlu dolaptan Dünya Güzeli'nin resmini alır, koynunu koyar ve âşık olur.[175] *Dal Boylu Yusuf* masalında padişahın kızı vasıflarını işittiği Yusuf'a âşık olur.[176] *Menekşe Yaprağından İncinen Kızım* masalında padişahın oğlu Menekşe Yaprağından İncinen Kız'a annesinin söylediklerini duyunca âşık olur.[177] *İlik Sultan* masalında sadece tepesinde camı olan bir yerde yaşayan padişahın kızı tepe camını kırdıktan sonra üç delikanlı görür ve bu üç delikanlının vasıflarını anlattığı Yemen padişahının oğluna âşık olur. *Dev-Baba* masalında padişahın oğlu bir kız görür ve ona görür görmez âşık olur. *Papağan* masalında Yemen padişahının oğlu ilk görüşte kıza âşık olur.[178] *Dülger Kızı* masalında padişahın oğlu evin önünden geçerken gördüğü kıza âşık olur.[179] İlk görüşte âşık olma motifi aynı zamanda halk şiirinde de vardır.

Âşık olma Thompson, Motif-Index, Mot T. 10'da; rüyada âşık olma TTV 89 III, TTV 108 III, TTV 190 III, TTV 208 V, TTV 214 III'te ve Thompson, Motif-Index, Mot T

---

[171] Sedit Yüksel, a.g.e., s.30-31.
[172] Umay Günay, Elazığ Masalları, s.297-299.
[173] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.78-306, s.50.
[174] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.182.
[175] Umay Günay, a.g.e., s.199.
[176] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.63.
[177] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.122.
[178] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.229, 74, 146.
[179] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.131.

11.3.1'de; bir resmi görerek âşık olma TTV 63 III, TTV 83 III, TTV 201 III, TTV 214 III, TTV 218'de ve Thompson, Motif-Index, Mot .11.2.'de; Aşktan sonra meydana gelen bayılma Thompson, Motif-Index, Mot. T.24.2'de, Aşk hastalığı ise Thompson, Motif-Index, Mot. T.24.1'de kayıtlıdır.

2. KAHRAMANLARIN KARŞILAŞMASI:

Hikâyenin Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, RG, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, ST1, ST2, DR, HN varyantlarında Şah İsmail arkadaşlarıyla ava çıkar. Avlanacağı dağın eteğinde güzel bir yayla, suyun kenarında da bir ceylan görür. Ceylanı kovalamaya başlar. Ceylan bir çadırın içine girer; Şah İsmail de arkasından gider. O çadırda güzel bir kız görür. Kız da Şah İsmail'i görünce âşık olur. Şah İsmail de kızı görünce hemen atından düşüp bayılır.

ES varyantında Malik Şahın oğlu Şah İsmail, bir gün ava çıkar. Bir ceylan görür ve onu kovalamaya başlar. O sırada birisi "Dur Avcı! Vurma!" diye bağırır. Şah İsmail bağıranın bir kız olduğunu görür. Ceylanı vurmaması için kız Şah İsmail ile tartışır. Şah İsmail kızdan hoşlanır; onun Türkmen Beyinin kızı ve adının da Gülperi olduğunu öğrenir.

Kahramanların karşılaşması motifi yazılı varyantlarda ortaktır. Sözlü varyantlardan S1, S3, S7'de yazılı varyantlarda olduğu gibidir. Yani Şah İsmail bir ceylanı kovalarken Gülizar ile karşılaşmıştır. S6 varyantında Şah İsmail keklikleri, S8 varyantında ise geyiği kovalarken Gülizar ile karşılaşır. S3 ve S8 varyantlarında Şah İsmail Gülizarı görünce atından düşüp bayılmaz. S4 varyantı hikâyenin özet bir varyantı olduğu için detaylı bir anlatım yoktur. Şah İsmail bir gün avda gezerken Türkmen Beyinin kızı Gülizar ile karşılaşır ve ona âşık olur.

Diğer sözlü varyantlarda Şah İsmail ile Gülizar'ın karşılaşmaları farklılıklar gösterir: Yazılı varyantlarda Şah İsmail'in kovaladığı hayvan hep ceylan iken, sözlü varyantlarda keklik (S6) veya geyik (S8)'tir. Ceylan (geyik) kovalayan delikanlı ceylanı izler, ceylan kızın çadırına girer, delikanlı ona ilk görüşte âşık olur. Bir hayvanı izlemek suretiyle sevgiliye ulaşmak motifi TTV 211'de kayıtlıdır.

S2 varyantında Şah İsmail'in âşık olduğu kızın adı Gülizar değil Abgüneş'tir ve yörük kızı değildir. Şah İsmail ikinci kez aşk badesini içtiği dağ başında iken Abgüneş'in de Tanrı tarafından yüreğine bir ateş düşer. Hızır Abgüneş'e aşığının Korku Dağında olduğunu söyler ve Hızır onu Şah İsmail'in yanına götürür. Abgüneş Şah İsmail'in başını

hafifçe sallar, onun derin uykuda olduğunu görünce sümbül sırma saçlarını döküp Şah İsmail'in yüzünü kapar. Şah İsmail uyandığında Abgüneş'i yanında görünce sinesine basar.

S9 varyantında Şah İsmail bir gün bir yerde savaşıp evine döndükten sonra gece parıldayan bir ışık görür. Işığın yanına gidince bir yörük çadırı ve çadırın içinde güzel bir kız görür ve ona âşık olur. Sabahleyin kızın babası oradan ayrıldıktan sonra çadıra girer ve kızla karşılaşır.

S10 varyantında Şah İsmail Arap göçerlerin bulunduğu obaya gelir. Orada yün ayıklayan dört kız vardır. Şah İsmail bu kızlardan birinden bir tas su ister, suyu içtikten sonra yüzüğünü çıkarıp tasın içine koyar. Tası kıza verince kız da ona âşık olur. Bu varyantta Şah İsmail'in aşık olduğu kızın adı Güzeldünya'dır.

S11 varyantında Şah İsmail bir gün ava çıkar. Arap aşiretinden olan kız ceylan kılığına girmiş ormanda dolaşırken Şah İsmail onu kovalar. Şah İsmail, zorba hükümdardan kızını ister. Bir çadırda Şah İsmail ile Güzeldünya nişan değiştirirler. Güzeldünya'nın ceylan kılığında ormanda dolaşması diğer varyantlarda olmayan bir motiftir.

S12 varyantında da kahramanların karşılaşmasından bahsedilmemiştir. Bu varyantta Gülizar'ın adı Muhameyri (=Mahmihri ?)'dir. S13 varyantında ise Şah İsmail Gülizar'ı çeşme başında su doldururken görür ve çadırına kadar onu takip eder.

3. KAHRAMANIN SEVGİLİSİNE KENDİSİNİ TANITMASI:

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin ES varyantı dışında kalan bütün yazılı varyantlarla sözlü varyantlardan S1, S6, S7, S13'te Şah İsmail ile Gülizar'a birbirleriyle karşılaştıklarında yardımcı olan bir "koca karı" vardır. Kahramana yardım eden koca karı (olumlu işlerde) TTV 125 III'te; Yaşlı kadın (yardımcı) Thompson, Motif-Index, Mot M 825.3'te kayıtlı bir motiftir.

Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, DR, MA varyantlarında Şah İsmail ile Gülizar'a yardım eden "koca karı" kıza göğsünü açmasını ve memelerini Şah İsmail'in yüzüne gözüne sürmesini, oğlanın o zaman ayılacağını söyler. Kız, koca karının dediğini yapınca Şah İsmail ayılır. Gülizar ile birbirlerine şiirler söyleyip kendilerini tanıtırlar. TB4 varyantında bunlardan farklı olarak Gülizar'ın göğsünü açması ve memelerini Şah İsmail'in yüzüne gözüne sürmesi bölümü yoktur.

MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, HN varyantlarında koca karı, kıza oğlanın ayılması için yüzünü yüzüne temas ettirmesi gerektiğini söyler. Kız da yüzünü oğlanın yüzüne, gözlerine, dudaklarına sürmeye başlar. Şah İsmail yavaş yavaş ayılır.

SM1, SM2, SM3, SM4 varyantlarında koca karı Gülizar'a "Delikanlıyı uyandır, seni yanında görünce o vakit kalkar, senin kokun onun için şifadır" der. Gülizar da söyleneni yapar ve Şah İsmail uyanır.

ST1, ST2 varyantlarında koca karı Gülizar'a "Kız! Haydi başını aç ve saçlarını bu gencin yüzüne sür, senin kokunu alırsa aklı başına gelir" der. Gülizar koca karının dediğini yapınca Şah İsmail ayılır.

MK1, MK2, MK3, MK4, RG varyantlarında koca karı Gülizar'a "Bu delikanlı, seni yakından görmedikçe ayılamaz, çabuk ayağa kalkmasını istersen alnından öpmelisin" der. Gülizar koca karının söylediğini yapınca Şah İsmail ayılır

ES varyantında Türkmen Beyinin kızının adı Gülizar değil, Gülperi'dir. Şah İsmail ceylanı kovalarken Gülperi onun ceylanı öldürmesine engel olur. Şah İsmail ile Gülperi o anda karşılaşırlar. Şah İsmail ceylanı vurmak ister; Gülperi de onun ceylanı vurmasına engel olur. Şah İsmail de kendi toprağında istediği gibi avlanabileceğini söyleyince tartışırlar. Bu sırada Şah İsmail kızın Türkmen Beyinin kızı ve adının da Gülperi olduğunu öğrenir.

Bu motif sözlü varyantlardan S1, S6 ve S7'de yazılı varyantlardaki gibi olmasına karşın S2 varyantında oldukça farklıdır: Şah İsmail sevgilisinin adının Abgüneş olduğunu kırklardan, Abgüneş de sevgilisinin adının Şah İsmail olduğunu Hızır'dan öğrenir. Abgüneş Hızır'ın yardımıyla Korku Dağında Şah İsmail'i bulur. İkisi birlikte oradan kalkarlar. Atlarına binip doğruca Tiflis şehrine gelirler. Şah İsmail Abgüneş'i orada bırakıp yiyecek bir av bulmaya gider. Akşama kadar birçok av, kuş getirir.[180]

S3, S4, S8, S9, S10, S12, S13 varyantlarında kahramanların kendilerini tanıtmasından bahsedilmeyip yüzeysel olarak geçiştirilmiştir. S10 varyantında Şah İsmail Güzeldünya'ya kendisine su içmesi için verdiği tasın içine yüzüğünü koyarak ona karşı olan aşkını dile getirir.

S11 varyantında Şah İsmail bir gün ava çıkar. Arap aşiretinden olan kız da ceylan kılığına girip ormanda dolaşır. Şah İsmail konakladıkları obaya kadar kızı kovalar. Obanın

[180] Bu varyant bu motifle bittiği için bundan sonra değerlendirmeye alınmayacaktır.

beyinden ceylanını isteyince ceylanın bir kız olduğunu öğrenir. Bu varyantta diğer varyantlardan farklı olarak kızın kılık değiştirmesi ve ceylan kılığına girmesi yer almaktadır.

Jungbaur'un Türkistan'da tespit ettiği bir hikâyede, kral bir saigayı (bir cins geyiği) takip ederek bir bahçeye girer. Sonunda bu hayvanın kendi sevgilisi olduğunu öğrenir. Edith Fischdick, bu motifin Hint masallarında da mevcut olduğunu kaydeder.[181] Aynı motifi Bamsı Beyrek hikâyesinde de görürüz. Bamsı Beyrek, ava gittiğinde bir geyik görür ve o geyiği yakalamak ister. Geyik Banı Çiçek'in otağının olduğu yere gelir. Bamsı Beyrek de geyiği yakalamak için otağın yanına gelince Banı Çiçek ile karşılaşır.[182] Bir hayvanı izlemek suretiyle sevgiliye ulaşmak motifi TTV 211'de kayıtlıdır.

"Koca Karı" (Yaşlı Kadın) motifi halk hikâyelerimizden *Kerem ile Aslı, Hurşit ile Mahmihri*'de de vardır. Bu motif aynı zamanda ve masallarımızda da yer almaktadır.

4. KAHRAMANIN SEVGİLİSİNE HATIRA (BERGÜZAR) VERMESİ:

Halk hikâyelerinde kahraman, daha sonra kendisini hatırlaması amacıyla, sevgilisine hatıra (bergüzar) olarak yüzük, mendil v.s. bir nesne verir.

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin yazılı varyantlarından Y, TB1, TB2, TB3, M, SM1, SM2, SM3, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, MA'da Şah İsmail Gülizar'ın yanından ayrılırken Gülizar, Şah İsmail'e altın tarak verir. MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te iki sevgili ayrılacakları vakit Gülizar Şah İsmail'e altın bir tarak; Şah İsmail de Gülizar'a şahininden bir tüy koparıp verir. TB4, DR, HN, ES'te ise bu motif yoktur.

Sözlü varyantlardan S1 ve S7'de Gülizar, Şah İsmail'e ayrılacakları zaman altın bir tarak verir. S11 varyantında ise Şah İsmail ile Güzeldünya nişan değiştirirler.

S6'da Şah İsmail Gülizar'a parmağındaki yüzüğü; Gülizar da Şah İsmail'e nakışlı bir mendil verir. S10'da Şah İsmail kendisine su verilen tasın içine bir yüzük koyar ve onu Güzeldünya'ya verir. S12'de Muhameyri (=Mahmihri?) Şah İsmail'e karşılaştıkları zaman herhangi bir hatıra vermez. Konakladıkları yerden ayrılmadan önce bir taşın altına tarağını ve yüzüğünü saklar. Şah İsmail onu aramaya geldiğinde bu tarağı ve yüzüğü bulur; yanına alır. S13 varyantında ise Şah İsmail Gülizar'a altın yüzüğünü, Gülizar'da Şah

---

[181] Ensar Aslan, Yaralı Mahmut Hikâyesi, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay. No:3, 1990, s.52; Junbauer, Märchenaus Türkestan und Tibet, Jena, 1923, s. 60; Edith Fischdick, a.g.e., s. 50.

[182] Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Hikâyeleri, Dergâh Yayınları, 1995, s.59.

İsmail'e altın tarağını verir. Sözlü varyantlardan S3, S4, S8, S9'da bu motif yoktur.

Tanıma alameti olarak yüzük: TTV 95 IV, TTV 98 III, TTV 61 III, TTV 192 III, TTV 157 III, TTV 189 III, TTV 215 III, TTV 233 III, TTV 227 III'te; mendil: TTV 188 III, sevgilinin hatırası (bergüzar) TTV 192 III, TTV 225 III'te; Yüzük tanıma nişanı olarak Thompson, Motif-Index, Mot H 94'te kayıtlıdır.

Kahramanın sevgilisine tanıma alameti olarak yüzük vermesi motifi *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de vardır: "III. Hikâyede, Beyrek, Banıçiçek'i güreşte yendikten sonra, altın yüzüğü parmağından çıkarıp kızın parmağına takar. Bu yüzük sonradan, Beyrek'in kendisini kıza tanıtmasında işe yarayacaktır. Fakat hikâyede yüzüğü kız gösterecek yerde, kılık değiştirmiş kahraman gösteriyor."[183]

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde, Hurşit ile Mahmihri ayrılırlarken birbirlerine belgüzar (hediye) verirler.[184] *Kerem ile Aslı*'da, Kerem, Aslı'nın yanından ayrıldıktan sonra ondan bir hatıra almadığını hatırlar ve geri döner. Aslı'yı bıraktığı yerde bulamaz. Etrafına bakınırken gergefin üzerinde bir "çevre" (mendil) görür; alıp koynuna sokar.[185] *Asuman ile Zeycan*'da, Asuman gurbete çıkmadan önce hatıra olarak Zeycan'ın kolundaki altın bileziği (Bileziğin üzerinde elmas taşlarla yürek şekli vardır) alır; Zeycan'a da saçlarından bir parça kesip çevresine (mendiline) sararak verir.[186] *Âşık Garip*'te Âşık Garip, gurbete çıkmadan önce Şahsenem ona gömleğinin birini; Âşık Garip de Şahsenem'e bir taş verir.[187]

Kahramanın sevgilisine hatıra (bergüzar) vermesi motifi halk masallarımızda da yer almaktadır: *Sırma Saç* masalında bir padişah rüya görür ve rüyasını tâbir ettirmeye çıkar. Bir kadın, padişahın rüyasını tâbir eder ve onun akıllı bir kızla evleneceğini haber verir. Padişah bu akıllı kızla evlendikten bir süre sonra ona maaş bağlayarak ayrılır. Oğlu olduğu taktirde gelip kendisini görmesi için at, kılıç ve bir bilezik bırakır. *Uçkur Terleten* masalında bir kadının altı oğlundan sonra bir kızı, bir kadının da altı kızından sonra bir oğlu olunca bunları birbirleriyle "beşik kertmesi" usulüyle nişanlarlar. Çocuklar büyüyüp birbirlerine âşık olunca aileleri onları evlendirmek istemez. Gençler evlenebilmek için para kazanmaya çıkarlar. İleride birbirlerini tanımak için birer hatıra verip ayrılırlar.

---

[183] Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, s.CCCXXVIII.
[184] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s.65.
[185] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı, s.18.
[186] Asuman ile Zeycan, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1947, s.12.
[187] Muharrem Zeki, Âşık Garip Hikâyesi, s.21.

Köroğlu masalında Körüğlu, Hacı Ahmet'in karısının güzelliğini duyar, gider kadınla zorla evlenir. Ayrılırken ileride oğlu olursa gelip kendisini bulması için bilezik, kılıç ve para bırakır, ayrılır. [188]

Bu motif, *Hüşrev ü Şirin* mesnevisinde de yer alır: Şapur, Şirin'e Hüsrev'in bir yüzüğünü verir ve yolda şaha rast gelirse bu yüzüğü göstermesini söyler.[189]

C. KAVUŞMANIN ENGELLENMESİ EPİZOTU:

Birbirleriyle nişanlanan sevgililer düğün için verilen kırk günlük süreyi beklemektedirler. Ancak çeşitli engeller bu düğünün gerçekleşmesine mani olacaktır. Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin varyantlarının çoğunda (ES, S3, S6, S10, S11 haricinde kalanlarda) Şah İsmail'in Gülizar ile evlenmesini istemeyen kişi Gülizar'ın annesi; ES, S6, S10, S12, S13'te babası, S3'te ise yedi kardeşidir. S11'de Şah İsmail'in Güzeldünya ile evlenmesini Şah İsmail'in köyünde yaşayan ve kızını ona vermek isteyen bir kadın istemez. Aşkta hasım engeli, Thompson, Motif-Index Mot. T 92'de kayıtlıdır.

1. KIZ İSTEME:

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin Y, TB1, TB2, TB3, M varyantlarında Şah İsmail Gülizar'dan ayrıldıktan sonra arkadaşlarından ayrıldığı çeşmenin başına gelir. Herkes bir av vurmuş getirmiştir. Arkadaşları Şah İsmail'in neler vurduğunu merak ederler ve ona şimdi nereye gideceklerini sorarlar. Şah İsmail artık buralardan bir yere gidemeyeceğini söyler. Babası oğlunun derdi olduğunu öğrenince hekimler çağırır. Hekimler padişaha Şah İsmail'in hekimlik bir derdinin olmadığını, âşık olduğunu söylerler. Padişah Şah İsmail'e kime âşık olduğunu sorar, ama cevap alamaz. Şah İsmail'in arkadaşlarından biri padişaha olanları anlatır. Padişah bir Tatar gönderir ve Şah İsmail'in Türkmen Beyinin kızına âşık olduğunu öğrenir. O sırada Türkmen Beyi saraya gelir. Padişah Türkmen Beyine bir konak verir ve üç gün sonra huzuruna çağırır. "Şeker şerbet nuş eylerler." Padişah Allah'ın emri, peygamberin sünneti ile Şah İsmail'e Türkmen Beyinin kızı Gülizar'ı ister. Türkmen Beyi de kızını şah İsmail' e verir. Mübarek eyleyip tekrar şeker, şerbet içerler.

TB4'te bu bölüm çok kısa verilmiştir. Padişah Yörük Beyini çağırtır ve Kızını oğluma alayım" der. Beyi de "Padişahımdan kızımı esirgemem" der ve kızını Şah İsmail'e verir.

---

[188] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.53-305, s.59-335, s.59.
[189] Hüsrev ü Şirin, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1949, s.14.

MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te Padişah Yürük Beyine "Senin bir kızın varmış. Allah'ın emri ile oğlum Şah İsmail'e istiyorum" der. Yürük Beyi de düşünmeye bile lüzum görmeden kabul eder.

SM1, SM2, SM3, SM4'te da padişah "Bey! Senin bir kızın varmış. Onu Allah'ın emri ile oğlum Şah İsmail'e istiyorum" der. Türkmen Beyi "Şahım emredersiniz. Emrinizin başım üzerinde yeri vardır. Kızım cariyeniz olsun. Ben sizin emrinize muhalefet eder miyim?" der. Bunun üzerine kahveler içilerek taraflar birbirlerini tebrik ederler.

MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, DR, RG, HN varyantlarında da padişah Türkmen Beyinden kızını oğlu Şah İsmail'e ister. Türkmen Beyi de kızını Şah İsmail'e verir.

MA varyantında Padişah Şah İsmail için Gülizar'ı istemeye adam gönderirken Türkmenler çadırlarını söküp Hint ülkesine giderler.

ES varyantında Şah İsmail Gülperi'yle karşılaşmalarından sonra ondan hoşlanır ve onunla karşılaştıkları yerde buluşur. Bu buluşma sırasında ona evlenme teklif eder. Gülperi de kendisini babasından istemesini söyler. Şah İsmail babası Malik Şah'a Türkmen Beyinin kızı Gülperi'yle evlenmek istediğinden bahseder. Malik Şah, oğlunun göçebe bir kızla evlenmesini istemez ve onu ancak haremine alabileceğini söyler. Malik Şah Türkmen Beyinden kızını oğlunun haremine ister. Türkmen Beyi, Malik Şah'ın kızını oğlunun haremine istemesinden rahatsız olur; düşünmek için bir hafta zaman ister ve Malik Şah obadan ayrıldıktan sonra hemen başka bir yere göçerler. Yazılı varyantlardan MN'de bu motif belirtilmemiştir.

Sözlü varyantlardan S1, S4, S7, S12, S13'te Padişah Şah İsmail'e Gülizar'ı ister. S8 varyantında Padişah oğluna Gülizar'ı isteyemeden Gülizar'ın ailesi oradan ayrılır. Gülizar da Şah İsmail'e "Hiç Dağı"na gittiklerini belirten bin not yazar ve bir taşın altına saklar.

S3 varyantında Şah İsmail Gülizar'ın yanından ayrıldıktan sonra saraya gelir, yemekten içmekten kesilir. Padişah bunun üzerine kırk hizmetkâr görevlendirir. Onlara kırk gün zaman verir. Kırk gün içinde Şah İsmail'in derdinin ne olduğunu bulamazlarsa onları öldüreceğini söyler. Padişah Şah İsmail'in Gülizar'a âşık olduğunu öğrenince Gülizar'ı yedi kardeşinden ister. Gülizar ona "Baban beni kardeşlerimden istediğinde eğer kardeşlerim beni sana verirlerse bil ki ben burada yokum, vermezlerse buradayım." der.

Kardeşleri onu Şah İsmail'e vermeyi kabul ederler. Bunun üzerine Şah İsmail üzülür. Yedi kardeş padişahın sarayından ayrıldıktan sonra çadırlarını söker ve başka bir tarafa giderler. Bunlar gittikten sonra Şah İsmail de yola çıkar, Gülizar'ı bulamaz. O sırada atının ayağı bir taşa takılır. Taşın altından "Şah İsmail, eğer beni istiyorsan kırk güne kadar gel, kırk güne kadar gelmezsen kardeşlerim beni emmim oğluna verecekler." diye Gülizar'ın yazdığı bir not çıkar. S3 varyantında geçen kırk gün ifadesi kalıplaşmış sayılardandır. Formulistik sayı 3: Thompson, Motif-Index, Mot. Z 71.1'de; Formulistik sayı 7: Mot. Z71.5'te; Formulistik sayı 40: Mot Z 71.12'de; yedi erkek kardeş ile bir kız kardeş Mot. Z 71.5.1'de yer almaktadır.

S6 varyantında Şah İsmail, Gülizar'ın parmağına kendi yüzüğünü takar ve "İşte seni Allah'ın emriyle nişanladım" der. Şah İsmail saraya gelince yemekten içmekten kesilir. Arkadaşları padişaha Şah İsmail'in Yörük Beyinin kızı Gülizar'a âşık olduğunu anlatırlar. Padişah Gülizar'ı babasından istemek için adamlarını gönderir. Yörük Beyi de kızını Şah İsmail'e vermeyi kabul eder. Ertesi gün gelip nişan takmalarını söyler. Ertesi gün nişan takmak için obaya gittiklerinde çadırların yerinde yeller estiğini görürler.

S9 varyantında Şah İsmail savaşa gideceği için Gülizar'dan ayrılmak zorunda kalır. Savaş dönüşü Gülizar'ı babasından isteyeceğini söyler. Şah İsmail savaşta iken yörükler oradan göç ederler. Şah İsmail savaştan dönünce Gülizar ile karşılaştığı yere gider. Orada dolaşırken taşın altında bir kâğıt buluyor. Kâğıt parçasında "Sevgilim bilmem ben falanca memlekete gidiyorum. Beni falanca adama vermeye karar verdiler. Şu zaman kadar geldiysen geldin, gelmezsen beni unut." Yazmaktadır.

S10 varyantında söz kesme motifi belirtilmemiştir. Şah İsmail Güzeldünya'ya bir yüzük vermiştir. Bunun dışında nişandan bahsedilmemektedir. Güzeldünya'nın babası kızının Şah İsmail'e âşık olduğunu öğrenince çadırlarını toplar ve orayı terk ederler. Güzeldünya çeşmenin yanına bir kâğıt parçası sıkıştırır. Şah İsmail bu kâğıt parçasını alır ve Güzeldünya'nın peşinden gider.

S11 varyantında Şah İsmail ile Güzeldünya'nın evlenmesini istemeyen kadın (Kadın kendi kızını Şah İsmail'e vermek istemektedir) Arap aşiretinin obasını gelir ve Şah İsmail'in deli ve zorbanın biri olduğunu, kızlarını ona vermemeleri için buradan göç etmeleri gerektiğini söyler. Şah İsmail nişan alayıyla obaya geldiğinde Güzeldünya'yı bulamaz. Bir taşın altında bir kâğıt, biraz arpa, iki üç misket bulur. Kâğıtta "Eğer eşek isen arpa ye, eğer çocuksan misketle oyna, eğer akıllıysan bu kâğıdı al, beni takip et." diye

yazılıdır. Bunun üzerine Şah İsmail Güzeldünya'yı bulmak için yola çıkar. S4 varyantında bu motif belirtilmemiştir.

Kız isteme ve nişanlanma diğer halk hikâyelerinde de vardır: *Hurşit ile Mahmihri* hikâyesinde oğlunun âşık olduğunu anlayan padişah Mahmihri'yi istemeye gider.[190] *Derdiyok ile Zülfüsiyah*'ta, annesi Derdiyok'a Zülfüsiyah'ı ister. Nişan hediyesi olarak Derdiyok'un annesi Zülfüsiyah'a nişan yüzüğü ile elmas küpe; Zülfüsiyah'ın annesi de Derdiyok'a bir altın saat verir.[191] Nişanlanma, Thompson, Motif-Index Mot. T.61.'de kayıtlıdır.

Kız isteme ve nişanlanma halk hikâyelerimizin yanı sıra halk masallarımızda da vardır: *İlik Sultan* masalında Yemen padişahının oğlu, İlik Sultan'ı babasından ister.[192] *Billur Köşk* masalında da Yemen padişahının hanımı oğluna, İstanbul padişahının kızını ister.[193]

2. KIRK GÜN MÜHLET İSTEME:

Halk edebiyatı türlerinin çoğunda karşımıza çıkan kırk gün mühlet isteme motifi, genellikle zaman kazanmak için, kahramanın ya da yakınlarının başvurduğu bir çaredir. Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin yazılı varyantlarından Y, TB1, TB2,TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, DR, RG, HN'de; sözlü varyantlarından S1, S7, S8, S9'da Türkmen (Yörük) Beyi kızının çehizinin eksik olduğunu söyleyerek padişahtan kırk gün mühlet ister; padişah da hazırlıklar için Türkmen Beyine kırk gün mühlet verir. S13 varyantında Türkmen Beyi padişahtan kırk elli gün beklemesini ister. Evlilik için hazırlık Thompson, Motif-Index, Mot T 132'de; Kırk gün mühlet isteme Thompson, Motif-Index, Mot Z 71.12.0.2'de; Formulistik sayı 40 Thompson, Motif-Index, Mot Z 71.12'de kayıtlıdır.

Yazılı varyantlardan MA ve ES'de, sözlü varyantlardan S3, S4, S6, S10, S11, S12'de bu motif yoktur. S3 varyantında Gülizar kendisini bulması için Şah İsmail'e kırk günlük bir mühlet verir. Bu kırk gün içinde Şah İsmail onu bulamazsa yedi kardeşinin onu amcasının oğluna vereceklerini söyler.

Kırk gün mühlet isteme motifi yazılı varyantlardan yazma, taş baskı varyantlarla latin harfli baskıların büyük bir çoğunluğunda vardır. Sözlü varyantlarda yazılı varyantlara

---

[190] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s.64; N. Bilge Şener, a.g.e., s.54-55.
[191] Selami Münir Yurdatap, Derdiyok ile Zülfüsiyah, s.30-31.
[192] P. N. Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.240.
[193] Tahir Alangu, a.g.e., s.18

oranla bu motife daha az rastlanmaktadır. Bu motif sözlü varyantlardan sadece S1, S7, S8, S9, S13'te vardır.

Bu motif diğer halk hikâyelerinde de yer almaktadır: *Hurşit ile Mahmihri* hikâyesinde Mahmihri'nin ailesi evlenme teklifini kabul eder; kırk günlük mühlet isteyip düğün hazırlığı yapmak isterler.[194] *Kerem ile Aslı*'da Keşiş düğün hazırlığı yapmak için padişahtan beş ay mühlet ister. Padişah da oğluyla kızı nişanlaması şartıyla bu süreyi verir.[195]

Emrah ile Selvi hikâyesinde bu motifin bir benzeri iki ayrı yerde vardır: İlk olarak Selvi Şah Abbas'tan, ikinci olarak Kuğu Hanın oğlu Ali Kulu'dan onunla evlenmek için yedi yıllık bir süre ister. Bu yedi yıl içinde Emrah'ın gelip kendisini kurtaracağını düşünür.[196] *Elif ile Mahmut* hikâyesinde Elif kendisiyle evlenmediği takdirde onu öldüreceğini söyleyen hükümdardan kırk gün mühlet ister.[197]

Kırk gün mühlet isteme motifi halk masallarımızda da vardır: *Ütelek* masalında padişahın karısı ölür. Padişah karısının vasiyeti üzerine karısının yüzüğü kimin parmağına olursa onunla evlenmek ister. Yüzük padişahın kızının parmağına olunca padişah kendi kızıyla evlenmek ister. Kız babasını fikrinden vazgeçiremeyeceğini anlayınca düşünmek için ondan kırk gün müsaade ister. *Hızır* masalında padişah Hızır'ı bulup getiren kişiye ne isterse vereceğini söyler. Bunun üzerine fakir bir adam Hızır'ı bulacağını söyleyip padişahtan kırk gün müsaade ister.[198] *Kara Dirhem Okkası* masalında da kız padişahtan kırk gün müddet ister.[199] *Altın Araba* masalında padişah vezirine bir lira verir. Bu para ile bir koç almasını, koçun etinden et, derisinden kürk, verdiği parayı geri, koçu da diri ister. Bunu yapması için de kırk gün mühlet verir.[200] *Acemoğlu* masalında padişahın karısı, padişaha kendisi ölünce bilezikleri kimin koluna olursa onunla evlenmesini vasiyet eder. Bilezikler padişahın kızının koluna olur. Padişah kızıyla evlenmek ister. Padişahın kızı bu durumdan kurtulmak amacıyla babasından kırk gün mühlet ister.[201] *Hızır'ı Bulan Keloğlan* masalında Hızır'ı bulacağını söyleyen Keloğlan padişahtan kırk gün mühlet ister. *Güneşle*

---

[194] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s. 64.
[195] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı, s.22.
[196] Âşık Kemal, a.g.e., s.37, 38, 85.
[197] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.55.
[198] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.210-211; s.248.
[199] Umay Günay, a.g.e., s.132.
[200] Naki Tezel, Türk Masalları, s.34-35.
[201] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.60-348.

Ayın Haracı masalında padişah delikanlıya ay ile güneşin haracını getirmesi için kırk gün mühlet verir. *Tüylüce* masalında padişahın karısı, padişaha kendisi ölünce ayakkabıları kimin ayağına olursa onunla evlenmesini vasiyet eder. Ayakkabılar padişahın kızının ayağına olur. Padişah kızıyla evlenmek ister. Padişahın kızı bu durumdan kurtulmak amacıyla babasından kırk gün mühlet ister. *Çoban Ahmet* masalında Çoban Ahmet padişahın istediği taşları getirebilmek için padişahtan kırk gün mühlet ister.[202]

3. KIRK GÜN UYKUYA YATMA:

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin yazılı varyantlarından Y, TB1, TB2, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, HN; sözlü varyantlarından sadece S1'de Şah İsmail, Türkmen Beyinin Gülizar'ı kendisine verdiğini duyunca rahatlar ve kırk gün uykuya yatar. Arkadaşlarına kendisini kırk günden önce kaldırmamalarını söyler.

Yazılı varyantlardan TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, DR, MA, ES; sözlü varyantlardan S3, S4 , S6, S7, S8, S9, S10, S11, S12, S13'ke kırk gün uykuya yatma motifi yoktur.

Şah İsmail'in kırk gün uykuya yatması motifi yazılı ve sözlü varyantların büyük bir bölümünde yoktur. Sözlü varyantlardan sadece S1'de vardır. Bu varyant yazma nüsha ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Yazma nüshada, taşbaskılardan sadece ikisinde, latin harfli baskıların da sekizinde bu motif vardır.

Kırk gün uykuya yatma motifi *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de yer almaktadır: "III. Hikâyede Bamsı Beyrek ve XI. Hikâyede Salur Kazan uyurken düşmana tutsak giderler. X. hikâyede, kahraman, tam can alacak noktada uyur. VI. Hikâyede, ozan, *ol zaman Oğuz yiğitlerine ne kaza gelse uykudan gelürdi* (metin, s.92) diyor. Hikâyelere göre Oğuz beyleri yedi gün uyurlardı, onun için uykuya 'küçük ölüm' derlerdi. Bu 'yedi gün uyuma' motifi Türk hikâye ve destanlarında da çok görülmektedir. Abakan (Minusink) Türklerinin Balamon Kam adlı destani hikâyelerine göre Kır-atlı Ay Batır, yedi gün uyuyordu. Kazak-Kırgızların Ekrem Aydar adlı masallarının kahramanlarından olan cadı karı da yedi gün uyuyor, yedi gün uyanık duruyormuş.

---

[202] Saim Sakaoğlu, a.g.e., s.411, 420, 494, 533.

Bu gün Anadolu'nun kimi yerlerinde, halk arasında *oğuz uykusuna yatmak* deyimi yaşamakta olduğu gibi Bey Börek'in Yozgat rivayetinde de *uyuz uykusu* diye geçmektedir."[203]

Kırk gün büyüsel uyku motifi TTV 104 IV'te, yedi gün uyku motifi ise TTV 157 III'te; Formulistik sayı 40 Thompson, Motif-Index, Mot Z 71.12'de kayıtlıdır. Uzun süreli uyku (uyumak) "yedi uyurlar efsanesi"nde ve Grimm Masalları'nda da vardır.[204]

Kırk gün uykuya yatma motifi masallarımızda da yer almaktadır: *İğci Baba* masalında kız iğci babayı dizine oturtup saçlarını okşarken üç tüy koparır. Bunun üzerine İğci Baba kırk gün uyur, kırk günden sonra uyanır.[205]

4. AŞK UĞRUNA ÇEKİLEN MİHNETLERİN BAŞLAMASI:

Hikâye kahramanı murada ermek yani sevdiğine kavuşmak için zor mücadeleleri başarmalı; karşısına çıkan tehlikeleri, engelleri aşmalı; devlerle, düşmanlarla savaşmalıdır. Ancak bu mihnet dolu mücadeleyi kazanırsa sevgilisine ulaşabilir. Diğer halk hikâyelerinde olduğu gibi burada da Şah İsmail Gülizar'a kavuşmak için birçok sınavdan geçer ve bu zorlu mücadeleyi kazandıktan sonra Gülizar'a kavuşur.

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2 SM3 SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, DR, RG, MA, HN, MN varyantlarında Şah İsmail'i Gülizar ile görüştüren "Koca Karı" Türkmen Beyi ile Kandihar'a gelmiştir. Türkmen Beyi'nin Gülizar'ı Şah İsmail'e verdiğini öğrenince, bahşiş alma düşüncesiyle, kızın annesine müjde verir. Kızın annesi bu işe sinirlenir, çadırları yıktırır, adamlarını da alarak Hint tarafına kaçar. Obaya dönen Türkmen Beyi bir tek çadır kaldığını görür, onlardan haber alıp o da arkalarından yola koyulur.

Verilen mühlet bittikten sonra Padişah, Türkmen Beyinden haber alamayınca bir Tatar[206] gönderir. Tatar, Padişaha obanın yerinde yeller estiğini söyler. Bu olaya canı sıkılan Padişah vezirini çağırtır. Vezir, Şah İsmail'in bugünlerde evleneceğini, Kandihar halkının evlenecek ne kadar kızları varsa giyinip, kuşanıp gülşen bahçesinde

---

[203] Orhan Şaik Gökyay, a.g.e,, s.CCCI-CCCII.
[204] A. J. Wensinck, "Ashabu'l Kahf" İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, C. 4, s. 371-372.
[205] Umay Günay, a.g.e., s.80, 311.
[206] Tatar, haber getiren kişi karşılığında kullanılmıştır.

toplanmalarını tellal vasıtasıyla halka duyurur. Bunu işiten bütün kızlar, giyinip kuşanıp gülşen bahçesine gelirler. Şah İsmail de gülşen bahçesine gelir, kızları beğenmez, onlara şiirler söyleyip konağına geri döner. Babasına artık buralarda kalamayacağını, Gülizar'ı bulmak için peşinden gideceğini, bulamazsa onun yolunda öleceğini söyler. Padişah Şah İsmail'in bu sözlerine sinirlenir. Bunun üzerine Şah İsmail hazineye girip bir heğbe altın, kılınç, kargı ve mızrak; ahırdan da Kamertayı alıp yola koyulur. Bunu duyan Padişah kale kapılarını kapattırır. Şah İsmail gürzüyle kale kapılarını kırar ve Gülizar'ı rüyasında gördüğü, aşk dolusunu içtiği çeşmenin başına gelir. Oradan Yörük çadırlarının olduğu yere gelir, kimseleri bulamaz. Oradan kalkıp bir ovaya gelir. Ovanın ortasında kapısı olmayan bir saray görür (Kapası olmayan saray: TTV 204 III). Gürzüyle sarayın bir tarafını yıkar ve içeri girer. Sarayın sekiz (HN varyantında kırk) odası vardır. Perdeli odada gergef işleyen Gülperi ile karşılaşır. Gülperi gözlerinden yaşlar akıtmaktadır. Birbirleri ile konuşurken âşık olurlar. Gülperi Şah İsmail'e, yedi kardeşinin karşıdaki dağda devlerle savaştığını, rüyasında ikisinin şehit olduğunu gördüğünü söyler. Şah İsmail Gülperi'nin kardeşlerine yardım eder (Kahramanın devlerle savaşması: TTV 212 III, TTV 206 III, TTV 166; Kahraman devler ülkesinde: TTV 206 III). Hep beraber saraya dönerler. Bu beş kardeş, kız kardeşlerini Şah İsmail'e verirler. Bir gün Şah İsmail ile Gülperi otururken Şah İsmail'in aklına Gülizar gelir; "ah" çeker ve Gülizar'ı aramak için tekrar yola koyulur.

ES varyantında da birtakım faklılıklar vardır: Gülizar'ın adı Gülperi'dir. Bu varyantta sadece Gülperi (yani Gülizar) ve Arap Üzengi'den bahsedilmekte, diğer bölümler yer almamaktadır.

Yazılı varyantlarda Gülperi'nin kardeşlerinin savaştığı kişiler yönünden farklılıklar vardır: SM1, SM2, SM3, SM4'te Gülperi'nin kardeşleri ejderha ile; MK1, MK2, MK3, MK4'te dev gibi adamlarla; DR varyantında ifrit devlerle; RG varyantında yedi başlı düşmanla; bunların dışındaki yazılı varyantlarda devlerle savaşırlar. (Yedi başlı dev: TTV 108 IV)

Sözlü varyantlardan S1, S4, S7, S8, S12, S13'te bu bölüm yazılı varyantlarda olduğu gibidir. S12'de Şah İsmail çadırların olduğu yerde bir taşın altında Muhameyri'nin yüzüğünü ve tarağını bulur. Tarağı ve yüzüğü alır ve yola koyulur. Bunların dışında kalan sözlü varyantlarda farklılıklar vardır: S3 varyantında ise Şah İsmail Gülizar'ın arkasından yola çıkar. Rastladığı üç yoldan "Giden gelmez" denilen yola girer. Bir kralla savaşan yedi kardeşe yardım eder. Yedi kardeş de kız kardeşlerini Şah İsmail'e verirler.

S6 varyantında Şah İsmail Yörük çadırlarının bulunduğu yere gelir. Yanmış olan bir ocağın üzerinde bir taş görür. Taşı kaldırınca altından bir mektup ve bir yüzük bulur. Gülizar mektubunda Hind'e veya Yemen'e gittiklerini, kendisini bu iki şehirden birinde bulabileceğini yazmaktadır.

S9 varyantında diğer sözlü varyantlara oranla daha çok farklılıklar vardır. Şah İsmail'in Gülperi ile karşılaşması bu varyantta yoktur. Şah İsmail önce Arap Üzengi ile karşılaşır, Gülizar'ı aramak için yola çıkarlar. Karşılarına üç kız kardeş çıkar. Bu üç kız kardeşin Pakistan'da cenk eden altı erkek kardeşine (Kardeşlerden bir tanesi şehit olmuştur) yardım ederler. Kardeşler de üç kız kardeşinden beğendiği birini Şah İsmail'e vermeyi teklif ederler. Şah İsmail dönüşte yanlarına uğrayacağını söyler ve oradan ayrılır.

S10, S11 varyantlarında ise Gülizar'ın adı Güzeldünya, Gülperi'nin adı Remli Hanım'dır. Şah İsmail ile Arap Üzengi cenk ederler. Şah İsmail Arap Üzengi'yi yener. İkisi beraber Güzeldünya'yı aramak için yola çıkarlar. Kapısı kilitli olan bir köşk görürler. Kapıyı açan olmayınca Şah İsmail köşkün bir tarafını yıkarak içeri girer. Burada Remli Hanımla karşılaşır. Yedi kardeşinin savaşta olduğunu öğrenir. Remli Hanımla zorla evlenmek isteyen bir aşiret reisi vardır. Remli Hanım onunla evlenmeyi kabul etmeyince kardeşleriyle savaşa başlamışlardır. Şah İsmail bunları öğrenince Arap Üzengi ile yedi kardeşe yardım etmek için yola koyulur. Arap tek başına yedi kardeşi zorba aşiret reisi ve adamlarından kurtarır. Bunun üzerine yedi kardeş kız kardeşlerini Arap Üzengi'ye verirler. Arap Üzengi de Remli Hanımı kabul eder ve onları Şah İsmail'e bırakır.

S10 ile S11 varyantı birbirine çok benzemektedir. Buradaki tek farklılık S10'da Remli Hanım'la karşılaşmaları Güzeldünya'yı bulup kaçırdıktan sonra, S11'de ise Güzeldünya'yı bulmadan öncedir.

Sözlü varyantlardaki bir diğer farklılık da S6'da Gülperi'nin sarayının kırk odalı (Formulistik sayı 40: Thompson, Motif-Index Mot Z 71.12), S8'de Gülperi'nin kardeş sayısının dokuz olmasıdır. (Yedi erkek kardeş ile bir kız kardeş Mot. Z 71.5.1)

Kapıları olmayan saray TTV 204 III'te kayıtlıdır. Kahramanın sevgilisini aramaya çıkması motifi TTV 198, TTV 208, TTV TTV 210, TTV 212 III, TTV 213, TTV 215, TTV 236, Thompson, Motif-Index Mot J. 34.3'te; sevgiliyi aramak TTV 184'te; olağanüstü sevgiliyi aramaya çıkmak ise TTV 46 IV, TTV 98, TTV 102, TTV 103, TTV 106'da kayıtlıdır.

Kahramanın sevgilisini aramaya çıkması diğer halk hikâyelerinde de vardır: *Hurşit ile Mahmihri* hikâyesinde Hurşit obaya gelince, sevgilisinin ocak taşı altına bıraktığı mektubu bulur ve durumdan haberdar olur. Mektuptaki bilgiler üzerine Hurşit gurbete çıkar. Karşılaştığı çoban Hurşit'e sevgilisinden haber vererek ikiye ayrılan yolun hangisine gideceği konusunda yardımcı olur. Hurşit de bunun üzerine Mahmihri'yi bulmak için o yola devam eder.[207] *Kerem ile Aslı*'da Keşiş din farklılığını bahane eder ve kızını Kerem'e vermez; kızını alıp ülkeyi terk eder. Kerem arkadaşı Sofu ile Keşişin arkasından yola koyulur. Yollarda rast geldikleri kişilere sorarak onları takip ederler. Yolda kırk haramilerin ellerine düşerler. Kerem'in söylediği şiirler üzerine kırk haramiler onları serbest bırakırlar. Kerem ile Sofu, karlı bir dağda, zor durumda kalırlar ve bu durumdan Hızır'ın onlara yardım etmesiyle kurtulurlar.[208] *Elif ile Mahmut* hikâyesinde ise Mahmut, Elif'i aramak için yollara düşer. Yolda karşısına Remmal (falcı) ve Dalgıç adında iki kişi çıkar. Bunlar da Mahmut'a Elif'i bulması için yardımcı olurlar. Mahmut, Zülfüperişan ve Zülfüsiyah adlarında arap kılığına girmiş iki kızla savaşır. Onlardan müsaade alarak yoluna devam eder. Remmal fala bakarak Elif'in bulunduğu yeri Mahmut'a söyler ve Elif'i bulmak için tekrar yola çıkarlar. [209]

Kahramanın sevgilisini aramaya çıkması motifi mesnevilerde de vardır: *Süheyl ü Nevbahar*'da "Süheyl'in gördüğü resmi yapan nakkaş buldurularak, bu resmin Çin padişahının kızı olduğu anlaşılınca; resmi yapan nakkaşla Süheyl Çin'e doğru birlikte yola çıkarlar."[210]

Bu motif halk masallarımızda da yer almaktadır: *Billur Köşk, Sefa ile Cefa*[211] *Hüsnü Yusuf Şehzade, Sabır Taşı*[212] masallarında masal kahramanları sevgililerini bulmak için yollara düşer, türlü türlü maceralardan sonra sevgililerine kavuşurlar.

5. ARAYA KILIÇ KOYARAK YATMA:

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin yazılı varyantlarından Y, TB1, TB2, M'de bu motif "Şah İsmail Gülperi ile yattığı vakit ara yere bir kılıç koyup yatar, eli eline dokunmazdı." şeklindedir. TB3, TB4, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3,

---

[207] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s.26, 65, 66.
[208] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı, s.25-118.
[209] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.28-38.
[210] Cem Dilçin, a.g.e., s.84.
[211] Tahir Alangu, a.g.e., s.11-24, s.150-166.
[212] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.144-151, s.168-171.

SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, DR, RG, MA, HN, MA varyantlarında ise Şah İsmail ile Gülizar nikâhlandıkları için bu motif yer almaz.

Sözlü varyantlardan S3, S7, S8'de bu motif vardır; S4, S6, S9, S10, S11, S12, S13'te Şah İsmail Gülperi (S12'de Muhameyri=Mahmihri?) ile nikahlandığı için bu motif yoktur.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ES varyantında çok farklılıklar vardır. Şah İsmail'in Gülperi ile olan macerasından bahsedilmemektedir.

Araya kılıç koyarak yatma motifi *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de vardır: "Segrek Hikâyesinde, kahraman gerdeğe girdiği gece, kızla kendi arasına kılıcını çıkarır koyar. Raddloff'taki 'İki Kardaş' masalında da, iki kardeşten biri, kardeşinin sıkıntıda olduğunu duyar. Yengesine gelir. Yenge ikizlerin benzerliğinden dolayı onu kocası sanır. Fakat geceleyin bu kardeş, yengesiyle kendi arasına kılıcını koyar."[213] Aynı motif *Tahir ile Zühre* hikâyesinde de vardır: Özbek, Türkmen varyantlarında Tahir, başka bir kızla evlenir; kızla aralarına kılıç koyar ve ona el sürmez.[214]

Bu motif, Hans-August Fischer'in, s.XXXII dipnot 91'de verdiği bilgiye göre, uluslararasında yaygın bir motiftir. Ayrıca bu motif Türk masallarında da vardır.[215] TTV 126 masal tipinin III. (varyantlar) bölümünde masalın (d) ve (e) varyantlarında gerdek gecesi zenci, geline dokunmaz; aralarına bir kılıç koyar ve uyurlar (Bkz. 6. Motif). Araya kılıç koyarak yatma motifi masallarımızda da yer almaktadır: *Ahu Melek* masalında şehzade yatağın orta yerine kılıcını koyar ve kızın yanında kalmasını ister.[216]

Araya kılıç koyarak yatma motifi Thompson, Motif-Index, Mot. T.351'de; Kılıç TTV 107 IV, 215 III, 220, Gerdek yatağında kılıç TTV 126 III'te kayıtlıdır.

6. KESİLEN KELLELERLE SARAY YAPMA:

Şah İsmail ile Gülizar Halk hikâyesinin bütün varyantları içinde bu motif yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, SM1, SM2, SM3, SM4, MZ3'te, sözlü *varyantlardan* S8, S11, S12, S13'te vardır. Yazılı varyantlarda bu motifi Arap Üzengi'nin Şah İsmail'e söylediği *"Çoğundan almışım bunca şikarı / Görürsün kelleden*

---

[213] Orhan Şaik Gökyay, a.g.e., s.CCCXXIX.
[214] Fikret Türkmen, a.g.e., s.186.
[215] Genel anlamı için bkz. J. Kelemina Geschichte der Tristansage nach der Dichtungen des Mittelalters, Wien, 1923, s. 64; Friedrich Ranke, Tristan und Isold, München, 1925, s.4 ve 5, s.15. Türk masalları için bkz. Ignacz Kunos, Türkische Volksmärchen aus Adakale, Leeipzig, 1907, C. II, s. 297.
[216] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.138.

burcu hisarı" dizelerinden anlaşılmaktadır. S8, S12, S13'te Arap Üzengi kestiği kellelerle saray, S11'de ise köşk yapmaktadır. Bunların dışındaki varyantlarda bu motif yoktur. Kesilen kellelerle saray yapma motifi cenk kitaplarının sevdiği bir motiftir.

Tahmasb'ın *Azerbaycan Halk Dastanları* adlı kitabında Arap Üzengi, *"Kalede yaşayıp başlardan minare, leşlerden hisar yapan"* bir kızdır.[217] Kafalardan saray yapmak TTV 212 III'te; Thompson, Motif-Index Mot F 163'te kayıtlı bir motiftir.

Bu motif halk hikâyelerinden *Tahir ile Zühre*'de de vardır: İkinci dönüşün bulunduğu varyantlarda, Tahir'in yolu bir pehlivan tarafından kesilir. Bu pehlivan yol kesmekte ve öldürdüğü adamların kellelerini kale burcuna asmaktadır.[218] *Elif ile Mahmut* hikâyesinde, Mahmut Demiratan adlı bir Arap ile karşılaşır. Bu Arap bir kule yapacak kadar çok insanın başını kesmiştir.[219]

7. ŞAH İSMAİL'İN ARAP ÜZENGİ İLE KARŞILAŞMASI:

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin yazılı varyantlarından ES hariç Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, DR, RG, MA, MN, HN varyantlarında Şah İsmail'in Arap Üzengi ile karşılaşması aynı şekildedir: Şah İsmail, Gülperi'nin yanından ayrıldıktan kırk gün sonra Arap Üzengi'nin sarayına gelir. Bir çadırın içinde kanlı bir lenger pilav, iki kaşık ve iki dilim ekmek görür. Pilavı yemeye başlayınca Arap Üzengi gelir ve kendisiyle cenk etmeden o pilavdan yiyemeyeceğini söyler. Arap Üzengi Karabacak'a, Şah İsmail de Kamertay'a binip savaşmaya başlarlar. Şah İsmail Arap Üzengi'yi atından düşürüp göğsüne oturur. Hançerini çıkarıp vuracağı zaman Arap Üzengi yüzündeki nikabı çıkarır. Şah İsmail onu böyle beyaz görünce aklı başından gider ve oraya yıkılır. Arap Üzengi, Şah İsmail'i ayıltır ve derdini öğrenir. Şah İsmail ile Arap Üzengi beraber Hint tarafına yola koyulurlar.

ES varyantında Şah İsmail Gülperi'yi (Bu varyantta Gülizar'ın adı Gülperi olarak geçmektedir) aramak için yola koyulur. Bir sarayın önüne gelir ve içeriye bakmak ister. Muhafızlar onu içeri bırakmazlar. Şah İsmail ile Arap Üzengi savaşırlar. Şah İsmail Arap

[217] M. Hüseyin Tahmasb, a.g.e., s.182.
[218] Fikret Türkmen, a.g.e., s.189.
[219] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, a.g.e., s.34.

Üzengi'nin üstüne atlar ve eliyle göğsüne basar. O zaman Arap Üzengi'nin yüzü kızarınca Şah İsmail onu öldüremez. Arap Üzengi sarayını araması için Şah İsmail'e izin verir. O sırada Şah İsmail yanlışlıkla Arap Üzengi'nin yatak odasına girince şaşırır. Çünkü burası bir genç kızın odasına benzemektedir. Arap Üzengi yüzündeki nikabı çıkarınca onun bir kız olduğunu görür. Şah İsmail Arap Üzengi'ye macerasını anlatır ve birlikte Gülperi'yi aramak için yola koyulurlar. ES varyantında kanlı pilavdan behsedilmemektedir.

Bu motif sözlü varyantlardan S1, S6, S7, S12, S13'te yazılı varyantlarda olduğu gibidir. S6'daki tek farlılık Şah İsmail'in yediği pilavın kanlı değil, etli bulgur pilavı olmasıdır. Şah İsmail ile Arap Üzengi'nin karşılaşmaları diğer sözlü varyantlarda bazı farklılıklar göstermektedir: S3'te Şah İsmail yolda insan başından yapılmış bir binanın çayırına yatar. Oranın sahibi Arap bunun orada yatmasına kızar. Arap, binayı atlamayı, güreşmeyi, kuyunun üzerinden atlamayı teklif eder. "Kim kazanırsa diğerini öldürsün" diye anlaşırlar. Şah İsmail her üç yarışmada da Arap'ı yener. O zaman Arap yüzündeki perdeyi çıkarınca Şah İsmail, güzel bir kızla karşılaşır. O da Şah İsmail ile evlenmek ister. Şah İsmail, bu Arap'la beraber Gülizar'ı aramaya devam eder.

S9'da Arap Üzengi yerine Yılan Derili Kız vardır. S4, S8, S10, S11'de ise kanlı pilav yer almaz, sadece Arap Üzengi ile Şah İsmail'in savaşmalarından bahsedilir. S4 varyantında bu bölüm çok kısa verilmiştir.

Elif ile Mahmut hikâyesinde de yüzünü "nikap" ile gizleyen Arap yer almaktadır. Şah İsmail'in Arap Üzengi ile cenk etmesinin bir benzeri, Elif ile Mahmut hikâyesinde de vardır. Mahmut önce Arap kılığında dolaşan Zülfüperişan, sonra Zülfüsiyah ile karşılaşır. Her ikisiyle de cenk eder ve cengi kazanır.[220]

Arap Üzengi yüzünü bir "nikap" ile gizler, herkes onun bir erkek olduğunu zanneder ama o aslında çok güzel bir kadındır. Nikap takmak suretiyle yüzünü gizleme mesnevilerde de vardır: *Işk-nâme*'de Hümâ yüzüne "nikap" takarak kadın olduğunu gizler ve erkek rolünde, Ferah şehrinde saltanat sürer. *Süheyl ü Nevbahar*'da Nevbahar yüzüne "nikap" takarak Tufan şehrinin şahlığını yapar.[221]

---

[220] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.28-35.
[221] Sedit Yüksel, a.g.e., s. 30; Cem Dilçin, a.g.e., s.85.

8. KIZIN ANCAK KENDİSİNİ YENEBİLECEK ERKEKLE EVLENMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arap Üzengi, yüzünü göstermemek için Arap nikabı takmış kahraman bir kızdır. O ancak kendisini mağlup edecek kişiyle evlenmek ister ve Şah İsmail onu yendiği için ona boyun eğer.

Yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, DR, MA, ST1, ST2, MN, HN'de bu motif yoktur. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de Arap Üzengi o civarda oturan bir beyin kızıdır. Babası onu okutmuş, bütün silahları kullanmasını öğretmiştir. Arap Üzengi büyüdükçe şöhreti de etrafa yayılır. Hiç kimse ona karşı duramaz. Onu birçok beyzadeler ister ama o hiçbirine varmak istemez. Kendisini cenk meydanında kim yenerse onunla evleneceğini söyler. Kız kendine Arap Üzengi adını verir. Yolları keser ve herkesi yener; sadece Şah İsmail'e yenilir.

ES varyantında Arap Üzengi, annesi kendisini doğururken ölen bir kız çocuğudur. Babası onu bir şehzade gibi yetiştirmiştir. Onu dadısı dışında herkes erkek olarak bilir. Bu varyantta Arap Üzengi'nin onu yenebilecek erkekle evlenmesi motifi belirtilmemiştir.

Sözlü varyantlardan S6, S10, S11 dışında kalan S1, S3, S4, S7, S8, S9, S12, S13'te bu motif yoktur. S6 varyantlarında Arap Üzengi kendisini yenen kişiyle evleneceğini söyler ve Şah İsmail ile evlenir. S10'da ise babası Arap Üzengi'ye sırtını yere getiren erkekle evlenmesini söyler. S11'de Arap Üzengi sırtını kim yere getirirse onunla evleneceğine ahd etmiştir.

Kızın ancak kendisini yenebilecek erkekle evlenmesi Tahmsb'ın *Azerbaycan Halk Dastanları* adlı kitabında da yer alır: "O kendisini yenebilen bir yiğitle gitmeye ahd etmiş kahraman bir kızdır. Bu haliyle Dede Korkut'ta geçen Selcan Hatun ile Banıçiçek'i hatırlatır. Yalnız onlar kahramanları oğlan tarafından mağlup edildikten sonra yiğitliklerini yitirirler. Arap Üzengi ise sonuna kadar yenilmez bir kahraman gibi iştirak eder.

Arap Üzengi'nin kız suretinde birbirinden çok farklı tercümeyi halleri vardır: O kardeşlerinden ve onun kötü emel yoldaşlarından o kadar nefret etmiştir ki, namussuz işlere mürtekip olan bütün kişilere düşman kesilmiş, onlardan intikam almaya karar verir. Şamahı varyantına göre ise o, üç yaşlı uşak iken bilmeden yumrukla öz anasını öldürmüş, buna göre de atası tarafından azdırılmış bir kızdır. Uşaklığını, gençliğini meşelerde geçirmiş, vahşileşmiş, büyüdükten sonra ise rast geldiği adamları öldürüp soymayı âdet edinmiştir. Laçin'den toplanmış bir başka varyanta göre Arap Üzengi kardeşini ve onun

yoldaşlarını öldürdükten sonra namussuz korkak kişilerden intikam almaya, onu yenebilen yiğide gitmeye aht etmiştir."[222]

Şah İsmail Hikâyesinde Arap Üzengi'nin önemli bir yeri vardır. Arap Üzengi adının etimolojisini Fischer, Arab u Zengi (Arap u Zenci) şeklinde açıklamıştır.[223] Arap Üzengi yüzünü bir "nikap" ile gizler, herkes onun bir erkek olduğunu zanneder ama o aslında çok güzel bir kadındır.

Aktif, savaşkan kadın tipi dünya masalları yanında muhtelif toplumların destanlarında da yer alır. (Örnek, bkz. Aa-Th 519: The Strong Womans Bride, Brunhilde; Aa-Th 888: Sadık kadın ya da eş, Erkek kılığına girmiş kadın). Bu savaşan kadın tipinin menşei Amazon mitleri ile anaerkil ve ekzogami (dış evlilik) geleneklerinde aranmaktadır.[224] Mücadeleci kadın ya da genç kız tipi, Dede Korkut Hikâyeleri'nde, Türk destan geleneğinde, halk efsanelerinde, halk hikâyelerinde hatta halk masallarında da vardır.[225]

TTV 239 III ve TTV 247 III'te Arap Üzengi motifiyle karşılaşırız. TTV 239 III'ün iki varyantında kahramanın adı Arabüzengi(a,c)'dir. Kız ile erkeğin yarışması TTV 77 III, TTV 239 III'te; kahramanın kızı (ileride karısı olacak kızı) güreşte yenmesi ise TTV 212 III, TTV 213 III, 215 III, 247 III, 374 III'te ve S. Thompson, Motif-Index H 310-359 : "suitor tests"; Mot. T50-69 "Wooing"de; Kadının erkek kılığına girmesi ise Thompson, Motif-Index Mot K 1837'de kayıtlıdır.

TTV 247'de kayıtlı olan masalın adı Şah İsmail'dir. Masalın belgeleri: Muğla, Harput, Sivas, Elvan (Ankara), İstanbul, Kars(Arpaçay Söğütlü Köyü)'tır. *Masalın motif dizini* şöyledir:

1. Dervişin verdiği bir elma sayesinde padişahın bir oğlu olur ve atının da bir tayı olur.
2. Üvey annesinin vezirle ilişkisi olduğu için oğlanı ortadan kaldırmak ister.
3. Her üç seferinde de at oğlanı uyarıp onu ölümden kurtarır.
4. Üvey anne hasta olduğunu söyler ve hastalığına at etinin iyi geleceğini söyleyip atı ortadan kaldırmak ister. Delikanlı atına binip ortadan kaçar.

---

[222] M. Hüseyin Tahmasb, a.g.e., s.183.
[223] Hans-August Fischer, a.g.e., s. XXXIII ve XXXVIII dipnot 128.
[224] Dogmar Burkhart, "Kadın Kahraman", Enzyklopädie des Märchens Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung, C. 6, S.2-3, s.745-753.
[225] P. Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, s.84.

5. Kahraman birçok engeli (savaşı) aşar (kazanır).
6. Sonunda kendi babasını da öldürür.

IV. Açıklama: Bu masal eski bir halk hikâyesine geri gitmektedir. Ancak bu biçimiyle halk masalı olmuştur.[226] Bu masalın temelini oluşturan 1-3. motifler Bey Böyrek hikâyesinde de vardır.[227] Masalın son kısmı bütün varyantlarında değiştirilmiştir: Kıskanç baba motifi eklenmiştir. Kıskanç, zina işleyen üvey anne motifi de eklenmiştir. Masalın bazı varyantlarında atının yardımıyla Arap Üzengi'yle yaptığı güreşi kazanır.

Bamsı Beyrek ve Başkutların Alpamış ile Barsınhuylu kahramanlık masallarında kız ile ona talip olan kahraman (erkek) birbiriyle güreşir, ok atarlar, savaşırlar yani boy ölçüşürler. Bu motif uluslararası alanda destanlarda ve masallarda yaygındır. Aynı zamanda kızın, sevgilisinin yanında düşmanlarla savaşması, ona yardım etmesi motifi de vardır. Tıpkı Arap Üzengi ile Şah İsmail'in düşmanlarla savaşmaları gibi. Bir Kazak masalı olan *Talaspay Mergen* masalında kahraman savaşçı genç kız karşısındaki erkeğe ok atar ve onu kendisiyle güreşmeye çağırır ve der ki: "Eğer sen beni yenersen, karın olurum".[228]

Erkeklerle mücadele eden, birçoklarını yenen ve ancak kendisini mağlup edenin karısı olmaya razı olan kahraman kızlara destan ve hikâyelerimizde de rastlarız: *Battalname*'de kendisini mağlup edenle evlenmeyi ahdeden bir "kahraman kâfir kızı" vardır.[229] *Elif ile Mahmut* hikâyesinde ise kendisini yenecek olan yiğide varmaya ahdeden kız Zülfüperişan ile Zülfüsiyahtır.[230] Bu motif, kahramanların eşlerini yiğitlikleriyle almaları adı altında *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de vardır: III. Hikâyede Beyrek, gerçekte nişanlısı olan, fakat kendisini ona kızın dadısı diye tanıtan Banıçiçek'le at yarıştırır, ok atar ve güreşir. Bunların üçünü de Beyrek kazanınca parmağındaki yüzüğü çıkarıp Banıçiçek'e nişan olsun diye takar. Bu motif ayrıca *Dede Korkut Hikâyeleri*nden Kanturalı hikâyesinde de vardır: Kanturalı, Tekürün kızını almak için sırasıyla boğa, aslan ve deve ile güreşir; sonunda bunları öldürüp Tekürün kızını alır.

---

[226] Bkz. P. N. Boratav-H. V. Fıratlı, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, orada muhtevası verilmiştir.
[227] Bkz. Walter Ruben, 25 Erzahlungen des Damons, s. 208.
[228] Viktor Jirmunskij, Vergleichende Epenforschung, Berlin, 1961, s.38-40.
[229] Hasan Köksal, Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s.112.
[230] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.33, s.36.

Bu motifi başka milletlerin destanlarında da görürüz. Ahlat meliki Justinus'un kızı da, ancak kendisini savaşta ve güreşte yenecek olan yiğitle evleneceğini ilan eder.[231]

9. SEVGİLİNİN DÜĞÜNÜNE SON GÜNDE YETİŞME:

Hikâyenin yazılı varyantlarından ES, MN dışında kalan bütün varyantlarında bu motif vardır. TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5 SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, RG, MA, HN varyantlarında Şah İsmail ile Arap Üzengi Hint tarafında bir "koca karı"nın evine konuk olurlar. "koca karı"nın evinde otururken kulaklarını saz ve tef sesleri gelir. Evine konuk oldukları "koca karı" Gülizar'ın Hint Padişahının; ST1, ST2 varyantlarında valinin, DR varyantında o şehrin beyinin oğlu ile evleneceğini, Gülizar'ın kırk gün yası olduğu için şehzadeyi gerdeğe almadığını söyler ve Şah İsmail'in Gülizar'a kavuşmasına yardımcı olur. Gülizar, zaman kazanmak amacıyla kırk günlük süre ister (Formulistik sayı 40: Thompson, Motif-Index, Mot Z. 71.12). Yazmada "koca karı" Gülizar'ın, zaman kazanmak amacıyla istediği, bu kırk günlük sürenin üzerinden on beş gün geçtiğini söyler.

Sözlü varyantlardan S1, S3, S6, S7, S8, S9, S10, S11, S12, S13'te bu motif vardır. S6 ve S9'da Şah İsmail ile Arap Üzengi'ye "koca karı" yerine "cadı kadın" yardımcı olur. Yardımcı yaşlı kadın, Thompson, Motif-Index, Mot N 825.3'te kayıtlıdır.

Sevgilinin düğününe son günde yetişme diğer halk hikâyelerinde de vardır: *Hurşit ile Mahmihri* hikâyesinde Hurşit, sevgilisinin düğünün olduğu gün oraya gelir ve bir yaşlı kadına misafir olur.[232] *Kerem ile Aslı*'da Keşiş, Halep'te kızını bir delikanlıya verir. Kerem Aslı'nın başka birisiyle evleneceğini öğrenince beyninden vurulmuşa döner; ertesi gün kilisenin önüne gelir; Halep Paşasının adamlarının yardımıyla Aslı'yı kaçırır. Kerem'den kurtulamayacağını anlayan Keşiş kızını Kerem'e vermeyi kabul eder.[233] *Âşık Garip* hikâyesinde Âşık Garip, evine geri dönünce Şahsenem'in o gün düğünü olduğunu öğrenir; annesine ve kız kardeşine kendisini tanıtmadan duvarda asılı olan sazı alarak düğün evine gider. Söylediği türkülerden Şahsenem Garip'i tanır.[234]

---

[231] P. Naili Boratav, Köroğlu Destanı, s.78.; Orhan Şaik Gökyay, a.g.e., s. 31-58, s. 83-104; Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.33-36.
[232] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e.,s.66.
[233] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı, s.164-165.
[234] Muharrem Zeki, Âşık Garip Hikâyesi, s.40-42.

10. KILIK DEĞİŞTİREREK SEVGİLİNİN DÜĞÜNÜNE GİTME:

Yazılı varyantlarda kılık değiştirerek sevgilinin düğününe gitme motifi yoktur. ES, MN dışında kalan Y, M, TB1, TB2, TB3, TB4, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, DR, RG, MA varyantlarında Şah İsmail'in Gülizar ile bağlantı kurmasını sağlayan, onlara yardım eden bir "Koca Karı, Koca Nine, Cazı Kadın" vardır. Kılık değiştirmenin olmadığı hem yazılı hem de sözlü varyantlarda Şah İsmail, Gülizar'ın kendisine verdiği altın tarağı (yüzüğü, mektubu) bu kadına verir; kadın da bunları Gülizar'a ulaştırır.

Y, M, TB1, TB2, TB3, TB4, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2 varyantlarında Şah İsmail, Gülizar'ın evleneceğini duyunca çok üzülür. Arap Üzengi kendi kıyafetlerinden bir kat kıyafet çıkarıp "koca karı"ya giydirir, bir avuç da altın verir. Şah İsmail "koca karı"ya Gülizar'ın kendisine verdiği altın tarağı verir ve Gülizar'ın cevabını kendisine iletmesini ister. "Koca karı", düğün evine gider, kızın kına tasını getirdiğini söyler. Gülizar yanına kimseyi yaklaştırmaz. "koca karı"nın elindeki altın tarağı görünce yanındaki kızları savıp "koca karı"yı yanına çağırır. DR, RG, HN, MA varyantlarında yaşlı nineye bir avuç altınla beraber Gülizar'ın Şah İsmail'e verdiği altın tarağı verirler ve yaşlı nineyi düğün evine gönderirler.

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinde Şah İsmail'in kılık değiştirmesi S3 ve S10 varyantlarında vardır. S3 varyantına göre; Şah İsmail ile Arap Üzengi'nin evinde konuk oldukları kadın Şah İsmail'i çarşaflar, ayakkabı, çorap giydirir, yüzüne peçe örter ve Gülizar'ın yanına getirir. S10 varyantında Güzeldünya'nın babası kızını kimse kandırmasın diye yedi kapı arkasına saklar ve yanına kimsenin girmesine izin vermez. Şah İsmail ile Arap Üzengi yaşlı kadına altın verirler. Kadın altınları kapının önünde yere saçınca nöbetçiler altınla meşgul olurlar. O sırada kadın içeri girer. Güzeldünya'nın Şah İsmail'e verdiği yüzüğü gösterir. Yaşlı kadın Güzeldünya'nın babasına kızın evlenmeyi kabul ettiğini, kendisinin de kimsenin bilmediği bir kızının olduğunu, Güzeldünya'yı onun süsleyeceğini söyler. Düğün günü Şah İsmail'e kadın kıyafeti giydirip Güzeldünya'nın yanına getirir. Şah İsmail kendi elbiselerini Güzeldünya'ya giydirir, onun gelinliğini ise kendisi giyer ve kızı yaşlı kadının evine gönderir. Gerdek gecesi Şah İsmail damadı paramparça edip oradan ayrılır.

S6 varyantında Şah İsmail ile Arap Üzengi Hindistan'da çarşıda dolaşırken bir Cazı Kadınla[235] karşılaşırlar. Kadına bir avuç altın ile Gülizar'ın Şah İsmail'e bıraktığı mektubun içindeki yüzüğü ve mendili verirler. Cadı Kadın Gülizar'ın yanını geldiğinde ona nakışlı mendili gösterince Gülizar kadını yanına çağırır.

S1, S7, S8 varyantlarında yaşlı nineye bir avuç altınla beraber Gülizar'ın Şah İsmail'e verdiği altın tarağı verirler ve yaşlı nineyi düğün evine gönderirler.

S9 varyantında Cadı Kadın, S11, S12, S13 varyantlarında bir kadın Gülizar'a kendisinin Şah İsmail'e verdiği yüzüğü (S12'de altın tarağı ve yüzüğü) gösterince Gülizar (S12'de Muhameyri=Mah Mihri?) kadının yanına gelmesine izin verir. Tanıma nişanı olarak yüzük TTV 95 IV, TTV 98 III, TTV 61 III, TTV 192 III, TTV 157 III, TTV 189 III, TTV 215 III, TTV 227 III, TTV 233 III; Haberci kadının götürdüğü tanıma işaretleri Thompson, Motif-Index, Mot H 82, Yüzük vasıtasıyla tanıma Thompson, Motif-Index, Mot H 94'te kayıtlıdır.

Yüzük tanıma nişanı olarak halk masallarında da yer alır: *Cazı Kız* masalında kız, oğlan kardeşini parmağındaki yüzükten tanır ve ona kapıyı açar. *Çember-Tiyar* masalında kız çeşme başında kendisine su veren kızın bakracının içine parmağındaki yüzüğü bırakır. Bakraçtan su içen delikanlı yüzüğü görünce sevgilisinin geldiğini anlar. Çember-Tiyar su içerken yüzüğü görür ve sevgilisinin yanına çeşme başına gelir.[236] *Ahu Melek* masalında Ahu Melek, padişahın oğlunun kendisine verdiği yüzüğü çorba kasesinin içine koyar. Çorbayı içerken yüzük şehzadenin ağzına gelir. Şehzade çorbayı pişirenin Ahu Melek olduğunu anlar.[237] *Sır Saklamayan Padişahın Kızı* masalında padişahın kızı parmağındaki yüzüğü çeşme başında bu dolduran kızın testisinin içine atar. Kardeşinin getirdiği testiden su içen delikanlı yüzük vasıtasıyla sevgilisini tanır.[238]

"Çeşitli nedenlerle uzak ülkelere, fantezi ülkelere ya da esarette bulunan kocanın yolculuğu esnasında kadına başka birisiyle evlenmesi için baskı yapılır. Eski koca sık olarak olağanüstü yardımlarla geriye döner ya da gördüğü bir rüyadan uyanır ve geriye döner. Düğün günü sık olarak kılık değiştirip, örneğin dilenci kılığında, kendini karısına tanıtır. Kendine daha önce verilmiş olan bir yüzüğü bir su kasesine (su bardağına) bırakır veyahut ev hayvanları at, köpek tarafından tanınır. Karısının sormuş olduğu sorulara doğru

---

[235] Metinde "cazu garı" şeklinde geçmektedir.
[236] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.127; s.158.
[237] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.141.
[238] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.402.

cevap verir. En sonunda vücudundaki belli işaretlere de cevap verir ve kadın kocasını tanır ve hasımlardan öç alınır."[239]

Homeros'un *Odyseia* destanında yer alan bu motif, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden Beyrek hikâyesinde de vardır: Beyrek, yavuklusunun düğününe, bir eski çuval bularak boynuna geçirir ve deli ozan kılığına girerek gider. Söylediği türkülerden Banıçiçek Beyrek'i tanır.[240] *Tahir ile Zühre*'de Tahir, kadın kılığına girer; kadınların türkü söyleyip eğlendikleri meclise, yahut Zühre'nin sarayına gider ve kadınlarla türkü söyler.[241] *Hurşit ile Mahmihri* hikâyesinde Mahmihri, Hurşit'in gelişinden okuduğu türkülerle ve bir yardımcı kadının götürdüğü nişan yüzüğüyle haberdar olur.[242]

Kılık değiştirme motifi mesnevilerde de var olan bir motiftir: "*Işk-nâme*'de Hümâ dâyesinden, Ferruh'tan haber alabilme maksadı ile Hurrem'i kadın kılığına sokup yanına getirmesini ister. Hurşid-nâme'de Hurşid'in dâyesi ile yanına aldığı üç kızın erkek kılığına; erkek kahramanlar (Ferahşâd ile Âzâd)'ın şehirli hüviyetlerini gizlemek maksadı ile ipek atlas elbiselerini çıkararak keçeden yapılmış abalara bürünüp derviş kılığına girmeleri şeklinde tezahür eder."[243]

Süheyl ü Nevbahar'da "Süheyl ile Nevbahar, Çin'den kaçmayı kararlaştırırlar. Kaçmalarına engel olurlar düşüncesiyle Nevbahar'ın önce babası ile iki erkek kardeşini sarhoş etmesi planlanır. Bunun için Nevbahar Yemenli erkek köle kılığına girerek babasının Süheyl onuruna verdiği ziyafete gelir, orada sakilik yapar. Nevbahar Çin'den aynı kılıkla kaçar, bu kez yüzünde peçe de vardır. Süheyl'in Tufan şehrine gelip birbirlerine kavuşmalarına değin yüzündeki peçeyi açmaz."[244]

Kılık değiştirme motifi masallarımızda da vardır: *Altı Kız Babası,*[245] *Ahu Melek,*[246] *İki Kardeş, Helvacı Güzeli, Ahmet Ağa,*[247] *Tasa Kuşu, Hain Vezir, Yedi Kancık*

---

[239] OttoHolzoppel, Aa-Th 974 için (Eşin Geri Dönüşü) bkz. Anzyklopädie des Märchens Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung, C. 6, S.2-3, s.702-707.
[240] Orhan Şaik Gökyay, a.g.e., s. CCCXXIX.
[241] Fikret Türkmen, a.g.e., s.191.
[242] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s.29, 67.
[243] Sedit Yüksel, a.g.e., s.30.
[244] Cem Dilçin, a.g.e., s.86.; Kılık Değiştirme motifi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hasan Özdemir, Zwei Erzählltypen im Bericht über die Eroberung Bilecik's durch die Osmanen nach altosmanischen Historiographen, A.Ü. DTCF, Türkoloji Dergisi, C.XII., S.1, s.26-57.
[245] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.196.
[246] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.142.
[247] Umay Günay, a.g.e., s.71, 123, 127,

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Babası,[248] *Suyu Altın Eden Tas, Helvacı Güzeli*[249] masallarında kız kılık değiştirip erkek kılığına girer.

11. SEVGİLİYİ KAÇIRMA:

Sevgiliyi kaçırma motifi hem yazılı hem de sözlü varyantlarda vardır. Yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG'de Gülizar, "Koca Karı"ya Şah İsmail'i gülistan bahçesine getirmesini söyler. Koca Karı Gülizar'ın söylediklerini Şah İsmail'e iletir. Şah İsmail ile Arap Üzengi Koca Karıya biraz altın harçlık verip gülistan bahçesine (yan bahçeye, has bahçeye, gülşen bahçesine) gelirler. Arap Üzengi Gülizar'ı el pençe edip belinden kaptığı gibi atın terkisine alır ve yola koyulurlar. DR varyantında Şah İsmail ile Arap Üzengi sular kararınca evin arka kapısından Gülizar'ı alır ve kaçarlar. Yaşlı kadın vasıtasıyla kaçma, Thompson, Motif-Index, Mot R 39.2'de; Sevgiliyi kaçırma TTV 105, TTV 173 V, TTV 215 IV, TTV 356'da kayıtlıdır.

ES varyantında Şah İsmail ile Arap Üzengi, Hindistan'a gelirler. Gülperi'nin obasını bulurlar. Obayı basarlar. Türkmenler neye uğradıklarını şaşırırlar. Gülperi Şah İsmail'i tanır. Şah İsmail, babasının elini öpüp, Gülperi'yi haremine değil, tek kadını, eşi olarak istediğini söyler. Anlaşırlar, Gülperi onlara katılır.

TB4 varyantında Koca Karı Gülizar'ı alıp kendi evinde bulunan Şah İsmail'in yanına getirir. MA, HN, MN varyantlarında bu motif kısaca verilir, detaylı şekilde anlatılmaz.[250]

S1, S3, S6, S7, S12, S13 varyantlarında Arap Üzengi ile Şah İsmail kendilerini gülistan bahçesinde bekleyen Gülizar'ı alıp yola çıkarlar. S8 varyantında Gülizar Şah İsmail ile Arap Üzengi'yle gece yarısı buluşur ve yola çıkarlar. S9 varyantında Gülizar'ı arka kapıdan Yılan Derili alıp Şah İsmail'in atına bindirir. S4 varyantı özet halinde olduğu için detaylı bilgi verilmez, sadece Gülizar'ı alıp kaçırdıklarından bahsedilir.

S10, S11 varyantlarında ise kılık değiştirerek Gülizar'ın yanına giden Şah İsmail üzerindeki elbiseleri Gülizar'a giydirir, Gülizar'ın üzerindeki gelinliği de kendisi giyer ve

[248] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.42, 69, 66.
[249] Saim Sakaoğlu, a.g.e., s.364-365, 558.
[250] TB4 ve MN varyantları bu motifle bittiği için bundan sonra değerlendirmeye alınmayacaktır.

Gülizar'ı yaşlı kadının evine gönderir. Kendisi de gerdek gecesi damadı öldürüp Gülizar'ı ve Arap Üzengiyi alarak oradan ayrılır.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde, Hurşit'in misafir kaldığı kadının oğulları rakip Karahan'ın yanında kadehçibaşı, imrahor, harem kethüdası gibi görevlerde çalışmaktadırlar. Yaşlı kadın oğullarıyla birlikte bir plan kurarak düğün geçesi Hurşit ile Mahmihri'nin kaçmalarını sağlar.[251] *Tahir ile zühre*'de yukarıda da belirttiğimiz gibi Tahir kadın kılığına girerek Zühre'nin yanına gider, türkü söyleyerek kendini tanıtır. Bu aynı zamanda dönüş motif zincirinin bir halkasını da oluşturmaktadır.[252]

Sevgiliyi kaçırma motifi mesnevilerde de yer alır: *Süheyl ü Nevbahar*'da Nevbahar'ın babası ve erkek kardeşi kaçmalarına engel olmasınlar diye sarhoş edilir ve iki sevgili birlikte kaçarlar.[253]

12. ARAP ÜZENGİ'NİN TEK BAŞINA BİR ORDUYLA SAVAŞMASI:

Hikâyenin yazılı varyantlarından HN, ES varyantlarında bu motif yoktur. Bunların dışında kalan Y, TB1, TB2, TB3, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, SM5, MK1, MK2, MK3, MK4, DR, RG, MA varyantlarında Şah İsmail, Gülizar ve Arap Üzengi Hindistan'dan ayrıldıktan sonra bir çeşme başında mola verirler. Şah İsmail ile Gülizar çeşmenin başında sarılıp uyurlar. Arap Üzengi onları bekler. Arap Üzengi, Şah İsmail ile Gülizar'ı uyandırmaya kıyamaz. O sırada Hindistan tarafından gelen askerle tek başına cenk eder. Şah İsmail uyanınca tekrar yola koyulurlar.

Arap Üzengi'nin tek başına bir orduyla savaşması sözlü varyantlardan S1, S3, S6, S7'de yazılı varyantlarda olduğu gibidir. S12, S13'te Arap Üzengi'nin askerlerle savaşı kısaca anlatılmıştır. S4 ve S8'de bu motif yoktur. S9'da Şah İsmail daha önce kendilerine yardım ettiği altı kardeşin yanına gelir. Altı kardeş, Şah İsmail'e üç kız kardeşlerinden beğendiğini almasını, kardeşlerinden birisini ona vereceklerini söyler. Şah İsmail, Arap Üzengi, Gülizar ve diğer kızla yola koyulurlar. Mola verdikleri yerde Yılan Derili nöbet tutar, diğerleri uyur. Uyurken Şah İsmail'in atı ağlar. Atın gözünden dökülen yaşlar Şah İsmail'i uyandırır. Şah İsmail atının neden ağladığını merak eder, etrafına bakınca birçok ceset görür. Geriye kalanları da Şah İsmail öldürür ve yola devam ederler.

---

[251] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s.67.
[252] Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre, s.191.
[253] Cem Dilçin, a.g.e., s.84.

S10, S11 varyantlarında Güzeldünya'yı kaçırdıktan sonra mola verirler. Şah İsmail ile Güzeldünya uyurken Arap Üzengi onları takip eden adamlarla Güzeldünya'nın akrabalarını öldürür. Bunu gören Güzeldünya ağlar. Güzeldünya'nın gözyaşı Şah İsmail'in yüzüne düşer ve onu uyandırır. Gözlerini açınca atının burnundan buharlar fışkırdığını, su gibi ter aktığını görür ve olanları anlar.

Burada sevdiğine yardım eden, savaşan kadın kahraman tipi yer alır. Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arap Üzengi, kendilerini takip eden askerlerle tek başına savaşır ve onları öldürür. Genellikle destan türünde bu tip kadın kahramanlar ile karşılaşırız. Burada erkek kahramanın yanında yer alan, dövüşen, savaşan ve düşmanı yenen, aktif bir kadın kahraman söz konusudur. Bu motif *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden Beyrek ile *Elif ile Mahmut* hikâyesinde de vardır. Beyrek hikâyesinde Banıçiçek, Elif ile Mahmut hikâyesinde de Zülfüsiyah ve Zülfüperişan da dövüşen, savaşan kadın kahraman tipine birer örnek teşkil etmektedir.[254]

Bu motif cenk kitapları, Battalname, Danişmendname, Saltukname türündeki eserlerde de yer almaktadır.[255]

Kahramanın karısının birçok askeri mağlup etmesi TTV 215 IV, 247 III'te kayıtlıdır.

13. ŞAH İSMAİL'İN PADİŞAHTAN KOÇ İSTEMESİ VE GÖNDERİLEN KOÇLARA BİNEREK KANDİHAR'A GİTMELERİ:

Bu motif hikâyenin sadece Y, M, TB1, TB2, TB3, S1 varyantlarında vardır. Bu varyantlarda Şah İsmail, Arap Üzengi ve Gülizar önce Gülperi'nin sarayına gelirler. Yükte hafif, pahada ağır olan şeyleri alıp Kandihar'ın yolunu tutarlar. Şehrin yakınında bir çiftçi görürler. O çiftçiyle Padişaha haber gönderirler ve koç isterler. Padişah koççu başıyla önce bir, sonra iki olmak üzere toplam üç koç gönderir. Koçların birine Gülizar, birine Gülperi, diğerine de Arap Üzengi'yi bindirip yola koyulurlar.

MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG varyantlarında Şah İsmail babasından koç yerine kendisini karşılaması için araba göndermesini ister. Bunların dışında kalan yazılı varyantlarda bu motif yoktur.

---

[254] Dogmar Burkhart, "Kadın Kahraman", Enzyklopädie des Märchen Handwörterbuch zur historichen und vergleichenden Erzählforschung, C.6, S.2-3, s.745-753; P. Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, s.84.

[255] Ö. F. Beyceoğlu, Halk Kitaplarında Hz. Ali (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrenci Tezi), Ankara, 1986.

Bu motif sözlü varyantlardan sadece S1 varyantında vardır; bunun dışında kalan sözlü varyantlarda yoktur.

Ulaşım aracı olarak koça binme motifi masallarımızda da vardır: *Yeraltı Diyarının Kartalı* masalında motif şu şekilde geçer: "Sen kuyunun dibine varınca iki koç gelir, biri ak, biri kara. Şöyle senin etrafında fırlanıp dönerler. Ne yapıp yapıp ak koçu yakalayıp onun sırtına binmeye bak. Ak koça binersen ak dünyaya gidersin, kara koca binersen kara dünyaya gidersin."[256]

14. REMİL ATMA[257]

Arap Üzengi'nin remil atması motifi hikâyenin ES, DR dışında kalan yazılı varyantlarda vardır. Y, M, TB1, TB2, TB3, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, MA, HN varyantlarında Şah İsmail, Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi Kandihar'a giderken Arap Üzengi bir remil atar. Remil kötü gelince, Şah İsmail'den kendilerini babasının sarayına değil, başka bir konağa götürmesini söyler. Bunun üzerine Şah İsmail babasına haber gönderir ve ayrı bir konak hazırlatır.

Bu varyantlarda, bunun dışında, Arap Üzengi'nin remil atması motifine Padişahın Şah İsmail'i yemeğe davet etmesinden önce ve Şah İsmail'in gözlerine mil çekilmesinden sonra olmak üzere iki yerde daha rastlamaktayız.

Sözlü varyantlardan S3, S4, S6, S8, S9, S13'te bu motif yoktur. S8'de Arap Üzengi remil atmaz ama, Padişahtan bir kötülük geleceğini anlar.

S1'de bu motif yazılı varyantlarda geçtiği şekildedir. Arap Üzengi Kandihar'a gelmeden ve Padişahın Şah İsmail'i yemeğe davet etmesinden önce olmak üzere iki defa remil atar. S7, S12 varyantlarında Arap Üzengi, S10, S11'de Remli Hanım padişah Şah İsmail'i yemeğe davet etmeden önce remil atar. Ayrıca S11'de Remli Hanım büyüye bakarak, S12'de Arap Üzengi remil atarak Şah İsmail'in ölmediğini, yaşadığını haber verir.

Remil atma motifine *Elif ile Mahmut* hikâyesinde iki yerde rastlarız. Mahmut'un remmal[258] olan arkadaşı önce, Elif'in yaşadığı Hutem şehrinin yakın mı, uzak mı

---

[256] Pertev Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.121.
[257] Reml: Birtakım nokta ve çizgilerle kayıptan haber vermek.
[258] Remmal: Remil çeken, fal açan.

olduğunu anlamak için remil atar. Mahmut'un remmal ve dalgıç olan arkadaşları onun kendilerini uzun süredir ziyarete gelmemesinden endişelenir ve saraya gelirler. Mahmut uyumakta ve bir türlü uyanmamaktadır. Onu uyandırmak için sihirli palanın bulunması gereklidir. Palayı bulmak için Mahmut'un remmal olan arkadaşı remil atar ve palayı bulur.[259]

Remil atma motifi masallarımızda da yer alır: *Elma Kurdu* masalında bir padişahın misafir olduğu evin sahibinin bir oğlu olur. Padişah remil atar, doğan çocuğu evlendiği gece bir kurdun yiyeceğini söyler.[260]

15. SİHİRLİ MÜHÜR:

Sihirli mühür motifi hikâyenin yazılı varyantlarından Y, M, TB1, TB2, TB3, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MA, MK1, MK2, MK3, MK4, RG, HN'de vardır. Bu varyantlarda Şah İsmail'in annesi gelinlerini görmek için bir gün konağa gider. Sultan Hanım bunlara nazar ederken sağ tarafından bir sancı girer; orada oturamaz ve sarayına geri döner. Padişahtan Şah İsmail'i öldürüp gelinleri haremine almasını ister. Bunun üzerine Padişah da gidip gelinleri görür. Onun da sol tarafından bir sancı girer; o da orada duramaz; sarayına gelir. Şah İsmail'i öldürmek için çare bulmaya çalışırlar. Padişah Şah İsmail'i yemeğe davet eder. Şah İsmail yemeğe gitmeden önce Arap Üzengi yine remil atar ve remil fena gelir. Bunun üzerine Şah İsmail'e sihirli bir mühür (MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de "Mührü Süleyman"ı; ST1, ST2'de yüzük) verir.Yemekleri yemeden önce bu mührü (yüzüğü) yemeklerin üzerinde gezdirmesini söyler.

Bu motif sözlü varyantlardan S3, S4, S6'da yoktur. Arap Üzengi Şah İsmail'e S1, S12 varyantlarında mühür; S7, S8, S9, S10, S11 varyantlarında da yüzük verir. S9 varyantında yılan Derili Şah İsmail'e bir kedi verir ve yemekleri önce kediye yedirmesini, kedi yemeği yerse ancak o zaman yemekleri yiyebileceğini söyler.

Gerek yazılı gerekse sözlü varyantlarda farklılık Arap Üzengi'nin Şah İsmail"e verdiği nesnede görülmektedir. Hem yazılı hem de sözlü varyantların bir kısmında Arap Üzengi Şah İsmail'e "mühür, mührü Süleyman, yüzük" verir. Sözlü varyantlardan sadece S9 varyantında Yılan Derili Şah İsmail'e mühür ya da yüzük yerine "bir kedi" verir.

Halk edebiyatı türlerinde yer alan Süleyman ve Yüzük hakkında Agâh Sırrı Levend şu bilgiyi verir:"Süleyman, Davut peygamberin oğludur. Babası gibi hem

[259] Muharrem zeki, Elif ile Mahmut, s.37, 57.
[260] Umay Günay, a.g.e., s.277.

peygamber hem de padişah olmuştur. Süleyman'ın kuvvet ve şevketi çok büyüktür. İns ve cin, dev ve peri, vuhus ve tuyur, yılan ve karınca, rüzgâr onun hükmüne tâbi ve münkat idiler. Süleyman'ın taşı kibrit-i ahmerden olan yüzüğü vardı. Üzerinde Allah'ın ismi yazılıydı. Bundan dolayı bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar emrine tâbi bulunuyordu. Bir gün, Süleyman abdesthaneye girerken yüzüğü karısına bıraktı. Yüzüğü almak için fırsat kollayan bir dev, Süleyman suretine girerek yüzüğü karısından aldı ve tahta geçti. Bu yüzüğü tekrar geri almak için Süleyman'ın uğraşmadığı müşkülât kalmadı."[261]

16. ANNE VE BABASININ ŞAH İSMAİL'İ ÖLDÜRMEK İSTEMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin varyantları Şah İsmail'i öldürmek isteyen kişiler açısından farklılıklar göstermektedir. Yazılı varyantlardan Y, M, TB1, TB2, TB3, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, HN varyantlarında öz annesi; MK1, MK2, MK3, MK4, RG varyantlarında üvey annesi; MA varyantında Şah İsmail'in öldürülmesini kimin istediği açık olarak belirtilmemekle beraber öz anne ve babası onu öldürmek ister. DR, ES varyantlarında bu motif yoktur. Kahramanın zehirlenmek istemesi TTV 162 III, TTV 239'da; Annenin oğlunu öldürmek istemesi TTV 108'de; Babanın oğlunu zehirlemek istemesi TTV 206 IV'te; Üvey annenin oğlunu öldürmek istemesi ise TTV 174'te kayıtlıdır.

Sözlü varyantlardan S1, S4, S6, S7, S12, S13'te öz annesi; S9'da üvey annesi; S10, S11'de babası; S3'te ise büyük besleme Şah İsmail'in öldürülmesini ister.

MK1, MK2, MK3, MK4, RG varyantlarında Şah İsmail Kandihar'dan ayrıldıktan sonra annesi onun hasretine dayanamaz; hastalanır ve ölür. Padişah vezirin kızıyla evlenir. Vezir Padişahın tahtına göz koyduğu için onu halkın gözünde düşürmek ister. Padişahın zulüm yapması halkın düşmanlığını arttırır. Şah İsmail'in yanında birbirinden güzel üç kız getirdiğini öğrenince üvey annesinin kıskançlık damarını kabartır. Şah İsmail'i öldürtmek ve tahtın varisi olmak ister. Bu amaçla Padişaha oğlunu öldürtmek ister. Padişahın kıskançlıktan dolayı kahramanı öldürmek istemesi TTV 96, TTV 219 III, TTV 221, TTV 180 III'te kayıtlıdır.

Yazılı varyantlardan Y, M, TB1, TB2, TB3, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de Padişah Şah İsmail'i

---

[261] Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s.120.

öldürmek amacıyla sarayına yemeğe davet eder ve yemeklere zehir kattırır. Şah İsmail, Arap Üzengi'nin kendisine verdiği sihirli mühür (yüzük, kedi) sayesinde zehirlenmekten kurtulur. Şah İsmail'in yemeklerden zehirlenmediğini görünce babası onu satranç oynamaya davet eder. Arap Üzengi bu sefer keyfi yerinde olmadığı için remil atamaz. Şah İsmail babasıyla satranç oynar. Babasını üç defa yener. Padişah buna çok sinirlenince Şah İsmail iki defa yenilir. Bunun üzerine Şah İsmail'in ellerini arkasından bağlarlar. Şah İsmail kendini bağladıkları ipi (HN, S3'te zinciri) kırar. Padişah oğluna "Oğlum seni bu dünyada ne tutar?" diye sorunca Şah İsmail de "Beni yayımın kirişi tutar" diye cevap verir. Şah İsmail'in yayının kirişini getirip ellerini bağlarlar. Şah İsmail bu sefer bağları kıramaz. Bunun üzerine babası Şah İsmail'in öldürülmesi emrini verir. Vezirlerin araya girmesiyle Şah İsmail'in hayatını bağışlar ama gözlerine mil çektirir. Sözlü varyantlarda bu motif bu varyantlardaki gibidir. S13'te babası Şah İsmail'i yemeğe davet etmez; sadece beraber satranç oynarlar. Baba-oğul arasında satranç oynama TTV 63 III, TTV 192'de; Padişahın kahramandan olmayacak şeyler istemesi TTV 77 IV, TTV 81, TTV 86 III, TTV 248 III, TTV 253 III, TTV 265'te kayıtlıdır.

Diğer varyantlardan farklı olarak S3, S8'de Şah İsmail babasıyla satranç yerine tavla oynar. Şah İsmail'i tutan güç S6'da kement yayında, S8, S9'da saçının telinde, S10'da varyantında atının kuyruğunun kılında, S11'de ise atının kıllarında, S12'de okunun yayında, S13'te saçının teli ve yayının kirişindedir.

Tahmasb'ın *Azerbaycan Halk Dastanları* adlı kitabında "Oğul bir şikâr zamanı Gülizar'ı görür, sever, arkasından gider. Binbir eziyetten sonra amacına ulaşır. Üç güzel kız ile babasının vilayetine geri döner. Bir varyanta göre babasının Arap Üzengi'ye, bir varyanta göre Gülizar'a gözü düşer. Öz gelinlerini ele geçirmek için oğlunu kuyuya atar, sonuç alamayınca zehirler, bu da sonuç vermeyince Şah İsmail'in gözlerini çıkarttırır." Şeklindedir.[262]

Babanın oğlunu öldürmek istemesine *Elif ile Mahmut* hikâyesinde de vardır: Mahmut'un babası Elif'e âşık olur ve Mahmut'u öldürtmek ister. Yenilenin iki saat bağlı kalması şartıyla Mahmut ile satranç oynar. Mahmut önce babasını yener; sonra bile bile

[262] M. Hüseyin Tahmasb, a.g.e., s. 181-182.

babasına yenilir; berabere kalırlar. Babası bunu fırsat bilerek onun ellerini kollarını bağlattırır. Mahmut ellerinin bağını koparınca, babası ona bunun sırrını sorar. Bunun üzerine Mahmut "Bu pala üzerimde yokken ellerimi, ayaklarımı bağlasalar bağlarımı kıramam" der. Babası bunun denemesini yapmak amacıyla Mahmut'un palasını alır ve onu öldürmeleri için cellatlara teslim eder. Hükumet erkânının ricasıyla Mahmut öldürülmekten kurtulup bir kaleye hapsedilir.[263]

Anne veya babanın çocuğunu öldürmek istemesi motifi halk hikâyelerimizin yanı sıra *Para Kazanmaya Giden Üç Kardeş, Suyu Altın Yapan Tas,*[264] *Dev Baba, Papağan,*[265] *Yatalak Mehmet,*[266] *Tuz,*[267] *Gül ile Sinema*[268] adlı masallarda da vardır.

17. YARDIMCI HAYVAN[269]

Destanlarımızda, halk hikâyelerimizde, halk masallarımızda olayların çözülmesinde çaresiz kalan kahramana yardımcı olan hayvanlar vardır. Kahramana yardımcı olan hayvanların başında "at" gelir. Kahraman atı ile aynı gün dünyaya gelir, onların kaderleri birdir, hayatları boyunca birbirlerinden ayrılmazlar. At daima kahramanın yanındadır ve ona her türlü zorlukları aşmasında yardımcı olur. *Dede Korkut Hikayeleri*'nden Bamsı Beyrek Hikâyesinde, Bamsı Beyrek'in atı Benliboz zindana düşen sahibini on altı yıl bekler. *Köroğlu Destanı*'nda da atın önemli bir yeri vardır. Köroğlu'nun atı Kır At, sudan çıkan bir aygırın, at sürüsü içinde bir kısrağa aşmasından doğmuştur. Köroğlu'nun atı uçan bir attır (uçan atın yani Tulpar'ın ab-ı hayatı içtiğine inanılır); tamamen insan vasıflarını arz eder. Köroğlu'nun sözünü anlar. Zeki ve ferasetlidir. Aynı zamanda ab-ı hayatı içtiği için ölümsüzdür.[270] Thompson, Motif-Index Mot D 41'de kayıtlıdır.

Hikâyenin yazılı sözlü bütün varyantlarda Şah İsmail'in yanında kendisiyle beraber doğan atı Kamertay (Kambertay) vardır. Kamertay Şah İsmail'in daima yanındadır ve ona yardımcıdır. Bunun dışında yardımcı hayvan motifine sözlü varyantlarda rastlıyoruz. S9 varyantında Padişah Şah İsmail'i yemeğe davet edince Yılan Derili Şah

---

[263] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.71-77.
[264] M. Tuğrul, Mahmutgazi Köyü Halk Edebiyatı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.150-164.
[265] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.71, 142, 143.
[266] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.114-115.
[267] Naki Tezel, Türk Masalları, s.99-101.
[268] Saim Sakaoğlu, Gümüşhane Masalları, s.563.
[269] Aa-Th. 532; Thompson, Motif-Index, Mot. B 350-399'da kayıtlı bir motiftir.

İsmail'e bir kedi verir. Yemeklerden öncelikle kediye yedirmesini, eğer kedi yerse kendisinin de yemesini, kedi yemezse onunda yememesini ister. Kedi sayesinde Şah İsmail kendisine kurulan tuzaktan kurtulur.

S11 varyantında Padişah Şah İsmail'i öldürmek için kapının giriş kısmına bir çukur kazdırıp içine kazıklar koydurur; üzerini kamufle eder ve oğlunu tekrar davet eder. Remli Hanım Şah İsmail'e babasının sarayına gitmemesini, babasının kendisine tuzak kurduğunu söyler. Şah İsmail gitmek isteyince yanında köpeğini de götürmesini, köpeği nereden geçerse onun da oradan geçmesini söyler. Şah İsmail köpeğini takip eder ve köpeği sayesinde babasının kurduğu tuzaktan kurtulur.

Yazılı varyantlardan Y, M, TB1,TB2, TB3, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, HN; sözlü varyantlardan S6, S9, S11, S12, S13 varyantlarında Şah İsmail'in gözlerinin iyileşmesine yardımcı olan güvercinler vardır.

Tarihi kaynaklarda hükümdarların ve diğer kimselerin de atlarına ad verdikleri bilinmektedir: Hz. Ali'nin atının adı Düldül'dür.

Yardımcı hayvan motifi masallarımızda da vardır: *Dünya Güzeli* masalında atı şehzadeye yardımcı olur.[271] *Yedi Kancık Babası* masalında beyin oğlundan kıymetli mücevherleri almasında kıza köpeği yardım eder.[272] *Askere Giden Kız, Ağlayan Narla Gülen Ayva* masallarında at kahramana yardım eder. Onu zor durumlardan kurtarır.[273]

18. KAHRAMANIN GÖZLERİNE MİL ÇEKİLMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinin DR, MA varyantları dışında kalan bütün yazılı varyantlarında Padişah oğlunun gözlerine mil çektirir. Babası Şah İsmail'in ellerini yayının kirişiyle bağladıktan sonra cellatları çağırtıp öldürtmek ister. Hacıların hocaların (RG varyantında Lokman Hoca, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5 varyantlarında Hoca Danyal'ın) araya girmesiyle Padişah Şah İsmail'i öldürmekten vazgeçip iki gözüne de mil çektirir. Sonra onu bir dağın başına atarlar.

RG varyantında Şah İsmail'in öldürülmesine Lokman Hoca engel olur. Padişaha ak ağaç ile kara ağacın hikâyesini anlatır: "Bir padişahın has bahçesinde bir ak ağaç varmış, bu ağacın meyvesi her derde deva, her hastalığa şifa imiş. Günün birinde, veziri ona bir kara ağaç fidanı hediye etmiş. Bu fidan tutarsa dallarında elvan elvan çiçekler

---

[270] P. Naili Boratav, Köroğlu Destanı, s.65-69.
[271] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.86-87.
[272] Bilge Seyidoğlu, a.g.e., s.66.
[273] Saim Sakaoğlu, Gümüşhane Masalları, s.373-379, s.390-392

açılır, çiçeklerinden buram buram kokular saçılırmış... Bunu getirip ak ağacın yanına dikmişler; gel zaman git zaman dal dal uzanmış, salkım salkım yeşermiş alla, ne elvan çiçek, ne buram buram koku! Bir kuş bile gelip dalına konmamış. Padişah hikmeti vezire sormuş; o da: - Padişahım, yanında bu ak ağaç varken bu kadar olsun yeşerdiğine şükredin, demiş. Padişah vezirin sözüne uyarak günün birinde ak ağacı kestirmiş. Kestirmiş ama, gel gelelim onun sayesinde yeşeren kara ağaç günden güne karardıkça kararmış, dal dal kuruyup gitmiş. Padişah vezirin sözüne uyup da ak ağacı kestirdiği için dizlerine vurmuş ama, son pişmanlık akçe etmemiş. Siz de şunun, bunun sözüne uyarak gönül bağında biten bu ağacı kestirirseniz günün birinde ettiğine edeceğine pişman olursunuz ama, iş işten geçmiş olur; ben bu kadar derim, başka bir şey demem..." Lokman Hoca'nın bu sözleri üzerine Padişah Şah İsmail'i öldürmekten vazgeçer ve gözlerine mil çektirir. ES varyantında ise Şah İsmail'in gözlerine mil çekilecekken Arap Üzengi gelip onu kurtarır.

Sözlü varyantlardan S1'de Padişah Şah İsmail'in ellerini yayının kirişiyle, S6'da kement yayıyla, S8, S9'da saçının teliyle, S10, S11'da atının kıllarıyla, S12'de yayı ile, S13'te saçının teli ve yayının kirişiyle bağladıktan sonra cellatları çağırtıp öldürmek ister. S7, S10, S11'de Padişah Şah İsmail'i öldürmeleri için adamlar görevlendirir. Bu adamlar Şah İsmail'i öldürmeye kıyamaz, gözlerini oyup gömleğini kana bular ve padişaha getirirler. Kahramanın gözlerinin kör edilmesi TTV 108 III, TTV 247 III'te kayıtlıdır.

Şah İsmail gizlerine mil çekildikten sonra vasiyet olarak yazılı varyantlardan Y, M, TB1, TB2, TB3, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, HN'de sağ gözünü sağ cebine, sol gözünü sol cebine; sözlü varyantlardan (S1, S12, S13'te hariç) S7, S8, S9, S10, S11'de de sağ gözünü sol cebine, sol gözünü sağ cebine; koymalarını ister. S1, S12, S13 sözlü varyantlardan bu noktada farklılık arz eder. Şah İsmail sağ gözünü sol cebine, sol gözünü de sağ cebine koyduğu için sözlü varyantların bir kısmında (S10, S11) gözlerini sağaltırken şaşı olur.

Tahmasb'ın *Azerbaycan Halk Dastanları* adlı kitabında bu bölüm şu şekildedir: "1956'da Müşteba Müellimin Lerik'de Âşık Gurbaneli'den topladığı varyanta göre Şah da, eşi de Şah İsmail geldikten sonra o kadar ağlarlar ki eşi de Şah İsmail gittikten sonra çok ağlar ve gözleri kör olur. Şah İsmail onların gözlerini sağaltır. Adil Şah da tacı tahtı oğluna verir. Kalan varyantlarda ise aksine Şah oğlunun gözlerini çıkartıp kör eder. Varyantlarda bu göz çıkarmanın sebepleri farklıdır. Türk varyantına göre, Şahı öz oğlunun

gözünü çıkarmaya tahrik eden annedir. Oğlunu o kadar çılgın bir sevgiyle sever ki, onu getirdiği kızlardan kıskanır. Şahı, kızları Şah İsmail'in elinden almaya tahrik eder. Şah da oğlunun gözlerinin çıkartılmasına da razı olur. Kadın kıskanç olduğu için oğlunun ölümüne bile razı olur. Ta ki o kimseyi sevmesin. Gülizar'ın annesinde de aynı şeyi görürüz: Kızının Şah İsmail'le yani her kim olursa olsun başka bir adamla sevişebileceğinden korkarak çadırları söktürüp Hint tarafına gider. Bunun dışında kalan varyantların hepsinde Şah İsmail'in gözlerini çıkarttıran, kuyuya saldıran, bir varyanta göre bedenini doğratan ata (baba)'dır."[274]

19. KANLI GÖMLEK:

Bu motif sadece sözlü varyantlardan S7, S10, S11'de vardır. S7'de cellatlar Şah İsmail'i öldürmeye kıyamazlar ve gözlerini oyarlar. Orada bir "mag"[275] bulup keserler ve Şah İsmail'in gömleğini kana batırıp Padişaha getirirler. S10'da Şah İsmail'i öldürecek olan adamlar Şah İsmail'in gözlerini oyarlar ve gömleğine gözlerinden kan sürerler. S11'de ise cellatlar Şah İsmail'in gömleğini öldürdükleri ceylanın kanına bulayıp padişaha getirirler.

Kanlı gömlek *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden Bamsı Beyrek Hikâyesinde de geçmektedir: "Yalancı-oğlu Yaltacuk, Beyrek'in vaktiyle kendisine bağışladığı gömleği kana bulaştırıp Bayındır Han'ın önüne bırakır ve onu Beyrek'in Pasın'ın Karadervendi'nde öldürüldüğüne bir nişan olarak ortaya sürer.

Kana bulanmış gömleğe ilkin *Yusuf* peygamberin hikâyesinde de rastlarız: Kardeşleri Yusuf'u kuyuya attıktan sonra onun gömleğini kana bulayarak babalarına getirirler ve kardeşlerini kurdun yediğini söylerler. Kur'an-ı Kerim'de, Yusuf suresinde, Yakub'un, Yusuf'un gömleğini yüzüne gözüne sürünce ağlamaktan görmez olan gözlerinin açıldığı anlatılır."[276]

Kanlı gömlek motifi halk hikâyelerinden *Hurşit ile Mahmihri, Asuman ile Zeycan*'da da vardır: Hurşit ile Mahmihri Karahan'ın askerlerinden kaçarken kırk haramilerin eline düşerler. Hurşit, öldürülmek üzere Arap Seyis adlı haramiye teslim edilir. Ancak Hurşit geçmişe ait olayları anlatınca Arap tarafından tanınır. Bunun üzerine Arap, Hurşit'in gömleğini bir kuş kanına bulayıp öldürdüğünü belirtir ve haramileri

[274] M. Hüseyin Tahmasb, a.g.e., s.181-182.
[275] Kelimenin anlamı anlatıda belirtilmemiştir.
[276] Orhan Şaik Gökyay, a.g.e., s. CCLXXXVII.

aldatır. Arap ile Hurşit diğer haramileri öldürüp kaçarlar.[277] *Asuman ile Zeycan* hikâyesinde Kaleli Bey, Asuman'ın öldürülmesini ister. Zeycan'ın yalvarmasına dayanamayan cellatlar, bir tavuk kesip Asuman'ın gömleğini onun kanına bulaştırıp Kaleli Bey'e götürürler.[278]

Tahir ile Zühre hikâyesinin Türkistan varyantlarında Tahir'i öldürmek üzere götüren cellatlar ona acıyıp serbest bırakırlar ve gömleğini alıp kana bulayarak padişaha getirirler.[279] Âşık Garip'te Şahvelet Şahsenem'le evlenebilmek için Garip'in öldüğünü ispat etmeye çalışır, bir keloğlanla anlaşır. Garip'in annesine kargaların kanına batırılmış kanlı gömleği getirir; bu gömleğin Garip'in gömleği olduğunu, oğlunun haydutlar tarafından öldürüldüğünü söyler.[280]

Ölüm haberi olarak kanlı gömlek motifi aynı zamanda masallarımızda da yer alan çok yaygın bir motiftir. Öldürülmesi için cellada verilen kimsenin gömleğini cellat bir hayvanın kanına batırarak kendisine verilen emri yerine getirmiş olur. Bu motife masallarımızdan örnek olarak şunları verebiliriz:

Emanetçi Hoca masalında "Zengin bir adam, genç kızını bir hocaya emanet ederek, oğlunu ve karısını alıp hacca gider. Hoca, kendisine emanet edilen kızı baştan çıkarmak ister. Başaramayınca, babasına iftira dolu bir mektup yollar. Kızın babası, oğlunu geri gönderir, kızı öldürerek kanlı gömleğini getirmesini ister. Oğlan, kız kardeşinin iftiraya uğradığını deneme ile anladığı için öldürmez; gömleğini bir hayvan kanına batırarak götürür. Kız da tek başına dağda kalır.

Para Kazanmaya Giden Üç Kardeş masalında da bir padişah, oğullarına yüzer lira vererek gurbete para kazanmaya yollar. İki büyükler ticaretle uğraşarak az çok kazanç elde ederler. Küçük oğlan da bir devden tılsımlı şeyler alıp bir padişah kızına verir. Bu olay birkaç defa tekrarlanır. Baba, her seferinde oğlandan hesap sorar; oğlan açık bir hesap vermez. Öfkelenen baba, oğlanı cellada teslim eder. Cellat oğlanı salıverir; gömleğini kana bulayıp babasına götürür.

Suyu Altın Yapan Tas masalında birinci halkada fakir bir delikanlı, balığın karnından tılsımlı bir tas çıkarır. Bu tasla suyu altın yapıp zenginleşir. Sonra padişah veya

---

[277] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s.31, 32, 67, 68; N. Bilge Şener, Hurşit ile Mah Mihri Hikâyesi, s. 73.
[278] Asuman ile Zeycan, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1942, s.23.
[279] Fikret Türkmen, a.g.e., s.184.
[280] Muharrem Zeki, Âşık Garip, a.g.e., s.29-30.

kral kızını tasa imrendirip yoldan çıkarır ve tası verir; kendisi fakirleşir. İkinci halkada kızın gebe olduğu meydana çıkar; padişah onu cellada teslim eder. Kız cellada paravererek kurtulur. Cellat da kızın kanlı gömleğini göstererek padişahı aldatır."[281]

Helvacı Güzeli masalında "Bir oğlu bir kızı olan bir adam, karısıyla kızını evde bırakarak başka memlekete gitmeye niyet eder. Evinin ihtiyaçlarını muezzinin görmesini ister. Karısına ve kızına dışarı çıkmayı yasaklar. Müezzin minareden bu kızı görür ve kıza âşık olur. Bir ihtiyar kadınla kızı kandırır, hamama gelmeye razı eder. Kız, hamamda müezzini görünce işi anlar. Müezzinin başını sabunlar, başına tasla vurup yaralar, kaçar. Müezzin yaptığı ortaya çıkacak korkusuyla kızın babasına senin kızın kötü yola düştü diye mektup yazar. Baba da oğlunu kız kardeşini öldürmek üzere memleketine gönderir. Oğlan, kızı öldürmek üzere dağa götürdüğünde kız gerçeği anlatır. Oğlan, kardeşini öldürmez. Kızın gömleğini bir kuzunun kanına batırır, babasına götürür, kızı da o dağda bırakır."[282]

Dev Baba masalında, padişah küçük kızının gördüğü rüyayı anlatması üzerine sinirlenir ve onun öldürüp kanlı gömleğini getirmesi için celladı çağırır. Cellat bir kuş vurup kızın gömleğini kana bular ve padişaha getirir. *Papağan* masalında da padişah kendisine rüyasını anlatan kızına sinirlenir ve öldürülmesini, kanlı gömleğinin kendisine getirilmesini emreder. Cellatlar kızı öldürmeye kıyamazlar, onun yerine bir tavşan kesip gömleği tavşanın kanına bularlar ve padişaha getirirler.[283]

Yatalak Mehmet masalında padişah kendisini tuz kadar sevdiğini söyleyen kızının öldürülmesini ve kanlı gömleğinin getirilmesini ister. Cellat kızı öldürmeye kıyamaz. Bir kuş vurup kızın gömleğini bu kuşun kanına bular ve padişaha getirir.[284]

Tuz masalında Şehzade babasını tuz kadar sevdiğini söyleyince padişah oğlunu öldürmeleri için cellatları verir. Cellatlar şehzadeyi öldürmeye kıyamazlar; bir tavşan vurup kanını şehzadenin gömleğine sürüp padişaha getirirler.[285]

20. KAHRAMANIN GÖZLERİNİN SAĞALTILMASI:

Şah İsmail'in gözleri yazılı varyantlardan Y, M, TB1, TB2, TB3, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, ST1, ST2, RG, HN'de güvercinlerin tüyü ile sağaltılır. SM1, SM2, SM3, SM4 varyantlarında Şah İsmail'i bir çiftçi görür, alıp evine

---

[281] Mehmet Tuğrul, a.g.e., s.150-164. Masal metinleri dışında ayrıca s.48, 74, 125'te de kanlık gömlek motifi bahsi geçmektedir.
[282] Umay Günay, a.g.e., s.123, 391, 395.; Tahir Alangu, a.g.e., s.25-31.; Saim Sakaoğlu, a.g.e., s.558.
[283] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s.71; s.142-143.
[284] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.114-115.
[285] Naki Tezel, Türk Masalları, s.99-101.

getirir ve yaptığı ilaçla onun gözlerini iyileştirir. Yazılı varyantlardan TB1, TB2, TB3, M, MK1, MK2, MK3, MK4, HN, RG, ST1, ST2; sözlü varyantlardan S1, S3, S6, S7, S8, S12'de Şah İsmail kuş dilini bilir. S9, S10, S11 varyantlarında kuşlar Şah İsmail ile konuşur. MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5 varyantlarında ise Şah İsmail kuş dilini bilmez. Güvercinlerin tüyünü hissi kablelvukuun tesiriyle bulur.

Sözlü varyantlardan S6, S9, S11, S12, S13'te güvercinlerin tüyü ile; S4'te güvercinlerin Şah İsmail'e gösterdikleri ilaç ile; S7, S10'da kuşların tüyü ile sağaltılır. S3'te ise Şah İsmail'i bahçedeki kuyuya atarlar. Bir köpek ona her gün ekmek atar. Şah İsmail bu ekmeği bulup yer. Bir sabah oradan çingeneler geçerken su içmek için kuyuya bir sitil sarkıtırlar. Şah İsmail sitilin kulplarına yapışır ve dışarı çıkar. İki kuş oradaki yapraklardan gözüne sürerse gözlerinin iyileşeceğini söyler. Şah İsmail kuşların dediğini yapınca gözleri açılır, ama gözlerinin rengi mavi olur.

S10 ve S11 varyantlarında Şah İsmail gözlerini güvercinlerin attığı tüy ile iyileştirir, ama gözlerini ters yerleştirdiği için şaşı olur.

Tahmasb'ın *Azerbaycan Halk Dastanları* adlı kitabında Şah İsmail'in gözlerinin sağaltılması da varyantlara göre farklıdır: Onun gözlerini bazen güvercinler, bazen melikeler, bazen de kargalar sağaltır. Şamahı varyantına göre kör gözler ejderin koruduğu dirilik suyu ile karga tarafından sağaltılır.[286]

Kahramanın kuş dilini bilmesi TTV 56'da; güvercin yoluyla kahramanın görmesi motifi TTV 60 III, TTV 157 III, TTV 244 III'te (kahramana yardım eder), TTV 293 III'te (kahramana nasihat eder); kuşların nasihatiyle kahramanın gözlerinin görmesi TTV 72 V, TTV 74 III, TTV 108 III, TTV 240 III, TTV 244 III, TTV 247 III'te; kuşun köre gözlerinin iyileşmesi için derman bildirmesi TTV 206 III, TTV 214 III'te; İlaç olarak kuş tüyü TTV 102 III'te; kuşların bir ilaç adı vermesi TTV107, TTV 215 III, TTV 240 III'te; kahramana nasihat etmesi TTV 103 III'te kayıtlıdır.

Bu motif birçok halk hikâyesinde çeşitli şekillerde yer alır: "Paris rivayetinde *Köroğlu*'na babası, ilmi nücuma göre hesap edip bir çeşme tarif eder; ihtiyar, kitaptan bir dua okuyacak ve o esnada, biri maşrıktan, biri mağripten, iki yıldız kucaklaşacaklardır. O gün (bir Çarşamba günü) Köroğlu o çeşmenin başına varır, çeşmeden gelen köpükleri alır.

[286] M. Hüseyin Tahmasb, a.g.e., s.182.

Bu köpükler, körün gözlerini açacak devadır. Yakup'un gözlerinin açılmasına ancak oğlunun gömleği iyi gelmiştir. *Dede Korkut*'ta bunun daha güzel bir şeklini görüyoruz: Kör baba gelen yiğidin oğlu olduğunu anlamak için der ki: parmağını kessin, kanını gözüme süreyim. Eğer gözüm açılırsa bilirim ki bu benim oğlumdur. Birçok hikâyelerde de gözleri açan ilaç bir topraktır. Bozoğlan hikâyesinde bu toprak Hazret-i Ali'nin Düldül'ünün ayağının tozudur. Giese'nin topladığı masalların birinde, kör padişahın gözlerini ancak atının ayağının değmediği bir yerdeki toprak açabilir. *Asuman ile Zeycan* hikâyesinde, *Âşık Garip*'te, bu âşıkların Pîri olan Derviş'in atının ayağından alınmış bir avuç topraktır. *Melikşah ile Güllü Han* hikâyesinde (Şah İsmail hikâyesinde olduğu gibi) ise bu devayı bir dalda öten iki kuş tarif eder."[287]

21. ARAP ÜZENGİNİN PADİŞAHIN ASKERLERİ İLE MÜCADELESİ:

Hikâyenin yazılı varyantlarından Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, HN'de Padişah Şah İsmail'in gözlerine mil çektirdikten sonra bir adam göndererek gelinlerini sarayına davet eder. Arap Üzengi durumu anlar ve hemen bir kurnazlık düşünür. Padişahtan yüz hanım göndermesini yoksa bir yere gitmeyeceklerini söyler. Padişah yüz hanım gönderince bu sefer de yüz hamal ile yüz çuval ister. Bunlar da gelince Arap Üzengi yüz hanımın başlarını keser ve bu yüz çuvala doldurup Padişaha geri gönderir. Padişah gönderdiği hanımları başları kesilmiş olarak görünce çok sinirlenir; Arap'la meydan cengi yapılmasına karar verir.

Cenk alanında kimse Arap Üzengi ile savaşmaya cesaret edemez. O sırada gözleri açılan Şah İsmail savaş meydanına gelir ve Arap Üzengi ile cenk etmek istediğini söyler. Arap, Şah İsmail'i tanımadığı için narasından biraz çekinir. Akşama kadar cenk ederler ama birbirlerini yenemezler. Padişah oğlunu tanıyamaz. Onu huzuruna davet eder, ona Şah İsmail'in atını ve silahlarını verir, Arap Üzengi'yi öldürmesini ister. Şah İsmail akşam Arap Üzengi'nin evine gider, ona kendisini tanıtır, ertesi gün nasıl savaşacaklarını kararlaştırırlar. Ertesi gün Şah İsmail Arap Üzengi'yi yere yıkıp göğsüne oturur. Padişaha düşmanını gelip kendisinin öldürmesini söyler. Padişah gelince Şah İsmail, Arap Üzengi'nin göğsünün üzerinden kalkar, Arap Üzengi Padişahı kılıçla ikiye böler. Kadının kocası için savaşa gitmesi TTV 365 III'te; kahramanın tanınmadan savaşı kazanması

[287] P. Naili Boratav, Köroğlu Destanı, s.81-82.; Asuman ile Zeycan, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1947, s.32-34.; Muharrem Zeki, Âşık Garip Hikâyesi, s.37, 47.

TTV 98 III, TTV 158 IV, TTV 175 III, TTV 257 IV, TTV 258'de; kahramanın savaşı kazanması TTV 197, TTV 198 III'te; kahraman ve yardımcısının büyük bir orduya karşı savaşı kazanmaları TTV 86 IV'te kayıtlıdır.

MK1, MK2, MK3, MK4, RG varyantlarında bu mücadeleden sonra ölen Padişah değil, vezirdir. Çünkü Şah İsmail'e kötülük eden odur. DR varyantında bu motif yoktur. MA varyantında ise bu bölüm üzerinde durulmamıştır. Sadece Arap Üzengi'nin Padişahı kılıçlı öldürdüğünden bahsedilmiştir.

Sözlü varyantlarda birtakım farklılıklar vardır: S1, S3, S7 varyantları yazma ve taşbaskı varyantlara benzer. S6, S8, S9, S10 ve S11 varyantlarında Arap Üzengi'nin Padişahtan kırk hanım ve kırk hamal istemesi bölümü yoktur. S12'de Arap Üzengi padişahtan iki yüz hanım, iki yüz hamal, iki yüz çuval; S13'te ise padişah Arap Üzengi'ye zabitanların karıları ile kırk katır gönderir. Ayrıca S6, S10 ve S11'de Şah İsmail tanınmamak için tebdil-i kıyafet eder, keloğlan kılığını girer. S10'da Şah İsmail bir ceylan vurup derisini yüzer; deriden bir parçayı başının üstüne koyar; böylece şaşı, kel, fakir bir görünümle babasının bulunduğu yere gelir. S11'de ise bir ceylan avlayıp midesini başına geçirir; bu haliyle onu kimse tanımaz.

Kahramanın Keloğlan kılığına girmesi motifi Keloğlan Masallarında *Düzmece Keloğlan* biçiminde yer alır. Düzmece Keloğlan masal kahramanının belli bir süre Keloğlan kılığına bürünmesidir. Keloğlan halk hikâyelerinde de yer alan bir motiftir.[288] Kahramanın düzmece Keloğlan kılığına girmesi Thompson, Motif-Index, Mot K 181.2'de kayıtlıdır.

D. KAVUŞMA EPİZOTU:

1. KAHRAMANIN EVLENMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar Halk Hikâyesinde Şah İsmail gözleri sağaldıktan sonra Kandihar'a döner ve sonunda Gülizar, Gülperi ve bazı varyantlarda da Arap Üzengi ile evlenir. Yazılı varyantlarından Y, TB1, TB2, TB3, M, ST1, ST2'de Şah İsmail Gülizar ve Gülperi ile evlenir, Arap Üzengi ile evlenmez; MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, RG, MA, DR'de ise Şah İsmail Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi ile evlenir.TB4, HN varyantlarında Şah İsmail Gülizar ile evlenmiştir.

---

[288] Daha geniş bilgi için bkz. Hasan Özdemir, "Kahlkopf" Enzyklopädie des Märchens Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung. Bd. VII. Lieferung 2/3, Berlin-New York , 1992, C.7, s.837; Aa-Th 314 "Goldener".

Sözlü varyantlardan S1'de Şah İsmail Gülizar, Gülperi ile evlenir, Arap Üzengi ile evlenmez; S3, S4, S6, S8, S9, S10'da ise Şah İsmail Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi ile evlenir. S7, S11'de de Şah İsmail'in Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi ile evlenip evlenmediği belirtilmemiştir. S12, S13'te Şah İsmail Gülperi ve Arap Üzengi ile Gülizar'ı bulmadan evvel nikâh yapar. Sonuçta Gülizar ile evlenip evlenmediğinden bahsedilmemiştir. S12 varyantı Arap Üzengi'nin padişahı öldürmesi ve Şah İsmail'in padişah olmasıyla biter. S13 varyantının sonunda Şah İsmail tahta geçtikten sonra Şah İsmail ve üç kız hasretine kavuşmadan bir gecede ölürler. Hikâyenin yazılı ve sözlü tüm varyantları arasında sadece S13'te sonuç Şah İsmail'in, Gülperi'nin, Arap Üzengi'nin ve Gülizar'ın ölümüyle sonuçlanır. Trajik aşk Thompson, Motif-Index, Mot T 80'de; aşk için ölmek ise Thompson, Motif-Index, Mot T 81'de kayıtlıdır.

Kahramanın evlenmesi motifi diğer halk hikâyelerinde de vardır: *Hurşit ile Mahmihri* hikâyesinde, Hurşit Mahmihri'yi alarak yurduna döner ve muhteşem bir düğünle evlenirler.[289] *Tahir ile Zühre*'de Tahir'in sevgilisine kavuştuğu varyantlarda kahramanın geri dönüp sevgilisiyle evlenmesi motifi vardır.[290] *Derdiyok ile Zülfüsiyah* hikâyesinin sonunda Derdiyok ile Zülfüsiyah muhteşem bir düğünle evlenirler.[291] *Razinihan ile Mahfiruze*'de hikâyenin sonunda Razinihan ile Mahfiruze kırk gün kırk gece süren bir düğünle evlenirler.[292] *Asuman ile Zeycan*'da Asuman ile Zeycan yedi gün yedi gece süren bir düğünle evlenirler.[293] *Emrah ile Selvi*'de hikâyenin sonunda Emrah Selâtin Peri ve Selvi ile evlenir.[294] *Âşık Garip* hikâyesinde Âşık Garip ile Şahsenem'in nikâhları kıyılır, yenilir, içilir.[295] *Elif ile Mahmut*'ta Mahmut Elif ile evlenir.[296]

Kerem ile Aslı hikâyesinde evlilik gerçekleşmez. Keşiş Aslı'ya düğmeleri açıldıktan sonra tekrar kapanan bir gelinlik hazırlar. Kerem çabalamasına rağmen düğmeleri çözemez. Bunun üzerine bir ah çeker. Kerem'in ah çekmesiyle ağzından ateşler çıkar. Kerem saçlarından tutuşur; yanar ve kül olur. Aslı Kerem'in küllerini saçlarıyla toplamak isteyince onun da saçları ateş alır ve yanarak kül olur.[297] Arzu ile Kamber

---

[289] Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s.32, 33, 68.
[290] Fikret Türkmen, a.g.e., s.193.
[291] Selami Münir, Derdiyok ile Zülfüsiyah, s.79.
[292] Selami Münir, Razinihan ile Mahfiruze, s.44.
[293] Asuman ile Zeycan, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1947, s.40.
[294] Âşık Kemal, a.g.e., s.119-120.
[295] Muharrem Zeki, Âşık Garip Hikâyesi, s.47.
[296] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.80.
[297] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı, s.164-175.

hikâyesinde de evlilik gerçekleşmez. Arzu ile Kamber birbirlerine kavuşunca sarılırlar. Onların etrafında sudan bir daire hasıl olur. Âşıkların göğsünden güvercinler çıkıp gözden kaybolur. Güvercinler kaybolunca hasıl olan su dairesi de yok oluverir. Orada bulunanlar Arzu ile Kamber'in öldüğüne şahit olurlar.[298]

Süheyl ü Nevbahar mesnevisinde olayın sonunda sevgililerin kavuşması mutlu son biçimindedir.[299]

2. KAHRAMANIN BİRDEN FAZLA KADINLA EVLENMESİ (POLİGAMİE):

Hikâyenin yazılı varyantlarından TB4, HN'de Şah İsmail Gülizar ile evlenir. Bunların dışında kalan varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, M, ST1, ST2'de Şah İsmail Gülizar ve Gülperi ile evlenir. MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, RG, MA, DR'de ise Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi ile evlenir.

Sözlü varyantlardan S1'de Şah İsmail Gülizar ve Gülperi ile; S3, S4, S6, S8, S9, S10'da ise Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi ile evlenir. S7, S11'de Şah İsmail'in Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi ile evlenip evlenmediği belirtilmemiştir. S12'de Şah İsmail Gülperi ve Arap Üzengi ile nikâhlanır ama Gülizar ile evlenip evlenmediği masalın sonunda belirtilmemiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi masal Arap Üzengi'nin padişahı öldürmesi ve Şah İsmail'in padişah olmasıyla sonuçlanır. S13'te Şah İsmail Gülperi ve Arap Üzengi ile nikâhlanır. Gülizar ile evlenip evlenmediğinden bahsedilmez.

Şah İsmail üç kıza âşıktır, hikâyenin varyantlarının çoğunda üçü ile de evlenir. Üç sevgilinin aralarında kıskançlık yoktur. Hatta Şah İsmail Gülizar'la yattığı vakit onun diğer sevgilisi olan Arap Üzengi onları düşmanlardan korur. Polygamie (kahramanın birden çok kızla evlenmesi) TTV 239 III, TTV 120, TTV 148, TTV 197, TTV 206 IV, TTV 247 III, TTV 253, TTV 213, TTV 228 III'te kayıtlıdır.

Tahir ile Zühre hikâyesinde, Tahir'in sevgilisine kavuştuğu varyantlarda birden fazla kadınla evlenme motifi vardır: Tahir Zühre ile evlendikten sonra, Kandehar prensesi

[298] Muharrem Zeki, Arzu ile Kamber, s.60-61.
[299] Cem Dilçin, a.g.e, s.88.

Zülfüsiyah (Heşterhan Prensesi Suna ya da Mahım Can) ile de evlenir.[300] *Emrah ile Selvi* hikâyesinde Emrah, önce Selâtin Peri ile sonra Selvi ile evlenir.[301] *Elif ile Mahmut* hikâyesinde kahramanın birden fazla kadınla evlenmesi motifi farklılık arz eder: Başlangıçta Mahmut, Zülfüperişan ve Zülfüsiyah'la ceng ettikten sonra onlarla evlenmek ister. Bu amaçla Elif'i bulduktan sonra onları da alarak Buhara'ya döner. Fakat hikâyenin sonunda Mahmut, Zülfüperişan ile Zülfüsiyah'ı bütün macerası boyunca onun yanında olan, onu zor durumlardan kurtaran arkadaşları Dalgıç ve Remmal ile evlendirir. Kızlar da Mahmut'un sözünden çıkmaz; Dalgıç ve Remmal ile evlenirler. Mahmut da Elif ile evlenir.[302]

3. KÖTÜLÜĞÜN CEZALANDIRILMASI:

Kötülüğün cezalandırılması motifi hem yazılı hem de sözlü varyantlarda aynı şekilde yer almaktadır. Yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, MA, HN; sözlü varyantlardan S1, S3, S4, S6, S7, S8, S9, S10, S11, S12'de Şah İsmail ile Arap Üzengi savaşırlar. Şah İsmail Arap Üzengi'yi yere yıktıktan sonra babasının düşmanını kendisinin öldürmesini ister. Padişah, Arap Üzengi'nin yanına gelince Şah İsmail bir tarafa çekilir. Bu sırada Arap Üzengi kılıcı ile padişahı öldürür. Herkes Şah İsmail'i tanır, gelip yer öper, karşısında el bağlarlar. Sonra Padişahın cenazesini kaldırırlar. Şah İsmail dua ve sena ile tahta oturur. MA varyantı özet bir varyant olduğu için kötülüğün cezalandırılması açık olarak belirtilmemekle beraber sonuçta Arap Üzengi padişahı öldürmüş, Şah İsmail de tahta geçmiştir. S13 varyantında Arap Üzengi ile padişah savaşırken Şah İsmail de gelir ve o da savaşır. Sonunda tahta oturur. Bu varyantta Şah İsmail'in babasının cezalandırması belirtilmemiştir. Halk masallarının bitirilişine uygun olmayan şekilde Şah İsmail ile üç kız hepsi bir gecede ölürler.

MK1, MK2, MK3, MK4, RG varyantlırında ise Padişah karısı ölünce vezirin kızıyla evlenir ve Şah İsmail'in öldürülmesi için çabalar. Lokman Hoca Şah İsmail'e gerçeği anlatır. Şah İsmail ile Arap Üzengi cenk ederler. Şah İsmail Arap'ın başını kesmek için veziri çağırır. Kara vezirin ağzı kulaklarına varır. Kılıcına dayanarak kaleden inip meydan yerine gelir; baş kesip kale yapacaktır. Kılıcına davranır ama, Şah İsmail'in

[300] Fikret Türkmen, a.g.e., s.193.
[301] Âşık Kemal, a.g.e., s.119-120.
[302] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.33, 36, 67, 80.

Arap Üzengi'nin göğsünün üzerinden kalkmasıyla Arap Üzengi'nin yerinden doğrulması ve kılıcını çekip vezirin başını uçurması bir olur. Herkes şaşkınlık içinde iken Şah İsmail yüzünden nikabı çekip atar ve bütün meydan onu tanır. Padişah oğlunun suçsuz olduğunu anlar. Lokman Hoca da Kara vezirin kötülüklerini anlatır. Padişah da tacını tahtını Şah İsmail'e bırakır. Bu olaydan sonra vezirin kızını kimse ortalarda göremez. Şah İsmail tahta geçince Lokman Hoca'yı kendisine vezir yapar.

Yazılı varyantlardan MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te Şah İsmail tahta geçtikten sonra babasının yaptıklarını unutup onu affeder, mezarını bir türbe içine aldırır. Namına ithafen üç gün mevlit okutur. Çünkü o, kötülüğe karşı iyilik yapmanın en büyük fazilet olduğunu bilir. Şah İsmail kötülüğü cezalandırdığı gibi iyiliği de karşılıksız bırakmaz. SM1, SM2, SM3, SM4'te tahta oturduktan sonra gözlerini iyileştiren çiftçiyi sarayında alıkoyar.

Yazılı ve sözlü varyantlarda Şah İsmail babasını kendisi öldürmez; onu Arap Üzengi'ye öldürtür. Şah İsmail, babasının kendisine yapmak istediği kötülüğü babasına yapamaz. *Tahmasp*'ın *Azerbaycan Halk Dastanları* adlı kitabında Arap Üzengi, padişahın gönderdiği pehlivanlarla vuruşup kızları korur. Sonuçta varyantların çoğunda padişahı öldürür. Şamahı varyantında ise padişahın Şah İsmail'e yaptığı gibi gözlerini çıkarır.[303]

Kötülüğün cezalandırılması motifi *Tahir ile Zühre* hikâyesinde varyantlara göre farklılık göstermesine karşın sonuçta hepsinde entrikacının ölümüyle son bulur.[304] *Kerem ile Aslı*'da Kerem'in ve Aslı'nın ölümlerine neden olan Keşiş'i Kerem'in arkadaşı Sofu öldürür.[305] *Arzu ile Kamber* hikâyesinde, Arzu ile Kamber'in kavuşmalarına engel olan Arzu'nun annesi, her ikisinin öldüğünü görünce boğazını sıkarak kendisini öldürür. Onlara kötülük ettiği için kendi kendini cezalandırmış olur.[306] *Emrah ile Selvi* hikâyesinde Emrah'ı öldürtüp Selvi'yi oğluna almak isteyen Kuğu Han, Selvi'nin Emrah'la evlenmesine engel olan kardeşleri Şah Abbas tarafından başları kesilerek cezalandırılırlar.[307] *Elif ile mahmut*'ta Mahmut'u hapsedildiği kaleden Dalgıç, Remmal, Zülfüsiyah ve Zülfüperişan kurtarırlar. Mahmut'un babasının yanına gelirler; Mahmut

[303] M. Hüseyin Tahmasb, a.g.e., s.182.
[304] Fikret Türkmen, a.g.e., s.195.
[305] Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı, s.183-184
[306] Selami Münir , Arzu ile Kamber, s. 62-63.
[307] Âşık Kemal, a.g.e., s.119.

duvarda asılı olan palasını alır. Bir meclis kurulur. Mahmut ile babası mahkeme olurken Zülfüsiyah "Alçaklığın cezası ölümdür!" diyerek öldürür.[308]

Kötülüğün cezalandırılması mesnevilerde de vardır: *Süheyl ü Nevbahar*'da "Nevbahar Tufan şehrinin şahı olarak nakkaşı vezir yapar ve ona:

Viribidi nakkaşa kim sen otur

Olan yarguyı hep yerine getür

der. Kurulan mahkemede Saluk'un boynu vurulur. Cühud bir ağaca bağlanır ve iki yüz kamçı vurulduktan sonra, eline bin kızıl altın verilip 'bir daha kimsenin işine karışmaması, kendisine sığınanları başkalarına teslim etmesi' öğütlenerek salıverilir. Kaytas'ın gönlü alınarak, 'olmayacak iş için ömür geçirmemesi, bundan vazgeçmesi, yoksa sonunun iyi olmayacağı öğütlenir. Sonra Yun şehrinin beğine elçi gönderilip çağırtılır ve öldürülür. Yerine zindancı ödüllendirilerek Yun şehrine beğ yapılır."[309]

4. KIRK GÜN KIRK GECE DÜĞÜN:

Kırk gün kırk gece düğün motifi hikâyenin yazılı varyantlarından Y, TB1, TB2, TB3, M, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, DR, RG, HN, MA'da vardır. MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te Şah İsmail'in tahta geçmesi şerefine kırk gün kırk gece (Formulistik sayı 40: Thompson, Motif-Index, Mot Z 71.5); MK1, MK2, MK3, MK4'te ise yedi gün yedi gece (Formulistik sayı 7: Thompson, Motif-Index, Mot Z 71.12) şenlikler yapılır. Düğün genel olarak TTV19, TTV 173, TTV 254'te kayıtlı bir motiftir.

Bu motif sözlü varyantlardan S1 ve S8'de vardır; S3, S4, S6, S7, S9, S10, S11, S12, S13'te yoktur.

Sevgililerin birbirine kavuşmalarından sonra düğün yapılması motifi, halk hikâyeleri, halk masalları ve mesnevilerde de yer almaktadır: *Tahir ile Zühre*'de Tahir'in sevgilisine kavuştuğu varyantlarda *Hurşit ile Mahmihri*, *Razinihan ile Mahfiruze* hikâyelerinde de bu motifle karşılaşıyoruz: *Tahir ile Zühre*, *Hurşit ile Mahmihri*, *Razinihan ile Mahfiruze*, *Elif ile Mahmut* kırk gün kırk gece süren bir düğün ile evlenirler.[310]

Kırk gün kırk gece düğün motifi masallarımızdan *Dev Baba*, *Kral Padişahının Kızı*, *Kara Tavuk*, *Çember-Tiyar*, *Deli-Gücük*, *Eşek Kafası*, *Altı Kız Babası*, *Ütelek*,

---

[308] Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.78-79.

[309] Cem Dilçin, a.g.e., s.84.

[310] Fikret Türkmen, a.g.e.,s. 193; Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, a.g.e., s.32, 69; Selami Münir, Razinihan ile Mahfiruze, a.g.e., s.44-45.; Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s.80.

Mehmed-Eşkıya, İlik Sultan, Tencerecik, Allah Kerim Padişahın Oğlu Erim,[311] *Billur Köşk ile Elmas Gemi, Helvacı Güzeli, Muradına Eren Dilber, Muradına Ermeyen Dilber, Taşa Kuşu, Zümrüdüanka Kuşu, İğci Baba, Sefa ile Cefa, Ali Cengiz Oyunu,*[312] *Fesliğenci Kız, Yatalak Mehmet, Menekşe Yaprağından İncinen Kızım, Arap Lala, Dülger Kızı, Hüsnü Yusuf Şehzade, Oduncunun Kızı, Sabır Taşı, Yıldırım Padişahı, Altın Toplu Sultan, Bostancı Dede, Hases Paşa,*[313] *Tüylü, Bacı Bacı Can Bacı, Allahın Belası, Tufıl, Üç Nar, Arif Yusuf, Şah Meranın Yüzüğü, Keloğlan, Hayırsız Kız, Elma Ağıcı,*[314] *Hani ya Bacımın Ayağı, Ecel Acayip, Macun, Tüylüce, Şemşırak Taşları, Cinpulat, Muradına Nail Olmayan Dilber*[315] masallarında da vardır.

Süheyl ü Nevbahar'da "Sevgililer birbirine kavuştuktan sonra, şehir donatılır, bütün halk davet edilir ve düğün yapılır. Bu düğün, 'yedi gün yedi gece' sürer."[316]

5. DÜĞÜN EĞLENCESİ:

Düğün eğlencesi motifi yazılı varyantlardan MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MA'da; sözlü varyantlardan da S3, S4, S6, S7, S9, S10, S11, S12, S13'te yoktur.

Yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, M, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1 ST2, DR, RG, HN'de; Sözlü varyantlardan da S8'de düğün eğlencesi ile ilgili bilgi verilmemiştir. Sadece kırk gün kırk gece düğün yapıldığından bahsedilmiştir. MK1, MK2, MK3, MK4'te ise düğün derneğin kurulduğundan, bütün fakirlerin, açların doyurulduğundan bahsedilmektedir.

6. HİKÂYENİN BİTİRİLİŞİNİ İFADE EDEN SÖZ KALIPLARI:

Yazılı varyantlardan Y, TB1, TB2, TB3, M'de hikâyenin bitişi dua şeklindedir. Şah İsmail tahta oturduktan birkaç gün sonra kırk gün kırk gece düğün edip bir Cuma gecesi Gülizar ile murat alıp murat verirler. Ertesi Cuma gecesi Gülperi ile murat alıp murat verirler. "Mevla sizlere ve bizlere dünyada murat almayan ademlere ve cennette huri kızları ile mesrur eyleye, amin" diyerek hikâye bitirilir.

TB4 varyantında hikâye "Şah İsmail'in hikâyesi bunda tamam oldu"; ST1, ST2'de "Allahu teala cümlemizi muradımıza nail buyursun, amin"; SM1, SM2, SM3,

---

[311] P. Naili Boratav, Az Gittik Uz Gittik, s. 79, 109, 116, 163, 175, 185, 203, 217, 227, 240, 257, 276.
[312] Tahir Alangu, Billur Köşk Masalları, s.24, 39, 69, 84, 99, 128, 140, 166, 173.
[313] P. Naili Boratav, Zaman Zaman İçinde, s.113, 121, 124, 130, 134, 151, 167, 171, 176, 188, 197, 214.
[314] Umay Günay, a.g.e., s. 299, 337, 384, 425, 430, 460, 475, 495, 501, 508.
[315] Saim Sakaoğlu, a.g.e., s.474, 482, 493, 497, 516, 528, 555.
[316] Cem Dilçin, a.g.e., s.88.

SM4'ke ise sadece "Murada erdiler"; MK1, MK2, MK3, MK4'te "Muratlarına erdiler"; MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te "Çünkü o kötülüğe karşı iyilik yapmanın en büyük fazilet olduğunu biliyordu"; MN'de "Şah İsmail orada Gülizar'ı bulup murat alıp murat veriyorlar"; HN'de "Gülizar olmasaydı: Aşk olmazdı dünyada/ Âşık olan evvela onu görür rüyada!/ Yollarına serpildi dünyanın çiçekleri,/ Neşesinden dönüyor dünya o günden beri!..." RG'de "Şah İsmail üç gül ile murada erdi. Ama fani dünya bu, kime kalmış ki onlara kalsın, bir gün geldi; Gülizar da gitti, Gülperi de gitti, Gülendam [Arap Üzengi] da... Üçü de adı kalanlara karıştı; ancak tek bir gül kaldı dünyada: bülbülün âşık olduğu gül!..." diyerek bitirilmektedir. Yazılı varyantlardan DR, MA, ES'de hikâyenin bitirilişini ifade eden söz kalıpları yoktur.

Sözlü varyantlarda hikâye, S1 varyantı hariç, bütün varyantlarda masalın bitirilişinde kullanılan kalıp ifadelerle bitirilmiştir. S1 varyantı yazma nüshada olduğu gibidir. Hikâye S3'te "Yedi içti muradına geçti"(Masal sonu tekerlemeleri Tip No: 72 B: "Yediler, içtiler[317]); S4'te "Tahta Şah İsmail geçiyor üç kızla ayrı ayrı düğün yapıp muradına eriyor"; S6'da "Yeyip içip muratlarına eriyor"; S7'de "Yeyip içip hoş muradına eriyorlar"; S8'de "Kırk gün kırk gece düğünler, keşkekler yeniliyor. Bende oradan geliyordum, sizlere keşkek getirdim" (Tekerleme Tip No: 72 D: Ben de orada idim[318]); S9'da "Buda burada bitiyor"; S10'da "Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine" (Tekerleme Tip No: 72 A: Onlar ermiş muradına[319]); S11'de "Şah İsmail babasının yerine geçmiş, nice yıllar mutlu yaşamışlar" diyerek hikâye bitirilmiştir. S2 ve S5 varyantları (eksik oldukları için) ile S12, S13 varyantlarında hikâyenin bitirilişini ifade eden söz kalıpları yoktur.

Hurşit ile Mahmihri, Tahir ile Zühre, Emrah ile Selvi hikâyeleri de Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde olduğu gibi hikâyenin bitirilişini ifade eden söz kalıpları ile sonuçlanır. Anlatıcı ya rahmet okuyarak ya da mutluluk dileyerek hikâyeyi bitirir. *Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber* hikâyelerinde, hikâye sevgililerin müşterek mezar taşlarına yazılan şiirle son bulur. *Elif ile Mahmut* hikâyesinde sonunda bir beyit söylenmiştir.[320]

---

[317] P. Naili Boratav, Le "Tekerleme", Contribbution A L'étude Typologique et Stylistique du conte populaire Turc. Cahiers de la société Asiatique:XVIII, Paris, 1963.

[318] Pertev Naili Boratav, a.g.e.

[319] Pertev Naili Boratav, a.g.e.

[320] Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz, a.g.e., s.135; Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre, s. 191; Âşık Kemal, Emrah ile Selvi, s. 120; Muharrem Zeki, Kerem ile Aslı, s. 190-191; Muharrem Zeki, Arzu ile Kamber, s. 63-64; Muharrem Zeki, Elif ile Mahmut, s. 80.

VII. HALK MASALI OLARAK ŞAH İSMAİL HİKÂYESİ:

Şah İsmail Halk Hikâyesi Üzerinde Monografik Bir İnceleme adlı tezimizde, sözlü gelenekten muhtelif zamanlarda tespit edilip yayınlanmış 13 sözlü belgeyi değerlendirdik. Bu varyantlardan, S1 varyantı hariç, geriye kalan 12 varyant halk masalı olarak derlenmiştir. Halk hikâyelerinde yer alan şiirler sözlü gelenekte gittikçe azalmış, hemen hemen yok olmuş, halk hikâyesi masala dönüşmüştür. Tezimizde yer alan 13 varyantı değerlendirdiğimizde S1 varyantının bütünüyle bir halk hikâyesi özelliği taşıdığını tespit ettik. Bunun dışında kalan sözlü varyantlar, yukarıda da belirttiğimiz gibi, halk masalı özelliği taşıdıkları için gerek ihtiva ettiği motifler, gerek şiirler yönünden yazılı varyantlara göre farklıdır. Sözlü varyantlardan S1, S2, S6, S8 dışında kalan varyantlarda şiir bölümleri yoktur. Şiirler yönünden tam olan sözlü varyant S1'dir. S2 varyantındaki şiirler de çok büyük farklılıklar göstermektedir. S6 ile S8 varyantlarında ise şiirlerin sadece küçük bir bölümü tekrar edilmiştir. Diğer sözlü varyantlarda şiirler yoktur. S5 varyantı sözlü varyantlar içinde yarım kalan bir varyanttır.

Şah İsmail, halk hikâyeleri yanında Türk masal geleneğinde de vardır. Kimi zaman masalın adı, kimi zaman da masalın bazı varyantlarında kahramanın adı şeklinde yer alır. Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin kahramanı olan Şah İsmail TTV 186 III, TTV 188 III, TTV 247'de kayıtlı bir motiftir. TTV Tip 186 III'te kahramanın adı Şah İsmail, kızın adı Gülizar'dır. TTV Tip 188 III *Hüsnüyusuf* Masalının bir varyantında kahramanın adı Şah İsmail'dir. Bu iki masalın adları dışında birçok motifi, özellikle başlangıç motifleri, ile TTV Tip 187 *Billur Köşk* masalının başlangıç motifleri de ortaktır.

TTV 247'de kayıtlı olan masalın adı Şah İsmail'dir. Masalın belgeleri: Muğla, Harput, Sivas, Elvan (Ankara), İstanbul, Kars(Arpaçay Söğütlü Köyü)'tır. *Masalın motif dizini* şöyledir:

1. Dervişin verdiği bir elma sayesinde padişahın bir oğlu olur ve atının da bir tayı olur.
2. Üvey annesinin vezirle ilişkisi olduğu için oğlanı ortadan kaldırmak ister.
3. Her üç sefarinde de at oğlanı uyarıp onu ölümden kurtarır.
4. Üvey anne hasta olduğunu söyler ve hastalığına at etinin iyi geleceğini söyleyip atı ortadan kaldırmak ister. Delikanlı atına binip ortadan kaçar.
5. Kahraman birçok engeli (savaşı) aşar (kazanır).

6. Sonunda kendi babasını da öldürür.

IV. Açıklama: Bu masal eski bir halk hikâyesine geri gitmektedir. Ancak bu biçimiyle halk masalı olmuştur.[321] Bu masalın temelini oluşturan 1-3. motifler Bey Böyrek hikâyesinde de vardır.[322] Masalın son kısmı bütün varyantlarında değiştirilmiştir: Kıskanç baba motifi eklenmiştir. Kıskanç, zina işleyen üvey anne motifi de eklenmiştir. Masalın bazı varyantlarında atının yardımıyla Arap Üzengi'yle yaptığı güreşi kazanır.

TTV 214: Caferoğlu IV, 208-218 (Gaziantep) Şahmayıl Masalı: Dervişin verdiği elmayı yemek suretiyle Padişahla karısının bir oğlu olur. Şahmayıl. Padişahın atı da bir tay dünyaya getirir.

Şahmayıl rüyada Abu Güneş'e âşık olur: Babası memleketin etrafına bir duvar ördürürse de Şahmayıl kızla rüyada görüşür. Şahmayıl atıyla duvarın üzerinden atlar ve Karadumanla savaşır ve onu yenip sevgilisine kavuşur ve geri döner. Bunu kıskanç Padişahın (babasını) tuzakları izler:

a) Yemegine zehir koyar.

b) Yoluna çukur kazarlar. Kadının nasihati üzerine ona bir köpek yardım eder.

c) Babasıyla satranç oynar. Gözleri kör edilip bir kuyuya atılır. Köpek kuyudaki kahramana yiyecek taşır. Bir kervan onu kurtarır. Kuşların nasihatiyle gözleri yeniden görür. Kadın hileyle gelinin kırk cariyesini öldürür, sonra onunla mücadele eder. Sevgilisi tanımadan babasının askerleri arasına karışır ve kahramanın babasını öldürmesini sağlar.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde önemli bir yere sahip olan Arap Üzengi de masallarımızda rastladığımız bir motiftir.TTV 239 III ve TTV 247 III'te Arap Üzengi motifiyle karşılaşırız. TTV 239 III'ün iki varyantında kahramanın adı Arabüzengi(a,c)'dir.

---

[321] Bkz. P. N. Boratav-H. V. Fıratlı, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, orada muhtevası verilmiştir.

[322] Bkz. Walter Ruben, 25 Erzahlungen des Damons, s. 208.

VIII. HİKÂYEDE YER ALAN ŞİİRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ:

Halk hikâyelerinde manzum parçalar yani şiirler genellikle duyguların yoğun olduğu zamanlarda söylenir. İlk manzum parçalar, kahramanın rüyasında gördüğü bir Dervişin (Pîr, Hızır, Kırklar) elinden bâde (aşk dolusu) içmesi ile saz çalma yeteneğini kazanması ve bir güzele âşık olmasından sonra ortaya çıkar. Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde, Şah İsmail, Gülizar ile karşılaştığı zaman ilk manzum parçayı söyler. Yani dille söylemeyi telle söylemeye tercih eder.

Şiirler değerlendirilirken Yazma nüshadaki şiirler bugünkü söyleyişe göre ele alındı ve kolaylık olması açısından şiirlere numaralar verildi. Yazılı varyantlardan MA, ES, MN varyantları şiir içermedikleri için değerlendirmeye alınmadılar. Sözlü varyantlardan ise sadece şiir içeren nüshalar değerlendirmeye alındı. Şiirler epizot sırasına göre değerlendirildi ve diğer varyantlarla karşılaştırmaları yapılmadan önce şiirlerin ölçüsü ve kafiyesi üzerinde duruldu. Şah İsmail ile karşısındaki kişinin söylediği şiirler ayrı ayrı şiirler olduğu için kafiye düzeni gösterilirken dörtlükler "/" işareti ile birbirinden ayrıldı. "/" işareti ile ayrılan dörtlükler iki kişinin karşılıklı söyledikleri dörtlükleri temsil etmektedir. Bu esaslara göre Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesindeki şiirlerin değerlendirilmesi şöyledir:

A. ÂŞIK OLMA EPİZOTUNDA YER ALAN ŞİİRLER:

I. ŞİİR

Bu şiir, Şah İsmail'in Gülizar'ı görüp âşık olduğu zaman karşılıklı söyledikleri şiirdir.

Şah İsmail Melil melil bakan dilber
Dutam bir yana ayrılık
Yandı vücudum kül oldu
Ölem bir yana ayrılık

Kız Bilmezdim seni ezeli
Var yiğit git ben seninim
Döküldü bağın gazeli
Var yiğit git ben seninim

Şah İsmail Şah İsmail geldi sana
Güzel adın bildir bana
Beni koyma yana yana
Müşküldür bana ayrılık

Kız Gülizardır senin yarin
Serimde gördüm didarın
V'Allahi budur ikrarım
Var git yiğit ben seninim

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, RG, S1 varyantları ile Cönk'te 8'li; HN'de ise 7'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye şeması HN'de aaba/abab cdcd eede; diğerlerinde ise abab/abab cccb/cccb'dir. TB4 varyantında 1. dörtlüğün 3. dizesi eksiktir.

Dörtlük TB3, TB4'te aynıdır. Birinci dörtlüğün l. dizesindeki *melil* kelimesi TB1, TB2, M, MZ1, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST1, RG'de *melul*; 4. dize TB1, M'de *Ölem divane ayrılık*; MK1, MK2, MK3, MK4'te *Olam divane ayrılık*; MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te 1. dize aynı, diğer dizeler: *Harap etti aşkın beni / Leplerinden bir buse ver / Harap etti aşkın beni*; MZ3'te 1. ve 3. dizeler Yazma ile aynı, 2. ve 4. dizeler: *Düşer mi bana ayrılık*; SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. dize aynı, diğer dizeler: *Oldum divane ben artık / Yandı vücudum ey ülker / Oldum divane ben artık*; ST1, ST2'de 2. ve 4. dizeler: *Düşer mi bana ayrılık*'tır. RG'de 1. dize aynı, diğer dizeler: *Hangi bağın al gülüsün / Yaktın beni kül eyledin / Hangi gülün bülbülüsün*'dür. HN varyantında ilk iki dörtlüğü Gülperi Şah İsmail'e söyler. Birinci dörtlük: *Feryadımı yok duyan, / Sevgilim mi uyuyan? / Annem, babam görecek /Uyan sevgilim uyan!* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de de vardır. 1. dizedeki *melil* kelimesi S1'de *melul*; 4. dizedeki *ölem* kelimesi *olam* şeklindedir. 2. dize: *Dönem bu yana ayrılık*'tır. Dörtlük Cönk'te *Melil melil duran dilberler/ Dur bu yana ayrılık yakdın/ Vücudun kül...../ Ölem divane ayrılık*'tır.

İkinci dörtlük TB1, TB2, TB3, TB4, M, MK1, MK2, MK3, MK4 ve Cönk'te aynıdır. SM1, SM2, SM3, SM4'te 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Bilmezdim ben ezeli*; MZ1,

MZ2, MZ4, MZ5'te: *Seni bilmezdim ezelden / Git yiğidim ben seninim / Kopup geldin yat bir elden / Git yiğidim ben seninim*; MZ3, ST1, ST2'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Bilmezdim ben evvel seni/ Yaktı ateşin bu teni/Bir görüşte yaktı beni*; RG'de *Ben ne gülüm ne de bülbül / Yiğit, yiğit ben seninim / Ne laleyim ne de sümbül / Yiğit, yiğit ben seninim*'dir. HN'de dörtlük: *Gönlüm kuşsuz bir koruydu, / Ağlıyordu inim inim. / Aşkın ona bir taç koydu, / Var git yiğit seninim!* şeklindedir. Bu dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Üçüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, TB4, M, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2'de aynıdır. RG'de 1. 2. 3. dizeler aynı, 4. dize: *Hangi Allahın kulusun*; MZ1'de: *Şah İsmail meftun sana / Adın nedir söyle bana / Kül olayım yana yana / Harap etti aşkın beni*; MZ2, MZ4, MZ5'te 1. dize: *Şah İsmail vurgun sana*'dır. 2. 3. 4. dizeler de MZ1 ile aynıdır. MZ3'te 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Şah İsmail geldi sana/ Güzel adın bildir bana/ Beni koyma yana yana*'dır. HN'de dörtlük: *Şah İsmail seni seven / Gel adını bildir bana! / Güzelliği bildim senden, /Beni koyma yana, yana!* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır. Cönk'te 5. dörtlük olarak geçen bu dörtlük *Şah İsmail kuldur sana/ Gel bir emanet ver bana/ Zülifdir yandın yana/ Döner pervane ayrılık* şeklindedir.

Dördüncü dörtlüğün 1. dizesindeki *yarin* kelimesi RG'de *âyarm*; 2. dizedeki *serimde* kelimesi MK1'de *sırrımda*, RG, MK2, MK3, MK4'te *düşümde*, ST1, ST2, MZ3, SM1, SM2, SM3, SM4'te *rüyamda*; 3. dizedeki *budur* kelimesi ST1, ST2, MZ3'te *sana*; yine aynı dizedeki *ikrarım* kelimesi TB1, TB2, TB4, M'de *iktidarım*, RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te *kararım* olmuştur. Bunun dışında TB1, TB2, TB3, TB4, M, ST1, ST2, MZ3, M, RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te dörtlük aynıdır. SM1'de 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Kurban sana Gülizarın*'dır. HN'de dörtlük: *Gülizardır adım benim / Aşk peşine artık düştüm / Var git yiğit ben seninim, /Vurulsa da bana ölüm!* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır; Cönk'te 6. dörtlüktür.

Şiir yazılı varyantlardan DR'de yoktur. Sözlü varyantlardan da sadece S1'de vardır.

II. ŞİİR

Şah İsmail Gülizarı'ın yanından ayrıldıktan sonra arkadaşlarıyla bulaşacağı çeşmenin yanına gelir ve arkadaşlarına aşağıdaki şiiri söyler:

Şah İsmail: Hey ağalar [hey] gaziler
Görün nelerden ayrıldım
Öptüm ve hem helalleştim
Leb-i sükkerden ayrıldım

Bir gün şad olup güleyim
Yardan intikam alayım
Bir gece mihman olayım
Gülyüzlü yardan ayrıldım

Şah İsmail eder dilek
Beni hasret koyma felek
Selvi boylu huri melek
Ben Gülizar'dan ayrıldım

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, RG, S1 varyantlarında 8'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye şeması Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, S1 varyantlarında: abcb-dddb-eeeb; MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, SM1, SM2, SM3, SM4'te abcb-dddb-eeeb-fffb; MZ5'te ise abab-cccb-dddb-eeeb'dir. Ölçü ve kafiye açısından HN varyantı farklıdır. 7'li hece ölçüsü ile yazılmıştır, kafiye düzeni abab cdcd'dir.

Birinci dörtlük TB3, TB4'te aynıdır. Dörtlükteki *leb-i sükker* tamlaması TB1, TB2, M, MK1, MK2, MK3, MK4, ST2, ST2'de *leb-i şeker* olur. Bu varyantlarda bunun dışında bir değişiklik yoktur. Bu dörtlükteki 2. dize ile 3. dize MK1, MK2, MK3, MK4'te yer değiştirmiştir. SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. 2. dizeler aynıdır. 3. ve 4. dizeler: *Issız kalmış hep ovalar / Görün nelerden ayrıldım*'dır. Dörtlüğün 3. dizesi SM1, SM2, SM3, SM4'te 2. dörtlüğün 1. dizesi; dörtlüğün 4. dizesi de yine 2. dörtlüğün 4. dizesi olmuştur. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te dörtlük: *Hey ağalar hey yoldaşlar / Ah ben nelerden ayrıldım / şahit buna dağlar taşlar / Ben bir şekerden ayrıldım;* MZ3'te 2. 3. dizeler aynı, 1. 4. dizeler: *Hey yiğitler hey ağalar/ Şeker leplerden ayrıldım* şeklindedir. RG'de dörtlük: *Hey ağalar hey yarenler/ Ne avladım ne avlandım/ Yüreğime bir od düştü/ Ateşten nardan*

ayrıldım; HN'de: *Her adım hicran için/ Nihayetsiz bir yoldur / Aşka her kurban için / Yollar deniz, dağ olur* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

İkinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. Dörtlük TB4'te zaman çekimi bakımından farklılık gösterir. 4. dize hariç diğer dizeler: *Birden şad olup gülmedim / Yardan muradım almadım / Bir gece mihman olmadım*'dır. Bu dörtlükteki 2. dize MK1, MK2, MK3, MK4'te *Felekten kamım alayım;* ST1, ST2'de *Yardan arzumu alayım*'dır. SM1, SM2, SM3, SM4'te ikinci dörtlük: *Öptüm ve hem helallaştım / Bütün dağları dolaştım / Gördüm ceylanla ağlaştım / Leb-i şekerden ayrıldım* şeklindedir. Yukarı da belirttiğimiz gibi bu varyanttaki 2. ve 4. dizeler yazmada birinci dörtlükte yer alır. SM1, SM2, SM3, SM4'te diğer varyantlardan farklı olarak II. Şiir 4 dörtlükten oluşur. Bu varyantlardaki üçüncü dörtlük Yazmada ikinci dörtlüktür. Yazmada ikinci, SM1, SM2, SM3, SM4 varyantlarında üçüncü olan dörtlüğün 1. dizesi aynı, diğer dizeler: *Yarimden visalin alayım / Bir gece mihman oldular / Yüzü dilberden ayrıldım* şeklindedir. MZ1, MZ2'de bu dörtlük: *Yaktı beni gözleri / Yüzünde gördüm seheri / Kevserden farksız lepleri / İçtim de serden ayrıldım* şeklindedir. MZ4, MZ5'te *serden* kelimesi *yardan* olmuştur. Bunun dışında kalan bölümü MZ1, MZ2 varyantlarıyla aynıdır. MZ3'te 1. 3. 4. dizeler aynı, 2. dizedeki *intikam* kelimesi *arzumu* olmuştur. HN' dörtlük: *Dün kaygısız yaşarken / Gurbet doldu içime / Susmaz bir saz oldum ben / Rüzgâr ötme, kuş geçme*'dir. RG'de ise 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Bir gün şad olduğum görsem/ Şu felekten kamım alsam/ Bir gececik mihman olsam* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Üçüncü dörtlük MZ3, ST1, ST2'de aynıdır. Dörtlüğün 3. dizesindeki *selvi boylu* TB2, M, RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te *servi boylı* şeklindedir; bu varyantlarda diğer dizeler aynıdır. TB1'de bu dörtlüğün 3. ve 4. dizeleri eksiktir. Dörtlüğün 3. dizesi TB2'de 1. dize, 1. dizesi 2. dize, 2. dizesi 3. dizedir, 4. dize aynıdır. Dörtlüğün 3. dizesi TB3'te 1. dize, 4. dizesi 2. dize, 1. dizesi 3. dize, 2. dizesi ise 4. dizedir. Dörtlüğün 3. dizesi M'de 1. dize, 4. dizesi 2. dize, 1. dizesi 3. dize, 2. dizesi de 4. dizedir. SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. 2. 3. dizeler aynı, 4. dize: *Nurlu ülkerden ayrıldım* şeklindedir. TB4'te bu dörtlük yoktur. MZ1, MZ2'de dörtlük: *Servi boylu bir melektir / Yanakları al çiçektir / Aşkı bana son dilektir / Gümüşten zerden ayrıldım*'dır. *Servi boylu* MZ4'te *servi boylum*, MZ5'te *selvi boylum*; *gümüşten* MZ4, MZ5'te *güneşten* şeklindedir; diğer bölümleri MZ1, MZ2 ile aynıdır. HN varyantında bu dörtlük yoktur, sadece ilk iki dörtlük vardır. Dörtlük

sözlü varyantlardan S1'de de vardır. Dörtlüğün 3. dizesi S1'de 1. dize, 4. dizesi 2. dize, 1. dizesi 3. dize, 2. dizesi 4. dizedir.

Bu Şiir yazılı varyantlardan DR varyantında yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de vardır.

III. ŞİİR

Şah İsmail ile arkadaşları çeşme başında konaklarlar. Şah İsmail'e nereye gideceklerini sorduklarında Şah İsmail aşağıdaki şiiri söyler.

Şah İsmail Kaçırdım ceylanı gine yamanım
Nigahı gösterir nur-ı didarı
Beni gark eyledi aşk deryasına
Derunıma saldı ah ile zarı

Elvan elvan olmuş gördüm yanağı
Desti zer nişandan hatem tırnağı
Elmas cevahirden göğsün[ün] ağı
Açılsın seyredem gül memeleri

Tabip gerek benim halimden bile
Aktı çeşmim yaşı döndü sele
Mevlam imdad eyle Şah İsmail'e
Bir kez gelse görsem bu Gülizar'ı

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ3, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, DR varyantlarıyla Cönk'te 11'li; MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, S1'de 8'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. TB4'te ölçü şiirin ilk dörtlüğünde 11'li, diğer dörtlüklerde karışık (7, 8, 9, 10'lu); M varyantında 10'lu, 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır. Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, S1 varyantlarında kafiye şeması abcb-dddb-eeeb; DR varyantında abab-cccb-dddb'dir.

Birinci dörtlüğün 1. dizesi TB1, TB2'de: *Kaçırdım ceylanı ne yapayım*; 4. dizedeki *zarı* kelimesi TB1, TB2, M, ST1, ST2, MZ3'te *vahı* olur. Birinci dörtlük TB3'te

aynıdır. TB4'te dörtlüğün 2. 3. dizeleri aynı, 1. 4. dizeler: *Kaçırdım ceylanı işim yamandı / Derunıma saldı aşk derya(?)* şeklindedir. MZ3'te dörtlüğün 1. ve 2. dizesi: *Kaçırdım ceylanı gitti çadıra / sebep oldu bana gösterdi mahı* şeklindedir. Dörtlük MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te: *Avcılıktan ben geçtim vaz / Dönmeliyiz artık geri / Derdimden kimse anlamaz/ Dönmeliyiz artık geri* diye şeklindedir. RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te 2. ve 3. dizeler aynı, 1. 4. dizeler: *Kaçırdım ceylanı halim yamandır / Başımdan aldı da akl- ü kararı.* ST1, ST2'de 3. 4. dizeler dörtlükle aynı, 1. 2. dizeler: *Kaçırdım ceylanı gitti çadıra* (Bu dize TB4'le ortaktır) / *Sebep oldu gösterdi nuru didarı*'dır. DR varyantında Şah İsmail derdini öğrenmek isteyen annesine şu dörtlüğü söyler: *Karadağ yolunda bir ceylan gördüm / Av buldum diyorken avlandım anne / Ardından dört nala atımı sürdüm /Kurduğu tuzağa ben kandım anne*'dir. Cönk'te 3. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Ceylanı kaçırdım yetemedim ben/ Nigahını göster nur-ı didarım/ Yüregime saldın ateşi narın* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük yer alır. 4. dizedeki *zarı* kelimesi *vahı* olur.

İkinci dörtlüğün 2. dizesindeki *hatem* kelimesi TB2, TB3, M'te *canım; tırnağı* kelimesi ise TB3'te *tarağı* olur. 3. dizesi TB1'de: *Elmas cevahir göğsünün bağı*'dır. Bu dörtlük TB2, M'de aynıdır. TB4'te bu dörtlüğün 3. dizesi yoktur; diğer dizeler: *Elvan olmuş yanağı / Desti zerdir tırnağı / Açılsın memeleri şeklindedir.* ST1, ST2, MZ3'te 1. dizedeki *elvan elvan* ikilemesi *al al* olur. 2. dize: *Pembe güle benzer güzel tırnağı*'dır 3. ve 4. dizeler aynıdır. Bu dörtlük MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te: *Hayalimdedir hayali / Süzülür huri misali / Ya o açık hali / Dönmeliyiz artık geri*'dir. RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te bu dörtlüğün 1. dizesi aynı, 2. 3. 4. dizeleri: *Bayıldım (*RG'de *yitirdim) bilmezem sol ile sağı / Elmaslı cevahir göksünün bağı / Açılsın seyredem o Gülizarı*'dır. DR varyantında dörtlük: *Beni bir çadıra aldı götürdü / Göynüme bir füsun okunu sürdü / Gözlerim orada bir ahu gördü /Onun gözlerine ben yandım anne* şeklindedir. Dörtlük Cönk'te *Elvan elvan gördüm yarin ayagı/ Zer nişandır desti sarfdır ayagı/ Elmas cevahirden yar gügüs bagı/ Sevgüli.....* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Üçüncü dörtlüğün 3. dizesindeki *mevlam* kelimesi TB1, TB2, M, MK1'de *mevla; çeşmim* kelimesi RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te *gözüm yaşı* olur. Bu varyantlarda bunun dışında değişiklik yoktur. TB3'te bu dörtlük aynıdır. TB4'te: *Tabip gerek halimden bile / Çeşmim yaşı döndi seyle / Mevla imdad eyle Şah İsmail / Bir kez göre ol Gülizar'ı*; MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te: *Kolay gelir derdim dile / Anlıyamaz Lokman bile / Acıyın Şah İsmail'e / Dönmeliyiz artık geri*'dir. ST1, ST2, MZ3'te bu dörtlük ufak tefek farklılıklar

gösterir: *Tabip gerektir ki halimi bile Akıttı gözyaşımı döndü bir sele / Mevlam imdad ede Şah İsmail'e / Bir kez gelse görsem Gülüzarımı*'dır. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır. DR'de dörtlük: *İsmi Gülüzarmış, bir beyin kızı / Görürsen sanırsın sabah yıldızı/ Aşkile gönlüme düştü bir sızı / Bu derde onunçün katlandım anne* 'dir. Cönk'te dörtlüğün 1. 4. dizeler aynı, 2. 3. dizeler: *Agladım göz yaşım döndürdüm sele/Bir de gele göre belgüzarı*'dır.

Bu Şiir yazılı varyantlardan SM1, SM2, SM3, SM4, HN'de yoktur; Sözlü varyantlardan S1'de vardır.

B. KAVUŞMANIN ENGELLENMESİ EPİZOTUNDA YER ALAN ŞİİRLER:

I. ŞİİR

Türkmen Beyinin Gülizar'ı kendisine verdiğini öğrenince Şah İsmail aşağıdaki şiiri söyler.

Şah İsmail Herkes şad olup güldüler
Benim [de] sevdiğim Gülizar Hanım
Herkes sevdiğin ismin verdiler
Benim [de] sevdiğim Gülizar Hanım

Ne ola şad olup ben de güleydim
Muradıma maksuduma ereydim
Bir daha ölmeden yüzün göreydim
Benim [de] sevdiğim Gülizar Hanım

Kaşların benzettim kurulu yaya
Cemalin benzettim gökteki aya
Gece gündüz yalvarırım mevlaya
Benim [de] sevdiğim Gülizar Hanım

Benim [de] sevdiğim Gülizar hası
Rakipler[im] çeksin daima yası
Şah İsmail içti aşkın ziyası[323]

Şiir Y, MK1, MK2, MK3, MK4, RG, HN, S1 varyantlarında 11'li; TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2'te karışık hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, S1 varyantlarında abcb-dddb-eeeb-fffb; MZ3'te abab-cccb-dddb-eeeb; SM1, SM2, SM3, SM4'te abab-xxxb-cccb-dddb; HN'de abab cdcd'dir.

Birinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M, MZ3, ST1, ST2'de aynıdır. TB4'te 1. 2. 4. dizeler aynıdır. 3. dizedeki *verdiler* kelimesi bu varyantta yazılmamış, eksik bırakılmıştır. MK1, MK2, MK3, MK4'te 2. 4. dizeler aynı, 1. 3. dizeler: *Şadolup herkes ergeç güldüler / Sevenler sonunda murad aldılar* olur. SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlüğün 1. 2. 4. dizeleri aynı, 3. dize: *Herkes sevdiğini bildiler*'dir. RG'de dörtlük: *Şadolur âşıklar ergeç gülerler / Benim yarım Gülizardır Gülizar / Sevenler sonunda murat alırlar / Benim sevdiğim Gülizadır Gülizar*'dır. HN'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Bülbül gül sever gülü de Bülbül/ Güzeldir çiçekten, gülden sultanım/ Bir kıştan bahara atladı gönül*'dür. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

İkinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M, MZ3, ST1, ST2'de aynıdır. TB4'te 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Eller [gibi] şad olup ben de güleyim*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4'te aynıdır. SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlüğün 1. 4. dizeleri aynı, 2. 3. dizeler: *Maksuduma muradıma ermedim / Yüzünü ölmeden bir kere göreydim*'dir. RG'de dörtlük: *Umarım şadolup ben de güleyim / Muradıma maksuduma ereyim / Bir dahi ölmeden onu göreyim / Benim yarim Gülizardır Gülizar*'dır. HN'de dörtlük: *Gülizar şahıdır gülün, çiçeğin/ Aşkı var dağlarda taşlarda bile/ Göklerden bıkarak yere inmişsin/ Hediye olarak Şah İsmail'e* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Üçüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, M, MZ3, ST1, ST2, MK1, MK2, MK3, MK4'te aynıdır. 4. dize de TB4'te aynıdır. 1. 2. 3. dizeler: *Kaşlar benzer yaya / Cemalin benzer aya / Daim yalvarırım mevlaya*'dır. ST1, ST2, MZ3'te *mevlaya* kelimesi *Haktealaya* olur. Dörtlük SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. 2. dizelerdeki *benzettim* kelimesi *benzer*, 3. dizedeki

[323] Yazmada bu dörtlük eksiktir.

yalvarırım kelimesi *ağlarım* şeklindedir. *Cemalin* kelimesi RG'de *yüzünü* olur. Bu varyantta 1. 2. 3. dizeler aynı, 4. dize: *Benim yarim Gülizardır Gülizar* şeklindedir. HN varyantında şiir iki dörtlükten oluştuğu için bu dörtlük yer almaz. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Dördüncü dörtlüğün ilk üç dizesi TB3'te aynıdır. TB1, TB2'de 1. 2. dizeler aynı; 3. dizedeki *badesi* kelimesi TB1'de *badesi,* TB2'de *yarı* olur. TB4'te dörtlüğün 1. dizesi yoktur, 2. dize aynıdır. 3. dizedeki *aşkın ziyası* TB4'te *aşk tolısı*; M'de 1. dizedeki *hası* kelimesi *hanımı*, 2. dizedeki *ziyası* kelimesi *tası* olur. ST1, ST2, MZ3'te 1. 2. 3. dizeler: *Sevdiğim Gülizar bana yar imiş / Rakiplerin çektiği ahuzar imiş / Şah İsmail aşkın dolusun içmiş*'tir. MK1, MK2, MK3, MK4'te 1. 2. 3. dizeler: *Sevdiğim güllerin halisi hası / Rakiplerim çeksin isterim yası / Gönülden geçmiyor aşkın yarası*'dır. RG varyantında 1. 3. dizeler MK1 varyantında olduğu gibidir. 2. 4. dizeler: *Rakiplerim varsa çeksinler yası / Benim yarim Gülizardır Gülizar*'dır. SM1, SM2, SM3, SM4'te 2. dize aynı, 1. 3. dizeler: *Benim sevdiğim güzeller hası / Şah İsmail içti aşktan tası*'dır. Dörtlüğün 3. dizesindeki *aşkın ziyası* S1'de *aşk badesi* şeklindedir. Bunun dışında S1'de dörtlüğün ilk üç dizesi aynıdır. Bu dörtlük Yazma nüshada eksiktir. Eksik olan 4. dize TB1, TB2, TB3, TB4, M, ST1, ST2, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, MZ3, S1 varyantlarında *Benim sevdiğim Gülizar Hanım* şeklindedir. HN varyantında şiir iki dörtlükten oluştuğu için bu dörtlük yer almaz. Bu şiir Yazılı varyantlardan MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, DR'de yoktur; sözlü varyantlardan S1'de vardır.

II. ŞİİR

Şah İsmail kırk gün süren uykusundan uyandıktan sonra Gülizar'ın gittiğini öğrenir. Padişah, oğlunun evlenmesi için gülşen bahçesine kızları toplar. Şah İsmail kızları görür ve aşağıdaki şiiri söyler.

Şah İsmail Bölük bölük olmuş huri kızları
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez
Gönül kimi severse güzel odur dünyada
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez

Kimi al giymiş kimi kırmızı
Kimi gül devşirir kimi nergisi
Kimi şeyh islamın vezirin kızı
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez

Kimi al giymiş kimi turuncu
Kiminin ağzında dişleri inci
Kiminin koynunda narı turuncu
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez

Kimi al giyinmiş kimi zibayı
Kiminin dünyada yoktur erbabı
Kiminin koynunda cevahir kabı
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez

Şah İsmail [dersen] yandı tutuştu
Kızlar ile helalleşti görüştü
Gülşen bahçesine velvele düştü
Hiçbirisi Gülizar'a benzemez

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, RG, DR, HN, S1 varyantlarıyla Cönk'te 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, S1'de abcb-dddb-eeeb-fffb-gggb; MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, ST1, ST2, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, HN, DR'de abab-cccb-dddb-eeeb-fffb; RG'de abbb-cccb-dddb-eeeb-fffb'dir.

Birinci dörtlüğün 3. dizesindeki *dünyada* kelimesi TB1, TB2'de *sade* şeklindedir. TB1, TB2, TB3'te dörtlük aynıdır. TB4, M, MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de dörtlüğün 1. 2. 4. dizeleri aynıdır; TB4'te 3. dize: *Gönül kimi sevse güzeldir*; M'de *Gönül kimi severse o da güzel sade*; MK1, MK2, MK3, MK4'de *Servidir boyları ahu gözleri*, RG'de 3. dize 4. dizenin aynen tekrarıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de 1. 2. 4. dizeler aynı, 4. dize: *Yere inmiş göğün hep yıldızları*; MZ3, ST1, ST2'de 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize:

Gönlün sevdiğidir güzel yalnız; SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlüğün 1. 2. 4. dizeleri aynı, 3. dize: *Gönül kimi severse odur güzeli*'dir. DR'de dörtlük *Gönlümün derdine deva bulunmaz / Güllüzar gurbette oldukça baba / Cananım olmazsa bende can olmaz / Şu gönül hasrette oldukça baba*'dır. HN'de dörtlük: *Sağımda solumda bin demet çiçek / Ey gönül yolunda şaşırıp kalma / Gayrıyı var mıdır gözüm görecek / Benzemez birisi Gülizarıma*'dır. Cönk'te *Gülizar* kelimesi *Gülfizar*'dır. 2. 4. dizeler aynı, 1. 3. dizeler: *Bölük bölük olmuş gezerler/gönül sevdiğim varsa güzel odur* şeklindedir. Birinci dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır. S6'da: *Aman bölük bölük olmuş / huri kızları, huri kızları / Yere inmiş göğün hep yıldızları / Hiçbirisi Gülizara benzemez*'dir. 1. 2. 4. dize Yazma ile; 3. dize de MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'le benzerdir.

İkinci *dörtlük* TB1, TB2, TB3, M'de ve Cönk'te aynıdır. TB4, MK1, MK2, MK3, MK4'de dörtlüğün 1. 2. 4. dizeleri aynı, TB4'te 3. dize: *Kimi rical kimi kibar kızı*; MK1, MK2, MK3, MK4'de *Kimi beylerin vezirin kızı*'dır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlüğün 1. 4. dizeleri aynı, 2. 3. dizeler: *Kimi ulların vezirin kızı / Kiminin kalbinde vardır bir sızı*'dır. MZ3, ST1, ST2, RG'de 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Cümlesi* (RG'de kimisi) *beylerin vezirin kızı*'dır. SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlüğün 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Kimi paşaların vezirin kızı*'dır. DR varyantında dörtlük: *Kalbimi ezerken bu derin sızı / Ne bey kızı isterim ne vezir kızı / Kamertayla birlikte alınca hızı / Ardından gideyim gün gece baba*'dır. HN'de dörtlük: *Kimisi bar şahın vezirin kızı / Gönül dünyasının birer yıldızı / Geçerler bırakıp acı bir sızı / Benzemez birisi Gülizarıma* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Üçüncü dörtlüğün 1. 3. 4. dizeleri TB1, TB2'de aynı, TB1'de 2. dize: *Ağzında dişleri manend inci*, TB2'de 2. dize: *Ağzında dişleri inci manendi*'dir. TB3'te dörtlüğün 4. dizesi 1. dize olarak da tekrarlanmış ve dörtlüğün dize sayısı beşe çıkmıştır. TB4'te bu dörtlük aynıdır. M'de 2. dize: *Ağzında dişleri manend inci* (TB1'le ortaktır)'dir. M'de 1. dizedeki *turuncu* kelimesi *kırmızı*, 3. dizedeki *turuncu* kelimesi de *birinci* olur. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlüğün 4. dizesi aynıdır. 1. 2. 3. dizeler: *Kimi yanağında bir ben taşıyor / Kimi on beşini yeni aşıyor / Kimi yirmisini artık (MZ4'te henüz) aşıyor*'dur. MZ3, ST1, ST2'de 4. dize aynı, diğerleri: *Kimisi mor giymiş kimi turuncu / ağzında dişleri bir sıra inci / Koyununda saklamış nar turuncu*'dur. MK1, MK2, MK3, MK4'de dörtlüğün 3. 4. dizeleri aynı, 1. 2. dizeler: *Kimisi beyazdır kimisi zenci / ağzında dişleri sanırsın inci*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Kimi ak giymiş kimi*

turuncu / Ağzında dişler manent inci / Kiminin dar gelmiş çorabı koncu'dur. RG'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Kimisi beyazdır kimisi turuncu / ağzında dişleri inci mi inci / Kiminin koynunda yarı turuncu*'dur. DR varyantında dörtlük: *Kırılmasın babam, anam oğluna / Gitti diye yosma yarin yoluna / Neyleyim yazılmış böyle alnıma / Yol verin gideyim ardınca baba* şeklindedir. HN'de dörtlük: *Kiminin yüzünde var ondan bir renk / Kiminin kaşına olmuş örnek / bir yere toplansa bu kadar ahenk / Yine benzeyemez Gülizarıma*'dır. Cönk'te bu dörtlük yoktur. Üçüncü dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Dördüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, TB4, M'de aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te dörtlüğün 4. dizesi aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Kiminin teni ak kiminin esmer / Kiminin dudağı bir yudum kevser / Kimi melek gibi hemen gülümser*'dir. MZ3, ST1, ST2'de 4. dize aynı, diğerleri: *Kimi atlas giymiş kimisi şalı / Kiminin dünyada yoktur misali / Kiminin boynunda cevahir mali*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de dörtlüğün 4. dizesi aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Kimisi hatırlatır ayı güneşı / Kimisi doldurmuş yeni on beşi / Kiminin dünyada bulunmaz eşi*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlüğün 4. dizesi aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Kimi yeşil giymiş kimi semendi / Kiminin dünyada yoktur memendi / Kiminin saçları gönül kemendi*'dir. HN'de dörtlük: *Gülizar ne onda ne bu güzelde / Onu bilen şifa arar ecelde / Ne kadar kız varsa burda yad elde / Benzemez birisi Gülizarıma*'dır. Dörtlüğün 1. 4. dizesi Cönk'te aynı, 3. 4. dizeler ise: *Kimi gögsü cevahir kablı/ Bu dünyada yoktur anın erbabı*'dır. *Gülizar* ise *Gülfizar*'dır. DR varyantında dörtlük yoktur. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır. S6'da bu dörtlük MZ1, MZ2, MZ4, MZ5 varyantlarıyla aynıdır.

Beşinci dörtlük TB1, TB2, TB3, TB4, M'de aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te dörtlüğün 4. dizesi aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Kimisi açılmış gonca bir güldür / Kimisi karanfil kimi sünbüldür / Yüzlerine bakan artık bir küldür* şeklindedir. MZ3, ST1, ST2'de 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Şah İsmail ateşe yandı tutuştu*'dur. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Kiminin dudağı kırmızı kiraz / Kiminin işidir naz ile niyaz / kiminin cihanda misli bulunmaz*'dır. MK1, MK2. MK3. MK4, RG'de bu dörtlük yedinci dörtlüktür. SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlüğün 3. 4. dizeleri aynı, 1. 2. dizeler: *Baktı Şah İsmail yandı tutuştu / Helallaştı kızlarla bütün görüştü*'dür. DR ve HN varyantlarında dörtlük yoktur. Cönk'te *velvele* kelimesi *perüşan, Gülizar* kelimesi de *Gülfizar*'dır. 2. 4.

dizeler aynı, 1. 2. dizeler: *Şah İsmail kırklar ile halleşdi/ Gitdi sevdücegi yandı tutuştı* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Bu Şiir MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de altı dörtlüktür. Altıncı dörtlük: *Yol göründü dostlar Şah İsmail'e / Beni hatırlayıp getirin dile / Yarimi değişmem huriler ile / Hiçbirisi Gülizar'a benzemez*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de altıncı dörtlük: *Kimisi al giymiş kimi şarabi / Kiminin dünyada yoktur erbabı / Kimi parlaklıkta cevahir kabı / Hiçbirisi Gülizar'a benzemez*'dir. (Bu dörtlük Yazmadaki dördüncü dörtlüğe benzemektedir.)

Bu Şiir MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de yedi dörtlüktür. Yazmadaki beşinci dörtlük MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de yedinci dörtlüktür.

Sözlü varyantlardan S1'de şiirin tamamı, S6'da birinci ve dördüncü dörtlükler, S8'de de sadece *Kimi al giymiş kimi kırmızı / Hiçbiri benzemez Gülüzarıma* dizeleri yer alır.

III. ŞİİR

Şah İsmail, Gülizar'ı aramak için onun arkasından gider, bu sırada annesine aşağıdaki şiiri söyler.

Şah İsmail Ana sütün helal eyle
Gözlerinden dökme abı
Nail oldum ben bu derde
Asla derdimin yok hesabı

Ne babam derdime ağlar
Bu hasret ciğerim dağlar
Ben giderim anam ağlar
İmdat eyle Hakk cenabı

Kamertay urdum üzengi
Bülbül öter seher vakti
Babam boş koymasın tahtı
Yıkılır tacı mihrabı

Kamertayı saldım yola
Üçler yediler kırklar ile
İmdat eyle Şah İsmail'e
Olayım haki türabı

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, RG, S1 varyantlarıyla Cönk'te 8'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, ST1, ST2, MK1, MK2, MK3, MK4, S1 varyantlarında abab-cccb-dddb-eeeb; SM1, SM2, SM3, SM4'te aaab-cccb-dddb-eeeb; RG'de abcb-dddb-eeeb-fffb'dir. Bu şiir HN varyantında 11'li hece ölçüsüyle yazılmış bir dörtlükten oluşur. Dörtlükte bütün dizeler aynı kafiye ile yazılmıştır.

Birinci dörtlük TB1, TB3, M, MK1, MK2, MK3, MK4'te aynıdır. TB2, TB4'de 1. 2. 3. dörtlükler aynıdır. 3. dizedeki *nail* kelimesi TB4'de *dü-çar* olmuştur. TB2, TB4'de 4. dörtlük: *Derdimin yoktur hesabı*'dır. Dörtlük MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te: *yol göründü bugün bana / Ana sütünü helal et / Koklaşalım kana kana / Ana sütünü helal et*'tir. MZ3, ST1, ST2'de *abı* kelimesi *yaşı, nail* kelimesi *duçar, yok* kelimesi *yoktur* şeklindedir. ST1, ST2'de *asla* kelimesi yoktur. Bunların dışında dörtlük aynıdır. SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. 4. dizeler aynı, 2. 3. dizeler: *Yüreğimi delme böyle / Ne yapayım bana söyle*'dir. RG'de ilk iki dize aynı, son iki dize: *Öyle bir derde düştüm ki / Bu derdin yoktur hesabı*'dır. Cönk'te 1. dize aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Dökme gözlerinden yaşı/ Yütürdim yüzin güneşi/ Yandı cigerimün başı* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

İkinci dörtlük TB1, TB2, TB3, TB4, M, ST1, ST2, MZ3'te aynıdır. Dörtlük MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te: *Ciğerimi bir kor (MZ4, MZ5'te ok) dağlar / Aşacağım nice dağlar / göreceğim ne menbalar (MZ2'de baharlar) / Ana sütünü helal et*'tir. MK1, MK2, MK3, MK4'te dörtlük: *Aklımı almıştı dağlar / Gözüme görünmez bağlar / Ağlar ise anam ağlar / Terk ettim rahatı habı*'dır. SM1, SM2, SM3, SM4'te *bu hasret* kelimesi *hasretliğim* olur. Bunun dışında 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Yeşil çama giymiş dağlar*'dır. RG'de dörtlük: *Aklımı almıştır / Gözüme görünmez bağlar / Ağlar ise anam ağlar / Kaybettim rahatı, habı*'dır. Cönk'te bu dörtlük yoktur; S1'de aynıdır.

Üçüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, TB4, M, ST1, ST2'de aynıdır. Dörtlük MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te: *Beni bekler Kanber Tayım / Hazırlandı okum yayım / Saadetten yokmuş payım / Ana sütünü helal et*'tir. MZ3, ST1, ST2'de *üzengi* kelimesi *rahtı* olmuştur.

Bunun dışında dörtlük aynıdır. MK1, MK2, MK3, MK4'te dörtlük: *Tayıma vurdum üzengi / Güldür bülbülün dengi / Babam bıraksın cengi / İçmişim ben aşk şarabı.* SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlük: *Kamertaya vur kırbacı / Bülbül öter acı acı / Babamın da tahtı tacı / Yıkılmasın o mihrabı*'dır. RG'de ilk dize aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Güldür bülbülün dengi / Babam bıraksın cengi / İçtiğim aşkın şarabı*'dır.

Bu dörtlük Cönk'te ikinci dörtlüktür. Yazmadaki ikinci dize Cönk'te birinci dizedir; dördüncü dörtlük aynıdır. 2. 3. dizeler: *Sedası bagrımı yakdı/ Babam bırakmasın tahtı* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Dördüncü dörtlüğün 2. dizesindeki *ile* kelimesi TB1, TB2, TB3, TB4, MK1, MK2, MK3, MK4'te *bile* olur. Bunun dışında TB1'de değişiklik yoktur. 4. dizedeki *eyle* kelimesi TB2, M, MK1, MK2, MK3, MK4'te *et* şeklindedir. MK1, MK2, MK3, MK4'te 2. dizede *üçler* kelimesi unutulmuştur. Bunların dışında MK1, MK2, MK3, MK4'te dörtlük aynıdır. TB4'de 1. 2. ve 3. dizeler aynı, 4. dize: *Varam bulam Gülizarı* şeklindedir. Dörtlük MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te: *Babam boş koymasın tahtı / Açık olsun her an bahtı / İçime işledi ahtı / Ana sütünü helal et*'tir. MZ3, ST1, ST2'de 4. dizedeki *haki* kelimesi *kapın* olmuştur. 1. 3. ve 4. dizeler aynı, 2. dize: *Kırklar erenler hep bile* şeklindedir. SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. 4. dizeler aynı, 2. 3. dizeler: *üçler beşler hepsi bile / İmdat etsin İsmaile*'dir. Dörtlükteki *eylet, haki* kelimesi RG'de *et, ayak* olarak geçer. Bunun dışında 1. 3. 4. dizeler aynı, 2. dize: *Kırklar yediler bile*'dir. Cönk'te 1. ve 4. dizeler aynı, 2. ve 3. dizeler: *Çagıram Hazret-i Hızırı bile/ Dua edin Şah İsmail'e* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

DR varyantında bu şiir yoktur. HN varyantında şiiri Şah İsmail babasına söyler ve şiir tek dörtlüktür: *Nafile ey benim devletli babam / Zincirle bağlasın yine duramam / Ardından koşuyor inleyen ruhum / Bulmazsam gurbette helak olurum* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de şiir aynıdır.

IV. ŞİİR

Şah İsmail, aşk dolusunu kırkların elinden içtiği çeşmenin başına gelir ve aşağıdaki şiiri söyler.

Şah İsmail Yatmış idim ben de hab-ı gafletten
Derunum aşkla doldu neyleyim
Erenler sırrı bize galiptir
Sevdasın serime saldı neyleyim

Bilmem melek midir bilmem [ki] huri
Arayıp bulmalı ol nazlı yari
Katar katar olmuş yüzünün nuru
Anın şevki aklım aldı neyleyim

Bir haber sorayım halden neyleyim
Gözlerim yaş ile doldu neyleyim

[Şah] İsmail bilir bülbül dilinden
Ayrı düştüm şimdi Gülizarımdan
Bade nuş eyledim kırklar elinden
Yolumuz gurbete [düştü] neyleyim

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, TB4, MZ3, ST1, ST2, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, RG, MZ3, DR, S1 varyantlarında 11'li, MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te 8'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y'de abcb-dddb-xx-eeeb; TB1, TB2, TB3, TB4, M, ST1, ST2, SM1, SM2, SM3, SM4, MZ3, RG, S1'de abcb-dddb-eeeb; MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, DR'de abab-cccb'dir.

Birinci dörtlüğün 1. dizesindeki *gafletten* kelimesi TB1, TB2, TB4'de *gaflette*, M'de *gaflete; galiptir* kelimesi TB1, TB2, TB3, M'te *gaiptir* olur. Bunun dışında TB1, TB2, TB3, TB4, M'de bir değişiklik yoktur. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te dörtlük: *Ne akarsın harıl harıl / Bu derdi sen verdin bana / İster gücen ister darıl / Bu derdi sen verdin bana*'dır. MZ3, ST1, ST2'de *derunum* kelimesi *yüreğim, galiptir* kelimesi *gaiptir* diye geçer. MZ3, ST1, ST2'de 1. dize: *Toplanmıştık bunda arkadaşlarla'* dır. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de dörtlük: *Yatmıştım (RG'de düşmüşüm) ben de hab-ı gaflete / Aşkla kalbim doldu acep neyleyim (MK1, MK2, MK3, MK4'te acep kelimesi yoktur) / Bilmem melek midir, yahut ki huri / Sevdasın başıma saldı neyleyim*'dir. 3. dize Yazmada ikinci dörtlüğün ilk dizesi olmuştur. SM1, SM2, SM3, SM4'te 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Yatmış idim habı gaflete biraz*'dır. DR'de dörtlük: *gönlümün sultanı güzel Gülüzar/ Şimdi sen neredesin; kimbilir nerede?/ Aşkınla önüme açılan yollar/ Kimi biter Hintte, kimi Yemende*'dir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

İkinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. TB4'de dörtlüğün 1. 4. dizeleri aynı, 2. 3. dizeleri: *Arayıp bulamadım nazlı yari / Ay gibi vurur yüzünün nuru*'dur. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te dörtlük: *Burada olmasaydın sen / O tepeyi görmezdim ben / Hürriyetim gitti elden / Bu derdi sen verdin bana*'dır. MZ3, ST1, ST2'de *katar katar* ikilemesi *katmer katme*"dir. Bunun dışında dörtlük aynıdır. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de dörtlük: *Şah İsmail bilir bülbül dilinden / Kaçıp gider işte baba evinden / Âşık olmayanlar (RG'de aşkı çekmeyenler) bilmezler halinden / İçime hasretler doldu neyleyim.* SM1, SM2, SM3, SM4'te diğer dizeler aynı, 3. dize: *Yakar derunumu aşkının narı*'dır. Dörtlük DR'de *Sen hangi yollarda yolcusun bugün/ Tatlı tatlı esen rüzgâra bürün/ Karşıma çıkıp da bir lahza görün/ Söyle hangi yoldan geleyim ben de* şeklindedir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Üçüncü dörtlük Yazmada eksiktir. TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, SM1, SM2, SM3, SM4, RG, DR'de bu dörtlük yoktur. Üçüncü dörtlük olarak Yazmadaki dördüncü dörtlük geçmektedir. Sözlü varyantlardan S1'de bu dizeler yoktur.

Dördüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, TB4'de aynıdır. 2. dizedeki *şimdi* kelimesi M'de eksiktir. Bunun dışında M'de dörtlük aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te bu dörtlük yoktur. MZ3, ST1, ST2'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Şah İsmail anlar kuş dilinden / Vazgeçmez sevdiğinin bir tek kılından / Aşk badesin içti kırklar elinden*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te bu dörtlük üçüncü dörtlük olarak geçer. 1. 3. 4. dizeler aynı, 2. dize: *Ayrı düştüm Gülizarın elinden*'dir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır. Dörtlük RG, MK1, MK2, MK3, MK4, DR'de yoktur.

Şiir HN varyantında yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de şiirin üç dörtlüğü, S6'da bir dörtlüğü vardır. S6'daki dörtlük MZ1, MZ2, MZ4, MZ5 varyantlarında geçen birinci dörtlüktür.

V. ŞİİR

Şah İsmail aşk dolusunu içtiği çeşmenin başından ayrılır, ceylanı kovaladığı yere gelir ve orada aşağıdaki şiiri söyler.

Şah İsmail Ben tazımı bunda saldım ceylana
Yandı [da] vücudum döndü pür-yana
Yayla benim Gülizarım gördün mü

Beni mecnun etti dağa düşürür
Gittiği yolları bilmez şaşırır
Ben neylerim beni dağlara düşürür
Yayla benim Gülizarım gördün mü

Şah İsmail[in] kalbi mecnun gider
Aklını başından [aldı] bir hoş gider
Bu yaylada melil melil gider
Yayla benim Gülizarım gördün mü

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, ST1, ST2, S1 varyantlarında 11'li; SM1, SM2, SM3, SM4'te ilk dörtlük karışık, diğerleri 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MK1, MK2, MK3, MK4, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, ST1, ST2, RG, SM1, SM2, SM3, SM4, S1'de aa(a)b-cccb-dddb'dir.

Birinci dörtlük TB3, TB4'te aynıdır. Dörtlüğün ilk dizesindeki *tazımı* kelimesi TB2, TB4, M'de *yarimi* olur. TB1, TB2, M'de dörtlüğün 3. dizesi: *Yurdu boş kalmış gitmiş bir yana'dır.* 3. dize de 4. dize olur. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de 2. dize aynı, 1. 3. 4. dizeler: *burada rastladım yarim ceylana / Yurdunu terkedip gitmiş bir yana / Yayla Gülizarım nereye gitti*'dir. MZ3'te 1. dizedeki *tazımı* kelimesi *şahini, 2.* dizedeki *vücudum* kelimesi *yüreğim* şeklinde geçer. Bunların dışında MZ3, ST1, ST2'de 1. 2. dizeler aynı 3. dize: *Yurdu boş kalmış gitmiş bir yana*'dır. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de 1. 2. 3. dizeler: *Rasladım burda güzel ceylane / Vücudum yanarak döndü püryane / yurtları boş kalmış olmuş virane.* SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. 3. dizeler: *Ben şahini saldım ceylana / Yurdu boş kalmış gitmiş bir yana*'dır. 2. dize aynıdır. Dörtlükteki 3. dize de 4. dize olur. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlüğün 3. dizesi 4. dize olur. 1. 2. dizeler aynıdır. 3. dize de TB1, TB2, MZ3, ST1, ST2, SM1, SM2, SM, SM4 varyantlarıyla aynıdır.

İkinci dörtlüğün 1. 2. 4. dizeleri TB1'de aynı, 3. dizesi: *Ben bilirim beni yollara düşürür*'dür. Dörtlüğün 1. dizesindeki *etti* kelimesi TB2, M'de *edip,* 3. dize ise: *Bildirmez beni yolları düşürür*'dür. TB3'te 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Beni mecnun etti dağlara düştüm / Gittiği yolları bilmezem şaştım / Ben neylerim nice dağlara düştüm* şeklindedir. Bu dörtlük TB4'te 3 dizedir: *Beni mecnun etti dağlara düştü / Gittiği yolları bilmezem şaştım / Dağlar benim Gülizarım gördün mü* şeklindedir. MZ1, MZ2, MZ4,

MZ5'de ikinci dörtlük: *Beni mecnin edip düşürdü yola / Atımı sürerim sağa ve sola / Çok zaman dinlenmem eylemem mola / Yayla Gülizarım nereye gitti*'dir. MZ3, ST1, ST2'de dörtlüğün 4. dizesi aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Beni mecnun edip dağa düşürdü / Aklımı aldı da yolum şaşırdı / Anası alarak kızın kaçırdı*'dır. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Şah İsmail burda bulmuştu yarı / Nasıl ağlamıştı hep zarı zarı / Şimdi gülü gitti kaldı da harı.* SM1, SM2, SM3, SM4'te 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Beni mecnun edip dağlara saldı / Aklımı fikrimi sevdası aldı / Ruhum uçtu gitti cesedim kaldı*'dır. Sözlü varyantlardan S1'de 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Ben bilirim beni yollara düşürür*'dür.

Üçüncü dörtlüğün 2. dizesi TB1, TB2'de: *Aklı başından bir hoş gider*'dir. Dörtlüğün 1. dizesindeki *mecnun* kelimesi TB1, TB2, M'de *mahzun*, 3. dizedeki *melil melil* ikilemesi de *melul melul* şeklindedir. 3. dizedeki *gider* kelimesi M'de *gezer* olur. TB3'te 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Şah İsmail kalbi mahzun gidiyor / Aklını başından aldı gidiyor / Bu yaylada meyil meyil gidiyor*'dur. TB4'te 4. dize aynıdır.1. 2. 3. dizeler: *Şah İsmail mahzun gidiyor / Aklını başından aldı gidiyor/ Bunda melul melul gidiyor* şeklindedir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlük: *Yar peşinden koşan Şah İsmailim / Onu anıp söyler daima dilim / Yardan başka ben her şeye nailim / Yayla benim Gülizarım nereye gitti*'dir. MZ3, ST1, ST2'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Şah İsmail ağlar kanlı yaş döker / aklı başında değil kalbinde keder / Yarin yaylasında ah eder gezer*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Şah İsmail kalbi mahzun ağlıyor / İşitenler yüreği dağlıyor / Ak dereler melul melul çağlıyor*'dur. Bu dörtlük RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te yoktur. Dörtlükteki *mecnun* kelimesi S1'de *mahzun; melil melil* gider ise *melul melul gezer* şeklindedir. Bunların dışında S1'de dörtlük aynıdır.

Şiir HN, DR varyantlarında yoktur.

VI. ŞİİR

Şah İsmail, yörük çadırlarının olduğu yere gelir, yörük çadırlarını yerinde bulamayınca aşağıdaki şiiri söyler.

Şah İsmail Yükseklerde[n] gelen geçen turnalar
Turna benim Gülizarım gördün mü
Güz geldikte bağlar döker gazeli
Güller benim Gülizarım gördün mü

Bilmem Hind'e gitti yoksa Yemen'e
Aktı çeşmim yaşı döndü ummana
Bir haber sorayım yeşil çimene
Çimen benim Gülizarım gördün mü

Bilmem Mısır'a gitti bilmem Habeş'e
Genç yaşımda beni saldı ateşe
Bir haber sorayım dağ ile taşa
Dağlar benim Gülizarım gördün mü

Şah İsmail bent eylemiş özüne
Bir ot düşmüş yüreğim üzerine
Daha tıfl iken düştüm izine
Yollar benim Gülizarım gördün mü

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG, HN, S1 varyantlarıyla Cönkte 11'li, SM1, SM2, SM3, SM4'te karışık hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M'de abcb-dddb-eeeb-fffb; MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1 SM2, SM3, SM4, S1'de aaab-cccb-dddb-eeeb; RG'de abac-dddc-eeec-fffc; ST1, ST2, MZ3'te abac-ddeb-fffb-gggb; HN'de aabbc-dddc'dir.

Birinci dörtlüğün 2. 3. dizeleri TB1, TB2, M'de: *Benim Gülizarım gördün mü turnalar / Güz geldikte döker gazeli bağlar*'dır. TB3'te dörtlük aynıdır. 1. dizedeki *gelen* kelimesi TB4'te dörtlüğün ilk iki dizesi aynı, diğer dizeleri ise eksiktir. TB1, TB2, TB3, TB4, M'de bu dörtlük üçüncü dörtlüktür. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de birinci dörtlük: *Ölsem unutamam yarimi gene / Ya Hind'e gitmiştir yahut Yemen'e / Bir defa sorayım çayır çimene / Çemen Gülizarım nereye gitti*'dir. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Bilmem Hind'e gitti yoksa Yemen'e / Hoş kokulu sümbüller hem de menekşe / Bir haberin sorayım çayır çimene / Çimen benim Gülizarım gördün mü*'dür. MZ3, ST1, ST2 varyantlarında 1. 4. dizeler şiirde ikinci dörtlüğün 1. 4. dizelerini oluşturur. Bu dörtlük MK1, MK2, MK3, MK4, RG varyantlarında üçüncü dörtlüktür. 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Yükseklerden*

geçip uçan turnalar /Göllerden soğuk su içen turnalar / Diyardan diyara göçen turnalar'dır. SM1, SM2, SM3, SM4'te bu dörtlük üçüncü dörtlüktür. 1. 4. dizeler aynı, 2. 3. dizeler: *Benim başımda bugün ateşler yanar / Güz gelince döker gazeli bağlar*'dır. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de üçüncü dörtlüktür. Sadece 2. dizesi farklıdır. 2. dize: *Benim Gülizarım gördün mü turnalar*'dır.

İkinci dörtlüğün 3. dizesindeki *yeşil* kelimesi TB1, TB2, TB4, M'de *çayır* ; 1. dizedeki *yoksa* kelimesi TB4'te *bilmem*; 2. dizedeki *döndü* kelimesi TB4'te eksiktir. Bunun dışında TB1, TB2, TB3, M'de dörtlük aynıdır. Dörtlük TB4 ve M'de birinci dörtlüktür. Dörtlüğün ikinci dizesi MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de 1. dizedir. 2. 3. 4. dizeler: *Ya Mısıra gitmiştir yahut Habeşe / Bir defa sorayım tepemdeki güneşe / Güneş Gülizarım nereye gitti*'dir. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Bilmem Mısıra gitti bilmem Habeşe / Genç yaşımda saldı beni bu işe / Bir haber sorayım dağa tepeye / Dağlar benim Gülizarım gördün mü*'dür. MZ3, ST1, ST2'de 1. 4. dizeler şiirde bir sonraki dörtlüğün 1. 4. dizeleridir. MK1, MK2, MK3, MK4, RG varyantlarında birinci dörtlüktür. Dörtlükteki *çeşmim, yeşil* kelimeleri *gözüm, çayır* şeklindedir. Bunların dışında dörtlükte bir değişiklik yoktur. SM1, SM2, SM3, SM4'te birinci dörtlüktür. 4. dizedeki *çimen* kelimesi *çayır* olarak geçer. 1. 4. dizeler aynı, 2. 3. dizeler: *Aktı çeşmim yaşı yere çimene / Bir haber sorayım çayırlara yine*'dir. Bu dörtlük sözlü varyantlardan S1'de birinci dörtlüktür.

Üçüncü dörtlük TB1, TB2, TB4, M'de aynıdır. TB3'te bu dörtlüğün 2. dizesi eksik, diğer dizeler buradaki gibidir. TB1, TB2, TB3, TB4, M'de bu dörtlük ikinci dörtlüktür. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de üçüncü dörtlük: *Gece gündüz anam ardımdan ağlar / Ak saçına kara kordele bağlar /Ey beni anamdan ayıran dağlar / Nazlı Gülizarım nereye gitti*'dir. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Seher vakti dağda öter bülbüller / Bağda (MZ3'te dağda) açar çiçekler hem dahi güller / Bilmem Kudüs'e gitti bilmem ne iller / Güller benim Gülizarım gördün mü*'dür. MK1, MK2, MK3, MK4, RG, SM1, SM2, SM3, SM4'te ikinci dörtlüktür. SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlükteki *beni* kelimesi *serimi* olur. Bunun dışında 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Bir haber sordum dağa güneşe*'dir. Yazmada geçen ikinci *bilmem* kelimesi Cönkte *yohsa* şeklindedir. Bunun dışında dörtlük aynıdır. Sözlü varyantlardan S1'de de ikinci dörtlük olarak aynıdır.

Dördüncü dörtlüğün 2. dizesindeki *üzerine* kelimesi TB4'te *yüzüne*; olur. TB4'te 3. dizedeki *daha* kelimesi yoktur. Bunun dışında TB1, TB2, TB3, TB4, M'de diğer dizeler aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te dörtlük: *Şah İsmail yarin ardından gider /*

Dağdan taştan onu hep sual eder / Öğrenemez lakin doğru bir haber / Acep Gülizarım nereye gitti'dir. MZ3, ST1, ST2'de 2. 4. dizeler aynı, 1. 3. dizeler: *Şah İsmail bendeylemiş sözüne / Ben çocukken düştüm onun özüne*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4'te 2. 4. dizeler aynı, 1. 3. dizeler: *Şah İsmail bağlanmıştır sözüne / Düştüm henüz çocuk iken izine*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlük iki dizeden oluşur. 1. dize aynı, 2. dize ise bu dörtlüğün 4. dizesidir. RG'de 2. 4. dizeler aynı, 1. 3. dizeler: *Şah İsmail bağlanmıştır sözüne / Düşmüşüm ben yollarına izine*'dir. Cönkte dörtlüğün 2. dizesi aynı, 1. 3. 4. dizeler: *Şah İsmail bend olmuş sözine/ Çocugum tıflım düştüm izine/ Çaylar benim Gülizarımı gördün mi* şeklindedir.

HN varyantında şiirin tamamı: *Bahar geldi çiçeklendi ovalar / Doldu bir kış hep boş kalan yuvalar / Gitti kuşum boş bırakıp yudunu / Öğreneyim bilmem kimden ben onu / Yollar benim Gülizarım gördün mü?* İkinci dörtlük: *Ben oyum ki ayrı düşmüş kendinden/ Uzun yollar sorma beni sen benden / ekliyorum bir haber yok gidenden / Yollar benimGülizarım gördün mü?*'dür.

Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır. S6'da bu şiirin üç dizesi *"Bilmem Hinde gitti bilmem Yemene / Bir dahi sorayım çayır çimene / Çimen benim Gülizarım gördün mü"* şeklindedir.

Şiir DR varyantında yoktur.

VII. ŞİİR

Şah İsmail, yörük çadırlarının yanından ayrıldıktan sonra düz bir ovaya gelir, burada bir saray görür ve aşağıdaki şiiri söyler.

Şah İsmail Aradım yoktur kapısı
Saray senden yol isterim
Ne yüksek yapmış binasın
Lale yakut ile elmasın

Bulmadım yapan ustasın
Saray senden yol isterim

Yoktur kapısı geçeyim
Kanadım yoktur uçayım
Bir su ver kana kana içeyim
Saray senden yol isterim

Şah İsmail geldi sana
Sendeki olan mihmana
Beni koyma yana yana
Saray senden yol isterim

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, TB4, MMZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, RG, HN, S1 varyantlarıyla Cönkte 8'li hece ölçüsü ile söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, S1'de abcc-cb-dddb-eeeb; TB4'te abab-cc-deeb-fffb; M'de abaa-ab-cccb-dddb; MZ1, MZ4, MK1, MK2, MK3, MK4, RG, MZ5, SM1, SM2, SM3, SM4'te abab-cccb-dddb-eeeb; MZ2, MZ3'te aaab-cccb-dddb-eeeb; aabb-ccdd-ee'dir.

Birinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. TB4'te 1. 2. dizeler aynı, 3. 4. dizeler: *Ne yüksektir binası / Saray senden yol isterim* şeklindedir. Dörtlüğün 2. dizesi MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de aynı, 1. 3. 4. dizeler: *Bir garibim derdim çoktur / Derdimin dermanı yoktur / Saray senden yol isterim*'dir. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Kalenin yüksek yapısı / Sarayın yüce çatısı / Etrafta yoktur kapısı / Saray senden yol isterim*'dir. RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te ilk iki dize aynı, 3. 4. dizeler: *Kimindir acep yapısı / Saray senden yol isterim*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te ilk iki dize aynı, 3. 4. dizeler: *Yok suali yok sorusu / Saray senden yol isterim* şeklindedir. Cönkte dörtlük: *Kandehardan geldim sana/ Sendeki aziz mihmana/ Beni sala yandan yana/ Saray Senden yol isterim*'dir.
Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

İkinci dörtlük Yazmada eksiktir. TB1, TB2, TB3, M'de de aynıdır. Bu iki dize TB4'te *Bulmadım yapan üstadın / Lale yakut ile elmasın* şeklindedir. Birinci dörtlükteki *Lale yakut elmasın dizesi* ile *Saray senden yol isterim* dizesi TB4'te yer değiştirmiştir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de bu dörtlük: *Şah İsmail geldi sana / Bir su içir kana kana / Giderim bilmem ne yana / Saray senden yol isterim*'dir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de ikinci dörtlük olarak geçen dörtlük şiirin dördüncü yani son dörtlüğüdür. Son dörtlükteki 1. ve 4.

dizelerle buradaki dizeler aynıdır. MZ3, ST1, ST2'de 2 dize aynıdır ve son dizedir. 1. 2. 3. dizeler: *Ne yüksek yapmışlar binasın / Çok metin kılmışlar inşasın / Bulmadım aradım yapan ustasın*'dır. MK1, MK2, MK3, MK4'te. 1. 2. dizeler: *Ne yüksek kurmuş binasın / Lale yakutla elmasın* şeklindedir. Dörtlükteki 1. 2. dizeler 3. 4. dizeler olarak geçer. SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. 2. 3. dizeler: *Ne yüksek yapmış binasın / Lâl ve yakut hem elmasın / Görmedim gayri ustasın*'dır. Dörtlüğün 2. dizesi 4. dize olur. RG'de 1. 2. 3. dizeler: *Ne yüksek yapmış binasın / Lâl ü yakutla elmasın / Bir bulsam yapan ustasın*'dır. Son dize bu dörtlüğün 2. dizesidir. Cönkte dörtlük: *Aradım bulamadım kapusın/ Çevirilip hisarın hepüsin/ Lali güherdir yapusın/ Saray senden yol isterim*'dir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Üçüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. 1. dizedeki *geçeyim* kelimesi TB4'te *gidelim*; 3. dizedeki *kana kana* ikilemesi TB4'te *kana*; MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de *tas tas* olmuştur. Bunların dışında dörtlük aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de üçüncü dörtlük yoktur. Şiir iki dörtlükten oluşmuştur. MZ3, ST1, ST2'de 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Bir su ver bana içeyim*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te 2. 4. dizeler aynı, 1. 3. dizeler: *Yoktur kapısı açayım / Yol ver bana bir geçeyim*'dir. Cönkte 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Ne eksik sarayın burcı/ Surlar güzeli genci/ Çekersem egri kılıcı bi'l-lahi*'dir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Dördüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, M, MZ3, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2'de aynıdır. TB4'te 1. 3. 4. dizeler aynı, 2. dize: *Sende ola ki mihman*'dır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dördüncü dörtlük yoktur. Şiir iki dörtlükten oluşmuştur. Şiirin ikinci dörtlüğünün 1. ve 4. dizeleri bu dörtlüğün 1. ve 4. dizeleridir. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de sadece 2. dize farklıdır: *Benzer bir dertli mihmana*'dır. Cönkte 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Şah İsmail kuldur sana/ Gülfizarın buldur bana/ Burcun çıkmuş asmana*'dır.
Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

HN varyantında şiirin tamamı: *Ne kafesi ne cami var/ Ne heybetli bu dıvarlar? / Altından de: yakut derim /Saray senden yol isterim / Nice seller dağlar aştım / Kızılırmak gibi taştım / Ben giderken ileriye / Yollar kaçtı hep geriye / Derdi bitmez İsmailim/ Saray senden yol isterim*'dir.

Şiir DR varyantında yoktur. S1'de ise aynen yer almaktadır.

VIII. ŞİİR

Şah İsmail, kapısı olmayan saraya gelir, burada ağlayarak gergef işleyen bir kız görür ve karşılıklı şu şiiri söylerler:

Şah İsmail Benim derdim var senden beş beter
Söyle Peri nedir derdin bileyim
Gizli dertlerine derman katayım
Söyle Peri derdin nedir bileyim

Peri Sefa geldin otur ömrümün varı
Derdim çoktur sana nice söyleyim
Alem tabip olsa derman bulunmaz
Derdim çoktur sana nice söyleyim

Şah İsmail Ben senin derdini bilsem gerektir
Şimdi bir kılıç sana çalsam gerektir
Söyle Peri nedir derdin bileyim

Peri Felek aman vermez ağrıyor başım
Gözümden akıyor kan ile yaşım
Düşmana gönderdim yedi kardeşim
Derdim budur sana nice söyleyim

Şah İsmail Toğru söyle Peri derdin bileyim
Uğruna bu canı feda kılayım
Hür türlü derdine derman olayım
Söyle Peri nedir derdin bileyim

[Peri] Dinle yiğit benden doğru kelamı
Bilirim seversin hayr u sevabı
Yedi kardeş çeker gönül azabı
Derdim budur sana nice söyleyim

Şah İsmail Hayli demdir yar cemalin görmedim
Girip bahçesine gülün dermedim
Şah İsmailim bir murada ermedim
Söyle Peri nedir derdin bileyim

Peri Ne diyardan geldin canım azrail
Estir bad-ı saba zülfü[mü]n teli
Sana kurban olsun bu Gülperi
Ağam budur derdim sana nice söyleyim

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, M, SM1, SM2, SM3, SM4, MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, DR, S1 varyantlarıyla Cönkte11'li; RG, ST1, ST2, MZ3'te ilk dörtlük 8'li, diğerleri 11'li; MK1, MK2, MK3, MK4'te ilk iki dörtlük 8'li diğerleri 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. TB4 varyantında ilk iki dörtlük 8'li ve 11'li karışık ölçüyle, diğer dizeler 11'li; HN'de ise 14'lü hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, ST1, ST2, SM1, SM2, SM3, SM4, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, S1'de abcb/abcb-dd(d)b/dddb-eeeb/eeeb fffb/fffb; RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te abab/abcb-cccb/dddb-eeeb-fffb-gggb; DR'de abab/abab-abdb/xxxx-eexe; HN'de ise aabb/aabb-ccddee'dir.

Birinci dörtlüğün 3. dizesindeki *derman* kelimesi TB1, TB2, M'de *dertler* şeklindedir. Dörtlük TB3'te aynıdır. TB4'te dörtlük: *Benim derdim senden beter / Söyle peri derdin nedir / Derdine derman olayım / Söyle Peri derdin nedir* şeklindedir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlüğün 1. 4. dizeleri aynı, 2. 3. dizeler: *Neden ağlayarak gergef işlersin / Dilerim ki Mevlam sabırlar versin*'dir. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Benim derdim senden çoktur / Söyle Peri derdin nedir / Gizli dertlerine derman olayım / Söyle Peri dedin nedir*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4 varyantlarında bu bölümde Şah İsmail iki dörtlük söyler: *Neden hep mahzun ağlarsın / Söyle Peri nedir derdin / Görenin yüreğin dağlarsın / söyle Peri nedir derdin / Söyle ey ömrümün varı / Terkettim dari diyarı/ Ağlama hep zarı zarı / Söyle Peri nedir derdin.* SM1, SM2, SM3, SM4'te 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Senden çoktur bugün benim dertlerim*'dir. RG'de dörtlük: *Melul mahzun ne ağlarsın / Söyle Peri nedir derdin / Yüreceğimi dağlarsın / Söyle Peri nedir derdin*'dir. DR varyantında dörtlük: *Güzel kız ne için böyle ağlarsın?/ İçini yakan o derdin ne söyle?/ Ne için ağlar da gönül dağlarsın / Dört duvar içinde yalnızca böyle* şeklindedir. HN'de ilk

dörtlüğü Gülperi söylediği için ikinci dörtlük olarak değerlendirilmiştir. Cönkte 1. dize aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Peri derdin gel söyle bana/ Seni gördüm yarelerim sızladı/ Peri derdin nedir [gel] söyle bana*'dır. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

İkinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. TB4'te dörtlük: *Safa geldin ömrümün varı / Derdim çoktur söyleyemem / Alem tabip olsa derman bulamaz / Derdim çoktur söyleyemem*'dir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlüğün 1. dizesindeki *otur* kelimesi *sen ey* olmuştur. Bunun dışındaki dizeler ise: *Derdim çoktur sana nasıl dökeyim / Ah edip beklerim her an yolları / Derdim çoktur sana nasıl dökeyim*'dir. MZ3, ST1, ST2'de *alem, tabip* kelimeleri *dünya, hekim* şeklindedir. Bunların dışında dörtlük aynıdır. Yazmada 2. 4. dizeler olarak tekrarlanan dize RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te 1. ve 4. dizeler olarak tekrarlanır. 2. 3. dizeler: *Ne akıllı ben ne dahi deliyim / Derdime dermanı kimden bulayım*'dır. SM1, SM2, SM3, SM4'te 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Sefa geldin otur rahat et biraz*'dır. DR'de dörtlük: *İn misin, cin misin ey delikanlı / Bu kervan geçmeyen yerde neylersin?/Beş kardeş sarayıdır adlı sanlı / Kız kardeşleriyim ben de ne dersin?* şeklindedir. HN'de dörtlük: *Binbir kilit içinde kapalıyım ezelden / Bir haber mi getirdin ey genç bana ecelden? / Ölüm bile buraya giremezdi, sen girdin / Hızır mısın, nesin sen, kimden haber getirdin?*'dir ve ilk dörtlüktür. Cönkte dörtlük: *Bilmem nerden geldin canım azrail/ Yigit derdim çokdur nice söyleyim/ Alem tabip olsa bulunmaz ilacı/ Yigit derdim çokdur nice söyleyim*'dir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Üçüncü dörtlüğün 1. dizesindeki *bilsem* kelimesi TB1, TB2, M'de *neylesem*; 2. dizedeki *kılıç* kelimesi TB4'te *tiğ* şeklindedir. TB1, TB2, TB4'te 3. dize: *Hasretini haber alsam gerektir* şeklindedir; 3. dize de 4. dize olmuştur. Bunun dışında bu varyantlarda bir değişiklik yoktur. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de 1. 2. 3. dizeler: *Derdini mutlaka isterim bilmek / Akan gözlerini dilerim silmek / Hakkındır senin de sevmek sevilmek'tir.* Dörtlüğün 3. dizesi bu varyantlarda 4. dize olur. MZ3, ST1, ST2'de 1. 2. 3. dizeler: *Ben senin derdini bilmek isterim / Hasretini haber almak isterim / Derdine derman olmak isterim* şeklindedir. Son dize olarak dörtlüğün 3. dizesi yer alır. Dörtlüğün ilk dizesindeki *senin* kelimesi SM1, SM2, SM3, SM4'te yoktur. Dörtlükteki *şimdi bir kılıç sana çalsam* diye geçen bölüm bu varyantlarda *düşmana kılıç çalsam*'dır. Dörtlükte 3. dize bu varyantlarda *Hasret haberini alsam gerektir*; MK1, MK2, MK3, MK4'te ise *Hasretini haber alsam gerektir* şeklindedir. RG'de 3. dize: *Yoksa kılıcımı çalsam gerektir* şeklindedir. 1. 2. dize aynı, 3. dize de 4. dize olur. DR'de dörtlük:*Ben bir geçiciyim, bir*

ziyan olmaz / Kaçınma, çekinme sen benden öyle /Fakat bir dert oldu yüreğim durmaz / Söyle ne ağlarsın güzel kız böyle'dir. HN'de dörtlük: *Ne Hızırım ne ecel, gurbet atlı bir kuşum / Gülizar göğsümdeyken ben dalmış uyumuşum / Anlat bana derdini, ben dilinden anlarım / Derdin ortağıyım ben, gam yiyen canavarım* şeklindedir ve ikinci dörtlüktür. Cönkte bu dörtlük beşinci dörtlüktür. Dörtlük: *Şah İsmail derdin.....gerekdir/ Hasretligin alsa gerekdir/ Kol salup kılıcı ursam gerekdir/ Yedi derdin kadir gel söyle bana*'dır. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de dörtlükte olmayan 3. dize: *Hasretini haber alsam gerektir* şeklindedir..

Dördüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, TB4, M, RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlüğün 1. dizesi aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Durmadan akıyor kanlı gözyaşım / Düşmanla cenktedir yedi kardeşim / Derdim çoktur sana nasıl dökeyim*'dir. MZ3, ST1, ST2'de dörtlükteki *yedi kardaşım, sekiz kardeşim*; *nice* kelimesi *işte* olur. Bunların dışında dörtlük aynıdır. Dörtlükteki *kan ile* kelimeleri SM1, SM2, SM3, SM4'te *kan mıdır* şeklindedir. Bunun dışında dörtlük aynıdır. DR'de dörtlük: *Kardeşlerim gitti dün bir savaşa / Yedi canlı, devle daha dönmedi /Bir ateş düşerek bu dertli başa / Günler var yanıyor, daha dönmedi*'dir. HN'de dörtlük: *Yüce dağın başını devler sarmış dört yandan / Kaç yıldır cenk oluyor sular içilmez kandan / Nihayet sıra geldi benim kardeşlerime /Onlar dağa giderken inledi dağlar bile / İşte yedi yıl var ki ben böyle inliyorum: / Önümde firkat yolu arkamda bin uçurum* şeklindedir ve üçüncü dörtlüktür. Cönkte 1. 3. dizeler aynı, 2. 4. dizeler: *Aglar bu gözlerim döker kanlı yaşım/ Yigit derdim çokdur nice söyleyim*'dir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Beşinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M, RG, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4'te aynıdır. 2. dizedeki *kılayım* kelimesi TB4'te *etdim* olur. Bunun dışında dörtlük TB4'te aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Derdini bileyim saklama canım / Ugrunda dökülsün kırmızı kanım / Ben de senin gibi ağlayanım*'dır. MZ3, ST1, ST2'de dörtlükteki *bu canı* kelime grubu *canımı* şeklinde geçer. 1. 2. ve 4. dizeler aynı, 3. dize: *Bütün dertlerine derman olayım*'dır. DR'de dörtlük: *Üzülme güzel kız.. Ben de giderim / Elbet o ifriti ben alt ederim / Kardeşlerini ben yanıma alıp/ Görürsün güzel kız nasıl dönerim*'dir. HN ve Cönk'te dörtlük yoktur; sözlü varyantlardan S1'de de aynıdır.

Altıncı dörtlüğün 1. dizesindeki *kelamı* kelimesi TB1, TB2, TB4, M, MZ3, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2'de *cevabı*, 2. dizedeki *hayr u sevabı*

ise TB1, TB3, TB4,'te *hayır sevabı,* MZ3, MK1,MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2'de *hayrı sevabı*; 3. dizedeki *yedi kardeş* MZ3, ST1, ST2'de *kız kardaşın* , 4. dizedeki *nice* kelimesi de MZ3, ST1, ST2'de *işte,* SM1, SM2, SM3, SM4'te *nasıl* şeklindedir. TB3'te dörtlükteki *çeker* kelimesi, SM1, SM2, SM3, SM4'te de *benden* kelimesi unutulmuştur. Bunların dışında bir değişiklik yoktur, dörtlük aynıdır. TB4'te dörtlüğün 2. ve 3. dizeleri yer değiştirmiştir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de altıncı dörtlük: *Beklediğim yiğit erlerin eri / O da sensin çekilme geri/ Kucak açtı sana işte Gülperi / Derdim budur daha nasıl dökeyim*'dir. RG'de dörtlük: *Dinle yiğit benden doğru cevabı / Kardeşlerim çeker gönül azabı / Yiğit sever isen hayır, sevabı / Onlardan bir haber getir bileyim*'dir. DR, HN ve Cönk'te dörtlük yoktur. Dörtlükteki *kelamı* kelimesi S1'de *cevabı* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır.

Yedinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M, MZ3, ST1, ST2'de aynıdır. TB4'te bu dörtlük üç dize olarak geçer. 1. dize aynı, diğer dizeler: *Bahçesinden gülünü dermedim / Şah İsmail murada ermedim*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4'te ilk iki dize aynı, 3. 4. dizeler: *Gülizarla muradıma ermedim / senin derdin nedir söyle bileyim*'dir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te bu dörtlük yoktur. Dörtlüğün ilk dizesindeki *yar* kelimesi SM1, SM2, SM3, SM4'te yoktur. Bunun dışında dörtlük aynıdır. RG'de ilk iki dize aynı, son iki dize: *Perişanım ne dediğim bilmedim / Anladım derdini şimdi ey Peri*'dir. DR, HN varyantlarında dörtlük yoktur. Bu dörtlük Cönkte üçüncü dörtlüktür. Dörtlük: *Şah İsmail eder.....ermedim/ El uzadıp konca gülün dermedim/ .....derdim vardır bilmedim/ Peri derdin nedir gel söyle bana*'dır. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

Sekizinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. TB4'te dörtlük: *Ne diyardan geldin canımın canı / Eser bad-ı saba zülfümün teli / Sana kurban gönül peri / Derdim budur sana söylem*'dir. 3. dizedeki *bu* kelimesi MZ3, ST1, ST2'de *işte* şeklindedir. Dörtlüğün 3. 4. dizeleri aynı, 1. 2. dizeler: *Ne diyardan geldin canımın eri / Kalbimde hazırdır aşkının yeri*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4'te dörtlük: *Herkesin başkadır dünyada hali / Badı saba okşar zülfümün teli / Bir görüşte sana olmuşum deli / Derdim budur sana nice söyleyim*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te son dizedeki *nice* kelimesi eksiktir. Dörtlüğün 3. 4. dizeleri aynı, 1. 2. dizeleri: *Ne diyardan geldin şahım Gülperi / Sarardı gülşenin bütün gülleri*'dir. RG'de dörtlük: *Başka bir âlemde herkesin hali / Eser bâd-ı sabâ reyhan misali / Bir görüşte sana vermişim meyli / Kurban olsun sana gayri Gülperi*'dir. MZ1, MZ2, DR, HN varyantlarında dörtlük yoktur. Cönkte 3. dize aynı, 1. 2. 4. dizeler: *Sefa*

geldin [otur] ömrümün varı/ Niçin durdun yıkdın bu burc[u] hisar[ı]/ Yüzümden..... 'dir. Dörtlük sözlü varyantlardan S1'de aynıdır.

SM1, SM2, SM3, SM4 varyantlarında bu şiir on dörtlüktür.

Dokuzuncu dörtlük: *Sevdiğim Gülüzarım gitti elimden / Seni gördüm burada sevdim gönülden / Söz veririm sana can ile dilden / Söyle Peri derdin nedir bileyim.*

Onuncu dörtlük: *Efendilerim nerdensin bir bülbül müsün / Bahçelerde yetişmiş bir sümbül müsün / Söyle şahım söyle nere gülüsün / Ağam budur derdim sana söyleyim.*

Tahmasb'ın *Azerbaycan Halk Dastanları* adlı kitabında şiirin tamamı şöyledir: *(Şah İsmayıl) Başına döndüğüm Peri,/ Ne var gönlünde, gönlünde?/ Yolunda koyarım seri,/ Ne var gönlünde, gönlünde?.*

(Peri) Eşg oduna alışmaram,/ Herze işe karışmaram,/ Küsülüyüm barışmaram,/ Bu var gönlümde, gönlümde.

(Şah İsmayıl) Yar otaga gedem basa/ Sohbetime kulak asa/ Ağ üzünden bir çift buse/ Bu var gönlümde, gönlümde.

(Peri) Gece ayaz, gündüz bulut/ Mert ol, mertler damenin tut/ Oğlan, bilmemelik unut/ Ne var gönlünde, gönlünde[324].

Sözlü varyantlardan S1'de şiirin tamamı, S6'da bir dörtlüğü vardır: *Söyle Peri, söyle peri / Derdin nedir bileyim / Çaresiz dertlere derman olayım / Nedir çaren ağladığın senin bileyim*'dir.

IX. ŞİİR

Şah İsmail, Gülperi'nin kardeşlerinin savaştığı yere gelir, selam verir, selamını yedi kardeş alır. Bunun üzerine Şah İsmail aşağıdaki şiiri söyler:

Şah İsmail Yüce dağ başında sükun eyledim
Aman Allah aman sen imdat eyle

Yarattın yerde insanı havada kuşu
Hikmet Turna dağında taşı
Mevlam sen kurtar yedi kardeşi
Aman Allah aman sen imdat eyle

[324] Tahmasb, a.g.e., s.194-195.

Karşıda görünür bir bölük ordu
Mevlam mana verdi bu aşk derdi
Gitti Gülizarım boş kaldı yurdu
Aman Allah aman sen imdat eyle

Şah İsmail geldi girdi meydana
Sürem Kamertayı varam düşmana
Çalayım zülfikarım boyansın kana
Aman Allah aman sen imdat eyle

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, MZ3, S1 varyantlarıyla Cönkte 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, M'de ab-cccb-dddb-eeeb; MZ3'te abab-cccb-dddb-eeeb; SM1, SM2, SM3, SM4'te abab-cccb-xb-dddb-eeeb; MK1, MK2, MK3, MK4, S1'de abcb-dddb-eeeb-fffb; Cönkte ab(son kelime okunamamıştır)b-cccb-dddb-eeeb'dir. TB4 varyantında şiirin sadece beş dizesi yer almaktadır. Bu dizeler de abbbb şeklinde kafiyelenmektedir.

Birinci dörtlük Yazmada eksiktir. TB1, TB2, M'de aynıdır. TB3'te *sükun* kelimesi *sükut* olur. Bunun dışında TB3'te dizeler aynıdır. TB4'te 1. dize hariç bu dörtlük yoktur. MZ3, ST1, ST2'de dörtlüğün 2. dizesi 4. dize olur. 1. 2. 3. dizeler: *Yüce dağ başında durdum huzura / Senden beklerim Mevlam sen imdad eyle / Lütfun inayetin bu mücrim kula*'dır. MK1, MK2, MK3, MK4'te 2. dize aynı, 1. dize: *Mevlam sen gel kurtar şu be kardeşi*'dir. Dörtlükteki *sükun* kelimesi SM1, SM2, SM3, SM4'te *sürgün* şeklindedir. 1. 2. dizeler aynı, 3. dize: *Gönlümün gıdasın hüzün eyledim'dir.* 4. dize olarak 2. dize tekrar edilir.

Sözlü varyantlardan S1'de ilk iki dize aynı, son iki dize de bir sonraki dörtlüğün 1. 4. dizeleridir. 3. 4. dizeler: *Yarattın yerde insanı havada kuşu / Aman Allah aman sen imdat eyle*'dir. Cönkte ilk iki dize aynı, 3. 4. dizeler: *Yokdur anam babam...../ Aman mevlam aman sen imdad eyle*'dir.

İkinci dörtlükteki *Turna dağı* TB1, TB2, TB3, M, MZ3, ST1, ST2'de *Tur dağı*; *kardeşi* kelimesi de *karındaşı; Mevlam* kelimesi MZ3, ST1, ST2'de *Yarabbi* şeklindedir. Bunların dışında dörtlük aynıdır. TB4'te bu dörtlük yoktur. MK1, MK2, MK3, MK4'te 4. dize aynı, ilk üç dize: *Yarattın havada şu uçan kuşu / Ayak üstü diktin kâbede taşı /*

Mevlam sen gel kurtar şu beş kardeşi'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te ilk dizedeki *yerde* kelimesi yoktur. 1. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Hikmetindir rabbim dağların taşı*'dır. Cönkte 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Yaradan insanı gökdeki kuşu/ Hükminden tagla taşı/ Ya Rab esirge şol beş kardaşı*'dır. Sözlü varyantlardan S1'de bu dörtlüğün 1. 4. dizeleri bir önceki dörtlüğün son iki dizesini oluşturur.

Üçüncü dörtlükteki *mana* kelimesi TB1, TB2, TB3, M'de *bana, görünür* kelimesi TB2, M'de *görünüp* şeklindedir. Bunların dışında dörtlük aynıdır. TB4'te bu dörtlük yoktur. MZ3, ST1, ST2'de *bölük* kelimesi *büyük* olur. 1. 3. 4. dizeler aynı, 2. dize: *Kalbimde duymadım bir zerre korku*'dur. Dörtlükteki *bölük, bu aşk* kelimeleri MK1, MK2, MK3, MK4'te *güçlü, aşk ile* şeklindedir. Bunların dışında dörtlük aynıdır. SM1, SM2, SM3, SM4'te bu dörtlük eksiktir. İlk iki dize: *Karşıda görnür bir büyük ordu / Aman Allah aman sen imdat eyle*'dir. Cönkte 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Yaradan insanı cümle alemi/ Dillerde söylenir Hakkın kelamı/ Gideyim vereyim Tanrı selamı*'dır. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Dördüncü dörtlükteki *çalayım* kelimesi TB1, TB2, TB3, M'de *çalarım; sürem* kelimesi TB2, M'de *sür* olur. Bunların dışında dörtlük aynıdır. MZ3, ST1, ST2'de 1. 4. dizeler aynı, 2. 3. dizeler: *Sürer Kamertayı salar düşmana / Çalar zülfikarı boyansın kana*'dır. Dörtlükteki *çalayım* kelimesi MK1, MK2, MK3, MK4'te *elimde* şeklindedir. Bunların dışında dörtlük aynıdır. SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Bir kılınçla her yanı boyayım kana*'dır. Cönkte dörtlük: *Şah İsmail gelmiş girer düşmana/ Kişner Kamertayı gör meydana/ Çekeyim zülfikarım boyansın kana*'dır. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Şiirin tamamı TB4 beş dizedir: *Yüce dağın başında sükut eyledim / Sürem Kamertayı girem düşmana / Şah İsmail girdi meydana / Çalam zülfikarı boyansın kana*'dır.

Şiir SM1, SM2, SM3, SM4'te beş dörtlüktür: *Ne büyüktür senin lutfun Allahım / Kuvvet ver bana ey ulu şahım / Düşmanı naram titretsin mahım / Aman Allah aman sen imdat eyle*'dir.

Bu şiir MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, RG, DR, HN varyantlarında yoktur.

Sözlü varyantlardan S6'da şiirin beş dizeden oluşur: *Karşıda görünür bir büyük ordu / Aman Allah aman sen imdat eyle / Vuram Kambertaya girem düşmana / Her tarafı koklayayım kana / Aman allah aman sen imdat eyle*'dir.

X. ŞİİR

Sadece HN varyantında olan, 14'lü hece ölçüsüyle ve aabb-ccdd kafiye şeması ile yazılan bir şiir vardır. Şah İsmail Gülperi'yle nikâhlandıktan sonra Gülizar'ı aramak için tekrar yola çıkmak ister ve Gülperi'ye aşağıdaki şiiri söyler:

Nasıl ah etmeyeyim Gülizardan ayrıldım / Senin gibi bir dilber, civan yardan ayrıldım / Bir padişah bir diken olamadı yolumda / Hendek gibidir çıksa karşıma uçurum da! / Gönül öyle bir kuş ki yeryüzünü görmemiş / Dünya döneliberi esir bir gün sürmemiş / Git yolumdan ey Peri bırak beni uçayım / Artık Gülizarıma kanadımı açayım.

XI. ŞİİR

Şah İsmail , Arap Üzengi'nin sarayına gelir. Aşağıdaki şiir Arap Üzengi ile Şah İsmail'in karşılıklı söyledikleri şiirdir.

Şah İsmail Kandihardan geldim murat almağa
Aman Arap gel incitme beni
Koyuver gideyim kendi yoluma
Aman Arap gel incitme beni

Arap Seherde [bir] keklik düştü tuzağa
Avını şaşırmış düşü[nü]p gider
Korkusundan dudakları çatlamış
Aldırmış avını âşık var gider

Şah İsmail Neylersin gelenden alırsın bacı
Öldürürüm Arap yoktur ilacı
Yıkarım başına sarayı tacı
Kölen olam Arap incitme beni

Arap Çıkar yüksekten kaya[ya] bakarım
Gelen düşmanları vurur yıkarım
Tuna seli gibi kanlar saçarım
Akan çaylar cuşun verir gider

Şah İsmail Canım Arap düşme benim peşime
Deyme şahin pençe vurmaz leşime
Şimdi nazar eyle tiz savaşıma
Aman Arap gel incitme beni

Arap Çoğundan almışım bunca şikarı
Görürsün kelleden burcu hisarı
Şaşırmış kendini eder niyazı
Buraya gelen bize baş verir gider

Şah İsmail Hezaran kalkanı alam elime
Çağırırım Hızır kırkları bile
Mevlam imdat eyle Şah İsmail'e
Mevlanın aşkına öldürme beni

Arap Çocuksun meydanın değilsin dengi
Korkusundan geçti yüzünün rengi
Hiç sen duymadın mı Arap Üzengi
Buraya gelen bize baş verir gider .

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, RG, DR, HN, S1 varyantlarında 11'li, TB4 ve Cönkte ise karışık olmakla beraber çoğunlukla yine 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ3, S1'de abab/abcb-cccb/dddb-dddb/eeeb-eeeb/fffb; MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, ST1, ST2, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4'te abab/abab-cccb/cccb-dddb/dddb-eeeb/eeeb-fffb/fffb; RG'de abcb/abcb-dddb/dddb-eeeb/eeeb; DR'de abab/abab-abab; Cönkte abcb/abab-dddb/cccb-eeeb/dddb-fffb; HN'de abab/abab-cdcd/cdcd-efef/eeee-ghgh/fffe'dir.

Birinci dörtlük TB1, TB2, TB3, TB4, M, MZ3, ST1, ST2'de aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de birinci dörtlük: *Kandihardan geldim ben bu diyara / Aman Arap aman bozma keyfimi / Kır atı sürdüm nice dağlara / Aman Arap aman bozma keyfimi*'dir. MK1,

MK2, MK3, MK4'te 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *İsterim gideyim kendi yoluma*'dır. Dörtlükteki *gel* kelimesi SM1, SM2, SM3, SM4'te *sakın* olarak geçer. Bunun dışında dörtlük aynıdır. Dörtlükteki *gel, koyuver* kelimeleri RG'de *etme, isterim*'dir. Bunların dışında dörtlük aynıdır. Dörtlükteki *Arap gel* HN'de *Arapzengi*'dir.1. 2. 4. dizeler aynı, 2. dize: *Vaktim yok seninle cenge dalmağa*'dır. DR'de bu dörtlük yoktur. Birinci dörtlüğü Arap Üzengi söyler. Cönkte bu dörtlük ikinci dörtlüktür. 1. dize aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Kandihardan geldim murad almaga/ Canım gel hey incitme beni/ Yollarını gideyim bula/ Canım gel hey incitme*'dir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

İkinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. TB4'te 1. 3. dizeler aynı, 2. 4. dizeler: *Avını şaşırmış düşünür / Yolunu şaşırmış gider*'dir. MZ3, ST1, ST2'de 1. 2. 3. dizeler aynı, 4. dize: *Aklını şaşırmış titreyip gider*'dir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de ikinci dörtlük: *Toy bir yiğit düştü gene tuzağa / Aman Arap diye durmaz yalvarır / Korkusundan kalkamıyor ayağa/ Aman Arap aman diye durmaz yalvarır*'dır. Dörtlükteki *avını* kelimesi RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te *yolunu* diye geçer. İlk iki dize aynı, MK1, MK2, MK3, MK4'te 3. 4. dizeler: *Korkudan şaşırmış ne ettiğini / Kır atı altında eşinip gider*'dir. RG'de 3. 4. dize: *Korkuyor da yine çıkmış bu dağa / Kır atı altında eşinip gider'dir.* Dörtlükteki *âşık var gider* sözleri SM1, SM2, SM3, SM4'te *âşıktır gider*'dir. Bunların dışında 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Korkudan dudağı batmış al kana*'dır. DR'de dörtlük ilk dörtlük: *Arap Üzenginin zorlu ağına / Yine bir av düşmüş sallanıp gider / Ey yolcu geçilmez arslan dağına / Her gelen baş verir, kan döker geçer* şeklindedir ve ilk dörtlüktür. HN'de 1. dize aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Korkudan zavallı şaşırmış kalmış/ Avını kaçırtmış avcı uzağa / Şimdi bir ceylançin hayale dalmış*'tır. Cönkte bu dörtlük birinci dörtlük olarak geçer. 3. dize aynı, 1. 2. 4. dizeler: *Seherden keklik düşti turuma/ Avcı şaşırmış çuş verir gider/ Çok yigitler gelir baş verir gider'dir.* Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Üçüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. Dörtlükteki *incitme* kelimesi *öldürme* olur. TB4'te 1. 3. 4. dizeler aynı, 2. dizeler: *Öldürem seni yoktur ilacı* şeklindedir. MZ3, ST1, ST2'de 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Gelenden gidenden alırsın bacı*'dır. MZ1, MZ2, MZ4'de üçüncü dörtlük: *Kendi sıfatını söyleme bana / Korkak kimmiş öğren çık da meydana / Bir haykırmam dehşet saçar her yana / Aman Arap aman bozma keyfimi*'dir. MZ5'te MZ1, MZ2, MZ4'te yer alan şiirin 1. ve 3. dizeleri yoktur; şiir eksiktir. MK1, MK2, MK3, MK4'te ilk üç dize aynı, son dize: *Aklın varsa eğer incitme*

beni'dir. Dörtlükte 2. dizedeki *Arap,* 2. dizedeki *olam* kelimesi SM1, SM2, SM3, SM4'te *seni* ve *olayım* şeklindedir. Bunların dışında dörtlük aynıdır. RG'de 1. 3. dize aynı, 2. 4. dizeler: *Açtığın yaranın yoktur ilacı / Aklın varsa eğer incitme beni'dir.* DR'de dörtlük:*Yüreğim bir hasret oduyla yanar / Arap çekilkarşımda dikilip durma / Daha çok gidecek bitmez yolum var / Bu dertli yolcuya gel karşı koyma* şeklinde geçer ve DR varyantında ikinci dörtlüktür. HN'de dörtlük: *Zannetme elinde kıvranacağım / İçimde ateşli fırtınalar var / Belamdan çekilir binbir canavar / Kimsenin olamaz bu gençlik çağım* şeklindedir. Cönkte altıncı dörtlük olarak geçer: *Ben bilirim çokdan alursın bacı/ ...ister yıkam ben nakş burcı/ Öldüreyim Arap gel hey incitme beni.* Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Dördüncü dörtlükteki *çuşun* kelimesi TB1'de *cuş; çaylar* kelimesi TB2'de *canlar* olur. TB3'te *kayaya* kelimesi *aya*'dır. Bunların dışında TB1, TB2 TB3'te dörtlük olmasına rağmen TB4'te yer almaz.. M'de ilk üç dize aynı, 4. dize: *Akan canlar hoş verir gider* şeklindedir. MZ3, ST1, ST2'de 2. 3. dizeler aynı, 1. 4. dizeler: *Çıkarım kayaya yüksek bakarım / Kurtulan olursa baç verir gider*'dir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dördüncü dörtlük: *Şu kayaya çıkıp yola bakarım / Aman vermem nice canlar yakarım / Ölüm seli gibi çağlar akarım / Aman Arap aman diye durmaz yalvarır'dır.* Dörtlükteki *yükseklerden kayaya* kelimeleri MK1, MK2, MK3, MK4'te *yükseklere, kayaya* şeklindedir. Bunların dışında ilk iki dize aynıdır. 3. 4. dizeler: *Tuna seli gibi coşar akarım/ Buraya gelenler şaşırıp gider*'dir. Dörtlükteki *yüksekten kayaya* kelimeleri SM1, SM2, SM3, SM4'te *yükseklere yere* olur. Bunun dışında ilk iki dize aynı, 3. 4. dizeler: *Tuna seli şimşek açarım / Akan çaylar gibi kan akar gider*'dir. RG'de dörtlük: *Çıkar yükseklere yere bakarım / Gelen düşmanları bir bir yakarım / Bahar seli gibi coşar akarım / Gelenler buraya şaşırır gider*'dir. DR'de dörtlük: *Hem kafa tutuyor hem yalvarıyor / Sorsam o da bilmez maksadı nedir / Hey yolcu baksana Arap ne diyor / Buradan her geçen bana baş verir* şeklindedir ve DR varyantında üçüncü dörtlüktür. HN'de dörtlük: *Bir kaya gibiyim düşüp üstüne / Seni bir değirmen gibi ezerim / Git beni çağırma yeni düğüne / Bulanmasın kanla yine ellerim* şeklindedir. Bu dörtlük Cönkte üçüncü dörtlüktür: *Pencereden kıya kıya bakarım/ Gelen düşmanımız durup yıkarım/ Tuna çayı [gibi]coşkun akarım/ Döker gözlerden yaş baş verir gider.* Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Beşinci dörtlük TB1, TB3'te aynıdır. *Vurmaz* kelimesi TB2, TB4, M'de *vurma, savaşıma* kelimesi M'de *sadaşma* olur. Bunun dışında dörtlük TB2, TB4, M'de aynıdır.

TB4'te dördüncü dörtlüktür. MZ3, ST1, ST2'de 1. 2. 3. dizeler aynı, 4. dize: *Yalvarırım Arap incitme beni*'dir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de beşinci dörtlük: *Kes artık sesini üstüme gelme /Acı sözlerinle bağrımı delme / gururunu az kır öyle yükselme / Aman Arap aman bozma keyfimi*'dir. RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te beşinci dörtlük Yazmada yedinci dörtlüktür. 1. 3. dizeler aynı, diğer dizeler: *Erenleri tesbih edeyim dile / İstersen kurtulmak incitme beni*'dir. Dörtlükteki *gel* kelimesi SM1, SM2, SM3, SM4'te *sakın* olur. Bunun dışında 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Canım Arap bakma benim yaşıma*'dır. HN'de dörtlük: *Kim ister elini kana bulasın / Arslanın önünde arslanlık etme / Acırım seninçin zahmetlerime / Allahtan bulasın benden bulasın* şeklindedir. Bu dörtlük Cönkte dördüncü dörtlüktür. 2. dize aynı, 1. 3. 4. dizeler: *Bakmaz mısın konagıma cuşuma/ Biraz naz[ar] eyle tez şu işime/ Arap gel hey incitme beni*'dir. DR'de dörtlük yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Altıncı dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. Dörtlükteki *bunca* ve *verir* kelimeleri TB4'te eksiktir; *burcu hisarı* kelimeleri *burç hisarı*'dır. Bunların dışında dörtlük aynıdır. Dörtlükteki *burcu hisarı* MZ3, ST1, ST2'de *bunca hisarı*'dır. MZ3'te 1. 2. dizeler aynı 3. 4. dizeler: *Şaşırma kendini titreme bari / Gelenler buraya baş verir gider*'dir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de altıncı dörtlük: *Bak karşımda nasıl ürperiyorsun / Sanki Azraile can veriyorsun / Erliğini yerlere seriyorsun / Aman Arap aman diye durmaz yalvarır*'dır. RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te altıncı dörtlük Yazmada sekizinci dörtlüktür. 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Adımı unutma, Arabüzengi*'dir. Dörtlükteki *eder niyazı, gelen bize* kelimeleri SM1, SM2, SM3, SM4'te *yalvarır gayrı, gelenler* diye geçer. Bunların dışında dörtlük aynıdır. HN'de dörtlük: *Gençlerden seçilmiş nice avım var / Buraya gelenler baş verir gider /İster insan olsun ister canavar / Buraya gelenler baş verir gider* şeklindedir. DR ve Cönkte bu dörtlük yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Yedinci dörtlük TB1'de aynıdır. TB2, M'de *hezaran* kelimesi *mızrak*, TB2'de *Hızır* kelimesi *Hızırı;* TB3, TB4'te *çağırırım* kelimesi *çağırıp, alam* kelimesi TB4'te *aldım* şeklindedir. Bunların dışında bu varyantlarda dörtlük aynıdır. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Mızrakla kalkanı alsam elime /Kırklar ile Hızır evrat dilime / Mevlam imdat eder Şah İsmaile / Mevlanın aşkına incitme beni*'dir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de yedinci dörtlük: *Yükseklere alçaklardan bakanım / Senin gibi yoktur şöhretim şanım / Akmaya hazırdır daima kanım / Aman Arap aman bozma keyfimi*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4'te beşinci dörtlüktür. Dörtlükteki *hezaran kalkanı, çağırırım Hızır, eyle, Arap öldürme*

kelimeleri SM1, SM2, SM3, SM4'te *çelik kalkanımı, çağırayım Hızırı, incitme* olur. Bunların dışında dörtlük aynıdır. Dörtlüğün 3. dizesi HN'de 4. dize olur. 2. dize aynı, 1. 3. dizeler: *Tahammül sabrını artık tüketti / Sana ne ettiyse bu dilin etti* şeklindedir. RG, DR'de bu dörtlük yoktur. Sözlü varyantlarından S1'de dörtlük aynıdır. Cönkte sekizinci dörtlüktür: *Hezar kalkanı alayım kola/ Çagıram Hazret-i Hızırı bile/ Onlar imdad eyle Şah İsmail'e Arap gel hey incitme beni*'dir.

Sekizinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. TB4'te 1. dize aynıdır. 2. 3. 4. dizeler: *Korkusundan kaçmış rengi /Duymadın mı hiç Arap Üzengi / Buraya gelen baş verir gider* şeklindedir. MZ3, ST1, ST2'de 1. 3. dizeler aynı, 2. 4. dizeler: *Korkudan uçtu bak yüzünün rengi/ Buraya gelenler can verir gider*'dir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de sekizinci dörtlük: *Daha duyar duymaz kulağın cengi / Uçtu gül yüzünün rengi / Çünkü bana derler Arap Özengi / Aman Arap aman diye durmaz yalvarır*'dır. MK1, MK2, MK3, MK4'te altıncı dörtlük olur. Dörtlükteki *korkusundan, hiç sen, gelen bize* kelimeleri SM1, SM2, SM3, SM4'te *korkudan, namımı,gelenler*'dir. Bunların dışında dörtlük aynıdır. HN'de dörtlüğün 1. 2. 4. dizeleri aynı, 3. dize: *Bilmez misin kimdir Arap Üzengi*'dir. RG, DR'de bu dörtlük yoktur. Cönkte yedinci dörtlüktür: *Bilmem şerhoş mudur yohsa.../ Korkusundan gitmiş yüzünden rengi/ Daha duymadın mı Arap Üzengi/ Çok yigitler gelip baş verir gider*'dir.

Tahmasp'ın *Azerbaycan Halk Dastanları* adlı kitabında dörtlük: *Oğlan mey içmisen, yoksa ki, benci?/ Yoksa tanımırsan Arabı-zenci?/ Görürem, saralıp yüzünün rengi,/ Buraya geleler baş verip gider!* Şeklindedir.[325] Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Şiir SM1, SM2, SM3, SM4 varyantlarında on dörtlüktür.

Dokuzuncu Dörtlük:***(Şah İsmail)****İşittim seni pek çok ayyarsın/ Arapsın hem de nöbet savarsın/ Sıkıyı görünce durmaz kaçarsın/ Aman Arap aman incitme beni.*

Onuncu Dörtlük: ***(Arap Üzengi)*** *Sen korktun değil mi çehremden benim / Her zaman titrerler benden düşmanım / Gürzüm pek ağırdır birden ezerim / Buraya gelenler baş verir gider,* şeklindedir.

Sözlü varyantlardan S1'de şiirin tamamı, S8'de ise sadece *"Hey Arapüzengi yorma beni / Gül benzimi soldurma benim"* dizeleri yer alır. S6'da da *"Namın duymadım*

[325] Tahmasb, a.g.e., s.194,

ah Arap Üzengi / At kanattı boyandı dudan (dudağının) rengi / Şu çıbana derler Arap Üzengi" dizeleri yer alır.

XII. ŞİİR

Şah İsmail ile Arap Üzengi, Gülizar'ı kaçırmak için yanına gelirler. Bu sırada Şah İsmail aşağıdaki şiiri söyler:

Şah İsmail Ben de bildim taze gelin olmuşsun
Giymiş kuşanmış al ile geliyor
Girmiş yar bahçesine dermiş de[v]şirmiş
Dostuna belgüzar[326] vermeğe gül ile geliyor

Gülizar Senden ayrılalı bir dem gülmedim
Nişanım sendedir yar safa geldin

Şah İsmail Yeter oldu bu sitemler yetişir
Göz göz oldu kara bağrım tutuşur
Ben sanırdım tuti kamer ötüşür
Sevdiğim bana şirin ile geliyor

Gülizar Yıkılsın bahçelerin neyleyim
Dökülsün ayvalar narı neyleyim
Senden özge gayrı yarı neyleyim
Nişanım sendedir yar safa geldin

Şah İsmail Şah İsmail geldi girdi gülistana
Aktı çeşmim yaşı döndü ummana
Aduların haber verir düşmana
Padişahtır kalkar eylenen gelir

[326] Kelimenin sözlükteki yazımı *"bergüzar"*dır.

Gülizar Safa geldin safa ömrümün varı
Uğruna çekerim ah ile zarı
Sana kurban ola bu Gülizarı
Derdimin dermanı yar sefa geldin

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, RG, MK1, MK2, MK3, MK4, S1 varyantlarıyla Cönkte 11'li hece ölçüsü; MZ3, ST1, ST2, SM1, SM2, SM3, SM4'te ilk dörtlük karışık olmak üzere diğer dörtlükler yine 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ3, RG, ST1, ST2, MK1, MK2, MK3, MK4, S1'de abcb/ab(ab)-dddb/cccb-eeeb/eeeb; MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te abab/abab-cccb/cccb-dddb/dddb-eeeb; SM1, SM2, SM3, SM4'te abab/aaxa-cccb/bbba'dır. TB4 ölçü bakımından karışık (Birinci dörtlük 8'li, ikinci dörtlük ile üçüncü dörtlüğün var olan ilk iki dizesi de 11'li hece ölçüsüyledir.), kafiye şeması açısından da düzensizdir. Ayrıca bu varyant bu şiirle son bulmaktadır. Cönkte de karışık bir kafiye düzeni vardır.

Birinci dörtlükteki *giymiş* kelimesi TB1, M'de *giyinmiş*, *belgüzar* kelimesi TB1'de *bergüzar* olur. Dörtlükteki *belgüzar* kelimesi TB2, M'de eksiktir. Bunların dışında TB1, TB2, M'de dörtlük aynıdır. TB3'te *geliyor* kelimeleri *gelir*, *bahçesine* kelimesi *bağına* şeklindedir. Dörtlüğün 4. dizesi ise: *Dosta bergüzar vermeğe gelir*'dir. Bu dörtlük TB4'te: *Sen de taze gelin oldun / Giyinmiş al ile gelir / Girdim yarin bahçesine / Dostuma bergüzar verdim* şeklindedir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlüğün 1. dizesi aynı, 2. 3. 4. dizeleri: *Giyinip kuşanıp geldin yanıma / Hasret ile yavrum fakat solmuşsun / giyinip kuşanıp geldin yanıma*'dır. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Biliyorum sevgilim yeni gelin olmuştur / Giyinmiş kuşanmış bana âlle geliyor / Girmiş yarin bahçesine çiçekleri devşirmiş / Dostuna vermek için bir gülle geliyor*'dur. MK1, MK2, MK3, MK4'te ilk iki dize aynı, 3. 4. dizeler: *Yarin bahçesine sokulup girmiş / Sırtında bir yeşil şalla gelirsin*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te ilk iki dize aynı, son iki dize: *Dermiş devşirmiş şirin olmuşsun / Koncayı bırakmış güle gitmişsin*'dir. RG'de ilk iki dize aynı, son iki dize: *Bu gülşende aradığın bulmuşsun / Omuzunda bir yeşil şalla gelirsin*'dir. Cönkte dörtlük: *Ben de haber aldım gelin olmuşsun/ giyinmiş kuşanmış elden ne gelir/ girmiş [yar]bakçeşine gülün dermiş/ Dostuna belgüzar vermişsin* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

İkinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. TB4'te dizeler: *Senden ayrıla gülmedim/ Nişanım sendedir sefa geldin* şeklindedir. Dörtlükteki *nişanım* kelimesi MZ3, ST1, ST2'de *yüreğim* olur.TB1, TB2, M, MZ3, ST1, ST2'de 2. 3. dizeler: *Ben meylimi kimselere vermedim / Derdimin dermanı yar safa geldin*'dir. 1. dize aynı, dörtlüğün 2. dizesi de 4. dize olur. MK1, MK2, MK3, MK4'te 1. dize aynıdır. Dörtlükteki 4. dize bu varyantlarda 2. dize olur. 3. 4. dizeler: *Senden başka ben sevgili bilmedim/ Derdimin dermanı yar safa geldin*'dir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de ilk iki dize aynı, 3. dize: *Nihayet verelim bu acı fasla* şeklindedir. 2. dize 4. dize olarak tekrar edilmiştir. SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. dize aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Kalbimin nişanı yar sefa geldin / Ben meylimi kimselere vermedim / Derdimin dermanı yar safa geldin* şeklindedir. RG'de ilk dize aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Nişanım sendedir, sen safa geldin / Senden gayrisine gönül vermedim/ Dermanın sendedir sen sefa geldin* şeklindedir. Cönkte dörtlük: *Bülbülsüz bakçeler bagı neylerim/ Dökülsün ayvalar narı neyleyim/ Sen sag ol efendim malı neylerim/ Nişanım sendedir sen sefa geldin* şeklindedir.

Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük TB1, TB2, M, MZ3 varyantlarındakiyle aynıdır.

Üçüncü dörtlükteki *tuti kamer* kelimesi TB1, TB2, M'de *tuti kameri, şirin* kelimesi TB1, TB2, TB3, M'de *şirin dil* olur. Ayrıca TB2'de 2. dizedeki *kara* kelimesi *kız* olur. Bunların dışında dörtlük aynıdır. TB4'te bu dörtlüğün ilk iki dizesi: *Yeter oldı sitemler yetişir/ Göz göz oldu bağrım tutuşur* şeklinde geçerken 3. 4. dizeler eksiktir.[327] MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de bu dörtlük: *Hasretinle eriyip solacaktım / Bir gün de tutuşup kül olacaktım / Günlerce aşkınla bağrımı yaktım / Giyinip kuşanıp geldin yanıma*'dır. MZ3, ST1, ST2'de *yeter oldu* yerine *acı bana; yanık bağrım* yerine *kara bağrım; tuti kamer* yerine *dudu, kumru; şirin ile* yerine *tatlı dille* kelimeleri kullanılmıştır. Bunların dışında dörtlük aynıdır. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de ilk iki dize aynı, 3. 4. dizeler: *Ben sanırdım tutu kumru ötüşür/ Hey sevgilim tatlı dille gelirsin*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te ilk iki dize aynı, son iki dize: *Ben ağlarım dudu kameri ötüşür / Giyinmiş kuşanmış ile gitmişsin*'dir. Cönkte dörtlük: *Yetişür bana etdügin sitem/ Cigercigim aşk oduna yakdın benim/ Öyle sitem dudu kumru ötüşür/ Dostuna belgüzar gül getürür* şeklindedir. Dörtlükteki *tuti kameri* kelimeleri S1'de *dudu kumru* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır.

[327] TB4 varyantı burada bittiği için bundan sonra değerlendirmeye alınmayacaktır.

Dördüncü dörtlükteki *bahçelerin* kelimesi TB1, TB2, TB3, M'de *bahçeleri;* yine TB2, TB3, M'de *ayvalar* kelimesi *ayvaları* olur. Bunların dışında dörtlük aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlüğün 4. dizesi aynı, 1. 2. 3. dizeleri: *Ben de senin gibi her an ağladım / El kırmızı en karalar bağladım / Hıçkırıklarımla coşup çağladım*'dır. MZ3, ST1, ST2'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Yıkılsın bahçeler kurusun güller / Buruşsun ayvalar narlar dökülsün / Senden gayrı seversem dilim tutulsun*'dur. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Yıkılsın bahçesi gayrı neyleyim*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te 3. dize aynı, 1. 2. 4. dizeler: *Yıkılsın bahçeler Gülüzarı neyleyim / Senden başka Şahım yâri neyleyim / Kalbimin nişanı yâr sefa geldin*'dir. Cönkte dörtlük: *Senden ayrılalı girmişim yasa / Nişanım sendedir sen sefa geldin/ Ben meylimi yad eller[e] vermedim/ Nişanım sendedir sen sefa geldin* şeklindedir. Dörtlükteki *bahçelerin* kelimesi S1'de *bağı bahçesi* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır.

Beşinci dörtlükteki *gülistana* kelimesi TB1, TB2, M'de *gülşene* olur. TB3'te dörtlük aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlük: *Gülüstana geldim kavuştum sana / Kurban olsun canım nazlı canana / Leplerinden içeyim kana kana / Giyinip kuşanıp geldin yanıma*'dır. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Şah İsmail geldi girdi meydana / Aktı gözünün yaşı döndü tufana / Korkarım verirler haber düşmana / Ayrılık zamanı artık geliyor*'dur. MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de dörtlük: *Şah İsmail geldi girdi gülşene / Gönlüm de kavuştu artık eşine / Böyle güzel günler dostlar başına / Başında bir yeşil dalla gelirsin* şeklindedir. SM1, SM2, SM3, SM4'te bu dörtlük yoktur. Cönkte dörtlük: *Şah İsmail dostun dumana/ Dört yanımız döndi kara dumana/ Şimdi adularına gitdi haber/ Baş eder kalkar.....gelir* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Altıncı dörtlük TB1, TB3'te aynıdır. TB2, M'de 1. dizedeki ikinci *safa* kelimesi *ey* şeklindedir. Bunun dışında dörtlük aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlük: *Senindir varlığım kâmilen ey yar / İstediğin gibi kucaklayıp sar / Sensiz yaşayamaz artık Gülizar / Nişanım sendedir yar safa geldin*'dir. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Safalar getirdin ömrümün varı / Senin için çektim ah ile zarı / Bırakıp gider misin bu Gülizarı / Beni kurtaracak yar safa geldin*'dir. RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te 1. 3. 4. dizeler aynı, 2. dize: *Uğruna etmişim al ile zarı*'dır. SM1, SM2, SM3, SM4'te bu dörtlük yoktur. Cönkte dörtlük: *Yigit sensin yigitlerin serveri/ Gözümden akıtdım lebi sükkeri/ Arkadaşım kıra cümle askeri/ Nişanım sendedir sen sefa geldin* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de şiir yedi dörtlüktür. Yedinci dörtlük: (Şah İsmail) *Tanrı mesut etti Şah İsmail'i İşte meydandadır bunun delili / Şükredip analım ismi celili/ Giyinip kuşanıp geldin yanıma*'dır.

Şiir DR, HN varyantlarında yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de şiirin tamamı vardır.

XIII. ŞİİR

Şah İsmail ile Gülizar çeşme başında uyurken Arap Üzengi kendilerini takip eden adamlarla tek başına mücadele eder ve aşağıdaki şiiri söyler.

Arap Yine duman çöktü Hindin yoluna
Uyan hey sevdiğim gör neler oldu
Dört yanımız döndü kara dumana
Uyan hey sevdiğim gör neler oldu

Şimdi haber gitti Hind'e Yemen'e
Anlarda susamış bir avuç kana
Bir tilki neylesin bir aç arslana
Uyan hey sevdiğim gör neler oldu

Şimdi menzil gitti gelir Habeşi
Anlar da ederler bizimle cengi
Dereler doldurdum kan ile leşi
Uyan hey sevdiğim gör neler oldu

Şimdi haber gitti gelir Firengi
Anlar da ederler bizimle cengi
Gör neler işledi Arap Üzengi
Uyan hey sevdiğim gör neler oldu

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, SM1, SM2, SM3, SM4, RG, S1 varyantlarıyla Cönkte 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, M, S1 varyantlarında abab-aaab-cccb-dddb; RG, MK1, MK2, MK3, MK4, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te abab-cccb-

dddb-eeeb; ST1, ST2'de abab-axab-cccb-dddb; SM1, SM2, SM3, SM4'te abab-aaab-xccb; Cönkte abcb-dddb-eeeb-fffb'dir.

Birinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M, SM1, SM2, SM3, SM4'te aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de 2. 4. dizelerdeki *gör* kelimesi *bak* olur. 1. 3. dizeler: *Hindin yolundan bir duman yükseldi / Arkamızdan bir sürü atlı geldi*'dir. Dörtlükteki *kara dumana* kelimeleri MZ3, ST1, ST2'de *kan deryasına* şeklindedir. Bunun dışında dörtlük aynıdır. Dörtlükteki *yine* kelimesi MK1, MK2, MK3, MK4, RG'de *kara* olur. 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Bakın bu yolların sağı soluna'dır.* Cönkte dörtlük: *Gine duman oldı Hindin çölleri/ uyan begim uyan gör neler oldu/ Dört yanımız kara meşe geldi/ Uyan hey begim uyan gör neler oldu* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

İkinci dörtlükteki *bir aç arslan* TB1, TB2, M'de *bir takım arslan*'dır. TB3'te dörtlüğün 3. dizesi eksiktir. Bunların dışında dörtlük bu varyantlarda aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de 4. dize aynı (Sadece *gör* kelimesi *bak* olmuştur), 1. 2. 3. dizeler: *Bir arslan ne yapar birçok kaplana / Cenk meydanını boyadım al kana / Talih gülümsedi yar oldu bana*'dır. 1. dizedeki *Yemene, bir aç arslana* kelimeleri MZ3, ST1, ST2'de *Ummana, karşı aslana* diye geçer. Bunların dışında 1. 3. 4. dizeler aynı, 2. dize: *Ortalığı verirler toza dumana* eklindedir. Dörtlükteki *cengi* kelimesi MZ3'te *savaşı* şeklindedir. Bunun dışında 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Üçü gitti amma gelecek beşi* şeklindedir. MK1, MK2, MK3, MK4'te 1. 4.dizeler aynı, 2. 3. dizeler: *Geldi bir asker ki susamış kana / Bin tilki neylesin bir tek arslana*'dır. Dörtlükteki *Yemene, tilki, bir aç arslana* kelimeleri SM1, SM2, SM3, SM4'te *İrana, arslan, bir sürü cana* şeklindedir. Bunun dışında dörtlük aynıdır. RG'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Meğer haber gitmiş Hind'e Yemen'e / Bir asker geldi ki susamış kana / Velakin ne yapar bir tek arslana* şeklindedir. Cönkte üçüncü dörtlük olarak geçmektedir. 1. dize aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Onlar da benimle susamış kana/ Bin tilki neylesin bir aç arslana/ Uyan begim uyan gör neler oldu* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Üçüncü dörtlük TB1, TB2, TB3'te aynıdır. Dörtlükteki *Habeşi* kelimesi M'de *beşi* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de 4. dize aynı (Sadece *gör* kelimesi *bak* olmuştur), 1. 2. 3. dizeler: *Hükümdara şimdi ulaştı haber/ Çok sürmeden gelir binlerce asker / Naramızla çınlar yerler ve gökler*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4'te 2. 4. dizeler aynı, 1. 3. dizeler: *Şimdi Hindi gitti gelir Firengi / Leşlerle doldurdum nice hendeği*'dir. Dörtlükteki *cengi* kelimesi MZ3, ST1, ST2'de *savaşı* olur. MZ3, ST1, ST2'de

2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *üçi gitti amma gelecek beşi*'dir. Dörtlükteki *menzil* kelimesi SM1, SM2, SM3, SM4'te *tatar* olur. Bunların dışında 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Gör ne işledi Arap Üzengi'dir.* RG'de dörtlük yoktur. Cönkte *Şimdi haber gitdi gelir Habeşi/ Onlar da benimle eyler savaşı/ dereler doldurayım kanla yaşı/ Uyan begim uyan gör neler oldu* şeklindedir ve üçüncü dörtlüktür. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Dördüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, M, MZ3, ST1, ST2'de aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de 4. dize aynı (Sadece *gör* kelimesi *bak* olmuştur), 1. 2. 3. dizeler: *Bayramdan daha çok severim cengi / Yoktur gür naramın cihanda dengi / Kendim kızım adım Arap Özengi*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4'te 3. 4. dizeler aynı, 1. 2. dizeler: *Bu haber gidince sen seyret cengi / Hiç kimse olamaz Arabın dengi*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4, RG'de dörtlük yoktur. Cönkte 1. dize aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Onlarda bizimle kurarlar cengi/ Daha duymamışdır Arap Üzengi/ Uyan begim uyan gör neler oldu* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Şiir DR, HN varyantlarında yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de şiirin tamamı vardır.

XIV. ŞİİR

Babası Şah İsmail'i öldürmek istediği zaman Şah İsmail aşağıdaki şiiri söyler.

Şah İsmail Kurban olam eşiğinin taşına
Zulümdür şah baba öldürme beni
Götür beni validemin yanına
Zulümdür şah baba öldürme beni

Uyma baba uyma düşman sözüne
Evladda babanıñ serfirazıdır
Yiğidin şöhreti iki gözüdür
Zulümdür şah baba öldürme beni

Yeni baştan düştüm ah [u] figana
Hiç adam kıyar mı öz evladına
Yine Şah İsmail çeker bir acı
Baba sensin benim başımın tacı

Keserler mi bağda biten [ağacı]
Zulümdür şah baba öldürme beni

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, RG, HN, S1 varyantlarıyla Cönkte 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, M varyantlarında abcb-xddb-eeff-fb; MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4,SM1, SM2, SM3, SM4, RG, S1'de abab-cccb-ddd(b); MZ3'te abcb-dddb-eeeb; ST1, ST2'de abcb-defb-ggb; Cönkte abcb-ddxb-eeeb-fffb; HN'de aaab-cccb'dir.

Birinci dörtlükteki *eşiğinin* kelimesi TB1, TB2, M'de *eşiğine* olur. Bunun dışında bir değişiklik yoktur. TB3'te dörtlük aynıdır. Dörtlükteki *şah baba* MZ3, ST1, ST2'de *beybaba* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te dörtlük: *Girer mi bir baba evlat kanına / Yazıktır ey baba öldürtme beni / Yakışmaz bu karar senin şanına/ Yazıktır ey baba öldürtme beni*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4'te 1. 4. dize aynı, 2. 3. dizeler: *Kurban olam eğrisine düzüne / Uyma baba uyma düşman sözüne*'dir. MK1, MK2, MK3, MK4'te dörtlüğün 3. dizesi Yazmada ikinci dörtlüğün ilk dizesidir. Dörtlükteki *eşiğinin, götür* kelimeleri SM1, SM2, SM3, SM4'te *eşiğine, bırak* olur. Bunların dışında dörtlük aynıdır. RG'de 2. 4. dörtlükler aynı, 1. 3. dörtlükler: *Gel yorulma yokuşuna düzüne / Uyma baba uyma şeytan sözüne* 'dir. HN'de dörtlüğün 1. dizesi aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Henüz girdim ben yirmi yaşına / Kim acımaz bu kadar gözyaşına / Zulümdür bu kıyma bana şah baba*'dır. Cönkte dörtlük: *Hiç adam kıyar mı öz evladına/ Şefketlü hünkarım öldürme beni/ Hiç adam kıyar mı fidan encamı/ Şefketlü hünkarım öldürme beni* şeklindedir.

Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır. Dörtlükteki *öldürme* kelimesi S4'te *kör etme* şeklindedir. 1. 2. 4. dizeler aynı, 3. dize: *Çevir beni validemin yanına*'dır.

İkinci dörtlüğün 1. 4. dizeleri TB1, TB2, M'de aynı, 2. 3. dizeleri: *Hiç adam kıyar mı öz evladına / Yeni baştan düştüm figana*'dır. TB3'te dörtlüğün 1. dizesi aynı, dörtlüğün 4. dizesi TB3'te 2. dizedir. 3. 4. dizeler ise bir sonraki dörtlüğün ilk iki dizesidir: *Yeni baştan düştüm aha figana / Hiç adam kıyar mı öz evladına*'dır. MZ3, ST1, ST2'de 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Uyma babacığım düşman lafına / Hiç adam kıyar mı öz evladına /Yeni baştan düştüm ahu figana*'dır. Dörtlükteki *şah baba* MZ3, ST1, ST2'de *beybaba* olur. TB1, TB2, M, MZ3, ST1, ST2'de ikinci dörtlüğün 2. 3.dizesi olan bu iki

dize Yazma nüshada üçüncü dörtlüğün ilk iki dizesidir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te dörtlük: *uyma baba uyma düşman lafına / Girme evlat katilleri safına / Bunu kim hoş görür bak etrafına / Yazıktır ey baba öldürtme beni*'dir. Yazma nüshada üçüncü dörtlüğün son iki dizesi ile eksik olan dördüncü dörtlüğün ilk iki dizesi MK1, MK2, MK3, MK4'te bu dörtlüğü oluşturur: *Yine şah İsmail çekmesin acı / Baba sensin benim başımın tacı / Keserler mi bağda biten ağacı / Zulümdür şah baba öldürme beni.* SM1, SM2, SM3, SM4'te 4. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Uyma babam uyma nefsine düşmana / İnsan kıyar mı hiç bir öz evladına / Yeni baştan mevlam düştüm figana*'dır. RG'de dörtlük: *Şu dar-I dünyada oğluna acı / Sensin baba sensin başımın tacı/ Keserler mi bağda biten ağacı / Zulümdür şah baba öldürme beni*'dir. HN'de dörtlük: *Keserler mi bağda biten ağacı / Baba yoktur yaptığının ilacı / İçme baba evlat kanı pek acı / Zulümdür bu kıyma bana şah baba*'dır. S4'te 1. dize bu dörtlükte 2. dize; 2. dize bu dörtlükte 3. dize olur. 3. 4. dizeler: *Gülizar Gülperi Şahın kızıdır / Zulümdür Şah babam kör etme beni*'dir. Cönkte dörtlük: *Uçup cevlan gönül kuşudur/ Dört yanına.....kul işidir/ Adama eziyyet etmek şah işi midir/ Şefketlü hünkarım öldürme beni*'dir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlüğün 1. 4. dizeleri aynıdır, 2. 3. dizeler bir sonraki dörtlüğün 2. ve 1. dizeleri yani *"Hiç adam kıyar mı öz evladına / Yeni baştan düştüm figana"*dır.

Üçüncü dörtlüğün 3. dizesi TB1, TB2, TB3, M, MZ3, ST1, ST2'de 1. dize, dörtlüğün 4. dizesi de 2. dize olur. 3. 4. dizeler ise: *Keserler mi bağda biten ağacı / Zulümdür şah baba (MZ3, ST1, ST2'de beybaba) öldürme beni* şeklindedir. Bu iki dize Yazma nüshada eksik olan dördüncü dörtlüğün 1. ve 4. dizeleridir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlük: *Şah İsmailine bir parça acı / Sade sensin benim başımın tacı / Kesen eller kurur yaş bir ağacı / Yazıktır ey baba öldürme beni*'dir. Bu dörtlüğün son iki dizesi MK1, MK2, MK3, MK4'te ikinci dörtlüğün ilk iki dizesidir. Dörtlüğün 2. 3. dizeleri SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. 2. dize olur. 3. 4. dizeler ise bir sonraki dörtlüğün 1. ve 4. dizesidir: *Keserler mi bağda bütün ağacı / Zulümdür şah babam öldürme beni'dir.* RG, HN varyantları iki dörtlükten oluştuğu için bu dörtlük yoktur. Cönkte dörtlük: *İstersen vereyim Gülizarımı/ Harç edeyim elde olan varımı/ Ben nice vereyim şirin canımı/ Şefketlü hünkarım öldürme beni* şeklindedir.

Yazmadaki 3. 4. dizeler S1'de 1. 2. dize olur. Bir sonraki dörtlüğün 1. ve 4. dizeleri ise bu dörtlüğün son iki dizesidir. S4'te dörtlük: *Bahçeler içinde bar senin olsun/*

*Ayvalar içinde nar senin olsunn / Gülizar Gülperi yar senin olsun / Zulümdür şah babam kör etme beni'*dir.

Dörtlüğün dizeleri TB1, TB2, TB3, M, MZ3, ST1, ST2'de üçüncü dörtlüğün 3. 4. dizeleridir. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de şiir üç dizedir, bu dörtlük yoktur. Dörtlüğün iki dizesi MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4'te ikinci dörtlüğün son iki dizesini (3. 4. dizeler) oluşturur. RG varyantı iki dörtlükten oluşur. Bu dörtlüğün iki dizesi RG'de ikinci dörtlüğün son iki dizesidir. Sözlü varyantlardan S1'de şiir üç dörtlüktür. Bu dörtlüğün dizeleri bir önceki dörtlüğün son iki dizesidir. S4'te dörtlük: *Yeni çektim Şah İsmail bir acı / Baba sensin benim başımın tacı / Keserler mi bağda fidan ağacı / Zulümdür Şah babam kör etme beni'*dir. İlk iki dize Yazmada üçüncü dörtlüğün son iki dizesidir. Cönkte dörtlük: *Şah İsmail söyler bu sözi hakdır/ Divanında rical-i kibar çokdur/ Arap Zenginin dengi hiç yokdur/ Şefketlü hünkarım gel öldürme beni'*dir.

Şiir DR varyantında yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de şiirin üç dörtlüğü, S4'te tamamı, S6'da da sadece iki dörtlüğü yer alır: *Uyma babam uyma düşman lafına / Girme baba katillerin safına / Düşer mi böyle iş senin şanına / zalımdır zulümdür beybaba öldürme beni / Kıyarlar mı bağda bir tane ağacı / Baba sensin benim başımın tacı / Zalımdır beybaba öldürme beni'*dir.

XV. ŞİİR

Şah İsmail'i gözlerine mil çektikten sonra bir dağ başına atarlar. Şah İsmail bu dağ başında aşağıdaki şiiri söyler:

Şah İsmail Yedi dağ üstünde kurar mihrabı
Benim bu gözüme derman veresin
Arş-ı rahman dünya alem sahibi
Benim bu gözüme derman veresin

Emr eyledin Yunus deryaya daldı
Balık kursağında ibadet kıldı

Bana böyle imiş ol Hakkın emri
Görmez bu gözlerim asla cihanı
Bu derdimin var mı sizde dermanı
Benim bu gözüme derman diyesin

Şah İsmail çağıranda hazır
Yetiş imdadıma Hazret-i Hızır
Üstümüzde kadir mevlam nazırdır
Benim bu gözüme derman diyesin

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, M, MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, RG, S1 varyantlarında 11'li; MZ3, ST1, ST2 varyantlarında ise 11'li ve 12'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni Y, TB1, TB2, TB3, M varyantlarında abab-cc-xddb-eeeb; MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4, ST1, ST2, RG'de abab-cccb-dddb...; SM1, SM2, SM3, SM4'te ab-cccb-dddb; S1'de abab-xccb-dddb'dir.

Birinci dörtlükteki *kurar* kelimesi TB1, TB2, TB3, M, RG, MK1, MK2, MK3, MK4'e *kuran; dünya* kelimesi de TB1, TB2, TB3, M'de *cümle;* MK1, MK2, MK3, MK4'te *veresin* kelimesi *edesin* olur. Bunların dışında herhangi bir değişiklik yoktur, dörtlük aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlük: *Ey bütün cihanı yaratan Allah / Rahmetini gönder aç gözlerimi / Ben sana sığınıp ediyorum ah / Rahmetini gönder aç gözlerimi*'dir. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Yedi kat gökleri yaratan / Benim gözlerime derman veresin / Güneşi yıldızları ayı yaratan / Benim gözlerime derman veresin*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlüğün sadece son iki dizesi vardır. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır. S4'te dörtlük: *Viran Bahçesi'nde bu garip başlar / Akıttım didemden kan ile yaşlar / Söğüdün dalında ötüşen kuşlar / Kuşlar gözlerime derman veresiz*'dir.

İkinci dörtlük Yazma nüshada eksiktir. Bu dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de yoktur. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlük: *İki gözüme çektiler kızgın mil / Masum kuluna bu reva değil / Her şey malum sana ey ulu Celil / Rahmetini gönder aç gözümü*'dür. MZ3, ST1, ST2, SM1, SM2, SM3, SM4, RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te bu dörtlük yoktur. Ayrıca RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te ikinci dörtlük olarak Yazmadaki üçüncü dörtlük yer alır. Sözlü varyantlardan S1'de bu dörtlük yoktur. İkinci dörtlük olarak üçüncü dörtlük geçer. S4'te dörtlük: *Yetiş gayb ilinden bade verenler / Müşkülde kalanın dadın erenler / Üçler Beşler Yediler Kırklar Erenler / Benim gözlerime derman veresiz*'dir. Yazmada üçüncü dörtlük yer alır.

Üçüncü dörtlükteki *ol, bu* kelimeleri TB1, TB2, M'de eksik; *diyesin* kelimesi *veresin; görmez* kelimesi M'de *görmezim; bu gözüme* TB3'te *gözlerime* olur. Bunun dışında TB1, TB2, TB3, M'de dörtlük aynen yer alır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'te dörtlük: *Geldikçe üç karım her an yanıma / Dağlar taşlar dayanmaz feryadıma / Yetişsin Hızırın ah imdadıma / Rahmetini gönder aç gözlerimi*'dir. RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te üçüncü dörtlük olarak Yazmadaki dördüncü dörtlük yer alır. SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlükte 1. dizedeki *ol*, 2. dizedeki *bu* kelimeleri yoktur; *diyesin* kelimesi de *veresin* şeklindedir. 3. dize: *Bu derdimin yok mu* yarab *dermanı* şeklindedir, diğer dizeler aynıdır. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Bana böyle imiş hakkın fermanı / Gözlerim görmüyor asla cihanı / Bu derdimin ancak sende dermanı / Benim bu gözlerime derman veresin*'dir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır. S4'te dörtlük: *Şah İsmail de der nazırım nazır/ Mevlam cümle işe kadir ü hazır / Yetiştir dermanım boz Atlı Hızır/ Benim gözlerime derman veresiz*'dir. Yazmada dördüncü dörtlük olarak yer alır.

Dördüncü dörtlükteki *diyesin* kelimesi TB1, TB2, M'de *veresin*; *çağıranda* kelimesi TB2'de *çağırır,* M'de *çağırın* olur. TB2, TB3, M'de *nazırdır* kelimesi *nazır* olur. Bunların dışında dörtlük aynıdır. MZ1, MZ2, MZ4, MZ5'de dörtlük: *Yok* talihsizlikte *dünyada eşim / Ebediyen battı benim güneşim /Beni kül edecek artan ateşim / Rahmetini gönder aç gözlerimi*'dir. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Şah İsmail çağırır her yerde hazır / Mevlam sensin her şeye kadir ve nazır / Yetiş imdadıma Hazret-i Hızır / Benim bu gözlerime derman edesin*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4'te aynıdır. MZ3, RG, MK1, MK2, MK3, MK4'te dördüncü dörtlük yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

MZ1, MZ2, MZ4, MZ5 varyantında bu şiir sekiz dörtlükten oluşur:

Beşinci dörtlük: *İşit ey Allahım ahu zarımı / Hasretimle yakma Gülizarımı / Genç yaşımda kazdırtma mezarımı / Rahmetini gönder aç gözlerimi*'dir.

Altıncı dörtlük: *Zaten çok zayıftır nazlı Gülperi / Büsbütün kalmasın kemikle deri/ Onun yüzünde görürdüm seheri / Rahmetini gönder aç gözlerimi*'dir.

Yedinci dörtlük: *Artık çarpışamaz Arap Özengi / Benim fırakımla terkeder cengi/ Bozulmasın hayatının dengi /Rahmetini gönder aç gözlerimi*'dir.

Sekizinci dörtlük: *Gayrı şahlanmaz sevgili atım / Kanber tayım idi benim hayatım / Ondan da ayrıldım ben ne bedbahtım / Rahmetini gönder aç gözlerimi*'dir.

Şiir DR, HN varyantlarında yoktur.

XVI. ŞİİR

Bu şiir sadece MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, MK1, MK2, MK3, MK4 varyantlarında vardır. Şah İsmail'in gözleri açıldıktan sonra söylediği şiirdir. Şiir, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te 7'li, MK1, MK2, MK3, MK4, MK5'te 14'lü hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye düzeni MZ2, MZ3, MZ4, MZ5'te aaba-ccdc-eefe-ffgf ; MK1, MK2, MK3, MK4'te ise aa-bb-cc-dd-ee-ff-gg-hh-ıı-aa kafiye düzeniyle ve beyitler halinde söylenmiştir.

Şah İsmail Ey cihanı yaratan
Gökyüzünü donatan
Beni nasıl kurtardın
O karanlık hayattan

Birinci dörtlük MK1, MK2, MK3, MK4'te: *Hiç ümidim yok iken açtın benim gözümü / Sana şükrediyorum yere koyup yüzümü / Hey Alahım ne korkunç ne karanlık ömürdü / Hamdolsun ki gözlerim tekrar cihanı gördü* şeklindedir.

Sonsuz minnetler sana
Yeni can verdin bana
Kavuşturdun ruhumu
Gene aydın cihana

İkinci dörtlük MK1, MK2, MK3, MK4'te: *Dünya bir koca zindan ben içinde mahpustum / Gözlerim görmeyeli sanki herkese küstüm / Gözsüz geçen günlerim bir rüya oldu artık / Sen lutfettin de Tanrım çilemiz doldu artık* şeklindedir.

Ah ederek tutuştum
Günden mahrum olmuştum
Şimdi derdin kalmada
Gözlerime kavuştum

Üçüncü dörtlük MK1, MK2, MK3, MK4'te: *Şu garip İsmailin nasıl da yalvardı / Merhamet etmeseydin halim neye varırdı?/ Gençliğime kıymadın, tuttun beni elimden / Gözlerime nur verip hoşnut ettin halimden* şeklindedir.

Şah İsmail sana der
Hep kör kalsaydım eğer
Gençliğimde olurdu
Bütün hayatım heder

Dördüncü dörtlük MK1, MK2, MK3, MK4'te: *Ey İsmail yeniden secdeye kapanarak / Şükret ki muradını vermiştir yaradan Hak / Bence kör olmaktan da daha büyük felaket / Tanrıdan görmemekti, hayatımda mağfiret* şeklindedir.

Beşinci dörtlük MK1, MK2, MK3, MK4'te: *Bu cihetten iki kat olmuştur bende sevinç / Sen varsın ezel gibi... ya ben neyim? Sade hiç / Lutfuna şayan kılıp, bağışladın gözümü / Sürsem gerek değil mi, ben yerlere yüzümü..* 'dür..

XVII. ŞİİR

Şah İsmail savaş alanında Arap Üzengi ile savaştıktan sonra akşam onun sarayına gelir ve karşılıklı olarak aşağıdaki şiiri söylerler.

Arap Bir yiğit benlik eylese
Nice alt eder düşmanı
Gizlice çevirmiş bizi
Eylemiş bize meydanı

Şah İsmail V'Allahi benliğim yoktur
Düşmanlara fendim çoktur
Benim senden pervam yoktur
Seyr eyle meydanda beni

Arap Çadırın elvan nakışı
Dağ gibi yığmışım leşi
Sana salarım ateşi
Yandırır külli ormanı

Şah İsmail Gel aşağı yüzün görem
Muhabbetim sana verem
Gürleyip meydana girem
Göresin sen [de] arslanı

Arap Var yiğidim sen bir yana
Yazıktır kıymayım sana
Kıymışım nice bin cana
Baksana yatan insana

Şah İsmail Arzuladım geldi Peri
Zabt etmek için bu yeri
Ölürüm gitmezem geri
Etmişim ahd ü amanı

Arap Sabah olsun kuram cengi
Değilsin ölenlerin dengi
Duymadın mı Arap Üzengi
Feth etti Hind'i Yemen'i

Şah İsmail İn aşağı güle güle geldi bile
Yazık oldu Şah İsmail'e

Şiir Y, TB1, TB2, TB3, M, MK1, MK2, MK3, MK4, MZ3, ST1, ST2, RG, S1 varyantlarında 8'li; Cönkte de bazı dizeler farklı olmakla beraber genellikle 8'li; HN'de 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Y, TB1, TB2, TB3, M'de Kafiye düzeni abcb/aaab-dddb/cccb-eeeb/dddb-fffb/ee; MZ3, MK1, MK2, MK3, MK4, S1'de abcb/aaab-dddb/cccb-eeeb/dddb-fffb/eeeb; SM1, SM2, SM3, SM4'te abab/aaab-cccb/cccb-dddb/dddb'dir. ST1 ve ST2'de birinci dörtlüğün son iki dizesi eksik olmasına karşın kafiye düzeni yukarıdakilerin aynısıdır. Kafiye düzeni Cönkte abcb/axbb-dddb/cccb-eeeb/dddb; HN'de abcb/aaba-dded/ccdc-ffgf'dir.

Birinci dörtlük TB1, TB3'te aynıdır. TB2, M'de *bizi* kelimesi *biri* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır. MZ3'te *eylese* kelimesi *ederse* olur. İlk iki dize aynı, 3. 4. dizeler: *Benlik eden yiğidin / Nere olur mekânı*'dır. MK1, MK2, MK3, MK4'te dörtlükteki *eylemiş* kelimesi *dar etmiş* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır. Dörtlükteki *nice* kelimesi SM1, SM2, SM3, SM4'te *bence* olmuştur. Bunların dışında ilk iki dize aynı, diğer dizeler: *Çevirmiş de bizi gizlice / Okumuş cenge meydanı*'dır. ST1, ST2'de dörtlük eksiktir. Sadece ilk iki dizesi vardır. RG'de bu dörtlük yoktur. RG'de birinci dörtlük olarak Yazma nüshadaki ikinci dörtlük yer alır. HN'de dörtlük: *Bir yiğit gizlice sarmış dört yanı / Meydana çağırır artık düşmanı / Var mıdır bir avcı pusu kurmasın /Bulursa gaflette bir uyuyanı*'dır. Cönkte dörtlüğün ilk üç dizesi aynıdır, 4. dize: *Bend eylemiş er meydanı* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

İkinci dörtlük TB1, TB2, TB3, M'de aynıdır. MZ3, ST1, ST2'de 2. 3. 4. dizeler aynı, 1. dize: *Benim benliğim yoktur* şeklindedir. MK1, MK2, MK3, MK4'te ilk üç dize aynı, son dize: *Kimseden almam fermanı*'dır. SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. dize aynıdır. Yazmadaki 2. dize burada 3. dize olmuştur. 2. 4. dizeler: *Boş sözlere karnım toktur / Seyreyle cengi dumanı*'dır. RG'de ilk dörtlüktür. 2. dize aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Kimselerden pervam yoktur / Güvendiğim kılıç oktur / Kimselerden almam ferman* şeklindedir. HN'de dörtlük: *Üzülme avlamam uyurken seni / Kirletmem erliğin ben şerefini/ Sarayda, kalede kapalı değil / Meydanda gel, seyret ey düşman beni*'dir. Cönkte dörtlük: *Vallahi benlik yokdur/ Umudum...../ Gönül arzuladı seni/ Geldim ki tutayım seni*'dir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Üçüncü dörtlük TB1, TB2'de aynıdır. Dörtlüğün 3. dizesi TB3'te yoktur, 1. 2. dizesi aynıdır, son dize: *Yandırıram gel ormanı*'dır. MZ3, ST1, ST2'de ilk üç dize aynı son dize: *Yakarım dağı ormanı*'dır. MK1, MK2, MK3, MK4'te ilk üç dize aynı, 4. dize: *Yakarım bütün ormanı*'dır. SM1, SM2, SM3, SM4'te 1. dize aynıdır. 2. ve 3. dizeler yer değiştirmiştir. 4. dize: *Yandırır dağı ormanı*'dır. Bu dörtlük Yazmada ikinci dörtlük olmuştur. RG'de ilk iki dize aynı, 3. 4. dize: *Hele yaktım mı ateşi / Ne dağ kalır ne orman*'dır. Bu dörtlük RG'de ikinci dörtlüktür. HN'de dörtlük: *Bu korkak kıymıştır nice bin cana / Hele bak yerlerde yatan insana / İstersem dünyayı mezar yaparım / Var yiğit yazıktır kıymayım sana*'dır. Cönkte dörtlüğün 1. dizesi aynı, 2. 3. 4. dizeler: *Tag gibi yıkdım leşi/ Size saldım ateşi/ Yandırayım külli ormanı* şeklindedir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Dördüncü dörtlük TB1, TB2, TB3, M, MK1, MK2, MK3, MK4'te aynıdır. MZ3, ST1, ST2'de ilk üç dize aynı, 4. dize: *O vakit gör sen arslanı* olur. Dörtlükteki *görem, verem, girem, sen de* kelimeleri SM1, SM2, SM3, SM4'te *göreyim, vereyim, gireyim, sen bu* şeklindedir. Bunların dışında dörtlük aynıdır. RG'de bu dörtlük yoktur. HN'de dörtlük: *Korkutmak yakışmaz sana bir eri / Maksadım zabtetmek artık bu yeri/ Üstüme ölümler yağdırsan bile / Ne ben ne de ölüm çekilmez geri*'dir. Cönkte dörtlük: *.....(okunamamıştır) cemalin gördüm/ Kaçtım size verdim/ Gürleyip meydana geldim/ Göresin ben tek arslanı*'dır. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Beşinci dörtlük TB1, TB2, TB3, ST1, ST2'de aynıdır. M'de *kıymayım* kelimesi *kıymam* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır. MZ3'te Yazmadaki 2. ve 3. dizeler yer değiştirmiştir. MK1, MK2, MK3, MK4'te ilk üç dize aynı, son dize: *Gör bak sen bunca insanı*'dır. Dörtlükteki *yiğidim, nice* kelimeleri SM1, SM2, SM3, SM4'te *yiğit, yüz* şeklindedir. Bunların dışında ilk dize aynıdır. 2. dize ile 3. dize yer değiştirmiştir. 4. dize: *Gör yerde yatan insanı* şeklindedir. HN'de dörtlük: *Çocuksun değilsin meydanın dengi / Korkudan bak uçtu yüzünün rengi / Fethetmiş Mısır'ı,Yemen'i, Hind'i / Bilmez misin kimdir Arapüzengi* şeklindedir.[328] RG'de ve Cönkte bu dörtlük yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Altıncı dörtlükteki *geldi* kelimesi TB1, TB2, TB3'te *geldim* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır. M'de 2. ve 3. dizeler aynı 4. dize eksiktir. 1. dize: *Üzüldüm geldim Peri*'dir. MZ3, ST1, ST2'de *arzuladım* kelimesi *özledim* olmuştur. İlk üç dize aynı, 4. dize: *Alırım şöhret ü şanı*'dır. Dörtlükteki *ahd ü amanı* MK1, MK2, MK3, MK4'te *ahdı peymanı* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır. SM1, SM2, SM3, SM4'te dörtlük: *Şah İsmail gel beri / Ölürüm gitmez geri / Zabt eylerim ben her yeri / Etmişim ahdü peymanı*'dır. RG, HN ve Cönkte bu dörtlük yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Yedinci dörtlük TB1'de *sabah olsun görem*'dir. TB2, M'de *kuram* kelimesi *görem* olur. Bunun dışında dörtlük aynıdır. TB3'te dörtlük aynıdır. Dörtlükteki *kuram, ölenlerin, Yemeni* kelimeleri MZ3, ST1, ST2'de sırasıyla *görem, onların, Ummanı* olur. Bunların dışında dörtlük aynıdır. MK1, MK2, MK3, MK4'te ilk üç dize aynı 3. dize: *Adım şu Arabüzengi*'dir. SM1, SM2, SM3, SM4, RG, HN'de bu dörtlük yoktur. Cönkte dörtlüğün 4. dizesi aynı, 1. 2. 3. dizeler: *Gel sabah kuralım cengi/ Dökmelisin onların kangı/ Daha duymadın mı Arap Zengi*'dir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük aynıdır.

Sekizinci dörtlük Yazma nüshada eksiktir. TB1, TB2, TB3, M, MK1, MK2, MK3, MK4, SM1, SM2, SM3, SM4, RG, HN'de bu dörtlük yoktur. MZ3, ST1, ST2'de dörtlük: *Atımı çaktığım kazık / Ayağımda demir çarık / Tanımadın beni yazık / Şah İsmaili arslanı* şeklindedir. Cönkte dörtlük: *Şah İsmail gel aşagı güle güle/ Getir Gülizarımı bile/ İmdad eyle Şah İsmail[e]/ Geç buldı gözedir mani*'dir. Sözlü varyantlardan S1'de dörtlük yoktur.

Bu şiirin tamamı MZ1, MZ2, MZ4, MZ5, DR varyantlarında yoktur. Sözlü varyantlardan S1'de şiirin sadece yedi dörtlüğü vardır.

XVIII. ŞİİR

Bu şiir sadece MK1, MK2, MK3, MK4 varyantlarında vardır. Şah İsmail tahta çıktıktan sonra Gülperi ile nikâhlandığı, Arap Üzengi de kendisini sevdiği için Gülizar ile nikâh yapmamıştır. XVIII. Şiir bunun üzerine Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi'nin Şah İsmail'e söyledikleri, Şah İsmail'in de onlara verdiği karşılığı içeren bir şiirdir. Şiir-bir dörtlük 15'li olmak üzere-11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Arap Üzengi'nin söylediği dörtlükler abcb; Gülperi'nin söylediği dörtlükler ababa; Gülizar'ın söylediği dörtlükler abcb-abab; Şah İsmail'in söylediği dörtlükler abcb-dddb-eeeb şeklinde kafiyelenmektedir.

Arap Üzengi Gülizar uğruna neler çekmedi
Murada ermeli Şah İsmailim
Güzelce bir düğün yaparak hemen
El ele vermeli şah İsmailim

Gülperi Boş vakit geçmesin hazırlanalım
Gülizar dediğin şahımın dengi
Zerdeye pilava hemen banalım
Hasret sona ersin Arap Üzengi

[328] Bu dörtlük XI. Şiirin sekizinci dörtlüğü olarak da geçmektedir.

Arap Üzengi Tereddüdü bırakmalı şehzadem
Gülizarı sevindirmek gerektir
Bir yastığa baş koyarak ikiniz
Murat alıp murat vermek gerektir

Gülperi Sana candan âşık olan şu kızı
Uzak tutma koşup bastır bağrına
Gülizarın ciğerinde var sızı
Neler çekti sevgilisi uğruna

Gülizar Gülperi ile nikâhınız benden evvel kıyıldı
Benden evvel layıktır ki gerdiğine o girsin
İlk karındır, elbet onun üstün olur sevgisi
Benden evvel isterim ki muradına o ersin

Gülperi Arap Üzengiyi başından atma
Sana gücenirim ey Şah İsmail
Bizi ondan üstün istemem tutma
Sana gücenirim ey Şah İsmail

Gülizar Üzengidir beni Hintten kurtaran
O da elbet muradına ermeli
Vefası çok bir yerindir, unutma
O da Haktan nasibini almalı

Şah İsmail Birbirinden güzel üç sevgilim var
Huyları da birbirinden güzeldir
Kıskanmazlar, geçinirler gül gibi
Huyları da birbirinden güzeldir

Gülizarın cemalini görürüm
Gülperinin ben yanına varırım

Üzengiden saadete ererim
Boyları da birbirinden güzeldir

Bahtlı insan benim gibi olmalı
Allahından mükâfatı bulmalı
İçi böyle ferah dolmalı
Huyları da birbirinden güzeldir

Bu şiir RG varyantında da yer alır. Bu şiirin 3. dörtlüğü RG'de 1. dörtlük; 5. dörtlüğü RG'de 2. dörtlük; 6. dörtlüğü RG'de 3. dörtlük, 8. dörtlüğü de RG'de 4. dörtlük olur.

Sözlü varyantlardan S2'de şiirler yönünden diğer varyantlara göre büyük farklılıklar vardır. Hikâyenin başında bir hikâye tekerlemesi vardır. Bu tekerleme şöyledir:

ŞAHMAYIL

Ev sahibi evi sular bize de divardan güler
Akşama dişini biler, yandım bilenin elinden
Çatır çutur, zannettim ki nallı katır
Ev sahibi çıra getir yandın pirenin elinden
Fala hem de falan söylediğimin hepsi yalan

Merkebe ters binip deveyi kucağına alan
Ammar ummar minareden yoğun munnar
Yedim karnım doymadı
Keçe güce dağ başında kaça kaça
Altmış kazan kelle paça
Yedim karnım doymadı yine yüzüm gülmedi
Nalbant olsam nallayamam katırı
Kasap olsam sallayamam satırı
Aldı eni bu kârların tasası
Derviş olsam fırlanmayı âsası
Çütcü olsam sallayamam mesesi
Hiç de bir kâr kolayını bulmadım

Harman yerinde yayılır kaburgaları sayılır
Yem degende aklı bayılır
Elime bir dur at doru geçti
İnişe insen it demez yokuşa çıksan bin demez
Buçuk kile arpaya yem demez

Üce başlar ak sayalı gelinler
Çekirgeyi hellemeden gelirler
Pambuk tarlasını kabal verirler
Benim inen ortak mıydın çekirge
Araba alam kürde talan
Alıcıya fatsat türkmene bir şey yok
Zemege zevgir mahraman
Çakal cartıl tıknatan
Gyıp oğlu elbi han
Gayıp oğlu Elbi Han
Bunların da müslümanlığında bir güman.

Şah İsmail Korku Dağında yalnız kaldığında bu şiiri söyler:

GARİP HAVASI

Aldı Şahmayıl:

-1-

Akşam oldu güneş aştı
Muhanatlar geri kaçtı
Mayıl küçük dağda kaldı
Kadir Mevlam yardım eyle Mayıla.
Kadir Mevlam yardım eyle Mayıla.

-2-

Akşam oldu dünya durdu
Muhanatlar geri vurdu
Mayıl küçük dağda kaldı
Kadir Mevlam yardım eyle Mayıla.

-3-

Aştı deli gönlüm aştı

Aşk dalgası boydan aştı

Mayıl burda yolun şaştı

Kadir Mevlam yardım eyle Mayıla

-4-

N'oldu Şahmayılım n'oldu

Hakkın emri yerin buldu

Mayıl küçük dağda kaldı

Kadir Mevlam yardım eyle Mayıla.

Şah İsmail aşk badesini içtikten sonra sazını eline alır ve aşağıdaki şiiri söyler:

Aldı Şahmayıl:

-1-

Sana deyim sana ey hazır nazır

Getir sözlerini sınama yazım

Bana bu şerbeti içiren Hızır

Gani süphan darda kaldım aman hey.

-2-

Şahmayılım okur aktan karadan

Kimse bilmez çeker gider caradan

Güneşi de bana versen yaradan

Kadir Mevlam darda kaldım aman hey.

-3-

Bir yanımda yağmur yağar yel eser

Bir yanımdan duman bağlar yolum hey

Bu gençlikte ben canımdan usandım

Kadir Mevlam kısmet eyle ölüm hey.

-4-

N'olacak da Şahmayılım n'olacak

Acel geldi baş ucumda duracak

Akibet de Mayıl burada ölecek

Kadir Mevlam darda kaldım aman hey.

Abgüneş kendisini Korku Dağında Şah İsmail'in yanında bulur. Şah İsmail'in uyanmadığını görünce aşağıdaki şiiri söyler:

Aldı Abgüneş:

-1-

Mayıl ne yatarsın Korku Dağında
Han dolaplar döner seher çağında
Uyan safa yürek göksün bağında
(Şahmayıl uyanmadı aldı bir daha)

-2-

Mayıl küçük on beşinde tıfıldır
Ağlayarak geldim sen beni güldür
Üç saat geldiğim alt'aylık yoldur
Uyan Şahmayılım kadan alayım

-3-

Ağalar beyler de bana gülüştü
Hasretli elinden ciğerim şişti
Hazret-i Hızır bana da erişti
Uyan Şahmayılım kadan alayım
(Şahmayıl burada gözlerini açtı, Abgüneş bir daha aldı)

-4-

Ellere de Şahmayılım ellere
Yine destan olduk cemi dillere
Şmden sonra gidek bizimellere
Aç gözlerin bak güneşin yüzüne.

Şah İsmail gözelerini açınca Abgüneş'i yanında görünce sazını alır ve aşağıdaki şiiri söyler:

-1-

Kurban olam geldiceğin yollara
Gül döşedim o geçtiğin ellere
Şimden sonra gidek sizin ellere
Ya giderim, ya gitmem de neylerim.

-2-

Belimi verdim de bir kara daşa
Ben de ras geldimdi Hızır kardaşa
Atın boynuna bindim de geldim
Mevlam kanad verdi uçtum da geldim.

-3-

Hey dağlar bakın müşkül halime
Ismarlamış gelsin deyi yâr beni
Şahmayılın dostu ol Abıgüneş
Durmayalım gidek sizin ellere.

-4-

Öğlen inen ikindinin çağında
Bir gül bitmiş ol göğsünün bağında
Yıkılası şu korkunun dağında
Kalk gidelim güneş sizin ellere.

Şah İsmail Abgüneş'in güzelliğine dayanamaz ve aşağıdaki güzellemeyi söyler:

-1-

Asılaydım zülfüne dâr deyi
Sarılaydım gonca güle hâr deyi
Benim burda bir sevdiğim var deyi
Gidip gidip gelişine ne dersin.

-2-

Elinden de Abgüneş elinden
Kurtulaydık şu âlemin dilinden
Kalk gidelim Semenyüzhan elinden
Gidip kavuşalım buna ne dersin

-3-

Oturmuş âşıklar yanğılı söyler
Benim burda bir sevdiğim var deyi
Tahammül kalmadı can seni özler
Artık muradımız alsak ne dersin.

MA, ES, MN dışında kalan bütün yazılı varyantlarla, sözlü varyantlardan S1, S2, S6, S8'de manzum parçalar yer almaktadır. S1 varyantı manzumeler bakımından Yazma nüsha ile aynıdır. Bunun dışında kalan sözlü varyantlardaki manzumeler birkaç dörtlüğü geçmez. Sözlü varyantlardan S2'de manzumelerin başında bir hikâye tekerlemesi vardır. Bu varyant manzumeler bakımından sözlü ve yazılı varyantlar içinde çok farklıdır. Haluk Nihat [Pepeyi]'ın yayınladığı HN varyantı, manzum olarak yazar tarafından kaleme alındığı için manzulerin sözleri, ölçüsü ve kafiyesi bakımından diğer yazılı ve sözlü varyantlara göre farklıdır.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin yazılı ve sözlü varyantlarında 21 tane manzume vardır. Bunlardan 10 tanesi koşma, 4 tanesi semai, 2 tanesi karşılıklı söylenen semai, 3 tanesi de karşılıklı söylenen koşmadır. Hikâyede yer alan ve tek olarak söylenen manzumelerden 14'ünü Şah İsmail, 1'ini Arap Üzengi; karşılıklı söylenen manzumelerden 2'sini Şah İsmail ile Gülizar; 1'ini Şah İsmail ile Gülperi; 2'sini Şah İsmail ile Arap Üzengi; 1'ini Şah İsmail, Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi söylerler. Bunların dışında kalan iki manzumeden biri 7'li, diğeri de 14'lü hece ölçüsüyle söylenmiştir. Bu iki manzumenin kafiye şeması ve ölçüsü koşma ya da semai nazım şekline uygun değildir.

IX. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

"Halk hikâyelerinin şekil ve üslubu hakkında, bu halk edebiyatı türü üzerinde durmuş olan, özellikle Avrupalı, yazarlar oldukça bilgi vermişlerdir. Bu hususta başvurulacak başlıca eser, Otto Spies'in, Behçet Gönül tarafından Türkçe'ye çevrilen *Türk Halk Kitapları (Türkische Volksbücher)* adlı kitabıdır.

Basma halk hikâyelerinin şekil ve uslubu sözlü gelenektekinden pek farklı değildir; bunları bu iki mühim sanat unsuru bakımından birbirine yaklaştıran, bir yandan basmaların, sözlü hikâyelerin yazıya geçirilmeleriyle meydana gelmiş olmaları, öte yandan da, sözlü gelenekteki hikâyecilerin sanatlarının birçok unsurlarını yazılı edebiyattan almış olmalarıdır. Örneğin kitaplarda olduğu gibi sözlü gelenekteki hikâyelerin başında rastladığımız *"Râviyân-ı ahbâr ve nakılân-ı âsâr ve muhaddisân-ı rüzigâr şöyle rivayet ederler ki..."* başlangıç klişesi herhalde kitapların malıdır; yani, sözlü geleneğe kitaplardan geçmiştir. Buna karşılık basma hikâyelerin içinde yer yer rastladığımız, türkü geldiği sırada geçen *"Aldı bakalım ne dedi"* veya sadece *"Aldı oğlan", "Aldı kız"* v.s. klişeleri sözlü gelenekten kitaba geçmiştir; çünkü ancak sözlü anlatmada yeri ve anlamı olan bir söz kalıbıdır. Sözlü gelenekten kitaplara geçtiğini tahmin ettiğimiz çeşitten klişeler, en zengin şekillerini hikâye anlatıcılarında veriyorlar; yazmalarda biraz daha fakirleşiyorlar; taşbasmalarda biraz daha azalıyorlar; matbaa harfleriyle çıkmış ilk basmalarda artık çeşni vermek kabilinden kalmıştır; son basmalarda ise tamamiyle kaybolup gitmiştir, çünkü bu son basmaların nâşirleri, aynı zamanda hikâyeleri düzeltmek, pürüzlerinden temizlemek, dilini, üslubunu güzelleştirmek iddiasındadırlar.

Basılmış halk hikâyelerini sözlü gelenektekilerden ayıran ikinci bir nokta da, birincilerin oldukça kısalmış olmalarıdır."[329]

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin başlangıç klişesi Yazma ve Taşbaskı bütün varyantlarıyla Latin harfli baskılardan MK1, MK2, MK3, RG ve sözlü varyantlardan S1'de *"Râviler şöyle rivâyet ederler ki..."*; MK4'te *"Derler ki..."*; SM1, SM2, SM3, SM4'te *"Râviyân-ı ahbâr ve nakılhân-ı âsâr şu suretle rivayet ederler ki..."* şeklindedir. Bu varyantların dışında kalan yazılı varyantlarda başlangıç klişesi yoktur. Sözlü varyantlarda ise anlatı bir masal olarak anlatıldığı için masala uygun *"Bir varmış bir yokmuş"* şeklinde bir başlangıç klişesi yer almaktadır.

---

[329] P. Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, s.44-45.

Hikâyenin Yazma ve Taşbaskı varyantlarında, kural haline gelen ve daima tekrar eden yalnız iki ifade şekli vardır; birincisi geçiş tarzı: *"Biz gelelim öteki tarafa."* Hikâye eden, kız veya erkek tarafını anlatmakta iken, birinden öbürüne geçmek isterse, bu kalıbı kullanır. İkinci kalıp: *"Bakalım ne söyledi"* şeklinde ve daima manzum parçaların mukaddimesi şeklindedir.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde bu iki kalıbın kullanıldığı yerler şunlardır:

Birinci Kalıp: Biz gelelim Şah İsmail'e (Y/80); Kıssa[yı] başka yüzden dinle (Y/85-b); Neyler şimdi bakalım Sultan (Y/86-b); Bunlar böyle bu tarafda gavga etmede olsunlar, biz gelelim Şah İsmail'e (Y/87-b).

İkinci Kalıp: Söyleyim dil ile (Y/79); Şimdi bakalım oğlan kıza ne söyledi, oturan ahbap ne anladı (Y/80); Bakalım Şah İsmail bunlara ne söyledi (Y/80-b); Şimdi biz gelelim padişah dahi... (Y/81-b); Heman sazı eline alıp bakalım kızlara ne söyledi (Y/81-b); Ol vakit Şah İsmail'e bir fırkat gelip aldı sazı bakalım validesine ne söyledi (Y/82); Şah İsmail'e bir gaflet gelip bakalım ne söyledi; Bunı bir gaflet alıp bakalım ne söyledi; Yine bunı bakalım ne söyledi; Bakalım orada Şah İsmail ne söyledi (Y/82-b); Şah İsmail bu kızı öyle görünce aldı sazı eline bakalım kıza ne söyledi, kız ona ne söyledi (Y/83); Ol vakit Şah İsmail aldı sazını eline bakalım divlere ne söyledi; Şah İsmail aldı sazı eline bakalım Arap Üzengi'ye ne dedi (Y/83-b); Ol vakit Şah İsmail'e bir efkâr gelip aldı sazı eline bakalım ne söyledi, kız buna ne söyledi (Y/85, 85-b); Ol vakit Arap Üzengi bakalım ne söyledi (Y/85-b); Ağalarım kerem inayet edin, babama iki mısra türki söyleyim, andan sonra öldürün. Emir böyle imiş deyip aldı sazı eline bakalım ne söyledi (Y/86-b, 87); [Şah İsmail] Göz görmez, hali harap bir gün çuşa gelip aldı sazı, bakalım ne kelam söyledi (Y/87-b); Heman aldı sazı eline bakalım Şah İsmail'e ne söyledi, Şah İsmail de ne kelam eyledi (Y/88); Şah İsmail validesine söyledi (Cönk28-b), Şah İsmail saraya söyledi (Cönk 29-b), Şah İsmail Gülperi'ye söyledi (Cönk 30), Şah İsmail koca karı nineye söyledi (Cönk 32), Şah İsmail bakçede kıza söyledi (Cönk 32-b), Hinde Arap Üzengi söyledi (Cönk 33), Babası Şah İsmail'in gözlerine mil çeker bakalım İsmail ne söyledi (Cönk34-b), Şah İsmail Hind bezirgana söyledi (Cönk 36).

Manzum parçaların mukaddimesi şeklinde karşımıza çıkan ikinci kalıbın sonunda nazımdan nesre geçişte söylenen kalıp sözler de vardır: Şimdi bunlar böyle söyleşirken (Y/80); Böyle deyip kesdi (Y/81); Şah İsmail böyle söyleyip... (Y/82, 83-b); Böyle söyleyip al oradan atına revan olup gitti (Y/82-b); Şimdi böyle deyip.... (Y/82-b); Şimdi bu

Gülperi böyle deyip... (Y/83); Şimdi bunlar böyle söyleyip tururken... (Y/83-b); Şimdi bunlar böyle söyleşip... (Y/85-b); Şimdi Arap Üzengi böyle söyleyip tururken... (Y/85-b).

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde bu kalıpların dışında birtakım söz kalıplarıyla da karşılaşırız: Tokuz ay on gün tamamında; Tokuz ay on gün dedikde; Bir sene, iki sene tamam on iki yaşına gelinceye degin...; Söyleyim dil ile (Y/79); Beş gün on gün orda gezip (Y/79-b);Tazı kogar ceylan kaçar, Şah İsmail ardı sıra gider (Y/80); Üç günden sonra huzuruna çağırmak (Y/81); Kırk gün mühlet, kırk gün uyku uyumak (Y/81-b); Bir gün, beş gün, on gün deyip tamam bir ay gitdi. Günlerde bir gün birde düz ovaya geldi (Y/82-b); Birbirlerine âşık olup şeftalünin olmuşların düşür[düler], olacakların meydana atdılar (Y/83);Tamam kırk gün gitdi; kırk parça ederim (Y/83-b); Allah selamet versin; Allah[a] ısmarladık (Y/84); Kırk gün yas; on beş gün oldı bu minval üzere; kırk parça etmek; Gürzi yedi yerinden kavrayıp havale eyledi (Y/84-b); Aradan birkaç gün geçdi; beş on cariye aldı; üç gün misafir oldular (Y/86) Toksan dokuz kızın başlarını kesip (Y/87); Abdest alıp iki rek'at hacet namazı kılıp Hakk celle ve alaya niyaz eyledikde... (Y/87-b); Kırk gün kırk gece düğün (Y/88-b).

Hikâyemizde halk dilinin en canlı unsurlarından biri olan deyimler çok sık kullanılmıştır: Kan ter içinde kaldı; kan tere gark olmış; canı sıkılmış; Ol gece Şah İsmail aşkın şarabın kırklar elinden nuş eylemiş idi; Aklı perişan olmış idi; kavl u karar eylediler (Y/79-b); Yakası tutuşdı; Kendinden geçdi; Gözünden ayrılmaz idi; Aklı perişan olup; Vakti iki eylen; Otlak bitirmeğe gidecek; Yola revan oldu (Y/80); Günden güne yemekten içmekten kesildi, vücudu yanmak, sararıp solmak (Y/80-b); Zarı zarı ağladı; Şeker şerbet nuş eylediler; mücde eylediler, benzi bozulmak, âşıklık çekmek (Y/81); Yerinde yeller eser (Y/81, 82-b); Keyfi bozuldı; Adabı şahı icra eyledi, puse aldı, şikâr olmak (Y/81-b); Yolında öleyim; Saçın başın yolarak, ciğerim dağlar Y/82); Gözler kamaşır (Y/82-b); kılıç çalsam, kan ağlar (Y/83); Derun-ı dilden bir ah çekip; ciğerim yakdı; Yola revan oldı; Atının yedi yerinden kolanın çekip, Zülfikara el urup; Divler içine bir giriş girdi ki can-ı gönülden kılıç oynadı ki cayır cayır kırmağa başladı; Kanını yere dökdi (Y/83-b); Felek ayinesin siyah eyledi (Y/83-b, 84-b); Eli eline tokunmadı, dudakları çatlamak, korkudan geçdi yüzünün rengi, sarayı tacı başına yıkmak (Y/84); Anasından emdiği süd burnından geldi; Anamdan emdiğim süd bana haram olsun, aklı başına geldi, derdini dağlara yükletmek (Y/84-b); Efendim ben seni gökde ararken yerde buldum, Şah İsmail bu sözi işitdiği gibi can başına sıçrayıp (Y/85); El pençe etmek; mışul mışul uyumak, kurban

olmak (Y/85-b); Remil açdı; el pençe durdu; Yüreği acuyup; Padişahım mevlanın öldürmediği kulu nasıl öldürelim; Gazabı ziyadelendi (Y/86-b); Gözlerine mil çekmek, Ol vakit kendine çekidüzen verip... (Y/87); Arap Üzengi iki tarafdan köpük saçarak geldi (Y/87-b); Yedi yerinden temenna el pençe divan turdı, Allahından bulsun (Y/88); Yer öpüp karşusında el bağlayıp turdular (Y/88-b).

Bunların dışında hikâyede birtakım sıfatlar ve ikilemeler kullanılmıştır: Ay, güneş görmez (Y/79); kır atlı yigit (Y/79-b); bir güzel oğlan; deve kuşu gibi karışmışsınız (s.80); Ayna gibi yanar; Bilmem melek midir bilmem[ki] huri (Y/82-b); Senin gibi bir Gülizar'dan ayrıldım; Tuna seli gibi kanlar saçarım (Y/84); Ayın on dördü gibi parlamağa başladı; Şah İsmail bakdı ki ne bakarsın Arap bir dudağı yerde bir dudağı Keşiş tağında; gece gündüz yalvarmak; cihan güm güm gümledi; Arap atından teker meker oldu (Y/84-b); Aç kurt koyuna salar gibi sardı, mışul mışul uyurlar (Y/85-b); Birde gördiler ki Arap Üzengi iki tarafdan köpük saçarak geldi (Y/87-b); tağ gibi yığmışım leşi (Y/88).

Hikâyede savaş tasvirleri de önemli bir yere sahiptir. Şah İsmail'in devlerle ve Arap Üzengi; Arap Üzengi'nin de padişahın askerleriyle ve Şah İsmail ile yaptığı savaşlarda bu tasvirler karşımıza çıkar. Şah İsmail'in devler ile yaptığı savaş şu şekildedir: "Şah İsmail atından aşagı inip, atının yedi yerinden kolanın çekip yine bindi, zülfikara el urup 'Ya ma'bud' deyip divler içine bir giriş girdi ki can-ı gönülden kılıç oynadı ki cayır cayır kırmaga başladı. Bir anda divlerin kanını yere dökdi. Bunları bölük bölük edip divleri kırmaga başladı. Bir anda cümlesini kırdı ve gitdi, bir tarafa çekilip turdı."(Y/83-b).

Şah İsmail'in Arap Üzengi ile yaptığı savaş da şöyledir: "Şah İsmail bakdı ki ne bakarsın Arap bi tudagı yerde bir tudagı Keşiş tagında 'Ne bagırıp çagırırsın, in aşagı, seniñle merdane ceng edelim. Ya Allah saña verir' dedi 'ya bana.' Heman Arap Üzengi yer yerinden kalkıp ahura inip Karabacagın üstüne, alıp iki yüz elli batman gürzini eline alıp, meydana geldi. Şah İsmail gördi ki Arap meydana geldi. Heman ol dahi yerinden sıçrayıp Kamertayıñ üzerine binip andan Arap'a karşu vardı. Şimdi Arap 'Çocuk hamle eyle' Şah dahi 'Hamle seniñdir Arap' dedi. 'Bundan ne olacak ben bunı bir hamlede alırım' deyip bir na'ra urup gürzi yedi yerinden kavrayıp havale eyledi. Şah İsmail eyitdi 'Hamle seniñdir' dedi. Arap eyitdi 'Bu ne ola' deyip gürzini siper verdikde gürzi gürze tokundukda ateşler saçıldı. İkisi dahi toz içinde kaldılar. Şah İsmail alıp savurdı, lakin begendi. Anasından emdigi süd burnından geldi, amma kendisine zarar gelmedi. Amma Arap dahi 'Eyvah şu çocuga zarar yazık etdiñ' deyip meydan başına vardı. Şah İsmail kendini düşürüp can-ı

gönülden bir na'ra urdu ki cihan güm güm güledi. Arap'ın korkusından tudakları çatladı. 'Bre Arap nereye gidersiñ? Al, verdigin satamazsam anamdan emdigim süd baña haram olsun. İşte geldim, tur' deyip Arap'a bir gürz urdı. Arap atından aşagı teker meker oldı. Heman Şah İsmail atından aşagı inip Arap'ıñ gögsi üstine oturdı. Yandan hançeri çıkarıp Arap'ın gögsine uracak mahalde Arap yüzinden nikabı kaldırdı. Şah İsmail bakdı ki ayıñ on dördi gibi parlamaga başladı. Şimdi Şah İsmail böyle beyaz görünce aklı başından gidip oraya yıkıldı."(Y/84-b).

Arap Üzengi'nin Hint padişahının askerleriyle mücadelesi şöyledir: "Birde Hind tarafından bir kara duman zuhur eyledi. Arap Üzengi bakdı ki asker geliyor. Heman Arap Üzengi hazırlanmaga başladı. Oglan ile kızın yanına geldi, bakdı ki ikisi de mışul mışul uyurlar. Uyandırmaga kıyamadı. Arap Üzengi heman atının üzerine gelip, seksan batman gürzi eline aldı, askere karşu vardı. Bir na'ra urup aç kurt koyuna salar gibi saldı..."(Y/85-b).

Hikâyede geçen birtakım mekân tasvirleri de vardır. Şah İsmail'in Gülizar ile karşılaşmasından önceki tasvir şöyledir: "Şah İsmail atına binip ol görinen taga çıkdı iki tarafına nazar ederken bir de gördi ki eteginde güzel bir yayla var; bir büyük su akar, buyun kenarında bir ceylan otlar..."(Y/80). Hikâyede Gülperi'nin ve Arap Üzengi'nin sarayları ile ilgili tasvir de şu şekildedir: "...Bir gün, beş gün, on gün deyip tamam bir ay gitdi. Günlerde bir gün birde düz ovaya geldi. Bakdı ki ovanın ortasında bu saraya geldi, gördü ki ne bakarsın gözler kamaşır, ayna gibi yanar... (Y/82-b) ....Bakdı ki kapusı yokdur. Hemen atını sürüp sarayın yanına gelip bir gürz urup sarayın bir tarafı yıkıldı. İçeri girdi, atını bir tarafa bagladı. Kendü nerdübandan yukaruya çıkdı, gördü ki sekiz oda var, bir odası perdeli. Ol perdeyi açdı, bakdı ki bir ela gözli kız gergef işler, gözlerinden yaş yerine kan aglar (Y/84). Bir gün Arap Üzenginin sarayına yakın oldı. Birde gördi ki ne bakarsın bir otanın içinde bir ala saray. Saray öninde biraz çadır kurulmış, orta yerinde ol kadar asker var ki hisabı malum degil...(Y/84)"

Hikâyemizde kalıplaşmış sayılar, renkler ve tezatlar da yer almaktadır. Hikâyemizde 3, 7, 40 sayıları sıklıkla tekrarlanmaktadır: Üç günden sonra huzuruna çağırıp...(Y/81); üç gün misafir oldular (Y/86); üç defa yendi (Y/86-b); üç adam geldi (Y/87); düşmana gönderdim yedi kardaşım, yedi kardaş çeker gönül azabı (Y/83); yedi kardeş (Y/83-b); yedi yerinden kavramak (Y/84-b); yedi yerinden temenna, el pençe divan

turdı (Y/87-b); kırk parça ederim (Y/83-b, 85); tamam kırk gün gitdi (Y/84); kırk gün yas (Y/85); kırk gün kırk gece düğün (Y/88).

Hikâyede 3, 7, 40 sayılarının dışında geçen rakamlar da şunlardır: Dört tarafına nazar edip (Y/79-b, 82-b, 83); dört etrafı aradılar (Y/79-b); iki tarafına nazar ederken (Y/80, 86); dört tarafına bakmağa (Y/80); sekiz odalı saray (Y/83); iki yüz elli batman (Y/84-b); ikisi şehit olmuş beş kardeş ceng ediyor (Y/83); beş on keklik vurdum (Y/86); iki oyun yenildi; iki gözüne mil çektiler (Y/86-b); iki gün geçer; yüz hamal; doksan dokuz kız; kırk elli adam (Y/87); iki güvercin; Yüz paraya bir bıçak aldı, elli guruşa beygir (Y/87-b); bin cana kıyarım; iki puse al (Y/88).

Hikâyede yaygın olarak kullanılan renkler *beyaz, kara, gök (mai), ela* ve *kırmızı*dır: Şah İsmail bakdı ki ayın öndördi gibi parlamağa başladı. Şimdi Şah İsmail böyle *beyaz* görünce aklı başından gidip oraya yıkıldı (Y/84-b); göz göz oldı *kara* bağrım tutuşur (Y/85-b); Birde Hind tarafından bir *kara* duman zuhur eyledi; dört yanımız döndi *kara* dumana (Y/85-b). Şah İsmail'in Gülizar'ı gördüğü dağ önce *tag* diye geçer. Şah İsmail aşık olduktan sonra (Gülizar'ın yanından ayrıldıktan sonra) *kara tağ* şeklinde geçiyor. Bu niteleme Y/81, Y/81-b'de de birkaç kez tekrarlanır. Gülazar'ın obasının çadırları *mai*'dir Y/81). *Ela* gözlü kız (Gülperi) gergef işler, gözlerinden yaş yerine kan ağlar (Y/83). Bir lenger kan ile pişmiş, kırmızı pilav (Arap Üzengi'nin sarayında) (Y/84).

Hikâyemizde metal olarak *altın* kullanılmıştır: Şah İsmail, hazineden bir hegbe *altun* alır (Y/82); Koca nineye bir avuç *altun* verir; *altun* tarak; bir mikdar harçlık *altun* verirler koca nineye (Y/85); Padişah çiftçiye müjde olarak bir avuç *altun* verir. Bunların dışında *dağ, turna, şeftali* gibi semboller de yer almaktadır: Şah İsmail gözleri kör edilince küçük bir dağa bırakılır (Y/86-b). Bunun dışında *dağ* hep *kara* sıfatıyla nitelenen, Şah İsmail'in Gülizar'ı gördüğü dağ olarak geçer. Gülperi'nin kardeşleri *Koca Dağ*'ın üzerinde devlerle ceng ederler (Y/83). Arap Üzengi *"bir dudağı yerde bir dudağı Keşiş Tagında"* diye tasvir edilir (Y/84-b). Turna kelimesi de bir dizede *"Hikmet Turna tağında taşı"* şeklindedir (Y/83-b). Halk şiirinde *buse*nin sembolü olan *şeftali "Şeftalünin olmuşların düşür[düler], olacakların meydana atdılar"* şeklinde yer almaktadır.[330]

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde, *senin, bana, gönül* gibi kelimelerin yazımında **ñ** sesi (*seniñ, baña, göñül*) kullanılmıştır.

---

[330] Şeftali *"buse"* sembolüdür. Halk hikâyelerinde sık sık tesadüf edilen *"şeftali vermek=öpücük verme"* tabiri de vardır. Zaten meyveler aşk sembolleri olarak kullanılır, mesela meme yerine *"turunç"*, buse

Hikâyede kelimelerin yazımında ikili şekiller görülmektedir: *Olayım, dağ, bahçe, çadır, kardeş, pek, parlamağa, gezeriz, bilirim, türlü, gideceğiz, akşam* şeklinde ifade ettiğimiz kelimeler metinde *olam, tag, bakce, cadır, kardaş, karındaş, karandaş, bek, barlamaga, gezerüz, bilirim, dürlü, gidecegüz, ahşam* şeklinde yazılmıştır. *Turuncu* تورنجيى , طورمجى ,(Y/82) ; *daha* دخى (Y/82-b, 86, Cönk33-b) ; *eyitdi* ايتدى (Y/78-b...) ; *şehzadeyi* kelimesi de birçok yerde شهزاده (Y/86-b, 87) şeklinde yazılmıştır.

Cönk'te kelimelerin yazmındaki ikili şekiller daha fazladır: Gülizar كلعذار , كلغرار ,(Cönk 28); oda اوطه , اوته (Y/84, 86); dağ طاغ , تاغ (Cönk 37) ; at اط , ات (Y/83, 85-b) ; saray سراى , صراى (Cönk 29-b); beyaz بياز , بياض (Cönk 34-b); sefa صفا , سفا (Cönk 30-b) şeklinde yazılmıştır.

Hikâyede birtakım yazım yanlışları da yapılmıştır: Bergüzar kelimesi daima *belgüzar* şeklinde yazılmıştır. Bunun dışında cümle yazımlarında da yanlışlıklar vardır: "Benim derviş padişah oldığını nerde bilirin. (Y/78-b); ....Şah İsmail uyandı, eyitdi Arap biraz kahvaltı var altı var ise yiyelim dedi. Arap biraz kalvealtı var ise yiyelim dedi. (Y/86); Şah İsmail Gülperi'ye eyitdi 'Karandaşlarım sizler de hazır olun, gidelim dedi. Gülperi karandaşlarına gelip eyitdi 'Ey karandaşlarım sizler de hazır olun gidelim' dedikde....; ...üçiyi birden alıp"(Y/86). "Aldı sazını" yazılması gerekirken "Aldı sazına" (Y/83-b) yazılmıştır.

Halk hikâyelerinde nazım-nesir karışıktır. Manzumeler, olayın seyrini kendi başlarına asla devam ettiremez, mensur hikâyede, hissiyat ve temayüllerin; cenk arzusu ve dar vaziyetlerin bildirildiği yere eklenir; aşk bahtiyarlık ve ıstırabı, veda, tehlike ve kavuşma; savaş ve imtihan esnasında, bir hissin veya bir heyecanın açığa vurulması şeklinde karşımıza çıkarlar. Manzum parçaların form ve şekline gelince, bunlar Türk terminolojisi ile türküler yani halk mahsulü şiirlerdir. Dil, kafiye ve yapı, bunu teyit eder.

Hikâyenin canlı bir şekil almasında bütün konuşmaların ve cevapların belirli (di'li) geçmiş zamanla anlatılması da önemli bir etkendir. Bu, hikâye edene ait bir özellik değil, Türkçe'ye özgü bir dil özelliğidir. Hikâyeye canlı bir özellik vermeye bu unsur da yardımcı olmaktadır.[331]

---

yerine *"şeftali"* ile birlikte "kayısı" kullanılır.

[331] Otto Spies, a.g.e., s.37-39.

X. HİKÂYENİN KAHRAMANLARI

ŞAH İSMAİL:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesi dört epizottan oluşur. Hikâyenin erkek kahramanı olan Şah İsmail, halk hikâyelerinde giriş epizotunda yer alan çocuğu olmayan padişah ve eşinin dervişin (Pîrin, Hızırın v.s.) verdiği elmayı yemeleri sonucunda dünyaya gelir. Şah İsmail anne ve babasının biricik oğludur ve doğumu da olağanüstü bir şekilde gerçekleşmiştir.

Halk hikâyelerinde olayların kahramanları, toplumun yalnız bir sınıfına mensupturlar: Kahramanların alındığı yer, sıradan adamların ve işçilerin bulunduğu aşağı halk tabakaları değil, çevresi sıkıca mazbut bir muhitin en yukarı tabakasıdır ve kahramanların yeri yurdu daima bildirilir:[332] Şah İsmail, Acem'de Kandihar şehrinin padişahının tek oğludur. Önce Türkmen Beyinin kızı Gülizar'a, sonra Gülperi ve Arap Üzengi'ye âşık olur. Hikâyenin sonunda bazı varyantlarda her üç kızla da evlenir.

Şah İsmail, Gülizar'a kavuşmak için çeşitli engelleri aşmak zorunda kalır. Önce devlerle mücadele eder. Bu mücadelenin sonunda Gülperi'yi kazanır. Sonra Arap Üzengi ile savaşır ve kazanır. Şah İsmail'e Gülizar'ı bulmasında en büyük yardımı Arap Üzengi yapar. Hikâyenin sonunda, bazı varyantlar haricinde, üç kızla da evlenir.

GÜLPERİ:

Yedi kardeşi devlerle savaşan, kendisi de bir sarayda oturan güzel bir kızdır. Şah İsmail, onu gergef işlerken ve ağlarken görür; güzelliğine âşık olur. Hikâyenin sonunda onunla da evlenir. Gülperi hakkında hikâyede fazla bilgi verilmemiştir. Sözlü varyantlardan S10 ve S11'de Gülperi'nin adı Remli Hanım'dır.

ARAP ÜZENGİ:

Şah İsmail ile Gülizar hak hikâyesinde Arap Üzengi'nin önemli bir yeri vardır. Arap Üzengi hikâyenin aktif, savaşan kız kahramanıdır. Arap Üzengi adının etimolojisini Fischer, Arab u Zengi (Arap u Zenci) şeklinde açıklar.[333]

Arap Üzengi, yüzünü göstermemek için arap nikabı takan kahraman bir kızdır. Yüzünü bir nikap ile gizlediği için herkes onun bir erkek olduğunu zanneder, ama aslında o çok güzel ve güzel olduğu kadar da kahraman bir kızdır. Ancak kendisini mağlup

---

[332] Otto Spies, a.g.e., s.50-51.
[333] Hans August Fischer, a.g.e., s.XXXIII ve XXXVIII Dipnot 28.

edecek kişiyle evlenmek ister ve Şah İsmail onu yendiği için ona boyun eğer. Mücadeleci genç kız tipi, destanlarda, halk efsanelerinde hatta masallarda da karşımıza çıkmaktadır.[334]

Şah İsmail ile Gülizar hiâyesinde Arap Üzengi, tuttuğunu koparan, gözünü budaktan sakınmayan bir kadındır, Gülizar'ı bulmak için Şah İsmail ile birlikte Hint'e, Yemen'e kadar gider. Arap Üzengi, Şah İsmail'i zor durumlardan kurtarır; onun için savaşır; canını ortaya koyar. Şah İsmail'in Gülizar'ı bulmasında ona en çok yardım eden kişi de yine Arap Üzengi'dir. Bütün bu özellikleri yanında Arap Üzengi, Şah İsmail'i Gülizar'dan kıskanmaz. Arap Üzengi Hindistan'dan Gülizar'ı kaçırdıktan sonra, Şah İsmail ile Gülizar uyurken onların başında bekler ve Hint Padişahının askerleriyle tek başına mücadele eder.

GÜLİZAR:

Hikâyenin kız kahramanlarından biri olan Gülizar, Yörük Beyinin kızıdır. Doğuşu ve büyümesi ile ilgili bilgiler yoktur. O, kırkların (Hızır, Derviş, Pîr) Şah İsmail'i rüyada kendisine göstermeleri ya da Şah İsmail'in avlanırken bir ceylanı (keklik, geyik) takip etmesi ve onu görmesi sonucunda ortaya çıkar. Bir sözlü varyant haricinde (S3) kardeşleri yoktur. Sözlü ve yazılı varyantların bir kısmında Gülizar'ın ismi farklıdır: Ergun Sav (ES) varyantında Gülperi; S2'de Abgüneş; S10, S11'de Güzeldünya; S12'de Muhameyri (=Mahmihri?)'dir.

Hikâyelerde kahramanları birbirinden ayırmak isteyen, onlara yardım eden kişi ya da kişiler vardır. Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde Şah İsmail ile Gülizar'ı ayırmak isteyen kişi varyantların büyük bir çoğunluğunda Gülizar'ın annesi, babası (S3 varyantında kardeşleri)'dır. Şah İsmail'in anne ve babası oğullarının bir Yörük Beyinin kızının arkasından gitmesini istemezler; onu bu fikrinden caydırmak ve ona engel olmak isterler.

Rakip, âşık şiirinde mutluluğu engelleyen motiflerden biridir. İki sevgili arasına girer, aşkın gerçekleşmesini engeller.[335] Şah İsmail'in rakibi olabilecek yeni sevgilisiyle evlenecek olan kişi Hint padişahının (valinin, beyin v.s.) oğludur. Yörükler Hindistan'a göç edince Gülizar'ı Hindistan padişahının oğlu ister.

Sevgilisini bulmak için çıktığı gurbette kahramanın önüne çıkan engeller yanında ona yardımcı olan kişiler de vardır. *Cönk*'te Şah İsmail yolda gördüğü

---

[334] Bkz. Aa-Th 519: The Strong Womans Bride, Brunhilde; P. Naili Boratav, 100 Soruda Halk Edebiyatı, s.84; Dogmar Burkhart, "Kadın Kahraman", Enzyklopädie des Märchens, Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung, C.6, S.2-3, s.745-753.

[335] Hasan Özdemir, Âşık Şiiri, Ankara, 1986, s.53. (Yayınlanmamış)

bezirgan'dan sevgilisiyle ilgili haberler sorar. Şah İsmail'e en çok yardım eden kişi yukarıda da belirttiğimiz gibi Arap Üzengi'dir. Arap Üzengi'nin yardımları sayesinde Şah İsmail, Gülizar'ı bulup kaçırabilmiştir. Şah İsmail ile Gülizar karşılaştıklarında onlara yardımcı olan bir *"Koca Karı"* (nine) vardır. Kahramana yardımcı olan *"Koca Karı"* Şah İsmail ile Arap Üzengi'nin Gülizar'ı kaçırmasına da yardımcı olur. Şah İsmail ile Arap Üzengi'yi evinde konuk eder. Gülizar'ın Şah İsmail'e verdiği hatırayı (bergüzar) Gülizar'a göstererek onların kaçmasına yardımcı olur. Şah İsmail'e yardımcı olan kişilerden biri de, bazı varyantlarda, onun gözlerini sağaltan çiftçidir. Çiftçinin yaptığı ilaç ile Şah İsmail tekrar görmeye başlar.

XI. HİKÂYEDE GEÇEN YER ADLARI:

Hikâyelerde olayların geçtiği yerlerle mesnevilerde geçen mekân büyük benzerlikler gösterir: "Mesnevilerde olayların geçtiği yerler genellikle şehirler, saraylar, bahçeler, eğlence düzenlenilen, avlanılan ve savaşılan alanlardır. Yolculuklarda dağlar, çöller ve denizler aşılır. Olayların geçtiği yerler çoğunlukla hayalidir. Coğrafi konumu bilinen yerler pek azdır. Bu yerler kabaca gösterilir: Çin, Mâçin, Hindistan, Türkistan, Medâyin, Rum (=Anadolu), Mısır ve Yemen gibi. Ülke adları yanında, şehir adları daha da belirsizdir. Aynı durum deniz adlarında da vardır. Kişilerin hangi denizde yolculuk ettikleri ve nerede karaya çıktıkları pek belli değildir.

Olayların geçtiği yerler olayın niteliğine göre tasvir edilir. Mekân olayın niteliğine göre düzenlenmeye çalışılır. Kişileri mutlu kılan olaylar, gösterişli saraylarda, tabiatın güzel olduğu yerlerde geçerken; mutsuzluklar, insanın içini karartan sıkıntılı yerlerde kişinin çevresini içinde bulunduğu ruhi duruma göre görmesi ve değerlendirmesi de oldukça mübalağalı olarak anlatılır."[336]

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde olaylar Kandihar, Hint, Yemen, Mısır, Habeş adıyla anılan şehirlerde, çeşme başında, av sırasında dağda, gülistan bahçesinde, gülşen bahçesinde, Kandihar padişahının, Gülperi'nin, Arap Üzengi'nin saraylarında geçer. Padişahla veziri derviş ile bir çeşme başında, Şah İsmail ile Gülizar ile Karadağda karşılaşırlar. Şah İsmail ile Gülizar, gülistan bahçesinde buluşur; Kandihar'a dönerken bir çeşme başında konaklarlar. Şah İsmail, Gülizar'la karşılaştığı yerlere gittiğinde onu bulamadığı için bu yerleri dolaşırken hüzünlenir: "Birde bakdı ki çadırların yerinde yeller eser. Çelik çomak oynar bir kimse yok." (Y/82-b).

---

[336] İsmail Ünver, Mesnevide Yer, Türk Dili Dergisi Divan Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), Sayı 415-416-417/ Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s.455.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

XII. ŞAH İSMAİL HALK HİKÂYESİ İLE ELİF İLE MAHMUT HALK HİKÂYESİNİN MUKAYESESİ

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi ile Elif ile Mahmut halk hikâyesini epizotlarda yer alan motiflere göre incelediğimizde Şah İsmail hikâyesinin Elif ile Mahmut hikâyesiyle arasında bir yakınlık olduğu dikkati çekmektedir. Bu yakın ilişkiyi somut bir şekilde ortaya koymak için her iki hikâyeyi burada karşılaştırmayı uygun buluyoruz

Elif ile Mahmut hikâyesi üzerinde Edith Fischdick'in bir incelemesi vardır. Bu incelemeyi elde etmemiz mümkün olmadığı için Şah İsmail hikâyesi ile Elif ile Mahmut hikâyesi arasındaki karşılaştırmada Muharrem Zeki Korgunal'ın yayınladığı metin değerlendirmeye alınmıştır.[337]

A. GİRİŞ EPİZOTU:

1. ZÜRRİYETSİZLİK:

Bu motif her iki halk hikâyesinde vardır: Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde Şah İsmail'in babası "çocuğu olmayan padişah"tır. Elif ile Mahmut hikâyesinde adaleti ile meşhur Şah Murat'ın da Kandihar padişahı gibi çocuğu olmaz.

2. DERVİŞİN KILIK DEĞİŞTİRİP GEZEN PADİŞAHLA VEZİRİNİ TANIMASI:

Şah İsmail ile Gülizar ve Elif ile Mahmut halk hikâyelerinde Dervişin kılık değiştirip gezen padişahla vezirini tanıması motifi ortaktır. Her iki hikâyede de çocuğu olmayan padişah veziriyle beraber seyyah kılığına girip seyahate çıkar. Yolda mola verdikleri bir anda karşılarında bir derviş görürler. Derviş, Kandihar padişahına bir elma; Şah Murat'a ise mavi bir boncuk verir.[338]

3. ÇOCUĞUN DOĞMASI:

Her iki hikâyede de çocuk olağanüstü şekilde dünyaya gelmektedir. Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Derviş, Kandihar padişahına bir elma verir; elmanın yarısını kendisinin, yarısını da Hanım Sultan'ın yemesini, kabuklarını da ahırdaki kısrağa

---

[337] Hans August Fischer, Schah Ismajil und Gülüzar. Ein Türkischer Volksroman, Leipzig, 1929 (Türkische Bibliothek, Bd. 26); Muharrem Zeki Korgunal, Elif ile Mahmut, Kurtuluş Basımevi, İstanbul, 1931.

[338] Mavi boncuk gözden korkan insanlar tarafından takılır. Şah Murat'ın çocuğu olmadığı için, dünyaya gelen çocuğun göze gelmemesi nedeniyle Derviş ona mavi boncuk vermiştir.

vermelerini ister. Dokuz ay on gün sonra bir erkek çocuğunun olacağını fakat kendisi gelmeden ona ad vermemesini söyler ve ortadan kaybolur.

Elif ile Mahmut hikâyesinde Derviş Şah Murat'a mavi bir boncuk verir; boncuğu bir ipe bağlamasını ve bu gece ailesi ile beraber olmasını, zamanı gelince bir erkek evladı olacağını ama kendisi gelmeden ona ad vermemesini söyler ve ortadan kaybolur.

4. ÇOCUĞA AD VERME:

İki hikâye arasında burada bir farklılık görülmektedir: Her iki hikâyede de kahramanlara adlarını veren kişi, onların doğumunda rol alan Derviş'tir. Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Derviş, Şah İsmail'in yanı sıra onunla aynı gün dünyaya gelen tayına Kamertay adını verir.

Elif ile Mahmut hikâyesinde Derviş Mahmut'un adını verdikten sonra Mahmut'a bir pala verir. Silah kullanacak çağa gelmeyince bu palanın ona verilmemesini, palanın asla kınından çıkarılmaması gerektiğini, eğer pala kınından çıkarılır ve kırk güne kadar tekrar kınına konulmazsa Mahmut'un öleceğini söyler ve ortadan kaybolur.

5. ÇOCUĞUN TAHSİL VE TERBİYESİ:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail yeraltında bir saray ya da mahsende Hoca Danyal tarafından tahsil ve terbiye görür. Bu zaman zarfında yemeklerinde Şah İsmail'in kemiksiz et yemesine dikkat edilir. Şah İsmail on beş yaşına geldiğinde yemeğinden çıkan bir kemikle sarayın tepesindeki camı kırdıktan sonra tahsilini tamamladığına karar verilir ve yeraltındaki saraydan dışarı çıkarılır.

Elif ile Mahmut hikâyesinde, Mahmut okulunu bitirince ata binmeyi, silah kullanmayı öğrenir. Mahmut bütün bunları öğrendikten sonra artık onun bu palayı taşıyabileceğine kanaat getirip tılsımlı palayı ona teslim ederler.

Çocuğun tahsil ve terbiyesi Şah İsmail hikâyesinde, Elif ile Mahmut hikâyesine göre daha detaylı anlatılmıştır. Mahmut, Şah İsmail gibi yeraltında bir eğitim almaz.

B. ÂŞIK OLMA EPİZOTU:

1. AŞK DOLUSU (AŞK HASTALIĞI) VE RÜYA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde kahramanların âşık olmaları, aşk dolusu içerek rüyada âşık olma (Y, TB1, TB2, TB3, TB4, M, S1, S2) ve görüşerek âşık olma (MZ1, MZ2, MZ3, MZ4, MZ5, ST1, ST2, DR, HN, ES) biçiminde iki farklı şekilde karşımıza çıkarken Elif ile Mahmut hikâyesinde sadece aşk dolusu içerek âşık olma söz konusudur.

Şah İsmail, önce rüyada kırklar elinden bade içer ve sevgilisini rüyada görerek âşık olur. Bazı varyantlarda ise aşk dolusu içme ve sevgiliyi rüyada görme motifi yoktur. Bu varyantlarda iki sevgili karşılaştıkları zaman birbirlerine âşık olurlar.

Mahmut birkaç arkadaşı ile ava çıkar; bir geyiği kovalarken geyik bir mağaraya girer. Mahmut bu mağarada kırk dervişe rastgelir. Mağaranın duvarında bir kız resmi görür; o kızın kim olduğunu öğrenmek ancak dervişlerin elinden aşk şarabını içmekle mümkündür. Mahmut bu şarta razı olup şarabı içince, vücudunun sapır sapır titrediğini hisseder ve böylece Hutem (Hotem?) hükümdarının kizi Elif'e âşık olur. Elif de rüyasında kırk derviş görür; bir tanesinin elinden bir kadeh şarap içer, aşka tutulur ama kimi sevdiğini bilmez. Aynı dervişler bir gece rüyasında Elif'e Buhara hükümdarı Şah Murat'ın oğlu Mahmut'u gösterirler. Böylece Elif de Mahmut'a âşık olur.

2. KAHRAMANLARIN KARŞILAŞMASI:

Şah İsmail ile Gülizar'ın birbirleriyle karşılaşmaları, Şah İsmail'in av kovalayan şahinini takibi sonrasında gerçekleşir. Şah İsmail arkadaşlarıyla ava çıkar. Avlanacağı dağın eteğinde güzel bir yayla, suyun kenarında bir ceylan görür. Ceylanı kovalamaya başlar. Ceylan bir çadırın içine girer; Şah İsmail de arkasından gider. O çadırda Gülizar'ı görür. Böylece iki kahraman karşılaşmış olurlar.

Mahmut Elif'i aramak için yola çıkar. Yolda bir Dalgıç ve Remmal ile karşılaşır. Onları da yanına alarak Elif'in yaşadığı Hutem şehrine gider. Dalgıç ile Remmal bir yere saklanırlar. Mahmut atını mahmuzlayıp Elif'in sarayına gelir. Elif pencerenin önünde oturmuş sevgilisini düşünürken ağaçların arasında sahipsiz bir at görür. Pencerenin perdesini kaldırınca Mahmut'u karşısında görür. Daha önce birbirlerini sadece rüyalarında gören kahramanların birbirleriyle karşılaşması bu şekilde cereyan eder.

3. KAHRAMANIN SEVGİLİSİNE KENDİSİNİ TANITMASI:

Şah İsmail, Gülizar'ı görünce atından düşüp bayılır. O sırada orada olan bir "koca karı" Gülizar'a göğsünü açmasını ve memelerini Şah İsmail'in yüzüne, gözüne sürmesini söyler. Kız söyleneni yapınca Şah İsmail ayılır ve Gülizar'a bir şiir söyleyerek kendisini tanıtır.

Elif, Mahmut'u görünce önce tanıyamaz, karşılıklı şiirler söyleyerek birbirlerini tanıtırlar.

4. KAHRAMANIN SEVGİLİSİNE HATIRA (BERGÜZAR) VERMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar birbirlerinden ayrılırken Gülizar Şah İsmail'e bir altın tarak (yüzük, nakışlı mendil); Şah İsmail de Gülizar'a şahininden bir tüy kopartıp verir.

Elif ile Mahmut hikâyesinde, Mahmut Elif'le karşılaştıktan sonra, Elif saçından bir tutam keser ve Mahmut'a verir.

C. KAVUŞMANIN ENGELLENMESİ EPİZOTU:

1. KIZ İSTEME:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde, Kandihar padişahı Türkmen Beyinden kızını oğlu Şah İsmail'e ister. Türkmen Beyi de kızını Şah İsmail'e verir. Bu motif Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur. Yukarıda belirtildiği gibi rüyada âşık olma motifi yer almaktadır.

2. KIRK GÜN MÜHLET VERME:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde,Türkmen Beyi kızını eksikleri olduğunu söyleyerek Kahdihar padişahından kızının çehizini tamamlamak için kırk gün mühlet ister.

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde yer alan kırk gün mühlet verme motifi Elif ile Mahmut hikâyesinde farklıdır: Mahmut, Elif'in kendisine verdiği saçı bir nehre düşürür; yüzme bilmediği için saçı nehirden alamaz. Saç Ejderhan memleketinde, Ejderhan padişahına kadar ulaşır.[339] Padişah bu saçın sahibine âşık olur. Bir koca karı Elif'i kaçırıp Mahmut'un tılsımlı palasını da kınından çıkarıp bir kuyuya atar ve Elif'i Ejderhan padişahına getirir. Elif, Ejderhan padişahıyla evlenmemek için, bu süre içinde Mahmut'un kendisini kurtaracağı ümidi ile, padişahtan kırk gün mühlet ister. Ejderhan padişahı da Elif'e kırk gün süre tanır.

3. KIRK GÜN UYKUYA YATMA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin yazılı varyantlarının büyük bir çoğunluğunda Şah İsmail, Türkmen Beyinin Gülizar'ı kendisine verdiğini duyunca rahatlayıp kırk gün uykuya yatar. Bu motif Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur.

4. AŞK UĞRUNA ÇEKİLEN MİHNETLERİN BAŞLAMASI:

Gülizar'ın annesi kızını Şah İsmail'e vermek istemeyince yörükler Kandihar'ı terkederler. Şah İsmail kırk gün süren uykusundan kalkar ve Gülizar'ı aramak için yollara düşer. Gülperi'nin ağabeylerine yardım ederek onları devlerin elinden kurtarır. Şah İsmail'in yaptığı iyiliğe karşılık olarak kız kardeşlerini ona verirler.

Elif ile Mahmut hikâyesinde ise Mahmut, Elif'i rüyasında gördüğü andan itibaren yemekten içmekten kesilir, derdini kimseye söyleyemez. Padişah iç ağası aracılığı ile Mahmut'un derdini öğrenmeye çalışır. Bir gün çarşıya çıkarlar. Bir kahvede saz çalmakta olan iki âşık görürler. Mahmut iç ağasından kendisine saz bulmasını ister. İç ağası sazı bulup getirir. Mahmut'un saz çalmaya başladığını görünce onun âşık olduğunu anlar ve padişaha söyler. Mahmut Elif'i aramak için yola çıkar. Yolda Dalgıç ve Remmal adında iki kişiyle arkadaş olur. Onlarla beraber Elif'i bulmak için yoluna devam eder. Önce Arap kılığındaki Zülfüsiyaf, sonra yine Arap kılığındaki Zülfüperişan ile savaşır. Onlardan ayrılarak Elif'i bulmak için tekrar yola koyulur.

5. ARAYA KILIÇ KOYARAK YATMA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin Yazma ve Taşbaskı varyantlarında Şah İsmail, Gülperi ile yattığı zaman aralarına kılıcını koyar. Bu motif Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur.

6. KESİLEN KELLELERLE SARAY YAPMA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arap Üzengi, sarayına gelen kişilerin başlarını keserek saray yapar. Bu motif Elif ile Mahmut hikâyesinde devardır: Mahmut ile arkadaşı Zülfüperişan'ın sarayından ayrıldıktan sonra Demiratan adlı bir başka Arabın sarayına gelirler. Demiratan o ana kadar çok baş kesmiştir. Onun kestiği başlar üst üste konulduğunda büyük bir kule yapılabilmektedir.

7. ŞAH İSMAİL'İN ARAP ÜZENGİ İLE KARŞILAŞMASI:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail, Arap Üzengi ile mücadele eder ve bu mücadeleyi kazanır. Şah İsmail'in Arap Üzengi ile yaptığı mücadele Elif ile Mahmut hikâyesinde iki yerde karşımıza çıkar: Mahmut Elif'i bulmak için yola koyulur. Yolda bir delikanlıyla karşılaşır ve beraber gitmeye karar verirler. Bir köşke gelirler. Köşkün sahibi bir Arap'tır; yanında 60 pehlivanı vardır. Mahmut ile arkadaşı onlara aldırış etmeden köşke çıkarlar. Mahmut Arap ile savaşır. Mahmut Arap'ı yere yıkıp göğsünün üzerine oturunca Arap yüzündeki nikabı çıkarır. Mahmut onun bir kız olduğunu görünce şaşırır. Bu kızın adı Zülfüperişan'dır. Mahmut ikinci kez başka bir Arap'la daha mücadele eder. Bu mücadelelerin seyri aynıdır. Bu mücadeleyi de Mahmut kazanır. Mahmut'un karşılaştığı ikinci Arap Zülfüperişan'ın küçük kardeşi Zülfüsiyah'tır.

---

[339] Anadolu halk inançlarında suya saç (kıl) atılmaz. Atılan kılın yılana dönüşeceğine inanılır.(Hasan Özdemir)

8. KIZIN ANCAK KENDİSİNİ YENEBİLECEK ERKEKLE EVLEMESİ:

Arap Üzengi, yüzünü göstermemek için arap nikabı takmış kahraman bir kızdır. Ancak kendisini yenebilecek bir erkekle evlenmek ister. Şah İsmail onu yendiği için ona boyun eğer. Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde yer alan bu motif Elif ile Mahmut hikâyesinde iki yerde karşımıza çıkar. Yaptıkları cenk sonunda Mahmut'a yenilen Zülfüperişan ile Zülfüsiyah kendilerini yenebilecek erkekle evleneceklerine ahd ettikleri için Mahmut'un kendileriyle evlenmesini isterler.

9. SEVGİLİNİN DÜĞÜNÜNE SON GÜNDE YETİŞME:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail, Gülizar Hint padişahının oğluyla evleneceği sırada gelir. Sevgilinin düğününe son günde yetişme motifi Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur.

10. KILIK DEĞİŞTİREREK SEVGİLİNİN DÜĞÜNÜNE GİTME:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde yer alan kılık değiştirerek sevgilinin düğününe gitme motifi yazılı varyantlarda yoktur. Sözlü varyantlardan sadece S3 ve S10'da vardır. Bu varyantlarda Şah İsmail'in Gülizar ile bağlantı kurmasını sağlayan bir "Koca Karı"dır. Kılık değiştirme motifinin olmadığı hem yazılı hem de sözlü varyantlarda Şah İsmail Gülizar'ın kendisine verdiği altın tarağı (yüzüğü, mektubu) bu kadına verir. Kadın da onları Gülizar'a verir. Kılık değiştirerek sevgilinin düğününe gitme motifi Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur.

11. SEVGİLİYİ KAÇIRMA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail, Gülizar'ı Arap Üzengi ve bir "Koca Karı"nın yardımıyla Hint ülkesinden kaçırır. Elif ile Mahmut hikâyesinde ise Mahmut, tılsımlı palası arkadaşları tarafından kınına konulduktan sonra Elif'i aramak üzere yola çıkar ve Ejderhan ülkesine gelir. Elif'i kaçıran "Koca Karı"nın evine gider ve onu öldürür. Sonra saraya giderek Elif'i kaçırır.

12. ARAP ÜZENGİ'NİN TEK BAŞINA BİR ORDUYLA SAVAŞMASI:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde, Şah İsmail ile Arap Üzengi Gülizar'ı kaçırdıktan sonra onları takip eden padişahın askerleriyle Arap Üzengi savaşır. Elif ile Mahmut hikâyesinde ise Elif'i kaçıran Mahmut Ejderhan padişahının askerleriyle kendisi savaşır.

13. ŞAH İSMAİL'İN PADİŞAHTAN ÜÇ KOÇ İSTEMESİ VE GÖNDERİLEN KOÇLARA BİNEREK KANDİHAR'A GİTMELERİ:

Bu motif Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin sadece Y, M, TB1, TB2, TB3, S1 varyantlarında vardır. Şah İsmail, Arap Üzengi, Gülizar önce Gülperi'nin sarayına gelirler. Gülperi'yi de alarak yola koyulurlar. Kandihar şehrinin yakınında bir çiftçi görürler. Şah İsmail, o çiftçi ile babasına haber gönderir ve koç göndermesini ister.

Elif ile Mahmut hikâyesinde Mahmut, Elif'i, Zülfüperişan'ı ve Zülfüperişan'ı da yanına alarak Buhara'ya döner. Buhara hududuna geldiklerinde Mahmut, rastladıkları bir köylü ile babasına haber gönderir. Şah Murat bir istikbal heyeti hazırlatarak Mahmut'u karşılamaya gönderir.

14. REMİL ATMA:

Bu motife Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arap Üzengi, Kandihar'a gelmeden önce, padişahın Şah İsmail'i yemeğe davet etmesinden önce ve Şah İsmail'in gözlerine mil çekilmesinden sonra olmak üzere üç yerde rastlarız.

Elif ile Mahmut hikâyesinde remil atma motifine birkaç kez rastlarız. İlkinde Mahmut'un arkadaşı Remmal, Hutem kentinin yakın olup olmadığını anlamak için remil atar. İkincisinde Remmal, Mahmut'un kaybolan palasını bulmak için remil atar; palanın atıldığı kuyuyu bulur ve palayı kınına yerleştirince Mahmut'u ölümden kurtarır.

15. SİHİRLİ MÜHÜR:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arap Üzengi, Şah İsmail'e sihirli bir mühür (bazı varyantlarda yüzük) verir ve yemeden önce yemeklerin üzerinde bu mührü dolaştırmasını ister. Bu motif Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur. Mahmut'u kötülüklerden koruyan nesne, kendisine ad veren dervişin verdiği tılsımlı paladır.

16. ANNE VE BABASININ ŞAH İSMAİL'İ ÖLDÜRMEK İSTEMESİ:

Şah İsmail'i öldürmek isteyen kişi kimi varyantlarda öz annesi, kimi varyantlarda babası, kimi varyantlarda üvey annesidir. Babası Şah İsmail'i yemeğe davet eder ve yemeklere zehir kattırır. Arap Üzengi'nin verdiği sihirli mühür sayesinde zehirlenmekten kurtulur. Bunun üzerine padişah Şah İsmail'i satranç oynamaya davet eder. Şah İsmail babasını satrançta üç defa yener. Babasının bu duruma kızdığını görünce bu sefer babasına üç defa yenilir. Bunu fırsat bilen padişah yayının kirişiyle Şah İsmail'in ellerini, ayaklarını bağlattırır ve oğlunun öldürülmesi için emir verir. Araya giren devlet büyüklerinin hatırını kıramaz ve Şah İsmail'in gözlerinin kör edilmesine karar verir.

Elif ile Mahmut hikâyesinde ise Mahmut'u öldürmek isteyen kişi babasıdır. Şah Murat oğlunu satranç oynamaya davet eder. Mahmut babasını satrançta yener. Babasının bu duruma kızdığını görünce Mahmut babasına yenilir. Bunu fırsat bilen Şah Murat Mahmut'un ellerini, ayaklarını bağlattırır. Mahmut, tılsımlı palası üzerinde olmadığı için bu durumdan kurtulamaz. Oğlunun öldürülmesi için emir verir. Hükümet erkanının hatırlarını kıramaz ve oğlunu bir kaleye hapsettirir.

17. YARDIMCI HAYVAN:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin yazılı ve sözlü varyantlarında Şah İsmail'in yanında kendisiyle beraber doğan atı Kamertay (Kambertay) vardır. Bunun dışında onu zehirlenmekten kurtaran kedi, köpek ile gözlerinin açılmasını sağlayan güvercinler yer alır. Bu motifler Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur.

18. KAHRAMANIN GÖZLERİNE MİL ÇEKİLMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail'in babası oğlunun gözlerine mil çektirir. Bu motif Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur.

19. KANLI GÖMLEK:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin sadece sözlü varyantlarının bir kısmında (S7, S10, S11) vardır. Şah İsmail'i öldürmeye kıyamayan cellatlar bir hayvan bulup keserler ve onun kanını Şah İsmail'in gömleğine sürüp babasına getirirler. Bu motif Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur.

20. KAHRAMANIN GÖZLERİNİN SAĞALTILMASI:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde varyantların büyük çoğunluğunda Şah İsmail'in gözleri güvercinler vasıtasıyla sağalır. Bu motif Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur.

21. ARAP ÜZENGİ'NİN PADİŞAHIN ASKERLERİ İLE MÜCADELESİ:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arap Üzengi, padişahın askerleri ile mücadele eder ve hepsini yener. Kimse onunla cenk alanında savaşmaya cesaret edemez. Bu motif Elif ile Mahmut hikâyesinde yoktur.

D. KAVUŞMA EPİZOTU:

1. KAHRAMANIN EVLENMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail, bazı varyantlarda Gülperi ve Gülizar ile, bazı varyantlarda da Gülperi, Gülizar ve Arap Üzengi ile evlenir.

Mahmut babasının ölümünden sonra tahta geçer. Bunun için fakir fukaraya sadakalar verilir, kurbanlar kesilir. Mahmut Elif'le evlenir. Zülfüsiyah ve Zülfüperişan'ı

Dalgıç ve Remmal'e verir. Kızlar da Mahmut'un sözünden çıkmayarak Dalgıç ve Remmal ile evlenirler.

2. KAHRAMANIN BİRDEN FAZLA KADINLA EVLENMESİ (POLYGAMİE):

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail Gülizar, Gülperi, Arap Üzengi ile evlenir. Elif ile Mahmut hikâyesinde Mahmut, Zülfüperişan ve Zülfüsiyah'la cenk ettikten sonra onlarla evlenmek ister. Bu amaçla Elif'i bulduktan sonra onları da alarak Buhara'ya döner. Üç kız Mahmut'u birbirlerinden kıskanmadan beraber yaşarlar. Babası cezalandırıldıktan sonra Mahmut Elif ile evlenir. Zülfüperişan ile Zülfüsiyah'ı bütün macerası boyunca onun yanında olan, onu zor durumlardan kurtaran arkadaşları Dalgıç ve Remmal ile evlendirir.

3. KÖTÜLÜĞÜN CEZALANDIRILMASI:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail'in babasını Arap Üzengi, Elif ile Mahmut hikâyesinde ise Zülfüsiyah öldürür.

Elif ile Mahmut hikâyesinde, Şah Murat, Mahmut'u bir kaleye hapsettirir. Mahmut, Remmal'a bir mektup yazar ve Remmal'a ulaştırmak üzere kalenin dizdarına verir. Dizdar mektubu Remmal'a verince Zülfsiyaf'ı, Zülfüperişan'ı ve Dalgıç'ı alarak kaleye gelirler. Mahmut'u kurtarıp saraya gelirler. Mahmut babasının yanına gelir. Duvarda asılı duran palasını alır. Bir meclis kurulur. Baba-oğul muhakeme olurlar. Zülfüsiyah "Alçaklığın cezası ölümdür!" diyerek Şah Murat'ı öldürür.

4. KIRK GÜN KIRK GECE DÜĞÜN:

Bu motif hem Şah İsmail ile Gülizar, hem de Elif ile Mahmut hikâyesinde ortak motif olarak yer alır. Elif ile Mahmut hikâyesinde Elif ile Mahmut'un, Dalgıç'ın ve Remmal'in düğünleri beraber yapılır.

5. DÜĞÜN EĞLENCESİ:

Her iki hikâyede de düğün eğlencesi olarak, kırk gün kırk gece düğün yapıldığından bahsedilmiştir.

6. HİKÂYENİN BİTİRİLİŞİNİ İFADE EDEN SÖZ KALIPLARI:

Her iki hikâyede de hikâyenin bitirilişini ifade eden çeşitli söz kalıpları kullanılmıştır. Elif ile Mahmut hikâyesinde hikâyenin bitirilişini ifade eden söz kalıbı olarak "*Onlar kavuşup erdi en nihayet murada/Bizi de mesut etti Cenab-ı Hak dünyada*" şeklinde bir beyit yer almaktadır.

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesi ile Elif ile Mahmut hikâyesi, konusu, kompozisyon ve motifleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde aynı hikâye tipinin varyantları olduğu görülmektedir. Zürriyetsizlik; dervişin kılık değiştirip gezen padişahla vezirini tanıması; çocuğun doğması; çocuğa ad verme; aşk dolusu (aşk hastalığı) ve rüya; kahramanın sevgilisine kendisini tanıtması; karamanın sevgilisine hatıra (bergüzar) vermesi; aşk uğruna çekilen mihnetler; kesilen kellelerle saray yapma; kızın ancak kendisini yenebilecek erkekle evlenmesi; sevgiliyi kaçırma; remil atma; anne ve babasının oğullarını öldürmek istemesi; kahramanın evlenmesi; kötülüğün cezalandırılması; kırk gün kırk gece düğün; düğün eğlencesi motifleri her iki hikâyede de ortaktır.

XIII. ŞAH İSMAİL HALK HİKÂYESİ İLE HURŞİT İLE MAHMİHRİ HALK HİKÂYESİNİN MUKAYESESİ[340]

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi ile Hurşit ile Mahmihri halk hikâyesinin epizotlarda yer alan motiflere göre mukayesesi şöyledir:

A. GİRİŞ EPİZOTU:

1. ZÜRRİYETSİZLİK:

Bu motif her iki halk hikâyesinde de vardır: Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde Şah İsmail'in babası "çocuğu olmayan padişah"tır. Hurşit ile Mah Mihri hikâyesinde Karabağ ülkesinin hükümdarının da Kandihar padişahı gibi çocuğu olmaz.

2. DERVİŞİN KILIK DEĞİŞTİRİP GEZEN PADİŞAHLA VEZİRİNİ TANIMASI:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde çocuğu olmayan padişah veziriyle beraber seyyah kılığına girip seyahate çıkar. Yolda mola verdikleri bir anda karşılarında bir derviş görürler. Derviş, Kandihar padişahına bir elma verir.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde çocuğu olmayan Tekin Han, bahçesindeki ulu ağacın altında oturan bir dervişe rastlar; derviş padişahı tanır. Tekin Han dervişten, bir çocuğu olması için, dua etmesini ister.

3. ÇOCUĞUN DOĞMASI:

Her iki hikâyede de çocuk olağanüstü şekilde dünyaya gelir. Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde derviş, Kandihar padişahına bir elma verir; elmanın yarısını kendisinin, yarısını da Hanım Sultan'ın yemesini, kabuklarını da ahırdaki kısrağa vermelerini ister. Dokuz ay on gün sonra bir erkek çocuğunun olacağını fakat kendisi gelmeden ona ad vermemesini söyler ve ortadan kaybolur.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde derviş, gaipten biri beyaz biri kırmızı iki elmayı Tekin Han'a verir; eşi ile yemelerini, tanrının kudreti ile güneş gibi bir oğulları olacağını söyler.

---

[340] Hikâyenin mukayesesinde N. Bilge Şener, Hurşit ile Mah Mihri Hikâyesi, Ankara, 1996, A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi esas alınmıştır.

4. ÇOCUĞA AD VERME:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde kahramana adını veren kişi, onun doğumunda rol alan Derviş'tir. Derviş, Şah İsmail'in yanı sıra onunla aynı gün dünyaya gelen tayına Kamertay adını verir.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Tekin Han ve eşi, dervişin verdiği elmayı yer. Sultan Hanım hamile kalır. Dokuz ay on gün sonra bir oğulları olur; adını Hurşit koyarlar. Sözlü varyantlarda ise çocuğun adını derviş koyar.

5. ÇOCUĞUN TAHSİL VE TERBİYESİ:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail yeraltında bir saray ya da mahsende Hoca Danyal tarafından tahsil ve terbiye görür. Bu zaman zarfında yemeklerinde Şah İsmail'in kemiksiz et yemesine dikkat edilir. Şah İsmail on beş yaşına geldiğinde yemeğinden çıkan bir kemikle sarayın tepesindeki camı kırdıktan sonra tahsilini tamamladığına karar verilir ve yeraltındaki saraydan dışarı çıkarılır.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinin Eberhard'ın yayınladığı varyantında Hurşit, bir yer altı odasında eğitilir, bir gün yemeğinden çıkan kemiği tavana atar, pencerenin camı kırılır ve Hurşit ilk defa gün ışığını görür.

B. ÂŞIK OLMA EPİZOTU:

1. AŞK DOLUSU (AŞK HASTALIĞI) VE RÜYA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde kahramanların âşık olmaları, aşk dolusu içerek rüyada âşık olma ve görüşerek âşık olma biçiminde iki farklı şekildedir.

Şah İsmail, önce rüyada kırklar elinden bade içer ve sevgilisini rüyada görerek âşık olur. Bazı varyantlarda ise aşk dolusu içme ve sevgiliyi rüyada görme motifi yoktur. Bu varyantlarda iki sevgili karşılaştıkları zaman birbirlerine âşık olurlar.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Hurşit, bir gece rüyasında gördüğü kırklardan bir pîrin kendisine gösterdiği Mahmihri'ye âşık olur.

2. KAHRAMANLARIN KARŞILAŞMASI:

Şah İsmail ile Gülizar'ın birbirleriyle karşılaşmaları, Şah İsmail'in av kovalayan şahinini takibi sonrasında gerçekleşir. Şah İsmail arkadaşlarıyla ava çıkar. Avlanacağı dağın eteğinde güzel bir yayla, suyun kenarında bir ceylan görür. Ceylanı kovalamaya başlar. Ceylan bir çadırın içine girer; Şah İsmail de arkasından gider. O çadırda Gülizar'ı görür. Böylece iki kahraman karşılaşmış olurlar.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Hurşit, kırkların söylediği süre dolunca yaylaya çıkar, orada çadırların kurulduğunu görür, yanlarına gider, Mahmihri ile karşılaşır. Hurşit ile Mahmihri hikâyesinin sözlü varyantlarının birinde Hurşit, bir cerenin peşine düşer ve Mahmihri'nin çadırına girer, kızı görünce âşık olur.

3. KAHRAMANIN SEVGİLİSİNE KENDİSİNİ TANITMASI:

Şah İsmail, Gülizar'ı görünce atından düşüp bayılır. O sırada orada olan bir "koca karı" Gülizar'a göğsünü açmasını ve memelerini Şah İsmail'in yüzüne, gözüne sürmesini söyler. Kız söyleneni yapınca Şah İsmail ayılır ve Gülizar'a bir şiir söyleyerek kendisini tanıtır.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Hurşit, Mahmihri göğüslerini onun burnuna tutunca ayılır ve kendini tanıtır. Sözlü varyantlarda kahraman ayılır ve sazını ister, bir türkü söyleyerek kendini tanıtır.

4. KAHRAMANIN SEVGİLİSİNE HATIRA (BERGÜZAR) VERMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar birbirlerinden ayrılırken Gülizar Şah İsmail'e bir altın tarak(yüzük, nakışlı mendil); Şah İsmail de Gülizar'a şahininden bir tüy kopartıp verir.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Mahmihri, Hurşit'e bir hatıra verir. Hikâyede bu hediyenin ne olduğundan açıkça bahsedilmemiştir. Sözlü varyantlardan birinde iki sevgili birbirine yüzüklerini verir.

C. KAVUŞMANIN ENGELLENMESİ EPİZOTU:

1. KIZ İSTEME:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde, Kandihar padişahı Türkmen Beyinden kızını oğlu Şah İsmail'e ister. Türkmen Beyi de kızını Şah İsmail'e verir.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Tekin Han, oğlu Hurşit'e Mahmihria'yi yedi erkek kardeşinden ister, onlara yaylayı verir, kardeşleri de Mahmihri'yi Hurşit'e verirler.

2. KIRK GÜN MÜHLET VERME:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde,Türkmen Beyi kızını eksikleri olduğunu söyleyerek Kahdihar padişahından eksikliklerini tamamlamak için kırk gün mühlet ister.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

3. KIRK GÜN UYKUYA YATMA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin yazılı varyantlarının büyük bir çoğunluğunda Şah İsmail, Türkmen Beyinin Gülizar'ı kendisine verdiğini duyunca kırk gün uykuya yatar.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

4. AŞK UĞRUNA ÇEKİLEN MİHNETLERİN BAŞLAMASI:

Gülizar'ın annesi kızını Şah İsmail'e vermek istemeyince yörükler Kandihar'ı terkederler. Şah İsmail kırk gün süren uykusundan kalkar ve Gülizar'ı aramak için yollara düşer. Gülperi'nin ağabeylerine yardım ederek onları devlerin elinden kurtarır. Şah İsmail'in yaptığı iyiliğe karşılık olarak kız kardeşlerini ona verirler.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Hurşit, Mahmihri'nin gittiğini öğrenir, yaylaya gelir, kızın bıraktığı mektubu bulur ve onun peşinden yola çıkar. Hurşit yolda rastladığı çobandan Mahmihri'nin haberini alır, Mahmihri'nin memleketine gelir ve Kara Han ile evleneceğini öğrenir.

5. ARAYA KILIÇ KOYARAK YATMA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin Yazma ve Taşbaskı varyantlarında Şah İsmail, Gülperi ile yattığı zaman aralarına kılıcını koyar.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

6. KESİLEN KELLELERLE SARAY YAPMA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arap Üzengi, sarayına gelen kişilerin başlarını keserek saray yapar.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

7. ŞAH İSMAİL'İN ARAP ÜZENGİ İLE KARŞILAŞMASI:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail, Arap Üzengi ile mücadele eder ve bu mücadeleyi kazanır.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

8. KIZIN ANCAK KENDİSİNİ YENEBİLECEK ERKEKLE EVLEMESİ:

Arap Üzengi, yüzünü göstermemek için arap nikabı takmış kahraman bir kızdır. Ancak kendisini yenebilecek bir erkekle evlenmek ister. Şah İsmail onu yendiği için ona boyun eğer.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

9. SEVGİLİNİN DÜĞÜNÜNE SON GÜNDE YETİŞME:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail, Gülizar Hint padişahının oğluyla evleneceği sırada gelir.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Hurşit, evinde misafir olduğu Hasret Kadın ve üç oğlunun yardımıyla düğünün son gününde Kara Han'ın sarayına gider.

10. KILIK DEĞİŞTİREREK SEVGİLİNİN DÜĞÜNÜNE GİTME:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde yer alan kılık değiştirerek sevgilinin düğününe gitme motifi yazılı varyantlarda yoktur. Bu varyantlarda Şah İsmail'in Gülizar ile bağlantı kurmasını sağlayan bir "Koca Karı" vardır. Kılık değiştirme motifinin olmadığı hem yazılı hem de sözlü varyantlarda Şah İsmail Gülizar'ın kendisine verdiği altın tarağı (yüzüğü, mektubu) bu kadına verir. Kadın da bunları Gülizar'a verir.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

11. SEVGİLİYİ KAÇIRMA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail, Gülizar'ı Arap Üzengi ve bir koca karının yardımıyla Hint ülkesinden kaçırır.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Hurşit ile Mahmihri, Hasret Kadın'ın oğullarının yardımıyla Kara Han'ın sarayından kaçarlar.

12. ARAP ÜZENGİ'NİN TEK BAŞINA BİR ORDUYLA SAVAŞMASI:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde, Şah İsmail ile Arap Üzengi Gülizar'ı kaçırdıktan sonra onları takip eden padişahın askerleriyle Arap Üzengi savaşır.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

13. ŞAH İSMAİL'İN PADİŞAHTAN ÜÇ KOÇ İSTEMESİ VE GÖNDERİLEN KOÇLARA BİNEREK KANDİHAR'A GİTMELERİ:

Bu motif Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin sadece Y, M, TB1, TB2, TB3, S1 varyantlarında vardır. Şah İsmail, Arap Üzengi, Gülizar önce Gülperi'nin sarayına gelirler. Gülperi'yi de alarak yola koyulurlar. Kandihar şehrinin yakınında bir çiftçi görürler. Şah İsmail, o çiftçi ile babasına haber gönderir ve koç göndermesini ister.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

14. REMİL ATMA:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arap Üzengi, Kandihar'a gelmeden önce, padişahın Şah İsmail'i yemeğe davet etmesinden önce ve Şah İsmail'in gözlerine mil çekilmesinden sonra olmak üzere üç yerde rastlarız.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

15. SİHİRLİ MÜHÜR:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arap Üzengi, Şah İsmail'e sihirli bir mühür (bazı varyantlarda yüzük) verir ve yemeden önce yemeklerin üzerinde bu mührü dolaştırmasını ister.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

16. ANNE VE BABASININ ŞAH İSMAİL'İ ÖLDÜRMEK İSTEMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde Şah İsmail'i öldürmek isteyen kişi kimi varyantlarda öz annesi, kimi varyantlarda babası, kimi varyantlarda üvey annesidir.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

17. YARDIMCI HAYVAN:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin yazılı ve sözlü varyantlarında Şah İsmail'in yanında kendisiyle beraber doğan atı Kamertay (Kambertay) vardır. Bunun dışında onu zehirlenmekten kurtaran kedi, köpek ile gözlerinin açılmasını sağlayan güvercinler yer alır.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

18. KAHRAMANIN GÖZLERİNE MİL ÇEKİLMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail'in babası oğlunun gözlerine mil çektirir.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

19. KANLI GÖMLEK:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinin sadece sözlü varyantlarının bir kısmında (S7, S10, S11) vardır. Şah İsmail'i öldürmeye kıyamayan cellatlar bir hayvan bulup keserler ve onun kanını Şah İsmail'in gömleğine sürüp babasına getirirler.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Arap kölesi Hurşit'i öldürmek için götürür. Hurşit kendini tanıtınca, onun gömleğini hayvan kanına bulayıp haramilere getirir.

20. KAHRAMANIN GÖZLERİNİN SAĞALTILMASI:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde varyantların büyük çoğunluğunda Şah İsmail'in gözleri güvercinler vasıtasıyla sağalır.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

21. ARAP ÜZENGİ'NİN PADİŞAHIN ASKERLERİ İLE MÜCADELESİ:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Arap Üzengi, padişahın askerleri ile mücadele eder ve hepsini yener. Kimse onunla cenk alanında savaşmaya cesaret edemez.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

D. KAVUŞMA EPİZOTU:

1. KAHRAMANIN EVLENMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail, bazı varyantlarda Gülperi ve Gülizar ile, bazı varyantlarda da Gülperi, Gülizar ve Arap Üzengi ile evlenir.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Hurşit ile Mahmihri memleketlerine dönerler ve evlenirler.

2. KAHRAMANIN BİRDEN FAZLA KADINLA EVLENMESİ:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail Gülizar, Gülperi, Arap Üzengi ile evlenir. kıskanmadan beraber yaşarlar.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde bu motif yoktur.

3. KÖTÜLÜĞÜN CEZALANDIRILMASI:

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesinde Şah İsmail'in babasını Arap Üzengi öldürür.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Kara Han, askerleriyle gelir, Hurşit'e saldırır, Mahmihri attığı ok ile Kara Han'ı öldürür, askerler dağılır.

4. KIRK GÜN KIRK GECE DÜĞÜN:

Bu motif hem Şah İsmail ile Gülizar, hem de Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde ortak motif olarak yer alır.

5. DÜĞÜN EĞLENCESİ:

Her iki hikâyede de hikâyenin bitiş söz kalıpları ortaktır.

6. HİKÂYENİN BİTİRİLİŞİNİ İFADE EDEN SÖZ KALIPLARI:

Her iki hikâyede de hikâyenin bitirilişini ifade eden çeşitli söz kalıpları kullanılmıştır.

Şah İsmail ile Gülizar hikâyesi ile Hurşit ile Mahmihri hikâyesi arasında benzerlikten öte bir yakınlık dikkati çekmektedir. Hikâyenin konusu, kompozisyon ve motifleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu iki hikâyenin birbirine çok benzediği görülmektedir. Zürriyetsizlik; dervişin kılık değiştirip gezen padişahla vezirini tanıması; çocuğun doğması; çocuğa ad verme; aşk dolusu (aşk hastalığı) ve rüya; kahramanların karşılaşması; kahramanın sevgilisine kendisini tanıtması; karamanın sevgilisine hatıra (bergüzar) vermesi; kız isteme; aşk uğruna çekilen mihnetler; sevgilinin düğününe son günde yetişme; kılık değiştirerek sevgilinin düğününe gitme; sevgiliyi kaçırma; kanlı

gömlek; kahramanın evlenmesi; kötülüğün cezalandırılması; kırk gün kırk gece düğün motifleri her iki hikâyede de ortaktır.

Bu mukayeseler sonucunda her üç hikâye arasında gerek epizotlar gerekse epizotları oluşturan motifler, motiflerin hikâyelerdeki pozisyonları ve işlevleri gözönüne alındığında aynı tip bir anlatının değişik varyantları oldukları intibaını vermektedirler. Ancak bilindiği gibi halk hikâyelerinde şiirsel öğenin ayrı bir önemi vardır. Her üç hikâyede yer alan şiirler arasında ise bir benzerlik, yakınlık olmadığını da burada belirtmemiz gerekir.

XIV. SONUÇ:

Şah İsmail Halk Hikâyesi Üzerinde Monografik Bir İnceleme adlı tezimizde 1 Yazma, 1 Cönk, 5 Taşbasma, 21 Latin harfli baskı ile sözlü gelenekten muhtelif zamanlarda tespit edilip yayınlanmış 13 sözlü belgeyi inceledik. *Cahit Öztelli*'nin özel kitaplığındaki bir cönkte bulunan tarihsiz yazma ile *Tahmasb*'ın bahsettigi 10 Azeri varyant elimizde olmadığı için değerlendirmeye alamadık.[341] Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesini daha önce *Hans August Fischer* yayınlamıştır.[342] Fischer, hikâyenin altı metnini birbiriyle karşılaştırmış, varyantlardaki farklılıkları ortaya koymuştur. Fischer'in C nüshası (Meşhur Şah İsmail Hikâyesi, Der Saadet,1330 [İstanbul]) çalışmamızda TB2 kısaltmasıyla geçen metindir; D nüshası ise (Meşhur Şah İsmail Hikâyesi, Der Saadet, 1342 [İstanbul]) TB2 varyantının aynısı olup sadece baskı tarihi farklıdır. Fischer'in E nüshası ise (Ignacz Kunos, Mundarten der Osmanen Proben der Volksliterature der türkiscen Stämme, C.VIII, Petersburg, s.27-57) S1 kısaltmasıyla verdiğimiz metindir. Fischer'in B nüshası ile Malik Aksel'in yayınladığı (MA) varyantın adı *"Menakıb-ı Şah İsmail"*dir. Bu iki nüshanın aynı olma ihtimali yüksektir.

Taşbaskı metinlerden TB4 kısaltmasıyla verdiğimiz metin Şah İsmail'in Gülizar'ı bulmasıyla sona erer. Latin harfli baskılardan HN varyantı Haluk Nihat [Pepeyi] tarafından manzum olarak düzenlenmiştir. Mustafa Nihat Özön'ün yayınladığı MN varyantı ile Malik Aksel'in yayınladığı MA varyantı özet; sözlü varyantlardan S5 de eksik bir varyanttır. Bunların dışında kalan yazılı ve sözlü belgeler tamdır. Hazırlamış olduğumuz tezde daha önce derlenmiş metinleri kullandık; ayrıca bir alan araştırması yapmadık.

Hazırladığımız tez 15 bölümden oluşmaktadır. Tezimizin *Giriş* bölümünde Kunos'tan başlayıp günümüze kadar Türk halk hikâyeleri üzerinde yapılan çalışmalar, halk hikâyelerinin tür olarak özellikleri ve halk hikâyelerinin tasnif çalışmaları hakkında bilgi verdik. Halk hikâyelerini diğer halk edebiyatı türleri ile karşılaştırmasını yaptıktan sonra Tezde Kullanılan Yöntem bölümünde Yazma ve Basma metinlerin çevirisini yaparken karşılaştığımız problemler üzerinde durduk. Bu problemleri ortadan kaldırmak için bazı

---

[341] M. Hüseyin Tahmasb, a.g.e., s.181.

[342] Hans-August Fischer, Schah İsmajil und Gülüzar. Ein Türkische Volksroman, Leipzig, 1929 (Türkische Bibliothek, Bd.), s.XLVI.

kelimelerin yazımına müdahale ettik: Yazmada -ıb/-ib, -ub/-üb olarak yazılan bağ-fiil ekini -ıp/-ip, -up/-üp; yine Yazmada -ur/-ür olarak yazılan geniş zaman ekini de ünlü uyumuna uygun olarak -ır/-ir, -ur/-ür şeklinde yazdık.Yazma nüshada bazı kelimelerin yazımında ikili şekillerle karşılaştık. Bu kelimeler içinde en çok geçen kelime *padişah*tır. Bu kelime metnin büyük bir bölümünde *badişah*, birkaç yerde de *padişah* şeklinde karışık olarak yazılmıştır. Bu ikili yazımı ortadan kaldırmak için kelimeyi *padişah* olarak yazdık. Aynı ikili yazım *kardeş, bahçe, Gülizar* kelimelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bunları da *bahçe, bakçe, karındaş, karandaş, Gülizar, Gülfizar* şeklinde metinde geçtikleri şekliyle aynen yazdık. "*Gece, vermek, demek, yemek, iyi, etmek*" kelimelerini "e" ile yazdık. Bunların dışında kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda b>p, c>ç değişikliğine Yazma ve Cönk'ten örnekler verdik.

Hikâyenin yazılı ve sözlü belgelerini ayrı ayrı karşılaştırıp farklı yönlerini tespit ettik. Hikâyenin yazılı ve sözlü belgelerini karşılaştırdığımızda yazılı ve sözlü geleneğin özelliğinden kaynaklanan farklılıklarla karşılaştık. Sözlü varyantlar sözlü gelenekte ağızdan ağıza anlatılageldiği için geleneğin zayıflaması sonucunda hikâyelerin hacminde bir azalma olmuştur. Hikâyenin şiir kısımları gittikçe azalmış, hatta tamamen yok olmuş; halk hikâyesi sözlü gelenekte kısalarak masala dönüşmüştür.

Yazılı metinlerden Yazma ve Basma metinler kendi içinde, Latin harfli baskılar da kendi içinde ayrı ayrı özellik gösteren birer grup oluşturmuşlardır. Aynı yazarların yayınladığı Latin harfli baskılar, motifler ve şirler açısından farklılıklar da göstermektedir: Örneğin Muharrem Zeki'nin yayınladığı MZ1, MZ2, MZ4, MZ5 varyantları MZ3 varyantına göre farklıdır.

Sözlü varyantlar yazılı varyantlara göre farlıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi sözlü gelenekte hikâyenin şiir kısımları yok olduğu için, sözlü varyantlarda hikâyenin masala dönüşmüş şekli yer alır. Sözlü varyantlar içinde yazılı varyantlarla motif ve şiirler bakımından ortak olan tek varyant S1'dir. S2 şiirler, ES ihtiva ettiği motifler bakımından farklıdır. Hikâyenin sonuç bakımından en farklı varyantı S13'tür. Bu varyantta Şah İsmail ile üç kız (Gülperi, Arap Üzengi ve Gülizar) hikâyenin sonunda ölürler.

Hikâyenin Konusu bölümünde Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin konusunu verirken Yazma nüshayı esas aldık. Konusu bakımından Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi Boratav'ın deyimiyle "Kahramanı muhayyel aşk hikâyesi"dir.

Hikâyenin Belli Başlı Epizotları bölümünde hikâyeyi bir bütün olarak ele alıp, hikâyeyi meydana getiren epizotların, epizotlara bağlı motiflerin tahlilini yaptık. Ayrıca bir bütün olarak hikâyeyi oluşturan epizot ve motiflerin ayrı ayrı diğer halk hikâyeleriyle, halk masallarıyla, eski edebiyatımızın mesnevileriyle mukayeseli olarak ele alıp inceledik Bu motiflerin masallarımızda ve uluslararası alanda yaygın olup olmadığını anlamak için Typen Türkische Volksmärrchen,[343] The Types of the Folktale,[344] Motif Index of the Folk-literature'deki[345] tip ve motif numaralarını belirledik.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi, birçok halk hikâyesinde olduğu gibi, dört epizottan oluşmaktadır:

1. Giriş Epizotu
2. Âşık Olma Epizotu
3. Kavuşmanın Engellenmesi Epizotu
4. Kavuşma Epizotu

Giriş Epizotunda Zürriyetsizlik, Dervişin Kılık Değiştirip Gezen Padişahla Vezirini Tanıması, Çocuğun Doğması, Çocuğa Ad Verme, Çocuğun Tahsil ve Terbiyesi motifleri; *Âşık Olma Epizotunda* Aşk Dolusu (Aşk Hastalığı) ve Rüya, Kahramanların Karşılaşması, Kahramanın Sevgilisine Kendisini Tanıtması, Kahramanın Sevgilisine Hatıra (Bergüzar) Vermesi motifleri; *Kavuşma Epizotunda* Kahramanın Evlenmesi, Kahramanın Birden Fazla Kadınla Evlenmesi, Kötülüğün Cezalandırılması, Kırk Gün Kırk Gece Düğün, Düğün Eğlencesi, Hikâyenin Bitirilişini İfade Eden Söz Kalıpları yer almaktadır.

Hikâyenin Belli Başlı Epizotları ve Epizotlara Bağlı Motiflerin Tahlili ve Diğer Halk Hikâyeleriyle Münasebeti başlığı altında incelediğimiz epizotları ve bu epizotlara bağlı motifleri gözden geçirdiğimizde bu motiflerin diğer halk hikâyelerinde, halk masallarında ve hatta mesnevilerde de var olduğunu; halk hikâyelerinin halk masalları ile ortak motifler kullandığını gördük. Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi, sözlü gelenekte ağızdan ağıza anlatılageldiği için, şiirler hikâyeden çıkarılmak suretiyle, hikâyenin hacminde bir azalma olmuş ve hikâye masala dönüşmüştür.

Hikâyede Yer Alan Şiirlerin Değerlendirilmesi bölümünde Yazma nüshadaki şiirleri epizot sırasına göre bugünkü söyleyişle değerlendirmeye aldık ve kolaylık olması açısından şiirlere numaralar verdik. Yazılı varyantlardan Malik Aksel (MA), Ergun Sav

---

[343] Wolfram Eberhard, P. Naili Boratav; Typen Türkische Volksmärchen, Wiesbaden, 1953.
[344] A. Aarne, S. Thompson; The Types of the Folktale, Helsinki, 1928, FFC 74; 1961 FFC 184; 1964.

(ES), Mustafa Nihat Özün (MN) varyantlarını şiir içermedikleri için değerlendirmeye almadık. Sözlü belgelerden de sadece şiir içerenleri (S1, S2, S6, S8) değerlendirmeye aldık ve diğer varyantlarla karşılaştırmalarını yapmadan önce şiirlerin ölçüsünü ve kafiye düzenini belirledik. Şah İsmail ile karşısındaki kişinin söylediği şiirler ayrı ayrı şiirler olduğu için kafiye düzenini verirken dörtlükleri "/" işareti ile birbirinden ayırdık.

Halk hikâyelerinde manzum parçalar yani şiirler genellikle duyguların yoğun olduğu zamanlarda söylenir. İlk manzum parçalar, kahramanın rüyasında gördüğü bir Dervişin (Pîr, Hızır, Kırklar) elinden bâde (aşk dolusu) içmesi ile saz çalma yeteneğini kazanması ve bir güzele âşık olmasından sonra ortaya çıkar. Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinde, Şah İsmail, Gülizar ile karşılaştığı zaman ilk şiiri söyler. Yani dille söylemeyi telle söylemeye tercih eder.

Yazılı ve sözlü varyantları şiirler açısından karşılaştırdığımızda S1 varyantının şiirler bakımından Yazma nüsha ile aynı olduğunu gördük. Şiirler sözlü varyantların büyük bir kısmında yok olmuştur. Var olan şiirler de birkaç dörtlüğü geçmemektedir. Sözlü varyantlardan S2'de şiirlerin başında, diğer varyantlarda olmayan, bir hikâye tekerlemesi vardır. Bu varyant şiirler bakımından sözlü ve yazılı varyantlar içinde çok farklılık göstermektedir.Haluk Nihat [Pepeyi]'ın yayınladığı HN varyantı, yazar tarafından manzum olarak kaleme alındığı için sözleri, ölçüsü ve kafiyesi bakımından diğer yazılı ve sözlü varyantlara göre farklıdır.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin yazılı ve sözlü varyantlarında 21 tane şiir vardır. Bu şiirlerden 10 tanesi koşma, 4 tanesi semai, 2 tanesi karşılıklı söylenen semai, 3 tanesi de karşılıklı söylenen koşmadır. Hikâyede yer alan ve tek olarak söylenen şiirlerden 14'ünü Şah İsmail, 1'ini Arap Üzengi; karşılıklı söylenen şiirlerden 2'sini Şah İsmail ile Gülizar; 1'ini Şah İsmail ile Gülperi; 2'sini Şah İsmail ile Arap Üzengi; 1'ini Şah İsmail, Gülizar, Gülperi ve Arap Üzengi söylerler. Bunların dışında kalan iki şiirden biri 7'li, diğeri de14'lü hece ölçüsüyle söylenmiş şiirlerdir. Bu iki şiirin kafiye şeması ve ölçüsü koşma ya da semai nazım şekline uygun değildir.

Hikâyenin *Kahramanları* bölümünde hikâyemizin kahramanları olan Şah İsmail, Gülperi, Arap Üzengi ve Gülizar üzerinde durduk. Hikâyenin erkek kahramanı olan Şah İsmail, halk hikâyelerinde giriş epizotunda yer alan çocuğu olmayan padişah ve eşinin,

---

[345] S. Thompson, Motif-Index of the Folk-literature, Helsinki, 1932-1934; Kopenhagen, 1955-1958, 6.C.

dervişin (Pîrin, Hızırın v.s.) verdiği elmayı yemeleri sonucunda dünyaya gelir. Şah İsmail anne ve babasının biricik oğludur ve doğumu da olağanüstü bir şekilde gerçekleşmiştir.

Şah İsmail, Gülizar'a kavuşmak için çeşitli engelleri aşmak zorunda kalır. Önce devlerle mücadele eder. Bu mücadelenin sonunda Gülperi'yi kazanır. Sonra Arap Üzengi ile savaşır ve kazanır. Şah İsmail'e Gülizar'ı bulmasında en büyük yadımı Arap Üzengi yapar. Hikâyenin sonunda bazı varyantlar haricinde üç kızla da evlenir. Varyantların bir kısmında Gülizar'ın ve Gülperi'nin ismi farlılık gösterir: Ergun Sav varyantında Gülizar'ın adı, Gülperi; S2'de Abgüneş; S10, S11'de Güzeldünya; S12'de Muhameyri (=Mahmihri?); Gülperi'nin adı da sözlü varyantlardan S10 ve S11'de Remli Hanım'dır.

Şah İsmail ile Gülizar hak hikâyesinde Arap Üzengi'nin önemli bir yeri vardır. Arap Üzengi, yüzünü göstermemek için arap nikabı takan kahraman bir kızdır. Yüzünü bir nikap ile gizlediği için herkes onun bir erkek olduğunu zanneder, ama aslında o çok güzel ve güzel olduğu kadar da kahraman bir kızdır. Ancak kendisini mağlup edecek kişiyle evlenmek ister ve Şah İsmail onu yendiği için ona boyun eğer.

Epizotlar, epizotları oluşturan motifler motiflerin hikâyedeki pozizyonları ve işlevleri göz önünüde tutulduğunda aynı anlatının varyantları olan Elif ile Mahmut ve Hurşit ile Mahmihri hikâyelerini Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesiyle karşılaştırdık. Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesiyle Elif ile Mahmut hikâyesi, konusu, kompozisyon ve motifleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde aynı hikâye tipinin varyantları olduğu görülmektedir. Zürriyetsizlik; dervişin kılık değiştirip gezen padişahla vezirini tanıması; çocuğun doğması; çocuğa ad verme; aşk dolusu (aşk hastalığı) ve rüya; kahramanın sevgilisine kendisini tanıtması; karamanın sevgilisine hatıra (bergüzar) vermesi; aşk uğruna çekilen mihnetler; kesilen kellelerle saray yapma; kızın ancak kendisini yenebilecek erkekle evlenmesi; sevgiliyi kaçırma; remil atma; anne ve babasının oğullarını öldürmek istemesi; kahramanın evlenmesi; kötülüğün cezalandırılması; kırk gün kırk gece düğün; düğün eğlencesi motifleri her iki hikâyede de ortaktır.

Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi ile Hurşit ile Mahmihri hikâyesi arasında benzerlikten öte bir yakınlık dikkati çekmektedir. Hikâyenin konusu, kompozisyon ve motifleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu iki hikâyenin birbirine çok benzediği görülmektedir. Zürriyetsizlik; dervişin kılık değiştirip gezen padişahla vezirini tanıması; çocuğun doğması; çocuğa ad verme; aşk dolusu (aşk hastalığı) ve rüya; kahramanların karşılaşması; kahramanın sevgilisine kendisini tanıtması; karamanın sevgilisine hatıra

(bergüzar) vermesi; kız isteme; aşk uğruna çekilen mihnetler; sevgilinin düğününe son günde yetişme; kılık değiştirerek sevgilinin düğününe gitme; sevgiliyi kaçırma; kanlı gömlek; kahramanın evlenmesi; kötülüğün cezalandırılması; kırk gün kırk gece düğün motifleri her iki hikâyede de ortaktır.

Bu mukayeseler sonucunda her üç hikâye arasında gerek epizotlar, gerekse epizotları oluşturan motifler, motiflerin hikâyelerdeki pozisyonları ve işlevleri göz önüne alındığında aynı tip bir anlatının değişik varyantları oldukları intibaını vermektedirler. Ancak bilindiği gibi halk hikâyelerinde şiirsel öğenin ayrı bir önemi vardır. Her üç hikâyede yer alan şiirler arasında bir benzerlik, yakınlık olmadığını da burada belirtmemiz gerekir.

Tezimiz sırasında yararlandığımız kaynaklara *Bibliyografya* bölümünde yer verdik. Tezimizin sonunda *Ek* olarak Yazma ve Cönk'ün çevrilerini ve bu metinlerin birer fotokopisini ekledik. Hikâyenin Y, C, TB3, TB4, RG, ES, MN, HN dışında kalan yazılı varyantlarında yer alan resimleri de bu bölümün sonuna kronolojik sıraya göre düzenledik. Bunların dışında kalan yazılı varyantların hepsinde (bir kısmında kapak, bir kısmında hikâyenin akışı içinde olmak üzere) resimler vardır. Aynı yazarların yayınladığı baskılarda yer alan resimlerdeki benzerlik dikkate değerdir.

XV. BİBLİYOGRAFYA

AARNE, Antti-Stith Thompson: **The Types of the Folktale**, Helsinki, 1928 FFC 74, 2. Baskı 1961 FFC 184, son baskı 1964.

ACEL, Lütfiye:**Tarsus Dereler Köyü Halk Anlatılarından Örnekler** (A.Ü. DTCF Lisans Tezi), Ankara, 1990.

AKSEL, Malik: **Anadolu Halk Resimleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1960.

_ : **"Menakıb-ı Şah İsmail ve Gülizar"**, Türk Folkloru Araştırmaları (TFA), Sayı 229, 244 (1969), s.5457-5460.

ALANGU, Tahir: **Çalgılı Kahvelerde Külhanbey Edebiyatı Numuneleri**, İstanbul, 1942.

_ : **Billur Köşk Masalları**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961.

ARSUNAR, Ferruh: **Gaziantep Folkloru**, İstanbul, 1962.

ASLAN, Ensar: Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri, **Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme**, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:3, 1990.

ASUMAN İLE ZEYCAN, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1947.

ÂŞIK Kemal: **Emrah ile Selvi**, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1937.

BALİ, Muhan: **Ercişli Emrah İle Selvi Han Hikâyesi**, Ankara, 1973.

BAŞGÖZ, İlhan: **Folklor Yazıları**, Adam Yayınları, İstanbul, 1986.

_ : **Biyografik Türk Halk Hikâyeleri**, Ankara, 1949 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

_ : **"Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri"**, Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C.5, S.2, Ekim 1973, s.71-86.

_: **"Dream Motif in Turkish Folk Stories and Shamanistic İnititatiton"**, Asian Folklore Studies, C.26-1, Tokyo, 1967, s.1-18.

_: **İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul, 1953.

BAŞGÖZ, İlhan-BORATAV, Pertev Naili: **"Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği"**, DTCF Dergisi, 4 (Mayıs-Haziran 1946), s.495-500.

BEYCEOĞLU, Ö. F.: **Halk Kitaplarında Hazret-i Ali** (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrenci Tezi), Ankara, 1986.

BORATAV, Pertev Naili: **Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği**, A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara, 1946, 2. Baskı Adam Yayınları, İstanbul, 1988.

_ : **Az Gittik Uz Gittik**, Bilgi Yayınları, Ankara 1969.

_ : **Zaman Zaman İçinde**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1958, 2. Baskı Adam Yayınları, İstanbul 1992.

_ : **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988.

_ : **Folklor ve Edebiyat I**, Adam Yayınları, İstanbul, 1982.

_ : **Folklor ve Edebiyat II**, Adam Yayınları, İstanbul, 1982.

_ : **Köroğlu Destanı**, İstanbul, 1931, Adam Yayınları, İstanbul, 1984.

_ : **"Halk Hikâyeleri"** Yurt ve Dünya, I, S. 3 (Mart 1941), s.18-24.

_ : **"Türk Folklorunda Hızır"**, İslam Ansiklopedisi, C. 5 (II), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950, s.462-471.

_ : **Observations preliminaires; L'epopeela "hikâye"; le conte et la legende; les proverbes,** Philologie Turcicae Fundamenta, II. Mainz, 1964, s.1-77.

_: **"Le Tekerleme"**, Contribution A L'étude Typologique et Stylistique du conte populaire Turc. Cahiers de la société Asiatique: XVII Paris, 1963.

_: **"Halk Hikâyeleri"**, Yurt ve Dünya, S. I, Mart 1941, s.18-24.

_, FIRATLI, Halil Vedat: **Halk Şiiri Antolojisi**, Maarif Matbaası, Ankara, 1943.

BURKHART, Dogmar: **"Kadın Kahraman"**, Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung, C. 6, S.2/3, Berlin-New York, 1989, s.745-753

CAFEROĞLU, Ahmet: **Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar**, İstanbul, 1944.

_ : **Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, İstanbul, 1942.

_ : **Güneydoğu İlleri Ağızlarından Toplamalar**, İstanbul, 1945.

_ : **Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I**, İstanbul, 1940.

ÇIRAK, Y. Bekir: **İncesu (Kayseri) Halk Masalları** (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi), Ankara, 1986.

DEMİR, Muhammer: **Çorum İlinin Alaca İlçesine Bağlı Altıntaş Köyünün Halk Masal ve Efsaneleri** (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi), Ankara, 1988.

DİLÇİN, Cem: **Mes'ud Bin Ahmed, Süheyl ü Nevbahar, İnceleme-Metin-Sözlük**, Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 51 Ankara, 1991.

_: **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, 1983.

DİLÇİN, Dehri, **Yusuf ve Zeliha**, TDK, İstanbul, 1946.

EBERHARD, Wolfram-BORATAV, Pertev Naili: **Typen türkischer Volksmärchen**, Wiesbaden, 1953.

ELÇİN, Şükrü Murat: **Kerem ile Aslı Hikâyesi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1949.

_ : **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara, 1986.

ERGİN, Muharrem: **Dede Korkut Kitabı**, Ankara, 1964.

FİSCHDİCK, Edith: **Das türkische Volkbuch "Elif und Mahmud" Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenkunde**, Walldorf-Hessen, 1958 (Doktora Tezi).

FİSCHER, Hans-August: **Schah Ismajil und Gülüzar**. Ein Türkischer Volksroman, Leipzig, 1929 (Türkische Bibliothek, Bd. 26).

GEDİK, Nilgül: **Gümüşhacıköy Halk Masalları** (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi), Ankara, 1990.

GÖKYAY, Orhan Şaik: **Dedem Korkudun Kitabı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973

_ :**Dede Korkut Hikâyeleri**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1995.

GÜLOĞLU, Faruk Rıza: **Halk Kitaplarına Dair**, İstanbul, 1937.

GÖLPINARLI, **Abdülbaki: 100 Soruda Tasavvuf**, İstanbul, 1985.

GÜNAY, Umay: **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1986.

_ : **Elazığ Masalları**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1975.

GÜNEY, Rezzan: **Şah İsmail**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1960.

HOLZOPPEL, Otto: **Aa-Th 974 (Eşin Geri Dönüşü)**, Anzyklopädie des Märchens, Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung, C.6, Berlin-New York, 1989, s.702-707.

HÜSREV Ü ŞİRİN, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1949.

JACOB, Georg: **Türkische Volksliteratur**, Berlin 1901.

JİRMUNSKİJ, Viktor: **Vergleichende Epenforschung**, Berlin, 1961.

JUNBAUER: **Märchen aus Türkestan und Tibet**, Jena, 1923.

KAYA, Doğan: **Mahmut ile Nigar Hikâyesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Ankara, 1993.

KELEMİNA, J. : **Geschichte der Tristansage nach der Dictungen des Mittelalters**, Wien, 1923.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin: **"Halk Hikâyecilerinde 'Döşeme' Söyleme Geleneği"** Türk Dili Dergisi Halk Edebiyatı Özel Sayısı, Sayı 207, 1968, s.470-482.

KORGUNALP, Muharrem Zeki: **Şah İsmail**, Kurtuluş Matbaası, İstanbul, 1931.

_ : **Şah İsmail**, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1934.

_ : **Şah İsmail**, Emniyet Matbaası, İstanbul, 1940.

_ : **Şah İsmail Hikâyesi**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1958.

_ : **Şah İsmail Hikâyesi**, Bozkurt Kitapevi, Ercan Matbaası, İstanbul, 1960.

_ : **Elif ile Mahmut**, Kurtuluş Basımevi, İstanbul, 1931.

_ : **Âşık Garip Hikâyesi**, Bozkurt Kitabevi, İstanbul, 1958.

_ : **Arzu ile Kamber**, Kurtuluş Matbaası, İstanbul, 1931.

_ : **Kerem ile Aslı**, Kurtuluş Matbaası, İstanbul, 1931.

KOROK, Daniş Remzi: **Şah İsmail**, Suhulet Basımevi, İstanbul, 1937.

KÖKSAL, Hasan: **Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı**, Ankara, 1984.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad: **"Bahşı"** İslam Ansiklopedisi, Cüz 13. İstanbul,1942.

_ : **"Âşık Tarzının Menşei ve Tekamülü"** Milli Tetebbular Mecmuası, Cild 2. No: IV, Eylül-Ekim 1915.

- : **Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi**, İstanbul, 1930.

_ : **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken yayınları, İstanbul, 1981.

KÖSE, Nesrin: **"Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Belli Bir Metne Dayanan Lisan Üstü Çalışmalar ve Halk Hikâyeleri Arşivi"**, I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri I, Ankara, 1996, s.67-83.

KUNOS, Ignacz: **Türkische Volksmärchen aus Adakale**, Leipzig, 1907.

_ : **Türkische Volksromane in Kleinasien**. Ungarische Revue, 12. Jahrgang (1892) bzw. 13. Jahrgang (1893) Budapest.

LEVEND, Agah Sırrı: **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.

MACDONALD, M. C.: **"Hikaye"**, İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, C. 5/1, İstanbul, 1950, s.477-483.

MASSİGNON, Louis: **"Tasavvuf"**, İslam Ansiklopedisi, C.12/I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, s.26-30.

MEŞHUR ŞAH İSMAİL HİKÂYESİ: Emniyet Matbaası, İstanbul, 1330 tarihli taşbaskı.

OCAK, Ahmet Yaşar: **İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü**, Ankara, 1990.

ÖZDEMİR, Hasan: **"Zwei Erzähltypen im Bericht über die Eroberung Bilecik's durch die Osmanen nach altosmanischen Historiographen"**, Türkoloji Dergisi, C. XII, S.1, Ankara, 1997, s. 25-57.

_ : **Die alkosmanichen chroniken als Quelle zur türkischen Volkskunde**, Freiburg I. Br: 1975.

_ : **"Kahlkopf"** Enzyklopädie des Märchens, Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung, C. 7, Berlin-New York, 1992.

_ : **Der Stolze Konig: Aa Th 874 "Mağrur Hükümdar"**, Enzyklopädie des Märchens, Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung, C. 8, Berlin-New York, s.178-180.

_ : **"Misafir ve Misafirperverlik"**, Aile Ansiklopedisi, C.2, s.740-748.

_ : **Âşık Şiiri**, Ankara, 1986 (Yayınlanmamış).

ÖZÖN, Mustafa Nihat: **Türkçede Roman**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1931, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

ÖZZORLUOĞLU, Süleyman Tevfik: **Şah İsmail**, Kenan Basımevi, İstanbul, 1938.

_ :Şah İsmail, Kültür Basımevi, İstanbul, 1940.

[PEPEYİ], Haluk Nihat: **Türk Destanına Giriş**, Ülkü Kitaphanesi, İstanbul, 1934.

RADLOFF, Vilhelm: **Proben der Volksliterature der türkischen Stämme,** C.VIII, Petersburg, 1899. (Ignacz Kunos, Mundarten der Osmanen, s.27-57).

_ : **Proben der Volksliterature der türkischen Stämme,** C.VIII, Petersburg, 1899. (Ignacz Kunos, Über die Volkspoesie der osmanischen Türken, Birinci Kısmın Tercümesi: Halk Bilgisi Mecmuası, C.I, Ankara, 1928, s.55-56).

RANKE, Friedrich; **Tristan und Isold**, München, 1925.

RESİMLİ ŞAH İSMAİL HİKÂYESİ. Ahmed Kamil Matbaası, İstanbul, 1337 tarihli taşbaskı.

SAKAOĞLU, Saim: **Gümüşhane Masalları**, Ankara, 1973.

_ : **Asuman ile Zeycan**, 1972.

SAKAOĞLU, Saim; DUYMAZ, Ali: **Hurşit ile Mahmihri Hikâyesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

SAUSSEY, Edmond: **Literature Populaires Turc**, Paris, 1936. (Çeviren: İlhan Başgöz, Türk Halk Edebiyatı, Emek Basımevi, İstanbul, 1952)

SAV, Ergun: **Halk Hikâyeleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1974.

SEVÜK, İsmail Habip: **Edebiyat Bilgileri**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1942.

SEYİDOĞLU, Bilge: **Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar**, Baylan Matbaası, Ankara, 1975.

SPİES, Otto: **Türkische Volksbücher**, Leipzig, 1928. (Çeviren: Behçet Gönül Necatigil, Türk Halk Kitapları, İstanbul, 1941).

- : **Zwei volkstümhiche Liebesgeschichte aus dem Orient**. FFC No:127, Helsinki, 1939.

- : **Esmand und Zejdschan**, Anthropos Dergisi, C.XX, 1925, s.

SZAMATOLSKİ, L.: **Aus türkischer Volks-und Kunstdichtung. 1. Köroğlu, 2. Ahmet Hikmets Üsümdji**, Berlin, 1913. Wissenschaftliche Beilage zum Jaresberichte der Sechsten Städtischen Realschule zu Berlin. Ostern 1913.

ŞAH İSMAİL: Maarif Kitaphanesi Neşriyatı, Tan Matbaası, İstanbul, 1943.

ŞAH İSMAİL: Milli Kütüphanede EHT 1968-A-1136 numarada kayıtlı taşbaskı.

ŞAH İSMAİL İLE GÜLİZAR: Milli Kütüphanede Yz.A 2878-5 numarada kayıtlı yazma.

ŞAH İSMAİL İLE GÜLPERİ-GÜLİZAR HİKÂYESİ: Milli Kütüphanede Cönk 151-3 numarada kayıtlı cönk.

ŞAH İSMAİL İLE GÜLİZAR HANIM: Milli Kütüphanede 06 MİL A 3215-2 numarada kayıtlı taşbaskı (Kenarında Derdiyok ile Zülfisiyah Hikayesi de var).

ŞAH İSMAİL İLE GÜLİZAR HANIM. Milli Kütüphanede 06 MİL EHT A 3230-2 numarada kayıtlı taşbaskıdır.

ŞENER, Bilge: **Hurşit ile Mah Mihri Hikâyesi** (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü YayınlanmamışYüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996.

ŞİMŞEK (DEMİR), Şaziye: **Ayaş Halk Masallarının Tip ve Motif Kataloğu** (DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1995.

TAHMASB, M. Hüseyin, Tahmasb Ferzeliyan, İsrafil Abbasov, Nureddin Seyidov: **Azerbaycan Halk Dastanları**, Bakü, 1972.

TAM ŞAH İSMAİL: Maarif Kitaphanesi Neşriyatı, Anadolu Basımevi, İstanbul, 1955.

TAM ŞAH İSMAİL: Maarif Kitaphanesi Neşriyatı, Anadolu Matbaası, İstanbul, 1956.

TAM ŞAH İSMAİL: Maarif Kitaphanesi Neşriyatı, Maarif Matbaası,İstanbul, 1975.

TEZEL, Naki: **Türk Masalları II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

_: **İstanbul Masalları "Tüylü Kız Masalı"**, Halk Bilgisi Haberleri (HBH), C.6., S.62, Mayıs 1937, s.159-161.

TUĞRUL, Mehmet: **Mahmutgazi Köyü Halk Edebiyatı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

TÜRKMEN, Aysel: **Söke Halk Masalları** (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi), Ankara, 1991.

TÜRKMEN, Fikret: **Tahir ile Zühre**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.

_ : **Âşık Garip Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**, Baylan Matbaası, Ankara, 1973.

THOMPSON, Stith.: **Motif Index of the folk-literature**, Helsinki, 1932-1934, Kopenhagen, 1955-1958.

URAZ, Murat: **Emrah ile Selvi** (Anlatan: Âşık Kemal), Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1937.

ÜNVER, İsmail: **"Mesnevi"**, Türk Dili Dergisi Divan Şiiri Özel Sayısı II, S.415-416-417, Temmuz, Ağustos, Eylül 1986, s.430-562.

WENSİNCK, A. J.: **"Eshabülkehf"**, İslam Ansiklopedisi, C.4, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, s.371-373.

YOLCU, Hatip: **Mutluca Köyünün Halk Masalları** (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi), Ankara, 1997.

YURDATAP, Selami Münir: **Resimli Şah İsmail**, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1936.

_ : **Şah İsmail Hikâyesi**, Balçık Kitabevi, İstanbul, 1960.

_ : **Şah İsmail Resimli Halk Hikâyesi**, Halk Kitapçılık Kollektif Şirketi, Çınar Matbaası, İstanbul, 1967.

_ : **Şah İsmail Resimli Halk Hikâyesi**, Halk Kitapçılık Kollektif Şirketi, Sıralar matbaası, İstanbul, 1969.

_ : **Derdiyok ile Zülfüsiyah**, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1935.

_ : **Razinihan ile Mahfiruze**, Bozkurt Basımevi, İstanbul, 1931.

YÜKSEL, Sedit: **Işk-Nâme**, Ankara Üniversitesi basımevi, Ankara, 1965.

EK:

YAZMA (78a-88b)

ŞĀH İSMAʿĪL İLE GÜLʿİZĀR ḤĀNIM

(78) Rāvīler şöyle rivāyet ėderler ki ʿAcem'de bir şāh var idi. Ḳandihār pādişāhı dėrlerdi, ammā bunuñ dünyāda hīç zürriyeti gelmemiş idi. Bir gün pādişāh ṣabaḥ namāzın ḳılıp baʿdehu yerine oturduḳta Ḥānım Sulṭānım eline endām aynasını alıp Pādişāhıñ **(78-b)** daḥi alıp geldi . Şimdi Pādişāh "İmdi ey lala seniñ ile bugün[1] seyaḥate çıḳalım, baḳalım āyine-i devrān ne ṣūret gösterir" dėyip bunlar[2] yerlerinden ḳalḳıp yola revān oldılar. Üç sāʿat yer gidip bir çeşme var idi. Ol çeşmeye [dahil] oldılar. Pādişāh eyitdi "Ey lala bu çeşmeden abdest alalım, iki rekʿat namāz ḳılalım baʿdehu biraz ṭaʿām eyleyip andan yolumuza gidelim", dėyip ol çeşmeden abdest alıp namāza meşġūl oldılar. Pādişāh ṣaġına ṣolına selām vėrdigi vaḳit gördi ki yanında bir dervīş ṭurur. Pādişāh eyitdi "Dervīş sen burada ne gezersin" dėdikde, eyitdi "Pādişāhım bizler[3] seyyāḥız, gezeriz" dėyip cevāp eyledi. Pādişāh eyledi "Benim dervīş Pādişāh oldıġını nerde bilirin" dėdi. Dervīş eyitdi "Bu kemter ḳulıñız bunca seyyāh olup görmedigim serencām ḳalmadı. Nice kerre dolduḳ boşaldıḳ. Seniñ pādişāh ve yanındaki vezīr oldıġıñ bilmesem yazıḳ ki benim dervīşligime" dedi. Pādişāh eyitdi "Amān dervīş baba sen benim pādişāh ve bunuñ vezīr oldıġını bildikden ṣoñra benim derdime dermān olursuñ" dėdi. Dervīş eyitdi "Pādişāhım derdi vėren Ḥüdā dermān da vėrir" dėdi ve "bizler[4] bir ednā dervīşiz" dėdi. Pādişāh eyitdi "Amān dervīş baba benim yanıma geldigin ṣūretde amān baba Ḥüdā'dan hidāyet, iḥsān" dėdikde ol vaḳit hemān dervīş daġarcıġına el urup, bir elma çıḳarıp pādişāha vėrdi "Al pādişāhım, bu elmayı ḥareme varduḳda yatsu namāzını ḳıldıḳdan ṣoñra elmayı ṣoyasın ve ol elmanıñ yarusın Ḥānım Sulṭāna yėdiresin ve ol gėce birlikde yatursın, inşā'Allah mevlānın izniyle dünyāya bir erkek evlādın gelir, ammā ben gelmeyince ismini ḳomayasıñ ve hem seniñ aḫūrda māhir ḳısraḳ vardır, anıñ da dünyāya zürriyeti gelmedi. Elmanın ḳabuḳlarını ol māhir ḳısraġa vėresin[5]. İnşā'Allah ṭoḳuz ay on gün tamāmında senden bir erkek evlād ve māhir ḳısraḳdan bir erkek ṭay dünyāya ẓuhūr eder. Lākin ben gelmeyince

---

1 Yazmada بيوڤن şeklinde yazılmıştır.
2 Yazmada بوندر şeklinde yazılmıştır.
3 Yazmada بزلره şeklinde yazılmıştır.
4 Yazmada بزلردن şeklinde yazılmıştır.
5 Yazmada وبرسن şeklinde yazılmıştır.

ismini ḳomayasın. Ben kendim ismini ḳoyarım" dėdi. Bu minvāl üzere ḳavl [u] ḳarār ėderler. Pādişāh elini cebine ṣoḳdı, çıḳarıp dervīşe vėrecek yerde bir de baḳdı ki ne dervīş var, (79) ne bir kimse var.

Pādişāh hemān oradan ḳalḳıp sarāyına geldi. Aḥşām oldı, yatsu namāzını edā ėdip ba'dehu elmayı ṣoymaya başladı ve elmanıñ ḳabuġıñ seyisbaşına vėrip tenbīh eyledi ki "Ḳabuġı māhir ḳışraġa vėr, hem yanına ḳız küheylān at vardır, ḳoyuvėr ve hem gözet" dėyü tenbīh eyledi ve elmanıñ yarusın kendi yėdi, yarusın Ḥānım Sulṭān yėdi. Şimdi bunlar ḳuş tüyinden döşege yatdılar, sine-yi ṣāf oldılar. Söyleyim dīl ile bunlar ṭoḳuz ay on [gün] dėdikde Pādişāhıñ dünyāya bir erkek evlādı geldi ve ol vaḳit māhir ḳışraḳdan bir erkek ṭay dünyāya geldi. Pādişāh sevinip çoḳ fuḳarālara enʿām ve iḥsān eyledi. Bundan ṣoñra şehzādeyi beslemege başladılar. İki sene el-ḥaṣıl[6] tamām yedi yaşına girdi ammā çocuklarla[7] bile oynardı. Çocuklar buña "Adsız Beg" dėrlerdi, her gün böyle söylerlerdi. Şehzāde hemān oradan vālidesiniñ yanına varıp eyitdi "Vālide benim ismimi niçün ḳomazsıñız?" dėdi. Anası eyitdi "Ey oġlum babañ bilir, aña söyle" dėdi. Şehzāde pederine gelip söyledi. Pādişāh eyitdi "Oġlum sen baña bir dervīşden himmet oldıñ, ol dervīş bu ṭarafa gelmeyince ben seniñ ismiñ ḳoyamam" dėdi. Pādişāhıñ yanında olan ricāl-i kibār eyitdiler "Seniñ dervīş dedigin bu gün bunda ise yarın şundadır, kim bilür ne zamān gelir" dediler. Pādişāh bunların sözlerini maḳbūl şehzādeyi ortaya alıp bir münāsip isim ḳoymaḳ içün müşāvereye başladılar. Pādişāh daḥi cevāp eyledi ki ol dervīş gelmeyince ben anıñ ismini ḳoyamam" dėyü emr eyledi ki "Varın benim şehzādeme bir ḥoca bulun, oḳusun, yazdırsın" dėdi.

Vardılar Ḫ̆āce Dānyāl[ı] pādişāha getirdiler, pādişāh eyitdi "Ḫ̆āce şehzādemi oḳudup yazdırmalısıñ" dėdi. Ḫ̆āce Dānyāl cevāp eyledi ki emir efendimizin ammā şehzāde dünyā yüzünde oḳumaz" dėdi. Pādişāh eyitdi "Ḫ̆āce dünyā yüzünde bir evlādım var, niçün oḳumaz, hemān āḫ̆irette mi oḳur?" dėdikde Ḫ̆āce Dānyāl eyitdi "Ḫayır pādişāhım, öyle degil. Yeraltında bir maḥsen yapdır sen; ay, güneş görmez. Şehzāde ol vaḳit oḳur. Benim cevābım budur.Yoḥsa āḫ̆iretde oḳusun dėdim, bir maḫfī yerde oḳur, bir şey görmez, dersine meşġūl olur" dėdi. Andan pādişāh emr eyledi ki "Varın yeraltında

[6] Yazmada اما صبل şeklinde yazılmıştır.
[7] Yazmadaهم جوجقلر şeklinde yazılmıştır.

bir maḥsen yapdırıñ" dėyü emr eyledi. Hemān yeraltında bir maḥsen yapdırdılar Şehzādeyi duʿā ve ṣenā ile getirip ol mekāna bıraḳdılar.

Ḫᵛāce Dānyāl eʿūzi besmele ile şehzādeyi oḳutmaġa başladı. Bir sene, iki sene tamām on iki yaşına geliceye degin oḳudup cümle ʿilmi taḥṣīl eyledi ammā Ḫᵛāce Dānyāl tenbīh eylemiş ki "Şehzāde efendimize ṭaʿām getirdiginiz vaḳit **(79-b)** içinde kemik olmasın" dėyü tenbīh eyledi idi. Meger bu gün şehzāde[ye] et gelmiş, yer iken bir kemik aġzına geldi, aġzından çıḳarıp yuḳaruya atdıgı gibi tepe cāmına gelip cām ḳırıldı. Güneş içerüye girip şehzāde başladı, "Güneşi ṭutayım" dėyü çabalamaġa. Bu minvāl üzere uġraşurken ḳan ter içinde ḳaldı. Birde Ḫᵛāce Dānyāl içeri girip gördi ki ḳan tere ġarḳ olmış. Eyitdi "Şehzāde güleşecek şey bulamadın mı?" dėdi. Şehzāde eyitdi "Ḫᵛāce pek cānım sıḳıldı, beni biraz ṭaşraya çıḳard" dėdi. Şimdi şehzādeyi ṭaşra çıḳarıp bir āʿlā sandalye ḳodılar. Oturdı, dört ṭarafına naẓar ėdip baḳarken gördi ki ḳarşudan bir ḳır atlu bir yigit gelir, elinde şāhin, eñsesinde ṭazı "ʿAcabā bu ne imiş?" dėyü baḳarken ḫᵛācesi eyitdi "Şehzādem buyurun mekānımıza gidelim" "Ammā ben de babamdam böyle at ve ṭazı ve şāhin isterim" dėdi. Ḫᵛāce Dānyāl baş üstüne şehzādem, mekānımıza gidelim, şāh babana söyleyim" dėdi. Andan yine maḥsene girip andan Ḫᵛāce Dānyāl ḳalḳıp pādişāhıñ ḥużūrına geldi, şehzādeniñ cevāpların söyledi, ammā şehzāde daḥi on beş yaşına girdi idi. Pādişāh "Pek ėyü" dėyip, vezīri çaġırıp emr eyledi "Var bāña ricāl-i kibārı çaġır" dėdi, Andan ricāl-i kibār geldiler. Pādişāh eyitdi "Benim şehzādemiñ cānı ṣıḳılmış, ava ḳuşa gidecek ve hem bir münāsip isim ḳoyalım" dėyip şehzādeyi ol mekāna getirdiler. İşte bunlar[8] bir dürlü münāsip isim ḳoyamadılar. Birde ol zamān dervīş çıḳageldi, ḫōşbeşden ṣoñra dervīş eyitdi "Pādişāhım şehzādeniñ ismi Şāh İsmaʿīl olsun, ṭayıñ adı da Ḳamberṭay olsun" dėyip gāʾib oldı. Pādişāh iḥsān vėrecek vaḳit bir dürlü bulamadılar. Dört eṭrāfı aradılar, çāre olmadı.

Şimdi pādişāh emr eyledi ki "Varın Şāh İsmaʿīl'e münāsip adamlar bulun" On beş yigirmi dāne Şāh İsmaʿīl'e münāsip adamlar bulup, her bir ālātları münāsip ḥaẓırlanıp getirdiler. Birde[9] bunlar ol gėce müşāvere ėdip ertesi gün ḳalḳıp ava gitdiler. Beş gün, on gün orada gezip bir gün çeşme başına geldiler. Şāh İsmaʿīl dört ṭarafına naẓar ėdip baḳarken ḳarşusında bir ṭaġ gördi, eyitdi "Ey ḳarındaş inşāʾ Allah yarın ben şol

[8] Yazmada لبونلردر şeklinde yazılmıştır.
[9] Yazmada بردەدر şeklinde yazılmıştır.

görineñ ṭaġa gideyim, siz de ġayrı yere gidiñ" dėyip ol oradan[10] ḳalḳıp yerlerine geldiler. Ol gėce Şāh İsmāʿīl ʿaşḳın şarābın ḳırḳlar elinden nūş eylemiş idi, ol çeşme başında ʿaḳlı perīşān olmış idi. Şimdi ḳavl [u] ḳarar eylediler ki her biri **(80)** bir ṭarafa gidip ve yine ol çeşmede cemʿ olacaḳlar idi. Andan herbiri bir ṭarafa gitdi. Biz gelelim Şāh İsmaʿīl'e. Şah İsmaʿīl atına binip ol görinen ṭaġa çıḳdı, iki ṭarafına naẓar ėderken birde gördi ki ṭaġın eteginde bir güzel yayla var bir büyük ṣu aḳar, ṣuyun kenārında bir ceylān otlar. Hemān Şāh İsmaʿīl ṣaldı, ṭazı ḳoġar ceylān ḳaçar, Şāh İsmaʿīl ardısıra gider. Hemān ceylān bir çadırın içine girdi, Şāh İsmaʿīl ardından çadırın öñine gelip baḳdı ki birçoḳ çadır, iki ṭarafına naẓar ėdip baḳarken gördi ki bir güzel ḳız çadırdan sürüp ṭaşra çıḳdı. Ḳız daḥi gördi ki bir güzel oġlan çadırın öñinde ṭurur. Oġlanı gördigi gibi hemān orada ʿāşıḳ oldı. Oġlan da ḳızı gördigi gibi ol daḥi ḳıza ʿāşıḳ oldı . Hemān atından düşüp bayıldı, ammā ḳızıñ çadırınıñ başında bir ḳoca ḳarı var idi. Ḳız ol ḳoca ḳarı[ya] yalvarıp bir güzel oġlan geldi ve oraya düşüp bayıldı, ammā ḳızıñ çadırınıñ yanında bayıldı. "Cānım nine şunı atına bindirip gönderelim. Şimdi anam, babam, ḳarındaşlarım gelip baña taʿn ėderler" Ammā ḳızıñ yaḳası ṭutuştı, kendinden geçdi. "Niçün?" dėrsen meger ol gėce Şāh İsmaʿīl'i[11] vāḳıʿ asında görmiş idi, gözinden ayrılmaz idi. Şimdi ḳız iki gözini oġlanıñ yüzinden ayırmaz idi. Ol ḳoca ḳarı gelip gördi ki ḳızın iki gözi oġlanıñ yüzinde. Eyitdi "Ḳızım bunıñ ʿilācı seniñ gögsiniñ bendelerini çöz, reyḥānların yüzine sür, ol vaḳit ḳalḳar. Seniñ memelerin aña şifādır" dėdikde hemān ḳızıñ ʿaḳlı perişān olup, gögsün açıp oġlanıñ yüzine, gözine sürdi. Birde oġlanıñ ʿaḳlı başına gelip mecnūn gibi dört ṭarafına baḳmaġa başladı. Şimdi baḳalım oġlan ḳıza ne söyledi, oṭuran aḥbāb ne añladı:

Melīl melīl baḳan dilber
Dutam bir yana ayrılıḳ
Yandı vücūdum kül oldı
Ölem bir yana ayrılıḳ

[10] Yazmada ارادن şeklinde yazılmıştır.
[11] Yazmada اسمعیل شاه şeklinde yazılmıştır.

Aldı Ḳız:

Bilmez idim seni ezeli
Var yigit git ben seninim
Döküldi baġıñ ġazeli
Var yigit git ben seninim

Aldı Şāh İsmaʿīl:

Şāh İsmaʿīl geldi saña
Güzel adın bildir baña
Beni ḳoyma yana yana
Müşkildir baña ayrılıḳ

Aldı Ḳız:

Gülʿiẕār'dır seniñ yārin
Serimde gördüm dīdārın
V'allāhi budur iḳrārım
Var git yigit ben seninim

Şimdi bunlar böyle söyleşürken ol ḳoca nine eyitdi "Ey gözimiñ nūrı, böyle olmaz. Siz birbirinüz[e] deveḳuşı gibi ḳarışmışsıñuz vaḳti iki eylen ḳızın babası yarın seniñ şāh babanıñ ḥuẓūrına otlaḳ bitürmege gelir, señ şāh baban daḫi ḳızı saña alıvérir, Gülʿizār seniñ olur. Gel oġlum iki yanaġından iki pūse al da[12]" dédi. Oġlan daḫi aldı, ṣoñra atına bindi. Ḳız daḫi oġlanın **(80-b)** eline bir altun ṭaraḳ belgüẕār[13] vérdi. Şimdi Şāh İsmaʿīl yola revān oldı, ṭoġrı çeşmeye geldi, gördi ki kimse gelmemiş yoldaşlar daḫi buradan gelip cemʿ oldılar. Herbirisi birer av urmışlardı. Bunlar eyitdiler "Şehzādem ḥani seniñ avın? Getir görelim" dédiler. Şehzāde kendisi şikār olmış, baḳalım Şāh İsmaʿīl bunlara ne söyledi:

Aldı Şāh İsmaʿīl:

Hey aġalar [hey] ġaziler
Görün nelerden ayrıldım
Öpdüm ve hem ḥelālleşdim
Leb-i sükkerden ayrıldım

[12] Yazmada الدی şeklinde yazılmıştır.
[13] Kelimenin doğru yazımı *bergüzar*'dır.

Bir gün şād olup güleyim
Yardan intiḳām alayım
Bir ǧece mihmān olayım
Gül yüzli yārdan ayrıldım

Şāh İsmaʿīl eder dilek
Beni ḥasret koyma felek
Selvi boylu ḥūrī melek
Ben Gülʿiẕār'dan ayrıldım[14]

Böyle ḏeyip kesdi. Şimdi bunlar çeşme başından ḳalḳıp yerlerine gelip ol ǧece yatdılar. Çün ṣabaḥ oldı. Şimdi bunlar eyitdiler "Şehzādem bu gün nereye gideceksiñiz?" ḏedikde ol vaḳit Şāh İsmaʿīl baḳalım ne söyledi. Aldı Şāh İsmaʿīl:

Ḳaçırdım ceylānı gine yamanım
Nigāhı gösterir nūr-ı dīdārı
Beni ǧarḳ eyledi ʿaşḳ deryāsına
Derūnıma ṣaldı āh ile zārı

Elvān elvān olmış gördüm yanaġı
Desti zer nişāndan ḫātem ṭırnaġı
Elmās cevāhirden gögsiñ[in] aġı
Açılsın seyr edem gül memeleri

Ṭabip gerek benim ḥālimden bile
Aḳdı çeşmim yaşı döndi sele
Mevlām imdād eyle Şāh İsmaʿīl'e
Bir kez gelse görsem bu Gülʿiẕār'ı

[14] Yazmada dördüncü dize ikinci dize olarak geçmektedir. ST1, ST2, MZ3, MK1, MK2, MK3, MK4 varyantlarına göre bu şekilde düzenlenmiştir.

Böyle dėyip kesdi. Şimdi Şāh İsmaʿīl eyitdi "Bakın ḳarandaşlarım şimden şoñra buradan bir yere gitmem ve hem benim işimi mevlādan ġayrı kimse bilmez" dėyü cevāp eyledi. Günden güne şararıp şolmaġa başladı, anası babası ḫaber alıp "Bu oġlan bir derde giriftār olmış, gelin bir hekīm taʿyīn ėdelim, bunuñ derdine dermān olalım" dėdikde arḳadaşları[ndan] biri cevāp eyledi ki "Pādişāhım şehzādeniñ hekīmlik derdi yoḳdur. Ancaḳ anıñ derdi, ʿāşıḳdır dėyü cevāp eylediler. Babası bu cevābı işidince emr eyledi kim "Varın Şāh İsmaʿīl'e söyleyin, kimeʿāşıḳ ise alıvėreyim" dėdi. "Bakın aġalar hiç bu vilāyetde kimseniñ ḳızına ʿāşıḳ olduġum yoḳdır" dėyü cevāp eyledi. Şimdi Şāh İsmaʿīl günden güne yemekden içmekden kesildi. Babası bunı ḫaber alıp "Ne dėmek ola **(81)** bir Ḳandihār Pādişāhı olayım da benim oġlum böyle ʿāşıḳlıḳ çeke" dėyip zārı zārı aġladı. Şimdi Şāh İsmaʿīl'iñ arḳadaşlarınıñ biri Pādişāhıñ ḥużūrına geldi, eyitdi "Pādişāhım bizler şehzāde efendimiz ile ava ḳuşa gitdigimiz vaḳit bir ḳara ṭaġın dibinde bir yol tutup gitdi, birimizi beraber götürmedi. Şoñra yanımıza geldikde baḳdıḳ ki beñzi bozulmış, biz[15] cevāp eyledik ki 'Efendim nereye gidecegiz?' dėdikde cevāp eyledi ki 'Ben şimdiden soñra buradan bir yere gitmem ve hem benim işimi mevlādan ġayrı kimse bilmez' dėyip cevāp eyledi. Bizde[16] siz efendimize ifade-i ḥāl eyledik" dėdi. Şimdi Pādişāh "Tīz varın, bir ṭaṭar çıḳarın, ol ḳara ṭaġda ne vardır?" dėdi. Ṭaṭar çıḳıp gitdi gördi ki ol ḳara ṭaġın öñünde bir yayla vardır, gök çadırlar ile tolmış. Ṭaṭar ol çadırları görüp iki günden şoñra gelip pādişāha cevāp eyledi ki "Efendim ḳara ṭaġıñ ardında bir büyük yayla var, māʾī çadırlar ile tolmış . Var ise Yörük Beginiñ ḳızınaʿāşıḳ olmışdur" dėyü cevāp ederken yerde gördiler ki Yörük Beginiñ ḳonaḳçısı gelip saraya dahil oldılar. Pādişāha ḫaber vėrdiler. Pādişāh emr eyledi "Ḳonaḳ vėrilsin" Ḳonaḳ ḥāżırladılar. Şimdi pādişāh gelen ḳonaḳçıyı ḳarşusına çaġırıp Türkmen Beginiñ ḳızı vardır?" dėdi. Bunlar bu sözde iken pādişāha ḫaber geldi ki "Türkmen Begi geldi" dėyü. Pādişāh emr eyledi "Ḳonaḳ vėrilsin" dėyü üç günden şoñra ḥużūrına çaġırıp şeker şerbet nūş eylediler. Andan pādişāh cevāp eyledi ki "Seniñ bir ḳızıñ var imiş, Allah'ıñ emri, peyġamberiñ sünneti üzere oġlum Şāh İsmaʿīl'e isterim" dėdi. Türkmen Begi eyitdi "Efendim baş üstüne, ben pādişāhımdan ḳızımı esirgemem, Allah mübārek eylesin" dėdi. Yine tekrār şekerli şerbet içdiler "Mübārek olsun" dėdiler. Şāh

[15] Yazmada ﻕ şeklinde yazılmıştır.
[16] Yazmada ﻪﻗ şeklinde yazılmıştır.

İsma il'e ʿacele müjde eylediler ki "Türkmen Begi ḳızını şaña vėrdi" dediler. Şāh İsmaʿīl daḥi bu söze sevindi, aldı sazı eline baḳalım ne söyledi. Aldı:

Herkez şād olup güldiler
Benim [de] sevdigim Gülʿīẕār Ḥānım
Herkez sevdigin ismin vėrdiler
Benim [de] sevdigim Gülʿiẕār Ḥānım

Ne ola şād olup ben de güleydim
Murādıma maḳsūdıma ereydim
Bir daḥa[17] ölmeden yüziñ göreydim
Benim [de] sevdigim Gülʿiẕār Ḥānım

Ḳaşlarıñ beñzetdim ḳurulu yaya
Cemālin beñzetdim gökdeki aya
Gėce gündüz yalvarırım mevlāya
Benim [de] sevdigim Gülʿiẕār Ḥānım

Benim [de] sevdigim Gülʿiẕār ḥāṣı
Raḳīpler[im] çeksiñ dāʾimā yası
Şāh İsmaʿīl içdi ʿaşḳın ziyāsı[18]

Böyle dėyip kesdi. Şimdi ḳıṣṣa[yı] başḳa yüzden diñle. Meger muḳaddemā Şāh İsmaʿīl'i ol ḳız ile görüşdüren **(81-b)** ol ḳoca nine ḳızıñ babası ile oraya gelmiş idi. Ḥaber aldı ki beg ḳızını Şah İsma il'e vėrdi. Ḳarı eyitdi "Varayım ḳızın anasına müjde ėdeyim, belki bizlere biraz baḥşīş [verir]" dėyip gitti, ṭoġrı oraya gėlip "Müjde ḥānım, Pādişāh ḳızını oġlu Şāh İsmaʿīl'e vėrdi". Şimdi duyun ḳızıñ vālidesi eyitdi "Bre ne dėmek olsun, çadırları yıḳın" dėdi. Andan çadırları yıḳdırıp cümle adamlarını alıp Hind ṭarafına gitdiler. Anlar gitmede olsun Türkmen Begi daḥi pādişāha eyitdi "Pādişāhım ḳızıñ biraz

[17] Yazmada لا نغی şeklinde yazılmıştır.
[18] Dörtlüğün son dizesi Yazmada eksiktir. TB1, TB2, TB3, TB4, M, ST1, ST2, SM1, SM2, SM3, SM4, MK1, MK2, MK3, MK4, MZ3, S1 varyantlarında bu dize "Benim sevdiğim Gülizar Hanım" şeklindedir. Fischer'de son dize "Gönlümün sururu Gülizar Hanım"dır. (H. A. Fischer, a.g.e., s.40) Y'de şeklindedir.

eksigi var, gel baña ḳırḳ gün mühlet vėr, ancaḳ ḥāżırlanırım" dėdi. Pādişāh daḥi ḳırḳ gün mühlet vėrdi. Türkmen Begi daḥi pādişāha eyitdi, andan iẕīn alıp obasına yaḳın gelip ol ḳara ṭaġa çıḳdı, baḳdı ki obanıñ yerinde yeller eser. Kimse ḳalmamış, ancaḳ bir çadır ḳalmış. Andan ḫaber alıp ol daḥi arkasından yola revān oldı. Biz gelelim Şāh İsmaʿīl'e. Şāh İsmaʿīl eyitdi "Arḳadaşlar şimdi ben uyḳuya yatıp tamam ḳırḳ gün uyḳu uyurum. Ḳırḳ günden evvel beni ḳaldırmayıñ" dėyip yatdı. Ḳırḳ gün uyḳuda. Şimdi biz gelelim pādişāh daḥi düğün tedāriki görmeye başladı, ammā baḳdı ki ḳız tarafından hīçbir ḫaber ẓuhūr eylemedi. Pādişāh emr eyledi ki "Bir ṭaṭar göndereyim, ḫaber getirsin". Bir ṭaṭar gönderdiler. Ṭaṭar gitti, baḳdı ki bir kimse ḳalmamış, andan pādişāha ḫaber vėrdi "Efendim ol ṭarafda kimse ḳalmamış" dėdikde pādişāhıñ bu cevāpdan keyfi bozuldı. Şimdi şāh emr eyledi ki "Baña vezīr çaġırıñ gele" dėdikde vezīri çaġırdılar, gelip ādābı şāhı icrā eyledi. Pādişāh ṭaṭarın cevāpların vezīre naḳl eyledi. Vezīr eyitdi "Pādişāhım bir sözüm var, münāsip ise söyleyeyim" dėdi. "Söyle baḳalım, ḫayr ola" dėdikde vezīr eyitdi "Pādişāhım gel bir tellāl nidā eyitdirelim. Ḳandihār pādişāhının oġlu Şāh İsmaʿīl bugünlerde evlenecek ne ḳadar ḳız var ise giyinip ḳuşanıp gelsinler ve cümlesi gülşen baḳçesinde cumʿa güni" dėyip şimdi bunı işidip ne ḳadar ḳız var ise giyinip ḳuşanıp geldiler. Bu ḳadar ḳızlar gelip külli gülşen baḳçesine ṭoldılar. Birde Şāh İsmaʿīl uyḳudan ḳalḳıp gülşen baḳçesine gelip köşke çıḳıp oturdı, gördi ki ne baḳarsın ne ḳadar ḳızlar gelmişler. Hemān sazı eline alıp baḳalım ḳızlara ne söyledi.

Aldı Şāh İsmaʿīl:

Bölük bölük olmış ḥūrī ḳızları
Hiçbirisi Gülʿiẕār'a beñzemez
Göñül kimi severse güzel odur dünyāda
Hīçbirisi Gülʿiẕār'a beñzemez

Kimi al giymiş kimi ḳırmızı
Kimi gül devşirir kimi nergisi
(82) Kimi şeyḫ islāmıñ vezīrin ḳızı
Hīçbirisi Gülʿiẕār'a beñzemez

Kimi al giymiş kimi turuncı
Kiminiñ aġzında dişleri inci
Kiminiñ ḳoynında nārı ṭuruncı
Hīçbirisi Gül'iẕār'a beñzemez

Kimi al giyinmiş kim zībāyı
Kiminiñ dünyāda yoḳdur erbābı
Kiminiñ ḳoynında cevāhir ḳabı
Hiçbirisi Gül'iẕār'a beñzemez

Şāh İsmā'īl [dersen] yandı tutuşdı
Ḳızlar ile ḥelālleşdi görüşdi
Gülşen baḳçesine velvele düşdi
Hīçbirisi Gül'iẕār'a beñzemez

Şimdi Şāh İsmā'īl böyle söyleyip ḳalḳıp ḳonaġına gitdi. Babası oġluna ḫaber gönderdi. Şāh İsmā'īl daḫi geldi, babası eyitdi "Oġlum bir yörük beginiñ ḳızı içün bu ḳadar niye melūl olursun ve hem yörük ḳızı ol ṭarafdan gitmiş, bir kimse ḳalmamış. Biz de ol ḳızı ferāġat ėdelim, saña andan ėyü ḳız alıvėreyim" dėdi. Şāh İsmā'īl hemān ḳalḳıp pederiniñ elin būs edip eyitdi "Ey benim devletlü babam, sen şimden ṣoñra bu yerlerde ḳalayım dėrseñ ben buralarda ḳalamam. Benim bu yerlerde kimseniñ ḳızında 'āşıḳlığım yoḳdur. Ben gideyim, eger Gül 'iẕār'ı bulamazsam bāri yolında öleyim" dėdi. Pādişāh bunuñ sözine ġażaba gelip "Var cehenneme git" dėdikde Şāh İsmā'īl daḫi oradan ḳalḳıp sarāyına gitdi, andan ḫazineye girip bir hegbe ṭolısı altun alıp ḳılınç, ġarġı ve mızrāḳ cümle ālātını alıp ṭaşra çıḳdı. Andan aḫūra girip Ḳamerṭayı alıp gitdi, sarāyına gelip ḥāżır āmāde eyleyip böyle dėrken anası ḫaber alıp pādişāha varıp eyitdi "Şāh İsmā'īl Gül 'iẕār'ın ardından gideyor, sen bir pādişāh olasın da bir evlādınıñ çāresini görmeyesiñ" dėdikde pādişāh ḳal'a ḳapuların ḳapucılarına ḫaber gönderip ḳapuları ḳapasınlar, kendileri bir ṭarafa ḳaçsınlar" dėdi. Ḳapucılar ḳal'a ḳapuların ḳapayıp herbiri bir ṭarafa ḳaçdı. Birde Şāh İsmā'īl aṭına binip giderken anası ḫaber alıp başın ṣaçın yolaraḳ Şāh İsmā'īl'iñ öñine geçip "Oġlum

nereye gidersin? Bir pādişāh evlādı olup da gidesin. Girüye dön" dėdi. Ol vaḳit Şāh İsmaʿīl'e bir firḳat gelip aldı sazı, baḳalım vālidesine ne söyledi.

Aldı Şāh İsmaʿīl:

Ana südin ḥelāl eyle
Gözlerinden dökme ābı
Nā'il oldum ben bu derde
Aṣlā derdimiñ yoḳ ḥisābı

Ne babam derdime aġlar
Bu ḥasret cigerim daġlar
Ben giderim anam aġlar
İmdād eyle Ḥaḳḳ cenābı

Ḳamerṭay urdum üzengi
Bülbül öter seḥer vaḳti
Babam boş ḳoymasın taḫtı
Yıḳılır tācı mihrābı

Ḳamerṭayı şaldım yola
Üçler yediler ḳırḳlar ile
İmdād eyle Şāh İsmaʿīl'e
Olayım ḫāki türābı

Böyle dėyip kesdi. Birde oradan gelip gördi ki ḳalʿa ḳapusı ḳapanmış bir kimse yoḳdur. Hemān Ḳamerṭayı o yana **(82-b)** bu yana oynadıp andan bir üzengi urup naṣıl gürz urdı ise ḳalʿa ḳapusı tār-mār oldı. Andan yola revān oldı. Varıp ol çeşmeye dāḫil oldı. Şāh İsmaʿīl'e bir ġaflet gelip baḳalım ne söyledi.

Aldı Şāh İsmaʿīl:

Yatmış idim ben de ḫāb-ı ġafletden
Derūnım ʿaşḳla ṭoldı neyleyim
Erenler sırrı bize ġalipdür
Sevdāsın serime ṣaldı neyleyim

Bilmem melek midir bilmem [ki] ḥūrī
Arayıp bulmalı ol nāzlı yāri
Ḳatar ḳatar olmış yüziniñ nūrı
Anıñ şevki ʿaḳlım aldı neyleyim

Bir ḫaber ṣorayım ḥālden neyleyim
Gözlerim yaş ile toldı neyleyim[19]

[Şah] İsmaʿīl bilir bülbül dilinden
Ayrı düşdüm şimdi Gülʿizārımdan
Bāde nūş eyledim ḳırḳlar elinden
Yolumuz ġurbete [düştü] neyleyim

Böyle dėyip kesdi. Andan çeşme başından ḳalḳıp, aṭına binip, ṭazı ceylānı ṣaldıġı yere gelip yine bunı bir ġaflet alıp baḳalım orada ne söyledi.

Aldı Şāh İsmaʿīl:

Ben ṭazımı bunda ṣaldım ceylāna
Yandı [da] vücūdum döndi pür- yāna
Yayla benim Gülʿizārım gördün mi[20]

[19] Dörtlük eksiktir.

[20] Dörtlüğün bir dizesi eksiktir. M, TB1, SM1, SM2, SM3, SM4, ST1, ST2, MZ3, S1 varyantlarında "Yurdu boş kalmış gitmiş bir yana"; MK1, MK2, MK3, MK4 varyantlarında "Yurtları boş kalmış olmuş virane"; MZ1, MZ2 varyantlarında "Yurdumu terk edip gitmiş bir yana"; MZ4 varyantında "Anarım ben yarimi yana yana"; MZ5 varyantında "Döndüm ben şimdi tıpkı bir üryana"; Fischer'de " Terk etmiş vatanın gitmiş bir yana"dır. (H. A. Fischer, a.g.e., s.58)

Beni mecnun etdi ṭaġlara düşürür
Gitdigi yolları bilmez şaşırır
Ben neylerim beni ṭaġlara düşürür
Yayla benim Gül'iẕārım gördün mi

Şāh İsma'īl ḳalbi mecnūn gider
'Aḳlını başından bir ḫōş gider
Bu yaylada melīl melīl gider[21]
Yayla benim Gül'iẕārım gördün mi

Şimdi böyle söyleyip ol oradan aṭına binip yola revān olup gitdi. Yörük çadırlarınıñ oldıġı yere geldi. Bir de baḳdı ki çadırların yerinde yeller eser. Çelik çomaḳ oynar bir kimse yoḳ, yine bunı baḳalım ne söyledi.

Aldı Şāh İsma'īl:

Yükseklerde[n] gelen geçen ṭurnalar
Ṭurna benim Gül'iẕārım gördün mi
Güz geldikde baġlar döker ġazeli
Güller benim Gül'iẕārım gördün mi[22]

Bilmem Hind'e gitdi yoḫsa Yemen'e
Aḳdı çeşmim yaşı döndi 'ummāna
Bir ḫaber ṣorayım yeşil çimene
Çimen benim Gül'iẕārım gördün mi

Bilmem Mısır'a gitdi bilmem Ḥabeş'e
Genç yaşımda beni ṣaldı āteşe
Bir ḫaber ṣorayım taġ ile ṭaşa
Ṭaġlar benim Gül'iẕārım gördün mi

[21] Yazmada گل بیور şeklinde yazılmıştır.
[22] Yazmada üçüncü dörtlük olarak geçmektedir.

Şāh İsmaʿīl bend eylemiş özine
Bir ot düşmiş yüregim üzerine
Daḥa[23] ṭıfl iken düşdüm izine
Yollar benim Gülʿiẕārım gördün mi

Şimdi böyle deyip oradan ḳalḳıp atına binip, yola revān olup bir gün, beş gün, on gün dėyip tamām bir ay gitdi. Günlerde bir gün birde düz ovaya geldi. Baḳdı ki ovanıñ ortasında bu sarāya geldi, gördi ki ne baḳarsın gözler ḳamaşır, ayna gibi yanar. Dört ṭarafına naẓar ėdip baḳdı ki girecek yeri yoḳ. Baḳalım orada Şāh İsmaʿīl ne söyledi.

Aldı [Şāh İsmaʿīl]:

Aradım yoḳdur ḳapusı
Sarāy senden yol isterim
Ne yüksek yapmış bināsıñ
Lāle yāḳūt ile elmāssın

Bulmadım yapan ustasın
Sarāy senden yol isterim[24]

Yoḳdur ḳapusı geçeyim
Ḳanadım yoḳdur uçayım
Bir su vėr ḳana ḳana içeyim
Sarāy senden yol isterim

Şāh İsmaʿīl geldi saña
Sendeki olan mihmāna **(83)**
Beni ḳoyma yana yana
Sarāy senden yol isterim

Şimdi böyle dėyip dört ṭarafına nazar ėdip baḳdı ki ḳapusı yoḳdur. Hemān atını sürüp sarāyıñ yanına gelip bir gürz urup sarāyıñ bir ṭarafı yıḳıldı. İçeri girdi, atını bir ṭarafa

[23] Yazmada دهی şeklinde yazılmıştır.
[24] Yazmada dörtlük eksiktir. MZ3, ST1, ST2 varyantlarında eksik olan ilk iki dize "Ne yüksek yapmışlar binasın / Çok metin kılmışlar inşasın" şeklindedir.

bağladı. Kendi nerdübāndan yuḳaruya çıḳdı, gördi ki sekiz oda var, bir odası perdeli. Ol perdeyi açdı, baḳdı ki bir elā gözli ḳız gergef işler, gözlerinden yaş yerine ḳan aġlar. Şāh İsmaʿīl bu ḳızı böyle görünce aldı sazı eline, baḳalım ḳıza ne söyledi, ḳız ana ne söyledi.

Aldı Şāh İsmaʿīl:

Benim derdim var senden beş beter
Söyle Perī nedir derdin bileyim
Gizlü dertlerine dermān ḳatayım
Söyle Perī nedir derdin bileyim

Aldı Perī:

Şefā geldin otur ʿömrimiñ vārı
Derdim çoḳdur saña nice söyleyim
ʿĀlem ṭabīp olsa dermān bulınmaz
Derdim çoḳdur saña nice söyleyim

Aldı İsmaʿīl:

Ben senin derdini bilsem gerekdir
Şimdi bir ḳılıç saña çalsam gerekdir
Söyle Peri nedir derdin bileyim[25]

Aldı Ḳız:

Felek amān vėrmez aġrıyor başım
Gözimden aḳıyor[26] ḳan ile yaşım
Düşmāna gönderdim yedi ḳardaşım
Derdim budur saña nice söyleyim

Aldı Şāh:

[25] Dörtlüğün bir dizesi eksiktir. Eksik olan dize TB1, TB3, TB4, M, S1, MK1, MK2, MK3, MK4 varyantlarında "Hasretini haber alsam gerektir"; Fischer'de "Hasretimi senden alsam gerektir" şeklindedir. (H. A. Fischer, a.g.e., s.68)

[26] Yazmada ايڭا ن şeklinde yazılmıştır.

Ṭoġrı söyle Perī derdin bileyim
Uġrına bu cānı fedā ḳılayım
Her dürlü derdine dermān olayım
Söyle Perī nedir derdin bileyim

Diñle yigit benden ṭoġrı kelāmı
Bilürem seversiñ ḫayr u ṣevābı
Yedi ḳardaş çeker göñül ʿaẕābı
Derdim budur saña nice söyleyim

Aldı Şāh:

Ḫayli demdir yār cemāliñ görmedim
Girip baḳçesine gülin dermedim
Şāh İsmaʿīlim bir murāda ermedim
Söyle Perī nedir derdin bileyim

Aldı Perī:

Ne diyārdan geldin cānımʿazrāʾīl
Esdir bād-ı ṣabā zülfi[mü]ñ teli
Saña ḳurbān olsun bu Gülperī
Aġam budur derdim saña nice söyleyim

Şimdi bu Gülperī böyle deyip bunlar başladılar muḥabbete. Birbirlerineʿāşıḳ olup şeftālüniñ olmışların düşür[düler], olacakların meydāna atdılar. Şimdi Şāh İsmaʿīl söze gelip eyitdi "Cān perī seniñ ḳardaşların nereye gitti?" dėdi. Gülperī eyitdi "Şu ḳarşuki ḳoca ṭaġıñ üzerinde devler ile ceng ederler, hem bu gėce vākıʿamda gördüm ki ikisi şehīd olmuş. Ben aġlamayım da[27] kim aġlasıñ" dėdi. Şāh İsmaʿīl eyitdi "Gel ol ṭaġıñ yolını baña göster, gideyim, baḳayım, nasıl olmuş?" dėdi. Ḳız daḫi eyitdi "Gel aġam yolun göstereyim" dėyip aşaġı inip, ṭaġıñ yolını taʿrīf eyledi. Şāh İsmaʿīl ṭoġrı ol ṭaġa çıḳıp gördi ki ikisi şehīd olmuş, beş ḳardaş ceng ėdiyor. Şimdi Şāh İsmaʿīl kendü kendüye eyitdi "Azlıġa gitsem yigitlik eyledi dėrler; çoḳlıġa gitsem ḳorḳdı dėrler; bāri iki ʿaskeriñ ara yerinde varayım da bir tañrı selāmıñ vėreyim, her kim alursa ol ṭarafa gideyim" dėyip orta yerlerine varıp

[27] Yazmada کی کیم şeklinde yazılmıştır.

(83b) selām vėrdi. Ol beş ḳardaş aldı. Ol vaḳit Şāh İsmaʿīl aldı sazını[28] eline, baḳalım dīvlere ne söyledi:

Yüce ṭaġ başında sükūn eyledim
Amān Allāh amān sen imdād eyle[29]

Yaratdın yerde insānı havāda ḳuşı
Ḥikmet ṭurna ṭaġında ṭaşı
Mevlām sen ḳurtar yedi ḳardaşı
Amān Allāh amān sen imdād eyle

Ḳarşuda görinür bir bölük ortu
Mevlām baña vėrdi bu ʿaşḳ derdi
Gitdi Gülʿiẕārım boş ḳaldı yurdı
Amān Allāh amān sen imdād eyle

Şāh İsmaʿīl geldi girdi meydāna
Sürem Ḳamerṭayı varam düşmāna
Çalam[30] zü'lfiḳārım boyansın ḳana
Amān Allāh amān sen imdād eyle

Şimdi böyle dėyip, atınndan aşaġı inip, atınıñ yedi yerinden ḳolanıñ cekip yine bindi, zül'fiḳāra el urup "Yā maʿbūd " dėyip dīvler içine bir giriş girdi ki cān-ı göñülden ḳılıç oynadı ki cāyır cāyır ḳırmaġa başladı. Bir anda dīvlerin ḳanını yere dökdi. Bunları bölük bölük ėdip dīvleriñ ḳırmaġa başladı. Bir anda cümlesini ḳırdı ve gitdi, bir ṭarafa çekilip ṭurdı. Şimdi bu beş ḳarındaş daḫi Şāh İsmaʿīl'den ḳorḳdılar ki "Bizi daḫi öldürür" dėdiler. Ol vaḳit küçük ḳarındaşları "Cānım bu yigit bize düşmān olsa gelip bizim

[28] Yazmada ماريه şeklinde yazılmıştır.
[29] Dörtlüğün iki dizesi eksiktir. Eksik olan son iki dize SM1, SM2, SM3, SM4 varyantlarında "Gönlümün gıdasın hüzün eyledim / Aman Allah aman sen imdat eyle"; dörtlüğün tamamı MZ3'te "Yüce dabaşında durdum huzura / Senden beklerim Mevlam sen imdat eyle / Lütfun inayetin bu mücrim kula / Aman Allah aman sen imdat eyle" şeklindedir. Fischer'de 2.3. dizeler: "Yokdur anam atam beni gayıra / Aman Allahım gel sen imdad eyle"dir. (H. A. Fischer, a.g.e., s.74)
[30] Yazmada جلاسم şeklinde yazılmıştır.

düşmānımızı ḳırar mı? Bu yigide bir ḳahve içelim dėmek münāsip degil mi?" dėdikde büyük ḳarındaşları eyitdi "Sen daʿvet eyle" dėdi. Küçük ḳarındaşları ilerü gidip daʿvet eyledi.

Şimdi bunlar berāber saraya geldiler, ammā sarāya yaḳın ḳalınca gördiler ki sarāyıñ bir ṭarafı yıḳılmış, böyle görünce eyitdi "Seni seni gidi şaçı çoḳ mekkāre biz[31] iki ḳarındaşdan ayrıldıḳ, sen bunda şefā sürersiñ. Şimdi seni ḳırḳ parça ėderim" dėyip içerüye girdi, gördi ki ḳız ḳarındaşı gergef işler. Ḳız ḳarındaşına eyitdi "Bre ḳız buraya kim geldi?" Ḳız eyitdi "Bir ḳır atlu yigit geldi" dėdi. Ol vaḳit bildiler ki kendilerine gelen pehlivān geldi. Andan eyitdi "Bir ocaḳ ḳahve pişir" dėdi. Ḳız daḥi ḳahve pişirmege meşġūl oldı. Pişirmede olsun, bu ṭarafdan Şāh İsmaʿīl daḥi büyük ḳarındaşları ile geldi.Birde bunlar oturdılar, ḳahve tütün[32] içdiler, keyifler büsbütün oldı. Beş ḳarandaş müşāvere eylediler "Ḳız ḳarındaşımızı bu yigide vėrelim" dėdiler ve Şāh İsmaʿīl'e dėdiler ki "Şehzādem Allāhıñ emri üzere ḳız ḳarandaşımızı saña vėrecegiz ve hem vėrdik. Mübārek olsun." dėyip şekerli şerbetler içdiler.

Her ne ise bunlar ḳız ile bir arada ẕevḳ-i şefāda olsunlar, bir gün Şāh İsmaʿīl derūn-ı dilden bir āh çekip "Felek aynasıñ siyāh eyledi" Gülperī eyitdi "Ey efendim, bu ne dėmek olsun. Bizim bir eksigimiz nedir ki āh ėdersin?" "Bizim bir şeyʾimiz eksik degil, ammā seniñ gibi bir Gülʿiẕār'dan ayrıldım. Ben anı bulamadıḳdan ṣoñra benden kimse meded ummasıñ ve hem anıñ ḥasreti cigerim yaḳdı. Eger bu ṭarafa geçdi ise baña ḫaber vėr, gideyim, bulayım, seni de alayım, berāberce Ḳandihār'a gidelim" dėdi. Gülperī eyitdi "Ḫayır efendim, benim andan ḫaberim yoḳdur" dėyip, ḳalḳıp ḳarandaşlarına ḫaber vėrdi "Enişteñiz gideyor, gelin, baḳın" dėdi. Bunlar daḥi geldiler "Şehzādem nereye gide(84)ceksin?" dėdiklerinde Şāh İsmaʿīl "Aġalar benim bu diyāra gelmemiñ sebebi, benim sevdigim var idi. Anıñ içün bėn bu ṭarafa geldim. ʿAcabā bu ṭarafdan geçdi mi ṣora[yım] dėyü sizlere rāst geldim. Lākin ḳarındaşıñız baña ḳısmet imiş, lākin ben anı bulmadıḳdan ṣoñra benden bir ferde meded olmaz" dėdi. Bunlar eyitdiler "Allāh selāmet vėrsin, ammā şehzāde yolunıñ üstünde bir ʿArap Üzengi vardır, eli pek ḳanludur. Seni Allāh[a] ısmaladıḳ" dėyip atına binip, yola revān oldı. Ammā Şāh İsmaʿīl ḳız ḳarındaşlarıyla yatdıġı vaḳit ara yere bir ḳılıç ḳoyup öyle yatur idi. Eli eline ṭoḳunmadı. Artıḳ Şāh İsmaʿīl yola revān oldı. Tamām ḳırḳ gün gitdi. Bir gün ʿArap Üzenginiñ sarāyına

---

[31] Yazmada بزا şeklinde yazılmıştır.
[32] Yazmada بوتون şeklinde yazılmıştır.

yakın oldı. Birde gördi ki ne baḳarsın bir oṭanıñ içinde bir aʿlā sarāy. Sarāyın öñinde biraz çadır ḳurulmış, orṭa yerinde ol ḳadar ʿasker var ki ḥisābı maʿlūm degil. Şimdi Şāh İsmāʿīl ol çadırların yanına geldi, ammā bunı bir kimse görmedi. Hemān bir çadır içine girdi, gördi ki bir lenger pilāv, iki ḳaşıḳ ve iki dilim ekmek var. Hemān lengeriñ ḳapaġını açdı, gördi ki pilāv. Lākin ḳan ile pişmiş, ḳırmızı. Şāh İsmāʿīl daḫi yemege başladı. Bu pilāv yerken birde ṭarafına ʿArap Üzengi eyitdi "Yigit aña ḳanlı pilāvı dėrler, benim ile imtiḥān ol da öyle yė" dėdi. Şāh İsmāʿīl aldı sazı eline, baḳalım ʿArap Üzengi'ye ne dėdi:

Şāh İsmāʿīl:

Ḳandihār'dan geldim murād almaġa
Amān[33] ʿArap gel incitme beni
Ḳoyuvėr gideyim kendi yolıma
Amān ʿArap gel incitme beni

Aldı ʿArap:

Seḥerde [bir] keklik düşdi ṭuzaġa
Avını şaşırmış düşü[nü]p gider
Ḳorḳusından dudaḳları çatlamış
Aldırmış avını ʿāşıḳ var gider

Aldı Şāh:

Neylersin gelenden alursıñ bacı
Öldürürüm ʿArap yoḳdurʿilācı
Yıḳarım başına sarāyı tācı
Kölen olam ʿArap incitme beni

Aldı ʿArap:

Çıḳar yüksekden ḳaya[ya] baḳarım
Gelen düşmānları urur yıḳarım
Ṭuna seli gibi ḳanlar saçarım
Aḳan çaylar cūşun vėrir gider

[33] Yazmada امّا şeklinde geçmektedir.

Aldı Şāh İsmaʿīl:

Cānım ʿArap düşme benim peşime
Deyme şāhin pence urmaz leşime
Şimdi naẓar eyle tīz ṣavaşıma
Amān ʿArap gel incitme beni

Aldı ʿArap:

Çoġından almışım bunca şikārı
Görürsün kelleden burcı ḥisārı
Şaşırmış kendini eder niyāzi
Buraya gelen bize baş vėrir gider

Aldı [Şāh] İsmaʿīl:

Hezāran ḳalḳanı alam elime
Çaġırırum Ḫıżır ḳırḳları bile
Mevlām imdād eyle Şāh İsmaʿīl'e
Mevlānıñ ʿaşḳına[34] öldürme beni

Aldı ʿArap:

Çocuḳsın meydānıñ degilsin dengi
Ḳorḳusından geçdi yüziniñ rengi
Hiç sen ṭuymadın mı ʿArap Üzengi
Buraya gelen bize baş vėrir gider

(84-b) Şimdi bunlar böyle şöyleşip ṭururken Şāh İsmaʿīl baḳdı ki ne baḳarsın ʿArap bir ṭudaġı yerde bir ṭudaġı Keşiş ṭaġında "Ne baġırıp çaġırırsın, in aşaġı, seniñle merdāne ceng edelim. Yā Allāh saña vėrir" dėdi "yā baña" Hemān ʿArap Üzengi yer yerinden ḳalḳıp aḫūra inip Ḳarabacaġın üstüne, alıp iki yüz elli baṭman gürzini eline alıp, meydāna geldi. Şāh İsmaʿīl gördi ki ʿArap meydāna geldi. Hemān ol daḫi yerinden ṣıçrayıp Ḳamerṭayıñ üzerine binip andan ʿArap'a ḳarşu vardı. Şimdi ʿArap "Çocuḳ ḥamle eyle" dėdi. Şāh İsmaʿīl gördi ki ʿArap meydāna geldi, eyitdi "Çocuḳ ḥamle eyle" Şāh daḫi "Ḥamle seniñdir ʿArap" dėdi. "Bundan ne olacaḳ ben bunı bir ḥamlede alırım" dėyip bir naʿra urup gürzi yedi yerinden ḳavrayıp ḥavāle eyledi. Şāh İsmaʿīl eyitdi "Ḥamle seniñdir" dėdi. ʿArap eyitdi "Bu ne ola" dėyip gürzini siper vėrdikde gürzi gürze ṭoḳundukda ateşleri ṣaçıldı.

[34] Yazmada عنقنه عرب şeklinde yazılmıştır.

İkisi daḥi toz içinde ḳaldılar. Şāh İsmaʿīl alıp ṣavurdı, lākin begendi. Anasından emdigi süd burnından geldi, ammā kendisine żarār gelmedi. Ammā ʿArap daḥi "Eyvāh şu çocuġa żarār yazıḳ etdiñ" dėyip meydān başına vardı. Şāh İsmaʿīl kendini düşürüp cān-ı göñülden bir naʿra urdu ki cihān güm güm gümledi. ʿArap'ıñ ḳorḳusından ṭudaḳları çatladı. "Bre ʿArap nereye gidersiñ? Al, vėrdigin ṣatamazsam anamdan emdigim süd baña ḥarām olsun. İşte geldim, ṭur" dėyip ʿArap'a bir gürz urdı. ʿArap atından asaġı teker meker oldı. Hemān Şāh İsmaʿīl atından aşaġı inip ʿArap'ıñ gögsi üstine oturdı. Yandan ḫançeri çıḳarıp ʿArap'ıñ gögsine uracaḳ maḥalde ʿArap yüzinden niḳābı ḳaldırdı. Şāh İsmaʿīl baḳdı ki ayıñ on dördi gibi parlamaġa başladı. Şimdi Şāh İsmaʿīl böyle beyāż görünce ʿaḳlı başından gidip oraya yıḳıldı. ʿArap Üzengi eyitdi "Ben şimdi buldum aġamı" dėyip "Bre ḳızlar ṣu getiriñ" dėyip emr eyledi. Şimdi ḳızlar ṣuyı getirip Şāh İsmaʿīl'iñ yüzine sürüp ʿaḳlı başına geldi. Andan ʿArap Şāh İsmaʿīl'iñ ḳoltuġına girip nerdübāndan yuḳaru çıḳarıp ḫaṣ odaya oturdup muḥabbete başladılar. Bunuñ arasından beş gün geçdikden ṣoñra Şāh İsmaʿīl bir kerre "Āh" ėdip "Felek ayinesiñ siyāh eyledi" ʿArap Üzengi " Ey efendim niye āh ėdersin? Söyle" dėdi. Şāh İsmaʿīl eyitdi "Benim bu diyāra gelmemiñ sebebi budur ki benim derdim var. Bu derdi dağlara yükletsem ṭaġlar götüremez. Ben maʿşūḳdan ayrıldım, anı bulmayınca benden kimse[ye] meded olmaz" dėdi. Arap eyitdi "Efendim derdini baña söyle, ben seniñ derdine dermān olurum" dėdi. Şāh İsmaʿīl eyitdi "Benim derdim budur ki Türkmen Beginiñ ḳızı[35] Gülʿiẕār Ḫānım benim nişānlım idi. Anası rāżı olmayıp, ḳızı alıp gitmiş. Nereye gitdigi maʿlūm degildir. Ben de ardına düşdüm, ararken siz de baña ḳısmet imişsiñiz. Eger ḫaberiñ var ise söyle, gidelim" dėdi. ʿArap eyitdi "Ey efen[d]im seniñle berāber gidelim, hem arayıp hem bulalım. Cānım seniñ yolına fedā olsun" dėyip ol orada[36] ḥāżırlanıp ol **(85)** maḥalden ḳalḳıp Hind ṭarafına revān oldılar. Birde Hind içinde gezerken Hindiñ üst başında bir ḫarāp ev içinde bir ḳoca nine var idi. Nineniñ yanına varıp selām vėrip eyitdiler "vālide bu gėce sende misāfir olalım" dėdikde ḳoca [nine] eyitdi "Oġlum burda siziñ beygiriñizi[37] baġlayacaḳ yerim yoḳdur" dėdikde Şāh İsmaʿīl elini cebine ṣoḳup bir avuç altun ḳoca nineniñ eline vėrdi. Ḳoca nine altını görünce eyitdi "Oġlum evin altında bir aḫūr vardır, oraya baġla" dėdi. Bunlar da atlarını baġlayıp ol gün anda mihmān [oldular]. Ḳulaḳlarına saz, tef āvāzı geldi. Ḳoca nineye suʾāl eylediler ki "Vālide bu saz

---

[35] Yazmada قیرنی şeklinde yazılmıştır.
[36] Yazmada ارزاده şeklinde yazılmıştır.
[37] Yazmada بلیکریکری şeklinde yazılmıştır.

āvāzı nedir?" dėdikde Ḳoca Nine eyitdi "Oġlum bizim Hind şāhınıñ Türkmen Beginiñ ḳızı var imiş, adına Gül'iẕār dėrler imiş, buraya geldi. Pādişāh ol ḳızı oġluna alıvėrecek imiş. Lākin ḳız cevāp "Benim ḳırḳ gün yasım vardır" şehzāde[yi] gerdege almadı. On beş gün oldı bu minvāl üzere" dėrdi. Şāh İsma'īl bu sözi işitdigi gibi cān başına şıçrayıp ve 'Arap Üzenginiñ yüzine baḳdı. 'Arap Üzengi eyitdi "Allāh kerimdir, mevlā güzel yapar" dėyip ol gėce bu minvāl üzere geçdi. Çün ṣabāḥ oldı. 'Arap Üzengi ḳalḳıp gitdi, eṣvābından bir ḳat eṣvāp çıḳardı, ḳoca nineye giydirdi, bir avuç altun daḥi vėrdi. Meger Şāh İsma'īl ol ṭarağı çıḳarıp ḳoca nineye vėrdi, eyitdi "Vālide bunı Gül'iẕār'a vėrip cevābını senden isterim" dėyip ḳoca nineyi gönderdiler. Şimdi ḳoca nine dügün evine geldi, ḳapuyı çalıp içerüye girdi, eyitdi "Ḳızın ḳına ṭasını vėreyim" dėyip ḳına ṭasını alıp nerdübāndan yuḳaru giderken Gül'iẕār eyitdi "Ḳoca cādı elindeki ḳına ṭasını bıraḳ, yoḳsa şimdi seni nerdübāndan aşaġı atarım da ḳırḳ parça ėderim" dėdikde ḳarı ḳoynından altun ṭarağı çıḳarıp ḳıza gösterdi. Şimdi Gül'iẕār Ḫānım ṭarağı görince yanında olan ḳızları ṭaşra ṣavdı, eyitdi "Gel ben seni çoḳdan görmemişim" dėyip ḳoca nineyi yanına alıp, su'āl eyledi. "Ḳızım üftāde 'āşıḳ oldıġın Şāh İsma'īl biz[d]e misāfirdir" dėdi. Gül'iẕār Ḫānım "Ey vālide-yi 'azīzim, şekerden lezizim, ben şimdi gülistān baḳçesine giderim, aḫşama ḳadar orada gezerim. Onlar da gelsinler, beni orada bulsunlar" dėdi. Ḳoca Nine daḥi tīz kendi ḫānesine gelip Şāh İsma'īl'e Gül'iẕār'ın cevāpların ḫaber vėrdi. Şimdi bunlar ḳoca nineniñ ḫaberine binā' ḳoca nineye bir miḳdār ḫarçlıḳ altun vėrdiler. Hele her ne ise aḫşam oldı. Bunlar ḳalḳıp yola revān oldılar, gülistān baḳçesine geldiler. Gül'iẕār Ḫānım Şāh İsma'īl'i görüp Şāh İsma'īl daḥi Gül'iẕār Ḫānımı görüp birbirleriniñ boyunlarına ṣarmaşıp "Efendim ben seni gökde ararken yerde buldum" dėyip biraz zamān soḥbet[38] eylediler. Ol vaḳit Şāh İsma'īl'e bir efkār gelip aldı sazı **(85-b)** eline baḳalım ne söyledi, ḳız buña ne söyledi.

Aldı Şāh:

Bende bildim tāze gelin olmuşsuñ
Giymiş ḳuşanmış al ile geliyor
Girmiş yār baḳçesine dermiş de[v]şirmiş
Dostuna belgüzār vermege gül ile geliyor

[38] Yazmada صحبتی şeklinde yazılmıştır.

Aldı Gül'izār:

Senden ayrılalı bir dem gülmedim

Nişānım sendedir yār ṣafā geldiñ[39]

Aldı Şāh:

Yeter oldı bu sitemler yetişir

Göz göz oldı ḳara baġrım ṭuṭuşur

Ben ṣanurdum ṭūṭī ḳumr[u] ötüşür

Sevdigim baña şirīn ile geliyor

Aldı Ḳız:

Yıḳılsın baḳçelerin neyleyim

Dökülsün ayvālar nārı neyleyim

Senden özge ġayrı yārı neyleyim

Nişānım sendedir yār ṣafā geldiñ

Aldı Şāh:

Şāh İsma'īl geldi girdi gülistāna

Aḳdı çeşmim yaşı döndi 'ummāna

'Adūların ḫaber vérir düşmāna

Pādişāhdır ḳalḳar eylenen gelür

Aldı Ḳız:

Ṣafā geldin ṣafā 'ömrimüñ vārı

Uġrına çekerim āh ile zārı

Saña ḳurban ola bu Gül'izārı

Derdimiñ dermānı yār ṣafā geldin

Şimdi bunlar böyle söyleyip hemān 'Arap Üzengi celāl édip, Gül'izār Ḫānımı el pençe édip, belinden ḳapdığı gibi atın terkisine aldı. Şāh İsma'īl daḫi berāber yola revān oldılar. Gider iken bir çeşme başın[d]a "Biraz eglenelim" déyip muḥabbete başladılar. Muḥabbet édip ṭururken 'Arap Üzengi söze gelip eyitdi "Efen[d]im çoḳ zamāndır Gül'izār

[39] Bu dörtlüğün iki dizesi eksiktir. Eksik olan son iki dize TB1, TB2, M, MZ3, S1 varyantlarıyla Fischer'de "Ben meylimi kimselere vermedim / Derdimin dermanı yar safa geldin"; MZ1 varyantında ise "Nihayet verelim bu acı fasla/Nişanım sendedir yar safa geldin"dir. (H. A. Fischer, a.g.e., 102)

Ḥānım ile birbirinizi görmediniz. Gelin efendim şurada bir miḳdār Gül'izār Ḥānım ile ṣarılıñ yatın. Sizi beklerim" dėdi. Şimdi oġlan ile ḳız daḫi ḳucaḳ ḳucaġa ṣarılıp yatdılar, uyudılar. Bunlar uyumada olsunlar. Sen ḳıṣṣa[yı] başka yüzden diñle. Birde Hind tarafından bir ḳara duman ẓulūr eyledi. 'Arap Üzengi baḳdı ki 'asker[40] geliyor. Hemān 'Arap Üzengi ḥāzırlanmaġa başladı. Oġlan ile ḳızıñ yanına geldi, baḳdı ki ikisi de mışul mışul uyurlar. Uyandırmaġa ḳıyamadı. 'Arap Üzengi hemān atınıñ üzerine gelip, seksan baṭman gürzi eline aldı, 'askere ḳarşu vardı. Bir na'ra urup aç ḳurt ḳoyuna ṣalar gibi ṣaldı. Der-'aḳab cenge başladı. Bir sā'atde 'Arap Üzengi bunların yanına geldi, baḳdı ki yine uyurlar. Yine uyandırmaġa ḳıyamadı. Ol vaḳit 'Arap Üzengi baḳalım ne söyledi.

Aldı 'Arap:

Yine duman çökdi Hindiñ yolına
Uyan hey sevdigim gör neler oldı
Dört yanımız döndi ḳara dumana
Uyan hey sevdigim gör neler oldı

Şimdi ḫaber gitdi Hind'e Yemen'e
Anlar da ṣuṣamış bir avuç ḳana
Bir tilki neylesin bir aç arslana
Uyan hey sevdigim gör neler oldı

Şimdi menzil gitdi gelir Ḥabeşi
Anlar da ėderler bizimle cengi **(86)**
Dereler ṭoldurdum ḳan ile leşi
Uyan hey sevdigim gör neler oldı

Şimdi ḫaber gitdi gelür Firengi
Anlar da ėderler bizimle cengi
Gör neler işledi 'Arap Üzengi
Uyan hey sevdigim gör neler oldı

[40] Yazmada عسكر şeklinde yazılmıştır.

Şimdi ʿArap Üzengi böyle söyleyip ṭururken Şāh İsmaʿīl uyandı, eyitdi "ʿArap biraz ḳahvaltı var altı var ise yiyelim" dėdi. "ʿArap biraz ḳahvealtı var ise yiyelim" dėdi. ʿArap Üzengi yerinden ḳalḳıp "Buyurun efendim, şurada beş on keklik urdum, ḥaydi alalım, getirelim, pişirelim" dėdi. ʿArap bunı alıp leşlerin yanına geldi. Şāh İsmaʿīl bunları böyle görince hemān dem girüye dönüp, ḥāżırlanıp atlarına süvār olup, yola revān oldılar. Günlerde bir gün ʿArap Üzenginin sarāyına daḫil oldılar. Beş gün eglendiler, yükde ḫafīf, bahāda aġır olan malı alıp yola revān oldılar. Bir gün Gülperī'niñ ḳarındaşları daḫi bunları ḳarşulayıp atlarından aşaġı indirip "Buyuruñ" dėyip bunlar[41] nerdübāndan yuḳaru çıḳdılar, Gülperī'niñ odasına oturdılar. Gülperī gelip Şāh İsmaʿīl'iñ elini öpdi ve Gülʿiẕār Ḫānım ile görüşdi. Elḥāṣıl orada dahi üç gün misāfir oldılar. Şāh İsmaʿīl Gülperī'ye eyitdi "Ḳarandaşlarım sizler de ḥāżır oluñ, gidelim" dėdi. Gülperī ḳarandaşlarına gelip eyitdi "Ey ḳarandaşlarım sizler de ḥāżır oluñ, gidelim" dėdikde "Ḫayır hemşirem, bizler gitmeyiz, ṣaġlıḳ ile gidin" dėdi. Ḳalḳıp Şāh İsmaʿīl'iñ ḥużūrına gelip eyitdiler. "Şehzādem sizler gidecek imişsiñiz mevlā selāmet vėrsin" dėdi. Şimdi Şāh İsmaʿīl ve ʿArap Üzengi ve Gülperī ḥāżırlandılar. Atlarına süvār olup "Duʿādan unutmayıñ bizi" dėyip yola revān oldılar. Güniñ birinde Ḳandihār şehrine yaḳın geldiler. Bir çeşme başına geldiler. İki ṭarafdan naẓar ėdip baḳar iken bir çifçi gelip yer öpüp eyitdi "Şehzādem ṣafā geldin, ḫōş geldin" dėdi. Şāh İsmaʿīl "Ḫōş bulduḳ", eyitdi. "Babama söyle, ḥaydi ḳoçu göndersin" dėdi. Çifçi yola revān oldı, pādişāhıñ sarāyına geldi, mücde eyledi "Mücde pādişāhım, Şāh İsmaʿīl geldi" dėyip mücde eyledi. Pādişāh daḫi bir avuç altun vėrdi. Şimdi ḳoçucı başıya emr eyledi. Ol daḫi ḳoççuyu getirdi. Şimdi gelip gördi ki bir üç dāne ḳız oturur "Varayım bir iki dāne ḳoç[42] getireyim" dėdi. Şāh İsmaʿīl girüye döndigini gördi "Gelsin" dėyü emr eyledi. Ḳoçucı gelip "Nereye gidersin" dėyü suʾāl eyledikde "Efen[d]im iki ḳoçu daha[43] getireyim" Ḳoçı daḫi alıp geldi. Birine Gülʿiẕār Ḫānımı ve birine Gülperī[yi] bindirdiler ve birine daḫi ʿArap Üzengiyi bin[dir]diler üçiyi birden alıp gitdi. Şimdi giderken ʿArap Üzengi bir remil açdı. Remil de fenā geldi. Şāh İsmaʿīl'e "Şehzādem bizleri babanıñ sarāyına götürme, başḳa ḳonaġa götür" [dėdi] Şāh İsmaʿīl "Baş üstüne" dėyip babasına ḫaber gönderdi. Başḳa ḳonaḳ ḥāżırlandı. Şimdi bunlar ḳarşu çıḳıp ḳonaġa indirdiler. Arasından birḳaç gün geçdi. Şāh İsmaʿīl'iñ vālidesi Ḫānım Sulṭān yanına beş on cāriye aldı

---

[41] Yazmada بونلردر şeklinde yazılmıştır.
[42] Yazmada غوچه şeklinde yazılmıştır.
[43] Yazmada دخی şeklinde yazılmıştır.

"Varayım, bakayım gelinlerim ne iş işler" deyip Şāh İsmaʿīl'iñ konağına geldiler. Şimdi kızlar bunları görüp üçi birden nerdübāndan aşağı **(86-b)** inip koltığına girip yukaruya çıkardılar. Oturdı kızların üçi birden el pençe dīvān turdı. Neyler şimdi bakalım Sultān bunlara nazar ederken sol tarafından urılup sağ tarafından yalman gösterdi. Bir dürlü orada turamayıp tīz yerinden kalkıp sarāyına geldi. Aḥşām olduḳda Pādişāh ḥareme geldi. Ḥānım eyitdi "Bu saʿāt Şāh İsmaʿīl'i öldür, gelinleri al. Eger olmaz dersen kendi kendimi öldürüp helāk ederim" dedi. Birde Pādişāh ne yapa " Ne böyle söylersiñ, hīç evlād öldürmek olur mı ve hem de gelin demek evlād. Nasıl anları alayım" deyip kalkıp sarāya geldi. Kendi kendine fikir edip "Varayım gelinlere ben de bakayım" deyip ol dahi kalkıp gitdi. Şimdi kızlar[44] da Pādişāhı görüp üçi birden aşağı inip Pādişāhıñ koltığına girip nerdübāndan yukaruya çıkardılar. Oturdı. Üçi birden dīvān turdılar. Pādişāh bir oña bir buña nazar eder. Ol dahi sol tarafından urulup beş karış yalman gösterdi. Der-ʿakab yerinden kalkıp sarāya geldi. "Vezīr çağırın, gelsin" dedi. Birde vezīr çağırdılar. Vezīr geldi. Pādişāh eyitdi "Şāh İsmaʿīl'i öldür, kızları al gel" dedi. Vezīr yer öpüp eyitdi "Pādişāhım Şāh İsmaʿīl kendini tīz beri ele vermez. Başka tertīp edelim" dedikde Pādişāh "Sen bilirsiñ" dedi. Vezīr eytdi "Pādişāhım, Şāh İsmaʿīl'i daʿvet edersin, yemekleri zehirlersin, ölür ise böyle ölür" dedi. Ol vakit Şāh İsmaʿīl'i daʿvet eyledi. Şāh İsmaʿīl dahi "Baş üstüne" deyip hāzırlandı. Yerinden kalkıp giderken ʿArap Üzengi bir remil atdı "Gel şehzādem şu mühri al, yemeklerin üzerine gezdir, sen öyle et" dedi. Şāh İsmaʿīl mühri alıp toğrı babasınıñ sarāyına geldi. Pādişāh "Buyuruñ oğlum" deyü yer gösterdi. Her ne ise biraz musahabetden soñra yemek geldi. Yemeklerin üzerine mühri gezdirip yedikden soñra kalkıp gitdi. Pādişāh vezīri çağırıp eyitdi "Lala bu ölmedi" Vezīr eyitdi "Pādişāhım mevlānın öldürmedigi kulı nasıl öldürelim" Pādişāh eyitdi "Elbetde. Şāh İsmaʿīl[i] öldür" dedi. "Pādişāhım sizler eyü santraç bilirsiz, Şāh İsmaʿīl de bilir. Oynarsıñız, ol sizi yenerse sayılmaz. Eger siz anı yenerseñiz ol vakit bağlarsıñız" dedi. Yine Pādişāh Şāh İsmaʿīl'i daʿvet eyledi. Şāh İsmaʿīl geldi. Meger bu defaʿ ʿArap Üzengi keyifsiz bulundı, remil edemedi. Şimdi Pādişāh eyitdi "Gel oğlum, cānım pek sıkıldı. Seniñle santranç oynayalım" dedi. Şehzāde "Pek eyü baba" deyip oynamağa başladı. Şimdi birbiri ardınca babasını üç defʿa yendi. Pādişāhıñ ġażabı ziyādelendi. Şāh İsmaʿīl'iñ yüregi acuyup kendi kendiye eyitdi "İki defʿa yenileyim" deyip iki oyun yeñildi. Hemān Pādişāh emr edip "Şehzādeyi bağlayıñ" dedikde hemān şehzādeniñ elini arkasına bend eylediler. Pādişāh eyitdi "Oğlum kır

[44] Yazmada قيرلره şeklinde yazılmıştır.

baḳalım" Şāh İsmaʿīl bir kerre zor eyledigi vakit yeñil bendelerini kırdı. Pādişāh eyitdi "Oġlum seni dünyāda ne ṭutar?" dėdi. Şāh İsmaʿīl eyitdi "Baba beni bu dünyāda yayımıñ kirişi ṭutar" dėdi. Pādişāh emr eyledi. Vardılar yayınıñ kirişiñ getirdiler. Şāh İsmaʿīl eyitdi "Parmaklarım ḳırılır, bu ḳırılmaz" dėdi. Ol vaḳit Pādişāh emr eyledi "Cellād tīz gelsin" dėdikde "Aġalarım, kerem, ʿināyet ediñ. Babama bir iki mıṣraʿ türki söyleyim, andan soñra öldürün. Emr böyle imiş" dėyip aldı sazı **(87)** eline baḳalım ne söyledi:

Aldı şāh:

Ḳurbān olam eşiginiñ ṭaşına
Ẓulümdür şāh baba öldürme beni
Götür beni vālidemiñ yanına
Ẓulümdür şah baba öldürme beni

Uyma baba uyma düşmān sözine
Evlādda babanıñ serfirāzıdır
Yigidiñ şöhreti iki gözidir
Ẓulümdür şāh baba öldürme beni

Yeñi başdan düşdüm āh [u] fiġāna
Hīç adam ḳıyar mı öz evlādına
Yine Şāh İsmaʿīl çeker bir acı
Baba sensiñ benim başımıñ tācı

Keserler mi baġda biten [ağacı][45]
Ẓulümdür şāh baba öldürme beni[46]

Şimdi dėyip söyledikde babası eyitdi "Ḥāydi şunı ḳatl ėdiñ" dėdikde şehzādeyi alıp siyasetgāha getirir iken birde hācılar ḫᵛāceler birden eyitdiler "Pādişāhım şehzādeyi bize baġışla" dėyü ricā eylediler. Pādişāh eyitdi "Ölümin size baġışladım. İki gözlerine mīl çekin" dėdi. Şāh İsmaʿīl'iñ iki gözlerine mīl çekdiler. Şāh İsmaʿīl bunlara eyitdi

[45] Yazmada اشنا غی şeklinde yazılmıştır.
[46] Dörtlüğün iki dizesi eksiktir. Eksik olan 2.-3. dizeler HN varyantında "Baba yoktur yaptığının ilacı / İçme baba evlat kanı pek acı" şeklinde geçer.

"Aġalar sizlere vaṣiyetim ol ki ṣaġ gözimi ṣol cebime ḳoyun, ṣol gözimi ṣaġ cebime ḳoyun" dėdi. öyle eylediler, götürüp bir küçük ṭaġa bıraḳdılar. Bunuñ üzerine iki gün geçdi. Bu ṭarafdan ʿArap Üzengi baḳdı ki iki gün oldı, şehzāde gelmedi. "ʿAcabā ne ḥāl" dėyip bir remil eyledi. Ḳan göründi. Şimdi ʿArap "ḥū şimdi" dėyip ṭurdı. Şimdi Pādişāh emr eyledi ki "Varın gelinleri alın, gelin" dėdi. Pādişāh ṭarafından üç adam geldi ve Pādişāhıñ cevābını ʿArap Üzengi'ye söylediler. ʿArap Üzengi "Varın Pādişāha selām ėdiñ. Bizim ādetimiz var. Bizlere ḫānım göndersin. Ol zamān ben de bunları göndereyim" Pādişāha gelip ḫaber vėrdiler. Şimdi Pādişāh yüz ḫānım tertīp eyledi, gelip "Buyuruñ sizleri Pādişāh ister" dėdikde ʿArap Üzengi eyitdi "Güzel ammā bizlere yüz ḥammāl gelmeli, yükümüzi daḫi berāberce alıp gitmeli" dėdi. İçlerinden ḫānımıñ biri gidip Pādişāha ḫaber vėrdi. Şimdi ḥammāllar gelmekde olsun. Bu ṭarafda ʿArap Üzengi ṭoḳsan ṭoḳuz ḳızın da başlarını kesip ḥarārlara ṭoldurdı, gitdi. Yüzine nikāp çekip ṣandalyede[47] oṭurdı. Birde alıp aġızlarını baġlayıp tamām oldı. ʿArap Üzengi ḥammāllar[ı] içerüye gönderdi. Şimdi Pādişāh "Māl gelecek" dėyip baḳarken ḥammāllar gelip ḫarārları dīvānḫāneye bıraḳdılar. Ricāl-i kibār geldiler. Pādişāh eyitdi "Çuvalların aġızlarını aşaġı ėdin" birde ḫānımlarıñ leşleri meydāna çıḳdı. Pādişāh ġażaba gelip eyitdi "Varın ṣunları öldüreni memleketden sürün, gitsinler" dėdikde ʿArap'ıñ üzerine hücūm eylediler. Ol vaḳit kendine çekidüzen vėrip bunlara bir giriş girdi ki ḳırḳ elli adam ḫarāp vėrdi, ancaḳ bir adam ḳaçıp ḫaber vėrdi. Yine ʿasker gönderdi. ʿArap Üzengi "Hā bunda hā ṣunda" dėrken ortalıḳ fenāya vardı. Şimdi ricāl-i kibār dīvān **(87-b)** eylediler, bir araya geldiler, müşāvere eylediler "Bizim Pādişāhımız ümmet-i Muḥammed boş yere derdi mihnete uġratdı. Bunuñ çāresi nedir?" dėdikde biri eyitdi "Yine bunuñ üzerine ʿasker cemʿ ėdip ġavġā ėdelim" dėdiler. ʿAsker cemʿ ėdip üzerine hücūm ėdip ġavġaya başladılar. Ẓafer bulamadılar. Kimse ḥaḳḳından gelemedi. Bunlar böyle bu ṭarafda ġavġa etmede olsunlar, biz gelelim Şāh İsmāʿil'e. Göz görmez, ḥāli ḫarāp, bir gün cūşa gelip aldı sazı, baḳalım ne kelām söyledi:

Yedi ṭaġ üstüne ḳurar miḥrābı
Benim bu gözime dermān vėresin
ʿArş-ı raḥmān cümle ʿālem ṣāḥibi
Benim bu gözüme dermān vėresin

[47] Yazmada صيد ا نيه ده şeklinde yazılmıştır.

Emr eyledin Yūnus deryāya ṭaldı
Balık ḳurṣağında ʿibādet ḳıldı[48]

Baña böyle imiş ol Ḥaḳḳıñ emri
Görmez bu gözlerim aṣlā cihānı
Bu derdimiñ var mı siz de dermānı
Benim bu gözime dermān diyesiñ

Şāh İsmaʿīl çaġıranda ḥāżır
Yetiş imdādıma Ḥażret-i Ḫıżır
Üstümüzde ḳādir mevlām nāẓırdır
Benim bu gözime dermān diyesiñ

Şimdi Şāh İsmaʿīl böyle söyledikde bunuñ üstünde iki çift gügercinler gökyüzünde uçup giderlerdi. "Yazık bu Şāh İsmaʿīl'e. Bunuñ gözlerini oyup buraya koymuşlar. Lākin şimdi bizden bir tüy düşer. Alsa gözlerine sürse mevlānıñ iẕniyle inşāʾ Allāhu teʿālā éyü olur. Lakin dilimizden añlamaz. Eyvāh, yazık" déyip uçup gitdiler. Meger Şāh İsmaʿīl ḳuş dilinden bilirdi. Yere elin bu yana sürerken o iki tüyi buldı ve gözlerine çekivérdi. Abdest alıp iki rekʿat ḥācet namāzı ḳılıp Ḥaḳḳ celle ve ʿalāya niyāz eyledikde ḳabūl edip iki gözi açıldı. İki ṭarafa melīl melīl baḳarken orada bir çifçi gördi. Ṭoġrıca çifçiniñ yanına gelip selām vérdi. Çifçi daḥi selāmıñ aldı. Şāh İsmaʿīl eyitdi "Baba evlādlıġa ḳabul éder misiñ?" Çifçi eyitdi "Oġlum şimdiki zamānda kendi evlādımdan fāʾide yok" dédi. Şāh İsmaʿīl çifçiniñ tekrār elini öpdü. Yalvarıp kendini inandırdı. Birde aḫşām oldı. Evlerine gelirken çifte ṭaṭar bunların yanından geçip aġa sarāyına gitdi. Meger gelen ṭaṭar ʿasker yazmaġa gelmiş idi. Şāh İsmaʿīl işidip geldi, çifçiniñ elini öpdi. Çifçi daḥi bunı ʿasker yazdırıp ḳoynına yüz paraya bir bıçaḳ aldı ve elli ġuruşa beygir alıp ḳoynına ġuruş ḳoydı, ʿaskere ḳatıp gönderdi. Şāh İsmaʿīl ʿaskerle berāber gidip bir tepeye çadırlar ḳuyurup oturdılar. Birde gördiler ki ʿArap Üzengi iki ṭarafdan köpük saçarak geldi. Şāh İsmaʿīl bunı görince ditremeye başladı. Hemān Şāh İsmaʿīl yerinden ḳalkıp ṭoġru biñbaşınıñ yanına geldi "Efendim ḳulıñıza icāzet vér. Şu ʿArap ile ceng édeyim" Biñbaşı eyitdi "Var hey gel oġlan, bu ḳadar yigitler cenge ḳādir olamadılar. Sen neye ḳādirsiñ"

[48] Bu dörtlüğün iki dizesi eksiktir. Bu dizeler Cönk'te " Gülizar'i simdi yad eller aldı / Benim Gülizarıma aman deyesiz" şeklindedir.

dėdi. Şāh İsmaʿīl niyāz ėdip **(88)** niyāzın ḳabūl ėdip iẕīn aldı. Şāh İsmaʿīl ḳalḳıp atına binip ʿArap Üzengi eyitdi "Eyvāh bu naʿrayı ben [bir] defʿa Şāh İsmaʿīl'den işitdim, bir de bu yigitden işitdim" dėdi. Ammā bu naʿra ile cenge başladılar. Aḥşāma ḳadar ceng etdiler. Birbirlerine ẓafer bulamadılar. Birde aḥşām oldı, birbirlerinden ayrıldılar. Birde Pādişāh emr eyledi "Tīz bu gün ʿArap ile ceng eden yigidi baña getiriñ" dėyü emr eyledi. Şāh İsmaʿīl'i alıp geldiler. Yedi yerinden temennā el pençe dīvān ṭurdı pādişāh eyitdi "Oġlum māşaʾAllāhʿArap Üzengi ile güzel ceng ėtdiñ" dėdi. Şāh İsmaʿīl "Efen[d]im ceng ėtdim, ammā silāḥım yoḳ" dėdi. Pādişāh eyitdi "Oġlum aḫūra varıp Ḳamerṭayı alıp bu şevḳ ile üzerine binip ṭoġrı ʿArap Üzenginüñ sarāyın[ın] altına geldi. ʿArap Üzengi gördi ki sarāyın altına bir adam girdi. Hemān aldı sazı eline, baḳalım Şāh İsmaʿīl'e ne söyledi. Şāh İsmaʿīl de ne kelām eyledi.

Aldı ʿArap:

Bir yigit benlik eylese
Nice alt eder düşmānı
Gizlice cevirmiş bizi
Eylemiş bize meydānı

Aldı Şāh [İsmaʿīl]:

V'allāhi benligim yoḳdur
Düşmānlara fendim çoḳdur
Benim senden pervām yoḳdur
Seyr eyle meydānda beni

Aldı ʿArap:

Çadırın elvān naḳışı
Ṭaġ gibi yıġmışım leşi
Saña ṣalarım[49] āteşi
Yandırır külli ormanı

[49] Yazmada صلد ر şeklinde yazılmıştır.

Aldı Şāh [İsmaʿīl]:

Gel aşaġı yüzin görem
Muḥabbetim saña vėrem
Gürleyip meydāna girem
Göresin sen [de] arslanı[50]

Aldı ʿArap:

Var yigidim sen bir yana
Yazıḳdır ḳıymayım saña
Ḳıymışım nice biñ cāna
Baḳsana yatan insāna

Aldı Şāh [İsmaʿīl]:

ʿArżuladım geldi Perī
Żabt[51] ėtmek için bu yeri
Ölürüm gitmezem geri
Ėtmişim ʿahd ü amānı

Aldı ʿArap:

Ṣabaḥ olsun ḳuram cengi
Degilsin ölenlerin dengi
Duymadın mı ʿArap Üzengi
Feṯḥ etdi Hindi Yemeni

Aldı Şāh [İsmaʿīl]:

İn aşaġı güle güle geldi bile
Yazıḳ oldı Şāh İsmaʿīl'e[52]

Şimdi böyle söyledikde ʿArap Üzengi eyitdi "Bre ḳızlar aġamız gelmiş" dėyip üçi birden aşaġı inip Şāh İsmaʿīl'iñ elin öpüp aġlamaġa başladılar. Şimdi ʿArap söze gelip eyitdi "Şehzādem çoḳ sözin sırası degil, var git. Seniñ buraya geldigini kimse bilmesin. Yarın seni şāh babañ çaġırır. Saña der ki 'Oġlum seni iḥyā ėderim. Bu gün şu ʿArap'ı öldür' Sen de 'Baş üstine Pādişāhım' dėrsiñ, gelirsiñ. Seniñle ceng ėtmege başlarız. Baña bir

[50] Yazmada كورسك تنك ارسلانى şeklinde yazılmıştır.
[51] Yazmada ضنبك şeklinde yazılmıştır.
[52] Bu dörtlüğün iki dizesi eksiktir. Fischer'de 2. ve 4. dizeler: "Al giydi bile bile / Ki geç buldu göze dermanı"dır. (H. A. Fischer, a.g.e., s.140)

gürz ururſuñ, beni atdan aşaġı indirirsiñ, gögsim üstine oturursıñ. Babañ dėr ki 'Oġlum öldür! Sen dahi' dėrsin ki 'Pādişāhım gel kendin öldür' dėrsiñ yanıma gelince sen bir ṭarafa ṭur. Añа bir ḳılıç urayım ki iki pāre ola" dėyip böylece ḳavl [u] ḳarar ėdip yine yerine gitdi. Çün ṣabaḥ oldı. Pādişāh Şāh İsmaʿīl'i çaġırdı "Oġlum bu gün şu ʿArap'ı senden isterim" dėdi. Şāh İsmaʿīl "Baş üstüne" Andan Şāh İsmaʿīl ile ʿArap Üzengi cenge başladılar. "Hā şunda" dėr iken Şāh İsmaʿīl ʿArap'a bir gürz urup ʿArap yıḳıldı. Şāh İsmaʿīl gögsi üstüne oturdı. Birde Pādişāh geldi. Şāh İsmaʿīl eyitdi **(88-b)** "Pādişāhım bir küçük bir büyügi ālet ėderse ne lāzım gelir?" dėdi. Pādişāh "Allāhından bulsun" dėdi. "Sen de bul" dėyip bir ṭarafa çekildi. Pādişāh ʿArap'ın yanına varıp "Ḳılıç ile öldüreyim" dėyü andan ʿArap Üzengi Pādişāha bir ḳılıç urdı ki iki pāre eyledi. Şimdi her ṭarafdan cümle ʿasker Şāh İsmaʿīl oldıġıñ bilip ve gelip yer öpüp ḳarşusında el baġlayıp ṭurdılar. Andan Pādişāhıñ cenāzesiñ ḳaldırıp defn eylediler. Şāh İsmaʿīl'i duʿā ve ṣenā ile taḫta otur[t]dılar. "Mübārek olsun" dėdiler. Birḳaç günden ṣoñra Gülʿiẕār'a düğün ḳurdılar. Ḳırḳ gün ḳırḳ gėce düğün ėdip bir cumʿa gėcesi Gülʿiẕār Ḫānım ile murād alıp murād vėrdiler. Ertesi cumʿa gėcesi Gülperī ile murād alıp murād vėrdiler. Mevlā sizlere ve bizlere dünyāda murād almayan adamlara cennetde ḥūrī ḳızları ile müyessir eyleye. Āmīn ya muʿīn

CÖNK (26-b-37):

İBTİDĀ-İ ŞĀH İSMAʿĪL HİKÂYESİ

Ceylānı ḳaçırdım yetemedim ben
Nigāhını göster nūr-ı didārım
Beni ġarḳ eyledi ʿaşḳ deryāsına
Yüregime ṣaldın āteşi nārın

Aldı Ḳız:

Nice binʿavcılar gezer bu dağı
Şāhiniñ keklige ṣalan var yürü
Niçün ġarḳ olmasın ʿaşḳ deryāsına
Yolun buradan kesme gel de[53] var yürü

Şāh İsmaʿīl:

Elvān elvān gördüm yarin ayaġı
Zer nişāndır desti ṣarfdır ayaġı
Elmās cevāhirden yar gögüs baġı
Açılsın seyredem gül memeleri[54]

Cevāb-ı Ḳız:

Şeydāyı bülbüle oḥşadım sesin
Bülbül ṣedā vėrdi sındı ḳafesin
Seniñ içün açar ruḥın perdesin
Yüzümden bir pūse al da var yürü

(27) Cevāb-ı Şāh İsmaʿīl:

Tabip gerek benim ḥālimden [bile][55]
Aġladım göz yaşım döndürdüm sele
Mevlām imdād eylesin Şāh İsmaʿīle
Bir de gele göre belgüzār[56]

---

[53] Cönkte گلدی şeklinde yazılmıştır.
[54] Cönkte "Sevgili ....." şeklinde yazılmıştır.
[55] Cönkte "Katip ola gerek benim derdimden" şeklinde yazılmıştır.
[56] Kelimenin sözlükteki yazımı "bergüzar"dır.

Cevāb-ı Ḳız:

Serim ḳurbān ola sen teg civāna
ʿAşḳından düşmüşüm zāra fiġāna
Añа gül ister isen yalvar baġvana
Eger baġvan vėrmezse çalıp var yürü

Cevāb-ı İsmaʿīl:

Melīl melīl duran dilberler
Dutam bir yana ayrılıḳ[57]
Yandı vücūdum kül oldı[58]
Ölem divāne ayrılıḳ

Cevāb-ı Ḳız:

Ezel bilmezdim ben seni
Var git yigit ben seninim
Döküldi baġın ġazeli
Var git yigit ben seninim

(27-b) Aldı Şāh İsmaʿīl:

Nigāhından gördüm dīdārın
Neylerim dünyānın varın
Bülbülüm terk etsem ḥālin
Düşer gülşene ayrılıḳ

Cevāb-ı Ḳız:

Nice biñ aġlatdım yāri
Gel otur ʿömrümün varı
Lali lali gevheri
Var git yigit ben seninim

Cevāb-ı İsmaʿīl:

Şāh İsmaʿīl ḳuldur saña
Gel bir emānet vėr baña
Zülifdir yandın yana
Döner pervāne ayrılık

---

[57] Cönkte "Dur bu yana ayrılık yakdın" şeklinde yazılmıştır.
[58] Cönkte "Vücudun kül....." şeklinde yazılmıştır.

Cevāb-ı Ḳız:

Gül'izārdır seniñ yārin
Rüyāmda gördüm dīdārın
Vāllāhi budur iḳrārım
Var git yigit [ben] seninim

Ḳız zülfün ṭaraġın Şāh İsmā'ile verdi ol daḥi ḫātemi ḳıza vėrdi.

(28)Cevāb-ı Şāh İsmā'īl:

Seḥerden uġradım ḥūri ġılmāna
Ḥanı benim Gülfizārım gelmedi
Yitirdim 'aḳlımı oldum dīvāne
Ḥani benim Gül'izārım gelmedi hey

Üstüne giymiş mor libāsı
Onı seven medḥ ėder herkesi
Ḳoçadım gerdānıñ aldım burası
Ḥani benim Gül'izārım gelmedi hey

Şeydā-i bülbüli oḫşadım dili
Pervāne gerdānlı incedir beli
Babañ .....begi aġırdır eli
Ḥani benim Gül'izārım gelmedi hey

Şāh İsmā'īl āh ėder od ile yandım
'Aşḳın şerbetini nūş ėdeyim ḳandım
Dünyāda bir dilber yār sevdim efendim
Ḥani benim Gül'izārım gelmedi [hey]

Ḫaṣ baġçede Şāh İsmā'īl[in] söyledigi beyit budur:

Bölük bölük olmuş gezerler
Hiç birisi Gülfizāra beñzemez

Göñül sevdigim varsa güzel odur
Hiç birisi Gülfizāra beñzemez[59]

Kimi al giymiş kimi ḳırmızı
Kimi gül devşirir kimi nergüsi
(28-b) Kimi şeyhü'l- islām vezīrin ḳızı
Hiç birisi Gül'izāra beñzemez

Kimi allar giymiş kimi zibāyı[60]
Kimi gögsi cevāhir ḳabı
Bu dünyāda yoḳdur anıñ erbābı
Hiç birisi Gülfizāra beñzemez

Şah İsmā'īl ḳırḳlar ile ḥalleşdi
Gitdi sevdücegi yandı tutuştı
Gülşen bāġçesinde perüşān düşdü
Hiç birisi Gülfizāra beñzemez

Şāh İsmā'īl vālidesine söyledi:

Ana südün ḥelāl eyle
Dökme gözlerinden yaşı
Yitirdim yüzin güneşi
Yandı cigerimin başı

Bülbül öter seḥer vaḳti
Şedāsı bāġrımı yaḳdı
(29) Babam bıraḳmasın taḫtı
Yıḳılır tācı miḥrābı

[59] Cönkte (28-b sayfasında) üçüncü dörtlük olarak geçmektedir.
[60] Cönkte رز بیابی şeklinde yazılmıştır.

Ana südün ḥelāl eyle
Dökme gözlerinden ābı
Uġrumdan dönmez olmaz
Çaġırır erenler ṣaḥabı

Ṣaldım Ḳamer ṭayı yola
Çaġıram ḥażret-i Ḫıżırı bile
Duʿā ėdin Ṣāh İsmaʿīle
Olayım ḥāki türābı

Bilmem Hinde gitdi yoḫsa Yemene
Genç yaşımda beni saldı āteşe[61]
Bir ḫaber ṣorayım çayır çimene
Çayır çimen Gülʿizārı gördün mi[62]

Bilmem Hinde gitdi yoḫsa Ḥabeşe
Genç yaşımda beni saldı āteşe[63]
Bir ḫaber ṣorayım ṭaġlarla ṭaşa
Ṭaġlar benim Gülʿizārımı gördün mi

Yārinden ayrılmış bir yeşil ṣuna
Yollar benim Gülʿizārım gördün mi
(29-b) Nāzlı yārdan ayrılanıñ böyle olur
Yollar benim Gülfizārımı gördün mi

Ṣāh İsmaʿīl bend olmuş sözine
Bir ot düşmüş yüregim özüne[64]
Çocuġum ṭıflım düştüm izine
Çaylar benim Gülʿizārımı gördün mi

[61] Cönkte "Beni başdan saldı beni....." şeklinde yazılmıştır.
[62] Bu dörtlüğün kenarına yazılmış olan bölüm okunamamıştır. Bkz. Ek, s.74.
[63] Cönkte "Beni başdan saldı beni....." şeklinde yazılmıştır.
[64] Cönkte "....yüregine yüzüne" şeklinde yazılmıştır.

Şāh İsmaʿīl sarāya söyledi:

Ḳandehārdan geldim saña
Sendeki ʿazīz mihmāna
Beni ṣalla yandan yana
Sarāy senden yol isterim

Aradım bulamadım ḳapusın
Çevirilip ḥiṣārın hepisin
Lāli güherdir yapusın
Sarāy senden yol isterim

Ne eksik ṣarāyıñ burcı
Surlar güzeli genci
Çekersem egri kılıcı bi'l-lahi
Ṣarāy senden yol isterim

(30) Şāh İsmaʿīl ḳuldur saña
Gülfizārın buldur baña
Burcun çıḳmış āsmāna
Sarāy senden yol isterim

Şāh İsmaʿīl Gülperīye söyledi:

Benim derdim [var senden][65] beş beter
Peri [nedir] derdin gel söyle baña
Seni gördüm yārelerim sızladı
Peri derdin nedir [gel] söyle baña

Gülperī:

Bilmem nerden geldin cānım ʿazrā'il
Yigit derdim çoḳdur nice söyleyim
ʿĀlem tabip olsa bulunmaz ʿilācı
Yigit derdim çoḳdur nice söyleyim

[65] Cönkte سنی بر şeklinde yazılmıştır.

Şāh İsmaʿīl:

Şāh İsmaʿīl eder..... ermedim

El uzadıp ḳonca gülün dermedim

Nice derdim vardır bilmedim

Perī derdin nedir gel söyle bāña

Gülperī:

Felek aman vėrmez agrıyor başım[66]

Aġlar bu gözlerim döker kanlı yaşım

(30-b) Düşmān[a] gönderdim yedi ḳardaşım

Yigit derdim çoḳdur nice söyleyim

Şāh İsmaʿīl:

Şāh İsmaʿīl derdin bilse[67] gerekdir

Ḥasretligiñ alsa gerekdir

Ḳol ṣalıp ḳılıcı ursam gerekdir

Yedi derdin ḳadir gel söyle bāña

Gülperī:

Sefā geldin [otur]ʿömrümün vārı

Niçin durdun yıḳdın bu burc [u] ḥiṣār[ı]

Saña gel ḳurbān olsun [bu] Gülperī

Yüzümden.....

Şāh İsmaʿīl :

Yüce daġ başında sakin eyledim

Amān Allāh amān sen imdād eyle

Yoḳdur anam babam.....

Amān mevlām amān sen imdād eyle

Yaradan insānı gökdeki ḳuşu

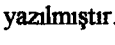
Hükminden [titrettin] ṭaġla ṭaşı

Yā Rabb esirge şol beş ḳardaşı

Amān Allāh amān sen imdād eyle

---

[66] Cönkte "Felek.....egri başım" şeklinde yazılmıştır.

[67] Cönkte şeklinde yazılmıştır.

Yaradan insanı cümle ʿālemi
Dillerde söylenir Ḥaḳḳın kelāmı
(31) Gideyim vėreyim Tañrı selāmı
Amān Tañrım amān sen imdād eyle

Şāh İsmaʿīl gelmiş girer düşmāna
Kişner Ḳamerṭayı gör meydāna
Çekeyim zülfiḳārım boyansın ḳana
Amān mevlām amān sen imdād eyle

ʿArap:

Seḥerden keklik düşti ṭuruma
ʿAvcı şaşırmış cūş vėrir gider
Ḳorḳusundan dudaḳları çatlamış
Çok yigitler gelir baş vėrir gider

Şāh İsmaʿīl:

Ḳandihārdan geldim murād almaġa
Cānım [Arap] gel hey incitme beni
Yollarını gideyim bul[maga]
Canım Arap gel [hey] incitme beni

ʿArap Üzengi:

Pencereden ḳıya ḳıya baḳarım
Gelen düşmānımız durup yıḳarım
Ṭuna çayı [gibi] coşḳun aḳarım
Döker gözlerden yaş baş vėrir gider

(31-b) Şāh İsmaʿīl:

Baḳmaz mısın ḳonaġıma cūşuma
Degme şāhin pence vurmaz leşime
Biraz naz[ar] eyle tez şu işime
[Canım] ʿArap gel hey incitme beni

ʿArap Üzengi:

Yigit bellü olan éder .....

.....çocuk aġlatdım.....

Geldin.....

Öldüreyim ʿArap yoḳdur ʿilācın

Şāh İsmaʿīl:

Ben bilirim çoḳdan alırsın bacı

Göñül ister yıḳam ben naḳş burcı

Öldüreyim ʿArap yoḳdur ʿilācı

Cānım ʿArap gel hey incitme beni

ʿArap Üzengi:

Bilmem ser-ḫōş mudur yoḫsa bengi

Ḳorḳusundan gitmiş yüzünden rengi

Daha duymadın mı ʿArap Üzengi

Çoḳ yigitler gelip baş vérir gider

Şāh İsmaʿīl:

Hezār ḳalḳānı alayım ḳola

(32) Çaġıram Ḥażret-i Ḫıżırı bile

Onlar imdād eyle Şāh İsmaʿīle

[Canım] ʿArap gel hey incitme beni

Hinde Şāh İsmaʿīl ḳoca ḳarı nineye söyledi:

Nine sen ḫōş geldin ḳadem getirdim

Nine Gülʿizārı nice gördün

..... ġam göñlümi

Nine sen Gülfizārımı nice gördün

Ḳoca Ḳarı:

Seniñ Gülʿizārın aġlı ḳaralı

Oḳ dökmiş sinesine yaralı

Sen nice ṣarmazsın ben tek civānı

Seniñ Gülfizārını çok çirkin gördüm

Şāh İsmaʿīl:

Nine bu naṣıl söz idi söyledin

Yaḫşi adımızı yaman eyledin

Ḫaber aldın dertli sinem doġradın

Nine Gülʿizārımı sen nice gördüm

Ḳocaʿ Acūze:

Ben nine degilim on beşdir yaşım

Sevdālara ṣaldın şu ġarip başım

Belāya uġradım döküldü dişim

Seniñ Gülʿizārını çok çirkin gördüm

(32-b) Şāh İsmaʿīl:

Şāh İsmaʿīl eder dişlerine yazıḳ

Gel altmış beş ile ḳılaluḳ nādir

Ḳalḳ şimden ācil hey ordan buruḳ

Nine Gülʿizārımı nice gördün

Ḳocaʿ Acūze:

.....ḫānım eder yazıḳ..... eyledin

.....ʿaşḳın deryāsını boyladın

Sen beni oġlum.....

Senün Gülfizārımı çok çirkin gördüm

Şāh İsmaʿīl baḳçede ḳıza söyledi:

Ben de ḫaber aldım gelin olmuşsun

Giyinmiş ḳuşanmış elden ne gelir

Girmiş [yar] baḳçesine gülün dermiş

Dostuna belgüzār vermişsin

Gülfizār Ḳız:

Bülbülsüz baḳçeler bağı neylerim

Dökülsün ayvalar nārı neyleyim

(33) Sen ṣağ ol efendim mālı neylerim

Nişānım sendedir sen şefā geldin

Şāh İsmaʿīl:

Yetişir baña etdigin sitem
Cigercigim ʿaşḳ oduna yaḳdın benim
Öyle sitem dudu ḳumru ötüşür
Dostuna belgüzār gül getirir

Ḳız:

Senden ayrılalı girmişim yasa
Nişānım sendedir sen ṣefā geldin
Ben meylimi yad eller[e] vėrmedim
Nişānım sendedir sen ṣefā geldin

[Şah]İsmaʿīl:

Şāh İsmaʿīl dostun dumana
Dört yanımız döndi ḳara dumana
Şimdi ʿadūlarına gitdi ḫaber
Baş eder ḳalḳar..... gelir

Ḳız:

Yigit sensin yigitlerin serveri
Gözümden aḳıtdım lebi sükkeri
(33-b) Arkadaşım ḳıra cümleʿaskeri
Nişānım sendedir sen ṣefā geldin

Hinde ʿArap Üzengi söyledi:

Gine duman oldır Hindin çölleri
Uyan begim uyan gör neler oldu
Dört yanımız ḳara meşe geldi
Uyan hey begim uyan gör neler oldu

Şimdi ḫaber gitdi gelir Ḥabeşi
Onlar da benimle eyler savaşı
Dereler doldurayım ḳanla yaşı
Uyan begim uyan gör neler oldu

Şimdi ḫaber gitdi Hinde Yemene
Onlar da benimle ṣuṣamış ḳana
Biñ tilki neyler bir aç arslāna
Uyan begim uyan gör neler oldu

Şimdi ḫaber gitdi gelir Firengi
Onlar da bizimle ḳurarlar cengi
Daha[68] duymamışdır ʿArap Üzengi
Uyan begim uyan gör neler oldu

(34)Şāh İsmaʿīl:

Yosmam libāsını ṭaḳar
Ṣarulmanıñ çagı geldi
Ḳoynun içü ʿanber ḳoḳar
Ṣarulmanıñ çaġı geldi

Gülperī:

Ḳurbetden gelen efendim
Yoluna ḳurbān olduġum
Oḳurmuş bülbül miṣāli
Diline ḳurbān olduġum

Şāh [İsmaʿīl]:

Zülfdür punca punca
Boyı uzun beli ince
Memeleri beñzer ṭurunca
Ṣarulmanıñ çaġı geldi

Gülperī:

Devşür minderin ṣaçaġı
Belindedir elmās bıçaġı
Seniñ içün besledim baġı
Yoluna ḳurbān oldugum

[68] Cönkte ﻫﻰ şeklinde yazılmıştır.

[Şah İsmail]:

(34-b) Şāh İsmaʿīl çaġırır Hüda[69]

Çok şükür erdim murāda

Al ṭonlı yeşil oda

Ṣarulmanıñ çaġı geldi

Gülperī:

Ḳurbān olsun Gülperī saña

Senin tekiʿazīz mihmāna

Gel ṣarıl beyāz gerdāna

Ḳuluna ḳurbān olduġum

Babası Şāh İsmaʿīl'in gözlerine mil çeker bakalım İsmaʿīl ne söyledi:

Hiç adam ḳıyar mı öz evlādına

Şefketlü ḥünkārım öldürme beni

Hiç adam ḳıyar mı fidān encāmı

Şefketlü ḥünkārım öldürme beni

Uçup cevlan göñül ḳuşudur

Dört yanına..... ḳul işidir

Adama eziyyet etmek şāh işi midir

Şefketlü ḥünkārım öldürme beni

(35) İstersen vereyim Gülʿizārımı

Harc edeyim elde olan varımı

Ben nice vėreyim şirin canımı

Şefketlü ḥünkārım öldürme beni

Şāh İsmaʿīl söyler bu sözi ḥaḳdır

Divānında ricāl-i kibār çoḳdur

ʿArap Zenginiñ dengi hiç yoḳdur

Şefketlü ḥünkārım gel öldürme beni

[69] Cönkde "Derd....." şeklinde yazılmıştır.

Şāh İsmaʿīl Hind bezirgāna söyledi:

Bāzirgān yaḳına gel arġa ḳoluma
Benim Gülʿizārımı kime vėrdiler hey
Aṣlım güherdārdır beni kim ṣanma
Benim Gülʿizārımı kime vėrdiler hey

Benim babam baña azab eyledi
Ḳollarımı kemend ile bağladı
Gözüme mīl çekip ʿalīl eyledi
Benim Gülʿizārımı kime vėrdiler hey[70]

(36-b) Ağlaya ağlaya olmuşum bengi
Ḥasretimden gitmiş yüzümün rengi
İmdādıma eriş ʿArap Zengi
Benim Gülʿizārımı kime vėrdiler

Şāh İsmaʿīl çaġır ḥaẓreti naẓırı
Olmaz derde düşün bab vezīri
Yazıḳ sen gönder Ḥaẓret-i Ḫıẓırı
Benim Gülʿizārımı kime vėrdiler hey

Yedi burc üstüne ḳuram miḥrābı
Benim Gülʿizārımı kime vėrdiler hey
Yedi gögün āsmānların ṣaḥābı
Ah benim Gülʿizārımı kime vėrdiler

Gine gönül girdi ġam ile yaṣa
Nūr olan münevver Ḥaẓret-iʿİsā
Elinde muʿcizāt göz vėr Mūsā
Benim gözlerime dermān deyesiz

[70] Cönkte 35-b ve 36. sayfalar eksiktir.

Yunus.....deryāya daldı

Balık ḳarnında ibādet ḳıldı

Gülʿizārı şimdi yād eller aldı

Benim Gülʿizārıma āmān deyesiz

(37) Şāh İsmaʿīl çaġır erenleri ḥāẓırı

Ḳādir mevlāmın üstümüzde var ḥāẓırı

Ṭur daġına çıḳan Ḥaẓret-i Ḥıẓırı

Benim Gülʿizārıma dermān deyesiz

ʿArap Zengi:

Bir yigit benlik eylese

Nice alt eder düşmānı

Gizli çevirmiş ḥiṣārı

Bend eylemiş er meydānı

Şāh İsmaʿīl:

V'āllāhi benlik yoḳdur

Umudum ḳayıp yārdan

Göñül arẓuladı seni

Geldim ki ṭutayım seni

ʿArap Zengi:

Çadırın elvān naġışı

Taġ gibi yıḳdım leşi

Size ṣaldım āteşi

Yandırayım külli ormanı

(37-b) Şāh İsmaʿīl:

N'olaki cemālin gördüm

Ḳaçtım size vėrdim

Gürleyip meydāna geldim

Göresin ben tek arslānı

ʿArap Zengi:

Gel ṣabaḥ ḳuralım cengi
Dökmelisin onların ḳangı
Daḥa duymadın mı ʿArap Zengi
Feṭḥ etdi Hindi Yemeni

Tekmil Şāh İsmaʿīl:

Şāh İsmaʿīl gel aşaġı güle güle
Getir Gülʿizārımın bile
İmdād eyle Şāh İsmaʿīl[e]
Geç buldı göze dermānı[71]

[71] Bunu izleyen kısım okunamamıştır. Metnin fotokopisi için bkz. Ekler, s.82.

78

ایجد یکم بد یکم هب سنمدز سنمدی یوسف کبی اول جشم مسنم

طماغ باشنده قالدم ایرشمز دوسنم بن قولنه حالن طوررسك

دوسنم حالم یعقوب کبی همان

درتد رای اوزم

تمت

تمام اولدی

شاه اسمعیل ایله کلعذار خانم

راویلر شویله روایت ایدرکه محمد پرشاه وارایدی قندهار پادشاهی پرلردی املونك دینیاده جمع زرینی کماشی ایدی برکون پادشاه صباح نمازین قلوب نبده پرینه اوتوردقده خانم سلطانم البته الذلم ایتنه سنی الوب پادشاهك

رخی الوب کلدی شمدی پادشاه ایدی ای لاله سنك ایله بیوزن سیخانه جیقالم بقالم ایکنجی دوران
تصورت کوسترر دیوب بونلردن پرلرندن قالقوب یوله روان اولدیلر اوچ ساعت برکیدوب
برچشمه وار ایدی اول چشمیه اولدیلر پادشاه اندی ای لاله یوچشمدن ایدست الالم ایکی رکعت
نماز قیالم بعده برنطعام ایدوب اندن یولزه کیدهلم دیوب اول چشمدن ایدست الوب نمازه
مشغول اولدیلر پادشاه صاغنه صولنه سلام ویردیکی وقت کوردیکه یاشنده بردرویش
طورر پادشاه اندی درویش سن بوراده نه کزرسین دیدکده اندی پادشاهم بزلره سیاحت کزه
روزدیوب جواب ایلدی پادشاه ایلدی بنم درویش پادشاه اولدیغنی نردن بلدین دیدی درویش اندی بوکنتر
فولکنر بونجه سیاح اولدوب کورمدیکم سیر نجام قالدی بنجه کزه دولدق بوشالدیق سنك پادشاه ویاشده
کی وزیراولدیغك بلمسم یازیق که بنم درویشلکمه دیدی پادشاه اندی امان درویش بابا سن بنم پادشاه
شاه وبونك وزیراولدیغنی بلدکده بنم دردمه درمان اولوسك دیدی درویش اندی پادشاهم
دردی ویرن خدا درمانده ویررديدی وبزلرین برادنا درویشز دیدی پادشاه اندی امان درویش
بابا بنم یانمه کلدیکی صورتده امان بابا مولدوره هدایت احسان دیدکده اولوقت همان درویش
دغاردجغنه الاوروب بر الماجیقاروب پادشاهه ویردی الی پادشاهم بوالمای حرمه واردقده
لیتیوز نخارینی قلدقده لصکره المالی صوریه سن واول المانك یاروسن حانم سلطانه بدیره سین واول کیجه
بر لکوه یاتورسن ان شاء الله مولانا ازسنه دنیایه برادکاه اولادین کلور اما بن کلمیجه اسمنی قومیه
سك وهم سنك اخورده ماهی فصراق واردقده کره دنیایه ذریتی کلدی الماندن قیرقلرینی اولماهر
قصراغنه ویرسین انشاء الله لقموزای اولکوزی تمامنه سندن برادکاه اولاد وماهر قصراقدن برادکاه
طاش دنیایه ظهور ایدرلکن بن کلینجه اسمنی قومیه سن بن کندم اسمنی قویارم دیدی بومنوال اوزره قول
قرار ایدیلر پادشاه الینی جبنیه صوقدی جیقاروب دو وشبه ویره حلوه یرده بردهه بقدیکه نه درویش وار

نه

له برکسه وار پادشاه همان اوراد قالقوب سلرینه کلدی اهشام اولدی بیتوب نماز ینی ادا ایدوب عبده
المالی صوبیه سبلدی والمانده قیرغنك ستیش باشیه ویروب نتیجه ایلدیکی قیرغی ماهر قوماغنه ویرهم
یاننده قیرکهیلان ات وردر قیدویرهم کوزت دیو نتیجه ایلدی والمانده یاروسن کندی یدی یاروسن جانم سلطانم
یدی شری بونلر قوشی توبندن دوشکه یاتدیلر سینهٔ صاف اولدیلر سوبلیم دیل ایله بونلر طقوزای اون
دیدکری پادشاهك دنیایه برارکان اولدری کلدی واولوقت ماهر قصاقدن برارکان طای دنیایه کلدی پادشاه
سسوبوب حرق فقللره انعام واحسان ایلدی بوندنصکره شهزاده یی سبلمکه سبلدیلر ایکی سنه الحاصل
تمام یدی یاشنه کیردی اما جوجقلرده بیله اوینادرلر جوجقلر بوکادرسنربك درلردی هرکون بویله سو
یلرلردی شهزاده همان اوراد والده سنك یاننه واروب اندی والده بنم اسمی بخون قوماردسکر دیدی اما سی
اندی ای اوغلم بلباك بیلورا کا سویله دیدی شهزاده بله دینه کلوب سرلدی پادشاه اندی اوغلم سن
بکا بردرویش دن همت اولدن اوتی درویش بوطرفه کلمیجه بن سنك اسمك قویه م دیدی پادشاهك
یاننه اولدن رجال کبار اندیلر سنك درویش دیدیکن بوکون بوندهٔ السیه یاربن شونده درکیم سبلور زمان
کلور دیدیلر پادشاه بونلرن سوزلرینی مقبول شهزاده بی اورنابه الوب برمناسب اسم قویوق ایکوده شا
وریه سبلدیلر پادشاه دهی جواب ایلدیکی اولدرویش کلمیجه بن انك اسمینی قویه م دیو امر ایلدیکی وارین
بنم شهزاده مه برحوجه بلون اوقوسون یازدیرسین دیدی واردیلر حواجه داینکی پادشاهه کتوردیلر پادشا
اندی حواجه بنم شهزاده می اوقوروب یازدیرمالیسنك دیدی حواجه داینکی جواب ایلدیکی امرافندیمز اما
شهزاده دنیا یکوزنی اوقوماز دیدی پادشاه اندی ای فواجه دنیا یوزنه بن اولدرم وارینجون اوقوماز همان
اهضرنه می اوقوریدکه حواجه داینکی اندی حیز پادشاهم اویله دکل یرالسنه برمحسن یاپدرسن ای
کوزلش کودسن شهزاده اولوقت اوقوریجم جوابم بودریوهسنه اهزنه اوقسون دیدم برمخفی یرده اوقوریجکی
کورمزدرسنه مشغول اولوردیدی اندن پادشاه امرایلدی کهوارین یرالسنه برمحسن یاپدیرك
دیو امرایلدی همان برالسنه برمحسن یاپدیردیلر شهزاده دعاوثنا ایله کتوروب اول مکانه براقدیلر حواجه
داینای اعوذ بسملهٔ ایله شهزاده اوقومغه بشلدی برسنه ایکی سنه تمام اون ایکی یاشنه کلمیجه دکین
اوقوروب حمله علمی تحصیل ایلدی اما حواجه داینای نتیجه ایلمشکه شهزاده افندیمز طعام کتوردیکزوقت

ایجنده کاك اولسون دیو تنبیه ایلدی ایدی مگر بوکون شهزاده ات کلمش برایکن برکده اغزینه
کلدی اغزندن جیقا روب یوقاروبه اندنی کبی تپله جامنه کلوب جام قولدی کونش ایجروبه کیروب
شهزاده بشلدی کوشش طلسم نایم دیو جپالغه بوصوال اورزه اوغرایشورکن قان ترایجنده قالدی
برزه حواجه دایمال ایجری کیروب کوردیکه قان ترعرق اولمش اندی شهزاده کوله سنجك شیطان دیوله
مدتی دیدی شهزاده اندی حواجه ملك حاتم مقامی بنی براز طشره یه جیقاردیك شندی شهزاده دیی طشره
جیقاروب براعلا صاندالیه قویدیلر اوطوردی دورت طرفه نظر ایدوب بقارکن کوردیکه قرشودن برقیر
انلو بریکیت کلور السنده شاهن کسه سنده طمازی عجبا بونه امیش دیو بقارکن حواجه سی اندی شهزادم
بیه رون مکانمزه کیده لم اما نده یاماندن بوله ات ولمازی وشاهن استرم دیدی حواجه دایمال باش
اوسته شهزادم مکانمزه کیده لم شاه بابانه تسویلیم دیدی اندن بنه محسنه کیروب اندن حواجه
دایمال قالقوب پادشاهك حضورنه کلدی شهزاده ملك جوابرین سویلدی اما شهزاده رخصت اولمیوب بشنه
کیردی ایدی پادشاه یك ایودیوب وزیری جاغروب امرایلدی واربکاوجال کباری جاغریدی اندن
رجال کبار کلدیلر پادشاه اندی بنم شهزاده ملك جانی مقامنده اوه قوشه کیدمحك وهم برمناسب
اسم قویه لم دیوب شهزاده بی اول مکانه کتوردیلر اشته بونلردر برر دانوم مناسب اسم اقویه مدیلر
برده اول زمان درویش جیقه کلدی خوش لشدی نصکره درویش اندی پادشاهم شهزاده ملك اسمی شاه
اسمعیل اولسون طمایلدی قرطای اولسون دیوب غائب اولدی پادشاه احسان ویرمحك وقت بردانو
بوله مدیلر دورت اطرافی اره دیلر جاره اولمدی شندی پادشاه امرایلدیکه واربن شاه اسمعیله مناسب
ادملر بولون اونش یکرمی دانه شاه اسمعیله مناسب ادملر بولوب هربرلاریلری مناسب حاطر لیوب
کتوردیلر برده درت بونلراول کیجه مشاوره ایدوب ایرتسی کون قالقوب اوه کیدیلر بش کون اوناکون
اوده کزوب برکون برحبشیه باشنه کلدیلر شاه اسمعیل دورت طرفه نظر ایدوب بقرکن قرشوسنده
برطاغ کوردی اندی ای قرنداشلر انشاءالله یارین بن شول کورنیك طاغنه کیده یم سزده عیری یرکیدك
دیوب اول اردن قالقوب یرلرینه کلدیلر اول کیجه شاه اسمعیل عشقن شراین قرقلدی اندن
خوش املمش ایدی اول حبشیه باشنه عقلی برشیلر اولمش ایدی سندی قول قرار ایدیلر که هربری

برطرفه

هر طرفه کیدوب وینه اول چشمه ده جمع اوله جمله ایدی اندن هربری بر طرفه کتدی بزکلهم شاه اسمعیله شاه اسمعیل استه
بنوب اول کورونجه طاغه چقدی ایکی طرفه نظر ایدرکن بر ده کوردیکی لماعین انکنده برکوزل یایلاوار بر بیوك صو اقار صوبن
کنارنده برجیلان اوتلار همان شاه اسمعیل صالدی طلدی قوغا رجیلان قچارشاه اسمعیل اردی صره کیدر همان جیلان
برجاردرین ایجنه کیردی شاه اسمعیل ارندن جاردرین اوکنه کلوب نقدیکی برچوقجاردرایکی طرفنه نظر ایدوب نظرکن کوردیکی
برکوزل قیز جاردرین سوروب طشره چقدی قیز دخی کوردیکه برکوزل اوغلان جاردرین اوکنه طوردراوغلانی کور
دیکی کبی همان اوزره عاشق اولدی اوغلانده قزی کوردیکی کبی اولدی قیزده عاشق اولدی همان اندن دوشوب بایلدی
اما قیزك جاردرنده باشنه برقوجه قاری وار ایدی قیز اول قوجه قاری یالوروب برکوزل اوغلان کلدی واوزره
دوشوب بایلدی اما قیزك جاردرنده باشنه بایلدی جانم منه شول اشنه سنه یروب کوندره دیلم شمدی انام بابام قرا
نه شلرم کلوب بکا طعن ایدرلر اما قیزك یقاسی صوتشدی کندندن کچدی بخون دیرسن حکم اولکچه شاه اسمعیله
واقصسنه کورمش ایدی کوزندن ایرلمز ایدی شمدی قیز ایکی کوزینی اوغلانده یوزندن ایرمز ایدی اول قوجه
قاری کلوب کوردیکه قزین ایکی کوزی اوغلانده یوزنده استدی قیزم بونك علاجی سنك کوکسنده منده لرینی جوز
دیکاندرین یوزینه کوزینه تسور اولوقت فالعار سنك همه لرینی اکا شفا ارر دیدکده همان قیزك عقلی بزیشان
اولوب کوکسون اچوب اوغلانه یوزینه کوزینه تسوردی بردهاوغلانده عقلی باشنه کلوب مجنون کبی بورت

طرفه بقمغه بشلدی شمدی بقالم اوغلان قیزه نه سویلدی اوطوران احباب نه اکلدی مثل ملیل بقان دلبر

دونم بریانه ایریلق	یاندی وجودم کل اولدی	اولام بریانه ایریلق	الدی قیز
بلمزایدم سنی ازلی	واریکیت کیت بن سنینم	دوکلدی باغلك غزلی	واریکیت کت بن سنینم
الدی شاه اسمعیل	شاه اسمعیل کلدی سکا	کوزل ایرین بلدربکا	بنی قومه یانه یانه
مشکلدر بکا ایریلق	الدی قیز کو	کولغذار درسنك یارین	سرمده کوردم دیدارین
والله بودر اقرارم	واریکیت یکیت بن سنینم	شمدی بونلرو یله سویله شرکن اوقوجه سنه استدی ای	

کوزیمك نوری بویله اولمز سنربه بریکوز دوه قوشی کبی قرشیمش سسکوز وقمی ایکی ایلن قزین بابا سی بارین سنك
شاه بابانك حضورنه اوتلاقه سنور همه کلور سك شاه بابان دخی قیزی سکا ایویرور کلغذار سنك اولور
کل اوغلوم ایکی بناغندن ایکی بوسه الدی دیدی اوغلان دخی الدی حکره آشنه سندی قیز دخی اوغلانده

الینه برالتون طرف بلکدار ویردی شمدی شاه اسمعیل یوله روان اولدی طوغری حبشیه کلدی کوردیکله
کیمسه کلمامش بولدا شاهزادهلی بورادن کلوب جمع اولدیلر هربیسی برار اوه اورمشلرکه بونلر استدیلر شهزادم حنی
سنك اوین کتورکورهلم دیدیلر شهزاده کندسی شکار اولمش بقالم شاه اسمعیل بونلره نه سویلدی الدی شاه اسمعیل

هی اغالرهی عازیلرکورن نلردن ایرلدم اوپدم وهم حلاوتلشه لبی سکاردن ایرلدم برکون شاه اولوب

کولیم یاردن انتقام الایم برکیجه مزمان اولایم کول یوزلی یاردن ایرلدم سلوی بویلوحورلك

بن کولعذاردن ایرلدم شاه اسمعیل ایدردیلك بنی حسرت قویمه قلمك بویله دیوب

کسدی شمدی بونلر حبشیه باشلدن قالقوب برلرینه کلوب اول کیجه باتدیلر صباح اولدی شمدی بونلر استدیلر
شهزادم بکون نره یه کیده جکسکوزلیدکره اولوقت شاه اسمعیل مقالم نه سویلدی الدی شاه اسمعیل

قاچارم جیالانی کنه یانم نکاهی کوسترزنوری زیداری بنی غرق ایلدی عشق دریاسنه

درونمه صالدی اهیله زاری الوان الوان اولمش کوردم یاغی دستی زارینشاندن خاتم طرناغی

الماس جواهرزدن کوکسك اغی اجلسین سیرایدم کول غمکی طبیب کرك بنم حالمدن بیله

اقدی جشیم یاشی دوندی سیله مولام امداد ایله شاه اسمعیله بزکز کلسه کورسم بوکولعذاری

بویله دیوب کسدی شمدی شاه اسمعیل استدی باقین قرانلق شهزادم شمدی نه کره بورادن بریره کیتم وهم بنم ایشیمی
مولادن غیری کیمسه بلمز دیوجواب ایلدی کوندن کونه هرروب صولغه دیشلدی اناسی باباسی خبر اولوب
بو اوغلان بردره کرفتار اولمش کلین برجکیم تعین ایدلم بونك دردینه درمان اولالم دیدکره ا ر
قراشلری بری جواب ایلدی که پادشاهم شهزاده ضد حکملك ردی بوقدر انجق انلك دردی عاشقدر
دیوجواب ایلدی لرباباسی بوجوابی اشدیکجه امر ایلدیلرکه وارین شاه اسمعیله سویلسین کیمه عاشق
ایسه البویره یم دیدی یقین اغالرهج بوولایتده کیمسه یوك قرنده عاشق اولدیغم بوقدر دیوجواب
ایلدی شمدی بشاه اسمعیل کوندن کونه یمکدن ایچمکدن کسلدی باباسی بونی خبر الوب نه دعیلسه اوله

برقند هاربا دشاهی اوله بمده بنم اوغلوم بویله عاشنلق جکه ایوب زاری زاری اغلدی سشمدی
شاه اسمعیل ارقداشلرینه بری بادشاهن حضورنیه کلدی استدی بادشاهم بزلر شهزاده
افندمزاییله اوه قوشه کندیکمز وقت برقره طاغن دیبنده بر بول طوطوب کندی برمیزی برایرکتور
مدی حکمه یا نعره کلدکده بقدقله بکزی بوزلمش برجواب ایلدکه افندم نره یه کیده حکمفرمایدکه
جواب ایلدیکه بن شمدیدن نصرة بورادن بریره کیتم وهم بنم ایشمی مولادن غیری کیمسه بلمز دیوب جواب ایلدی
برده بنیزافندیمزه افاده حال ایلدک دیدی سشمدی بادشاه تیز وارین برطاطمارجیقوله رین
اول قره طاغده نه وارد دیدک طاطمارجیقوب کندی کوردیکه اول قره طاغن اوکنده بر بایاوارد رکولک
چادرلرایله طولمش طاطمار اول چادرلری کوروب ایکی کوندن حکمه کلوب بادشاهه جواب ایلدیکی افندیم
قره طاغک اردنده بر بیوک بایاوارمائی چادرلرایله طولمش وارایسه بورک یکنک قرنینه عاشق
اولمشدر دیوجواب ایلدکن برده کوردیلرکه بورک یکنده قوناقجی سی کلوب سرایه داخل اولدیلر بادشاهه
خبر ویردیلر بادشاه امرایلدی قوناق ویرلسین قوناق حاضرلدیلر سشمدی بادشاه کلان قوناقجی لی قرشو
سنه چاغروب دورکن یکنده قزی واردر دیدی بونلر بوسوزده ایکن بادشاهه خبر کلدیکه دورکن بکی
کلدی دیوبادشاه امرایلدی قوناق ویرلسین دیواوحکوندن نصرة حضورینه چاغروب بشکر شربت نوشی ایلدیلر اندن
بادشاه جواب ایلدیکه سنک برقزک وارایمش الله امری پیغمبرک سنتی اوزره اوغلوم شاه اسمعیله
استرم دیدی دورکن بکی اندی افندم باش اوسته بن بادشاهوزن قبزمی اسیرکه محمد الله مبارک ایلسون
دیدی بنه تکرار شکرلی شربت ایچدیلر مبارک ایلسون دیدیلر شاه اسمعیله عجله مژده ایلدیلرکه دورکن بکی
قرینی سکاویردی دیدیلر شاه اسمعیل دخی بوسوزه سوندی الدی ساری النه بقالم نه سویلدی الدی

هرکز شادا ولوب کولمدیلر — بنم سودیکم کلعذارجانم — هرکز سودیکن اسمین ویرمیلر — بنم سودیکم کلعذارجانم
نه اوله شادا ولوب بنده کولیدم — مرادیله مقصودیله ایریدم — بردخی اولدن یوزک کوردیم — بنم سودیکم کلعذارجانم
قشلرک بکزدم قورقولویایه — جالین بکزندم کوکده کی آیه — کیجه کوندز ویلورم مولایه — بنم سودیکم کلعذارجانم
بنم سودیکم کلعذارحاصی — رقیبلرجکسک دائما یاسی — شاه اسمعیل ایچدک عشقنی یاسی ایضا

بویله ایوب کسدی سشمدی قصه شبقه یوزدن دکله حکم مقدما شاه اسمعیل اول قبزایله کورشدوان

اوزوجه سنه قبزلك باباسی ایله اورایه كلشی ایدی خبر الدیكه ملك قزلباش شاه اسمعیل ویردی قاری ایدی
واره بم قزلك اناسنه مژده ایده بم بلكه بزه بر از بخشیش ویوب كندی لمرغزی اوزره كلوب مژده حاتم
بادشاه قزلباش اوغلو شاه اسمعیل ویردی دیوب سفری دیوك قبزلك والده سی اندی یره دوشوب
اولسون جادیرلری یقش دیدی اندن جادیرلری یقدیروب جمله اردلرینی الوب هند طرفنه كتدیلر
انلر كیمده اولسون نوركن بكی دخی بادشاهه بندی بادشاهم قبزلك براز آكسكی وار كل بدا قرق كون
مهلت ویر الحق حاضر اولورم دیدی بادشاه دخی قرق كون مهلت ویردی نوركن بكی دخی بادشاهه
اندی اندن ازبن الوب اوچ سنه یقین كلوب اول قره طاغه جمعدی لقدیكه اوبه لك یرینه بلابر
اشتركمسه قالماش الحق برجا در قالمش اندن خبر الوب اولدخی ارقاسنه دیوبله روان اولدی
بزكله اوزم شاه اسمعیل شاه اسمعیل اندی ارقداشلر سفری بن اوچوبله یا اوب تمام قرق كون
اوچوا اوچورم قرق كوندن اول بنی قالدیرمیك دیوب یاندی قرق كون اوچوده سفری بزكله لم بادشاه
دخی دكون ندا بكی كوردیله نشلدی اما بقدیكه قبزلرطرفندن هیچ بر خبر ظهور ایلهمدی بادشاه امرایلدیكه
بر طاطلمار كوندره یم خبر كتوره سین بر طاطلمار كوندیلر طاطلمار كتدی یا قدیكه بر كمسه قالماش
اندن بادشاهه خبر ویردی افندیم اولطرفدن كیمسه قالماش دیدكده بادشاهك بوجه اندن كیفی
بوزلدی سفری شاه امرایلدیكه یكا وزیر چاغرلن كله دیدیكده وزیری چاغرلدیلر كلوب ارابی شاهی
اجرا ایلدی بادشاه طاطلمار دن حمایلر بن وزیره نقل ایلدی وزیر اندی بادشاهم بر سوزم وار مناسب
ایسه سویلیه بم دیدكده سویله مقام خیر اوله دیدكده وزیر اندی بادشاهم كل بر قال اندا ایدیره
لم قندهار بادشاهندن اوغلو شاه اسمعیل بر كونلرده اولنه جك نقدر قبزلر ایله كیتوب
قوشاندوب كلسونلر دیمله سی كلشن یقجسنه جمعه كونی دیوب سفری بولنی السیدوب نقدر
قبزلر ایله كیتوب قوشاندوب كلدیلر بو قدر قبزلر كلوب كلی كلشن یقجسنه طعامله بر برده شاه
اسمعیل اوچوندن قالقوب كلشن یقجسنه كلوب كوشكه جیقوب اوتوردی كوردیكه نه یقادر
سن نقدر قبزلر كلمشلر هان سازی الینه الوب مقام قبزلره نه سویلدیكه الدی شاه اسمعیل

بلوك بلوك اونش حوری قبزلری — هیچ بریسی كولمزاره بكزه مز — كه كل كی سوزنسه كوزلی اولیاده
هیچ بریسی كولمزاره بكزه مز — كی آل كیمش كیمی قرمزی — كی كول دوشیرر كی كركزی

کمی شیخ اسلامك وزیرین قزی | هیچ پرسی کلغزاره بکره مز | کمی ال کمیش کمی نورتنجی
کمینك اغزنده دستیری انجی | کمینك ثوسینده ناری طمورانجی | هیچ پرسی کلغزاره بکره مز
کمی ال کیمش کمی زیبالی | کمینك دنیاده یوقدر اربابی | کمینك قوینوزده جواهر قابی
هیچ پرسی کلغزاره بکره مز | شاه اسمعیل بایدك نوتوشدی | قیزلر ایله حالا لشدك کورشدی
کلمش نفجسنه ولوکه دوشدی | هیچ پرسی کلغزاره بکره مز | سمدی شاه اسمعیل یوبله سو

بلیوب قالقوب فوناغنه کتدی باباسی اوغلونه حبز کوندردی شاه اسمعیل دخی کلدی باباسی اندی اوغلم بربورك بکینك قزی ایجون بوقدر نیه ملول اولورسن وهم یورك قزی اولطرفدن کتمش برکیسه قالماعش بزده اول قزی قراغت ایدهلم سکا اندن ایو قیزالیوبرهم دیدی شاه اسمعیل همان قالقوب پدرینك الین بوس ایدوب اندی ای بنم دلنو بابام سن شمدی مصاحره بویرلرده قالایم رومك بن بو رالرده قالهم بنم بویرلرده کمسنك قزینه عاشقلغم یوقدر بن کیدهیم اکر کلغزاری بوله مزسم یاری یولنده اولهیم دیدی پارشاه بونك سوزینه غضبه کلوب وارجهنمه کیت دیدکده شاه اسمعیل دخی اوراون قالقوب سراینه کتدی اندن حزینه کیروب برهکبه لمعروسی التون الوب قیلیغ غرغی ومزراق حمله الاستی الوب طشره جیقدی اندن اخوره کیروب قرلمای الوب کتدی سراینه کلوب حاضر اماده ایلیوب بوبله بورکن اناسی حبز الوب پارشاهه واروب اندی شاه اسمعیل کولغزارك اردندن کیده یورسن بن پارشاه اوله سنه براولا رسنده حجار مسنی کورمیه سك دیدکده پارشاه قاعده قبولرین قیوحبلر نیه حبز کوندهروب قبولری قیا سونلر کندیلری برطرفه قاچسونلر دیدی قیوحبلر قاعده قبولرین قیایوب هربری برطرفه قاچدی بزده شاه اسمعیل اعنه بنوب کیه رکن اناسی حبز الوب باشن صاجن بوله رهق شاه اسمعیلك اوکنه کیوب اوغلم نره یه کیدرسن پارشاه اولدی اولوجه کیه سن کیروبه رون دیده اولوقت شاه اسمعیله برفرقت کلوب اندی ساری بعالم والده سنه نه سویلدی الی شاه اسمعیل

انا سودین حلال ایله | کوزلرندن دوکه ایی | نائل اولدوم بن بو درده | اصلا دردیمك یوق حسابی
نه بابام دیدیکه اغلر | بوحسرت حکم دغلر | بن کیده رم انام اغلر | امدادایله حق جنابی
قرلمای اوزدم اوزنکی | بلیل اوتر سحر وقتی | بابام بوش قویماسن تختی | بیقلور ناکی سحرانی
قرلمه کی حالیم یوله | اوچلرده بلر قرقلریله | امدادایله شاه اسمعیله | اوله یم خاکی ترانی

بوبله دیوب کسدی بروه اوراون کلوب کوردیکه قاعده قیوسی قیا نمش برکسه یوقدر همان قرلمایی اوبانه

بویله اویاروب اندن براوزنکی اوروب نصل کورز اوردی ایسه قلعه قپوسی نارمارا اوندن پوله روان
اولنق واروب اول حبشیه داخل اولدی شاه اسمعیله برغفلت کلوب بقالم نه سویلدی الده شاه اسمعیل

یانمش ایدم بنده خاب غفلتدن — درونم عشقله طولدی نیلیم — ارنلر بیتری بزه غالبدر
سودا سن سریمه صالدی نیلیم — بلمم ملک صید ربلم حوری — اراپوب بولمالی اول نازلی یاری
قاتر قاتر اولمش پوزنک نوری — انک شوقی عقلم الدی نیلیم — برخبر صورم حالدن سنیلیم
کوزلرم یاشیله طولدی نیلیم — اسمعیل بیلور بلبل دیلیدن — ایری دوشدم شمدی کلمز دن
بادهٔ نوش ایلدم فرقلر الدن • — یولومز غرسنه نیلیم — بویله دیوب کسدی اندن حبشیه باشندن قالقوب

اطنه بنوب طمازی جیلانی صالدینی یره کلوب بنه جلوی برغفلت الوب بقالم اورادهٔ نه سویلدی الدی شاه اسمعیل

بن طمازی یی بوزنده صالدم جیلانه — یاندی وجودم دوندی پریانه — بیلانیم کولعذارم کوردنمی
بنی مجنون اندی لمعاغلره دوشورر — کندیکی بولمزی بلمز شاشر — بن نیلرم بنی لمعاغلره دوشیرر
بیلانیم کولعذارم کوردنمی — شاه اسمعیل قلبی محزون کیدر — عقلینی باشندن برخوش کیدر
بو بیلانده ملیل ملیل کیدیور — بیلانیم کولعذارم کوردنمی — شمدی بویله سویلیوب اول اراذل

اطنه بنوب یوله روان اولوب کندی بورک جادرلرینک اوتنی یره کلدی برده بقدیکه جادرلرین یرینه طللر ایسر
حلبک جرماق اونیارسه کسه یوف ینه بونی بقالم نه سویلدی الدی شاه اسمعیل بلمم هنده کندک یوخسه یمالله

اقدی حبشیم یاشی دوندی عمامه — برخبر صورم بشلی جانه — چنن بنم کولعذارم کوردنمی
بلمم مضره کیدی بلمم حبشه — کنج یاشمده بنی صالدی النشه — برخبر صورم طاغیله طماشه
لمعاغلرینم کولعذارم کوردنمی — یوکسکلرده کلمز کچن لمور نالر — طمورنا بنم کولعذارم کوردنمی
کوزلکده باغلردوکرغرلی — کولمزینم کولعذارم کوردنمی — شاه اسمعیل بندا بلمشلی وزینه
براوت رشمشیوره کیم اوزینه — دخی طفل ایکن دوشدم ازینه — یولمزینم کلعذارم کوزدنمی

شمدی بویله دیوب اوراذن قالقوب اطنه بنوب یوله روان اولوب برکون بشی کون اون کون دیوب تمام برای کندک
کونلرده برکون برده روز اوایه کلدی بقدیکه اوتنک اورتاسنده بوسرای کلدی کوردیکه نه بقرسین کوزلر قماشیر
اینهٔ کبی بنار دورت طرفنه نظر اندوب بقدیکه کبره بچک پری یوق بقالم اورادهٔ شاه اسمعیل نه سویلدی الدی

ارادم یوقدر قپوسی — سرای سندن بول استرم — نه بوکسک یا بمشی بناسنک — لاله یاقوت ایله الماس سن
یولمادم بچاق اوسنایسن — سرای سندن بول استرم — یوقدر قپوسی کچه بیم — قنادم یوقدر اوچایم
برصوویرقنا قنا ایچه یم — سرای سندن بول استرم — شاه اسمعیل کلدسکا — سنده کی اولان مرهمانا

بنی توبه یانه یانه سرای سندن یول استرم شمدی بویله دیوب دوردت طرفه نظر ایدوب بقدیکه
قوسی بو قدر همان اطلمی سوروب سرایك یانه کلوب برکوز اورب سرایك بر طرفی بقلدی ایکری کبرك
اطلمی بر طرفه بقلدی کندی تردیاندن بو قردیه جقدی کوردیکه سکز اوده واردر اوده سی پر دملی اولیر دملی
اخدی بقدیکه برالا کوزلی قیز کرکف اشغر کوزلرندن یاش پرینه قان اغلر شاه اسمعیل بو قیزی بویله کورنجه
الدی سازی البسه تقلم قیز انه سویلدی قیز انه سویلدی الدی شاه اسمعیل بنم دردم وارسندن بنی بیر
سویله پری ندر دردین بیلیم کیز لودنلرینه درمان قطایم سو سویله پری ندر دردین بیلیم
الدی پری صفا کلدین اوتور عرمك وازی دردم جوقدر سکا نیچه سویلیم عالم طبیب
اولسه درمان بولنمز دردم جوقدر سکا نیچه سویلیم الدی سمعین بن سنك دردینی بلسم کرکدر
شمدی برقلیچ سکا جاسم کرك در سویله پری ندر دردین بیله یم الدی قیز
فلك امان ویرمز اغر یوز باشم کوزمدن اقان قان یله باشم دوشمانه کوندردیم قوراشم
دردیم بودر سکا نیچه سویلیم الدی شاه طوغری سویله پری دردین بیله یم
اوغرینه بوجانی فدا قیلایم هردرلودرینه درمان اولایم سویله پری ندر دردین بیله یم
دکله یکیت بندن طوغری کلمی بیلورم سوروسك چیز لوانی بیدی قرداش خبر کل عذالی
دردم بودر سکا نیچه سویلیم الدی شاه خیلی دمندیار حالك کوزمدم
کیروب بکیچه سنه کولین ندر دم شاه اسمعیل یزمزاد ایورم سویله پری ندر دردین بیله یم
الدی پری نه دیاردن کلدین خانم عزیزایل استیدیاد صبا زلفك نیلی
سکا قربان اولسون بوکل پری اغم بودر دردیم سکا نیچه سویلیم شمدی بوکل پری بویله دیوب بونلر
لسلدیلر صحبته بربرلرینه عاشق اولوب شفتالوبك اوشلرین دوشور اول جغلرین میدانه اشه بلر شمدی
شاه اسمعیل سوزه کلوب استیدی جان پری سنك قرداشلرین تزیه کندی بیدی کوزل پری الدی شو قرشو
کی قوجه طاغك اردندہ دولر ایله جنك ایدر لرهم بوکیجه واقعه کوردمکه ایکسی شهید اولش بنم غلام
مایمه کی کیم غلاسك دیدی شاه اسمعیل الدی کل اول طاغك یولنی بکا کوستر کیدیم بقایم نصل اولش
دیدی قیز دخی الدی کل اغم یولون کوستریم دیوب اشاغنی اینوب طاغك یولنی تعریف ایلدیلر شاه
اسمعیل طوغری اول طاغه جیقوب کوردیکه ایکسی شهید اولش بش قرداش جنك ایدوب بورسمدی شاه
اسمعیل کندو کندوینه استدی ازلغه کلسم بنك الدی دیلر حوقاغه کلسم قوردقدی دیلر یاری ایکسی عسکرك
ارایرندہ واره یم دہ برتکری سلامك ویره یم هرکم اولرشه اولطرفه کیدیم دیوب اوطه یرلرینه واروب

سلام ویردی اول بش قرداش الدی اولوقت شاه اسمعیل الدی سازینه الینه یقالم دیولرمش سوسلیدی

یوجه طماغ باشنده سکون ایلدم — امان الله امان سن امداد ایله — یراندین سرده انسانی هواده قوشی

حکمت طمورنا طماغنده طماشی — مولام سن قورنا ردی قرداش — امان الله امان سن امداد ایله

قرشوده کورسنور بر بلوك اورطمو — مولام بکا وردی بو عشق دردی — کندی کلمذارم بوش قالدی بوردی

امان الله امان سن امداد ایله — شاه اسمعیل کلدك کیردی کیدانه — سوردم قرطمایی وارم دوشمانه

حلایم ذوالفقارم بو یانین قانه — امان الله امان سن امداد ایله — شمدی بویله قیوب اندن اشاغی

اینوب اشك بدی یرندن قولاندن حکوب یمنه بندی ذوالفقاره ال اوروب یا معبود دیوب دیولرایچنه بر

کریش کردیکه جان کوکلدن برقیلیچ اوینادیکه جابر جابر قرمغه بشلدی براندی دیولرین قاتی یرمه وکدی بونلری

بولوك بولوك ایدوب دیولرك قرمغه بشلدی براندی حمله سنی قردی وکدی برطرفه جکیلوب طمردی شوه

بویش قرداش دخی شاه اسمعیلدن قورقدیلرکه بزی دخی اولدیررلر دیدیلر اولوقت کوجك قرنداشلری جانم دیوکیت

بزه دشمان اولسه کلوب بزم دشمانمزی قرمن دیو یکیدم برقهوه ایچه لم دیمك مناسب دکلی دیدکده بیوك

قرنداشلری اندی سن دعوت ایله دیدی کوجك قرنداشلری ایلرو کیدوب دعوت ایلدی شمدی بونلر

برابر سرایه کلدیلر اما سرایه یقین قالنجه کوردیلرکه سرایك برطرفی یقلمش بویله کورنجه اندی سنی

کدی ضاچی حرق مکاره بزایکی قرنداشدن ایرلدق سن بوندم صفا صوردسك شمدی سنی قرق پارچه

ایدرم دیوب ایکردیه کوردیکه قیز قرنداشی کرکف اشلر قیز قرنداشنه اندی برقیز بورایه کیم

کلدی قیز اندی برقیز انکو یکیت کلدك دیدی اولوقت بیلدیلرکه کندیلرینه کلاون پهلوان کلدی اذن اندی

براوچاق قهوه بشور دیدی قیز دخی قهوه بشورمکه مشغول اولدی بشوردقده اولسون بوطرفدن شاه

اسمعیل دخی بیوك قرنداشلری ایله کلدی برده بونلر اوتوردیلر قهوه یوتون ایچدیلر کیفلر یوستون اولدی

بش قراندا شی مشاوره ایلدیلر قیز قرنداشمزی یوکسیدم ویرملم دیدیلر وشاه اسمعیله دیدیلرکه شهزادم

اللهك امری اولزه قیز قرنداشمزی سکا ویرم حکوز وهم ویردم صیارك اولسون دیوب شکرلی شربتلر

ایچدیلر هرقنداسنه بونلر قیز ایله برارادهٔ ذوق صفادهٔ اولسون لر یرکون شاه اسمعیل درون دلدن براه

حکوب قلك آینه سك سیاه ایلدی کول پری اندی ای افندم یوقه دیمك اولسون بزم براسکر نذرکه اه

ایدرسك بزم برشیئمز اکسك دکل اما سنك کبی برکلعذاردن ایرلدم بن انی بولدقدن صکره فکره بندن کسه

مدارا ومماسك وهم انك حسرتی جکرم یقدی اکر بوطرفه نه کجدی ایسه بکا خبر ویرکیدیم بویله یم سنی ده

الایم برپارچه قند هاره کیدملم دیدی کول پری اندی خیر افندم بیم اندن خبرم یوقدر دیوب قالقوب

قرنداشلرینه خبر ویردی انلرشاکرد کیدهٔ یورکلین باقین دیدی بونلر دخی کلدیلر شهزادم نره یه کیده

جکسابن دیدکلرنی شاه اسمعیل اغالرنجم بوردیلرکه ملك سبب بنم سوزیکیم وارایدی انك ایچون بن بو
طرفه کلدم عجبا بو طرفدن کلجکمی صوره دیو سزلره راست کلدم لکن قرنداشکز بکا قسمت ایمش لکن بن انی بولما
دوفدنکره بندن برقرده صده اولمزدیکه بونلر اشدیلر الله سلامت ویرسون اما شهزاده یولونك اوستونده
برعرب اوزنکی واردر الی پك قتلو در سنی الله اصمار لدیق دیوب اطنه بنوب یوله روان اولدی اما شاه
اسمعیل قرنداشلرینه یاندیغی وقت ازیره برقلیچ قیوب اولیه یاتور ایدی الی السنه لمعه قیمدی ارتق شاه
اسمعیل یوله روان اولدی تمام قرق کون کندی برکون عرب اوزنکینك سرایته یقین اولدی برده کوردیکه نه
نهارسین براوغانك ایچنده براعلا سرای سرایك اوکنده برازچادر قورلمش اورنا برنج اولقدر عسکر
وارکه حسابی معلوم دکل شمدی شاه اسمعیل اول چادرلرین یانه کلدی اما بونی برکمسه کورمدی
همان برچادر ایچنه کیردی کوردیکه برلنکر پلاو ایکی قاشق وایکی دیلم الماك وار همان لنکرك قیاغنی اجدی
کوردیکی پلاو لکی قان ایله بشمش قرمزی شاه اسمعیل دخی بیله بشملك بو پلاو یرکه برده طرفنده عرب اوزنکی
الدی یکیت اکا قتلی یاوری درلر بنم ایله امتحان اولدی اوبله بی دیدی شاه اسمعیل الدنی سازی الینه بقلام عرب
اوزنکیه نه دیدی شاه اسمعیل قند هاردن کلدم مراد المغله اما عرب کل انجتمه بنی چیقوب
کیده بم کندی یولمه اما عرب کل انجتمه بنی الدی عرب سحرده کللك دوشدی طوزاغه
اوبنی شاشرمش دوشوب کیدر قورقوسندن دوردقلری جانلرمش الدیرمش اوبنی عاشق
وارکیدر الدی شاه نیلرسن کلن دن الورسك یاجی اولدیرودم عرب یوقدر علاجی
بیقارم باشنه سرای تاجی کولان اولام عرب انجتمه بنی الدی عرب جیقاریوکسکدن قاپاقارم
کلن دوشمانلری اورر یقارم لعونه سیلی کبی قانلر صچارم اقان جانلرحوشون ویررکیدر
الدی شاه اسمعیل جانم عرب دوشمه بنم بشیمه دیمه شاهن پنجه اورمز لشیمه
شمدی نظرالیه یترصوایشمه اما عرب کل انجتمه بنی الدی عرب جوغندن المشم پونجه شکاری
کوررسون کلکه دن بوترجی حصاری شاشرمش کندینی ایدرسنازی بوراده کالان بزه باش ویررکیدر
الدی اسماعیل هزاران قلقانی الام الیمه جاغزودم حضرقرقلری بیله
مولام امداد ایلیه شاه اسمعیله الدی عرب جوچوقش میدانك کلیشی دنکی
قورقوبسندن کچدیوتك زنکی بوراده کلن بزه باش ویررکیدر

شمدی بونلر بوبله سویلشوب طورورکن شاه اسمعیل تقدیرکه نه بقارسن برعرب برطمور داغی پرده برطمور داغی کشیش طاغندن نه باغروب جاغروسن این اشاغی سنکله مردانه جنك ایدلم یا الله سکا ویررمیدی یا بکا همان عرب اوزنکی پریرندن قالقوب آخوره ایتوب قره بیجاغین اوستونه الوب ایکیونی الی بطمان کورزینی البنه الوب میدانه کلدی شاه اسمعیل کوردیکه عرب میدانه کلدی همان اولدخی پریرندن صیچرایوب قرطایك اوزرینه بنوب الدن عربه قرشو واردی شمدی عرب جوجوق حمله ایله دیدی شاه اسمعیل کوردیکه عرب میدانه کلدی استدی جوجوق حمله ایله شاه رخی حمله سنکدر عرب دیدی بوندن نه اوله حق بن بونی برحمله الوم دیوب برنعره اورب کورزی یدی پریرندن قورایوب حواله ایلدی شاه اسمعیل استدی حمله سنکدر دیدی عرب استدی بوزنه نه اوله دیوب کورزینی سپرسر وسر دکه کورزی کورزه طوقندقده التشلری صاچلدی ایکیسی دخی نوزا بجندی قالدی شاه اسمعیل الوب هاوردی لکن یکندی اناسندن امدیکی سود بورندن کلدی اما کندینه ضرر کلدی اما عرب دخی ایواه شوجوجوغه ضرر یازیق اندك دیوب میدان باشنه واردی شاه اسمعیل کندینی دوشیروب جان کوکلدن برنعره اوردی که جهان کوم کوملدی عربك قورقوسندن طورا قلدی جنادوری بره عرب بزلیه کیدرسك ال ویرمکن هسابنه مرسم اناملن امدیکم سود بکا حرام اولسون اشتنه کلدم طورديوب عربه برکورز اوردی عرب اتدن اشاغی تکرمکر اولدی همان شاه اسمعیل استدن اشاغی اینوب عربك کوکسی اوستنه اوتوردی بلبدن خنجری جیقاروب عربك کوکسونه اوره حق محلده عرب یوزندن نقابی قالدردی شاه اسمعیل بقدیکه ایکی اون دردی کبی بارلاغه شبلدی شمدی شاه اسمعیل بوبله بیاض کورنجه عقلی باشندن کیدوب اوراده تقلدی عرب اوزنکی استدی بن شمدی بولدوم اغامی دیوب یره قیزلر صوکتورك دیوامرایلدی شمدی قیزلر صویی کتوروب شاه اسمعیلك یوزینه سرپوب عقلی باشنه کلدی اندن عرب شاه اسمعیلك قولطوغنه کیروب نردوبابدن یوقاروجیقاروب حاص اودیه اوتوروب مجنه بشلدی یلر بونلی اراسندن شیرکون کجه تفکره شاه اسمعیل برکره اه ایدوب فلك ایتدی سك سیاه ایلدی عرب اوزنکی ای افندم نیه اه ایدرسك سویله دیدی شاه اسمعیل استدی بنم بودیار کلمك سببی بودرکه بنم دردم وار بودردی باغلو یوکلتسم طاغلر کتوره مزینی معشوقدن ایرلدم انی بولمجه بندن کسه مدار اولمز دیدی عرب استدی اقدم دردینی بکا سویله بن سنك دردینه درمان اولورم دیدی شاه اسمعیل استدی بنم دردم بودرکه تورکمن بکینك قیزینی کولعذار خانم بنم عشقمله یانی راضی اولیوب قیزنی الوب کتمش بزه یه کندیکی معلوم دکل در بندی ارسنه دوشدم اراکن سزدن بکا قسمت امیش سکزاکر جنرك وار ایسه سویله کیدلم دیدی عرب استدی ای افندم سنکله برابر کیدلم هم اراییوب بولدلم جانم سنك یولنه فدا اولسون دیوب اول اراده حاضر لنوب اول

محلدن قالقوب هند طرفنه روان اولدیلر بردہ هندایجنده کزرکن هندك اوست باشنه برحراب اویجنده
برقوجه تنه وار ایدی تنه نك یانه وارروب سلام ویروب استیلر والده بوکیجه سنده مسافر اولهلم دیدکده قو
جه اتنی اوغلم بوردہ سنرك بلیکر یکزی بغلیه جق یرم یوقدر دیدکده شاه اسمعیل الینی جبینه صوقوب
براوج التون قوجه تنه زنك الینه ویردی قوجه تنه التونی کورنجه اتدی اوغلم اوبن التنه برآخور وار در
اورایه نعله دیدی بونلردہ اتلرینی بغلیوب اونکون الده مهمان قولاقلرینه سازلق آوازی کلدی قوجه
تنه یه سئوال ایدیلرکه والده بوساز اوازی ندر دیدکده قوجه تنه اتدی اوغلم بزم هند شاهنك توركن
یکیدن قزی وارایمش آدینه کلعذار دیرلرایمش بورایه کلدی پادشاه اول قیزی اوغلونه ایستهمجه ایمش
لکن قیزجاغز بزم قرف کون یاسم واردر شهزادہ کرکدکه اول شی کون اولدی بو سئوال اوزره دیردی
شاه اسمعیل بوسوزی اشتدیکی کبی حیران باشنه صوجاپوب وعرب اوزنکیدن یوزینه بقدی عرب اوزنکی
اتدی الله کریمدر مولا کوزل یپار دیوب اول کیجه بو سئوال اوزره کیجدی جون صباح اولدی عرب اوزنکی فا
لقوب کندی الواسندن برقات الواب جیقاردی قوجه تنه یه کیدردی براوج التون دخی ویردی
مکر شاه اسمعیل اول طراغی جیقاروب قوجه تنه ویردی اتدی والده بونی کلعذاره ویروب جرانی
سندن استرم دیوب قوجه تنه یی کوندردیلر شهدی قوجه تنه دکون اونبه کلدی قیزوجالوب
ایچ ویه کیردی اتدی قیزین قینه طاسنی ویرم دیوب قینه طاسنی الوب مردیاندن یوقرو کیدکن کو
لعذار اتدی قوجه جاری الهکی قینه طاسنی براق یوقسه شهدی سنی مردیاندن اشاغی اتارم دہ
قرق پارچه ایدرم دیدکده قاریدقورقوندن التون لمراغی جیقاروب قیزه کوستردی شهدی کولعذار
حانم لمراغی کورنجه باشنه اولان قیزلری طشره صاودی اتدی کل بن سنی جوقدن کورمشم دیوب قوجه
تنه یی یانه الوب سئوال ایدی قیزمز فیتاده عاشق اولدیغنی شاه اسمعیل سنه مسافر دیدیکی کولعذار
حانم ای والده عزیزم شکردن لزیرم بن شهدی کولستان بقجه سنه کیدرم احشامه قدر اوراده کزرم انلره
کاسونلرینی اوراده بولسونلر دیدی قوجه تنه دخی بزکندی حالنه کلوب شاه اسمعیلی کولعذارین
جوابلرین خبروردی شهدی بونلر قوجه تنه نك خبرینه بناء قوجه تنه یه برمقدار حرجلق التون ویردیلر هله
هرنه الیه احشام اولدی بونلر قالقوب یوله روان اولدیلر کولستان بقجه سنه کلدیلر کلعذار حانم شاه
اسمعیلی کورب شاه اسمعیل دخی کلعذار حانمی کوروب بربرلرینه بیونلرینه صاریلوب آغلدم بن سنی
کوکده اراکن بردہ بولدم دیوب براز زمان صحبتی ایلدیلر اول وقت شاه اسمعیله برافکار کلوب الدی سازی

الیه بقالم نه سوبلدی قیز بوکانه سوبلدی الدی شاه بنده بیلدم نازه کلین اولمش سك کلمش
قوشانمش الی ایله کلبور کیرمش یاربنجه سنلا درمش دشرمش دوسته بلکزار وبرکلکل ایله کلبور
الدی کلعذار سندن ایریلالی بردم کولمدم نشانم سنده دریار صفا کلدك الدی شاه
بیتر اولدی بوستمر بیتشور کوزکورنا ولدی قره بوزم قصر لسوشور بن صاندیم لطفی قرا اوتشور
سوبلیکم لکاشرین ایله کلبور الدی قیز بیقلسین بنجه لرین نیلیم رکولسون ایوالرنارنی نیلیم
سندن اوزکه غیری یارنی نیلیم نشانم سنده دریار صفا کلدك الدی شاه
شاه اسمعیل کلدی کیردی کلمسانه اقدی جشمی یلشی روندی عمانه عدولرین خبر ویرد دشمانه
با دشاهم دغا لقار ایلمان کلور الدی قیز صفا کلدین صفا عمرمك وارمی
اوغرینه جکرم اهیله زاری سکا قربان اولهم کلعذاری زردکك درمانی یار صفا کلدین
شمدی بونلر بوله سوبلیبوب همان عرب اوزنکی جلال ایدوب کولعذار حاتمی ال بنجه ایدوب دیدی
قابد نی کبی الین ترکینه الدی شاه اسمعیل دخی قیز بوله روان اولدیلر کیدر ایکن بر جشمه باشنه
براز اکلنه لم دیوب صحبته تشلدیلر صحبت ایدوب طورکن عرب اوزنکی سوزه کلوب اندی افندم جوق
زمانلر کولعذار حاتم ایله بربرینکوزی کورمیکز کلین افندم شوراده بر مقدار کلعذار حاتم ایله صاریلك
یاتمش سزی بکلرم دیدی شمدی اوغلان ایله قیز دخی قوجاق قوجاغه صاریلوب یاتدیلر اویورلر بونلر
اویورکن اولسونلر سن قصه نشقه یوزدن دکله بردهنه طرفنك بر قره دومان ظهور ایلدی عرب
اوزنکی بقدیکه عسکر له کلیور همان عرب اوزنکی حاضر لمغه تشلدی اوغلان ایله قیزك یاننه کلدی بقدیکه
ایکسیده مشغول مشغول اویورلرا ویاندیغنه قیامدی عرب اوزنکی همان المندن اوزینه کلوب سکسان
طقسان کورزی الیه الدی عسکر قرشو واردی بر قره اوردوی قیوزنه صالدیکی صالدی درحب
جنکه تشلدی برساعت دعرب اوزنکی بونلرین یاننه کلدی بقدیکه بنه اویورلرینه اویاندیغنه قیامدی
اول وقت عرب اوزنکی بقالم نه سوبلدی الدی عرب بنه دومان جرکدی هندك بولنه اویان هی سوبلیکم
کورنلر اولدی رورت یاتمزیوزدی قره دومانه اویان هی سوبلیکم کورنلر اولدی
شمدی خبر کندی هندیمنه انلرده صوصاشیر اوح فانه بر تیلکی سنلیسون براج ارسلانه
اویان هی سوبلیکم کورنلر اوزه شمدی منزل کندی کلور حبشی انلرده ایدلر بزمله جنکی

وره لر طولدریم قانی یله لشی اویان هی سوریکیم کورنلر اولدی شمدی خبر کندی کلور فرنکی

انلرده ایدلر زمله جنکی کورنلر اشلدی عرب اوزنکی اویان هی سوریکیم کورنلر اولدی

شمدی عرب اوزنکی بویله سویلیوب طورر کن شاه اسمعیل اویاندی اندی عرب بنه زقوالتی وارالتی وارایسه

بیله لم دیدی عرب براز قوه التی وارایسه بیله لم دیدی عرب اوزنکی یرندن قالقوب بیرون افندم بشوراده بش اون

کلک اوریم حایدی الالم کتوره لم بشوره لم دیدی عرب بونی لوب لشارین یانه کلدی شاه اسمعیل بونلری بویله

کورنجه همان رم کیرویه دیوب حاضر لنوب آنلرنیه سوار اولوب یوله روان اولدیلر کورنلرده برکون عرب اوزنکنك سل

ینه داخل اولدیلر بش کون اکلندیلر بوکده حضیف بهاده اغز اولان عالی الوب یوله روان اولدیلر برکون کل یرینه قرندا

شلری دخی بونلری قرشولیوب آنلرمندن اشاغی اندوبرد بیورك دیوب بونلردن نربالدن بوقره وجغلر کول پر

ینك اوده سنه اوتوردیلر کول پری کلوب شاه اسمعیلك الی اوپدی وکلعذار خانم ایله کوروشدی الحاصل اوراده

دخی اوچ کون مسافر اولدیلر شاه اسمعیل کل پری یه استدی قرانفلشارم سزلرده حاضر اولك کیدلم دیدی کل پری قرا

نفلشارنیه کلوب استدی ای قرانفلشارم سزلرده حاضر اولك کیدلم دیدکده خیر همشیرم بزلرکتیه بزصاغلق ایله

کیدین دیدی قالقوب شاه اسمعیلك حضورنیه کلوب استدیلر شهزادم سزلر کیده جك اکمیش سکز مولا سلامت

ویرسون دیدی شمدی شاه اسمعیل وعرب اوزنکی وکل پری حاضر لندیلر آنلرنیه سوار اولوب دعادن اوستحایك

بزی دیوب یوله روان اولدیلر کوچك برمنده قندهار شهرنیه یقین کلدیلر برچشمه باشنه کلدیلر ایکی طرفدن نظر

ایدوب بقرایکن برجغی کلوب براوپوب استدی شهزادم صفا کلدین خوش کلدین دیدی شاه اسمعیل خوش بو

لدوق استدی بابامه سویله حایدی قوجه کوندرسن دیدی جغی یوله روان اولدی پادشاهك سرایینه کلدی موجده

ایلدی موجده پادشاهم شاه اسمعیل کلدی دیوب موجده ایلدی پادشاه دخی براوچ التون ویردی شمدی قوجه جی

باشیه امر ایلدی اولدخی قوجه لی کتوردی شمدی کلوب کوردیکه براوچ زانه قیزاونور وارایم برایکی دانه قوجه

کتوره یم دیدی شاه اسمعیل کیرویه دوندوکی کوردی کلسون دیو امر ایلدی قوجه جی کلوب سزه یه کیدرسن دیسو

نصل ایلدی کده افندم ایکی قوجه دخی کتوره یم قوجه دخی الوب کلدی، برینه کلعذار خانم ویرینه کل پری بندیلر

ویرینه دخی عرب اوزنکی بی بندیلر اوقوجه لی بردن الوب کتدی شمدی کیدکن عرب اوزنکی بردن ایکی اجری رملده

قنا کلدی شاه اسمعیل به شهزادم بزلری بابامك سرایینه کتوره لم دیشقه قوناغه کتوردی شاه اسمعیل باش

اوسنه دیوب بابامنه خبر کوندردی شبقه قوناق حاضر لندی شمدی بونلرقرشو جیقوب قوناغه اندیلرارا

سنده برقاچ کون کچدی شاه اسمعیلك والدسی خانم سلطان بنانه بخی اون جاریه الدی وارایم بقایم کلدلرم

نه الیش انلر دیوب شاه اسمعیلك قوناغنه کلدیلر سقدی قیزلرینه بونلری کوروب اوچی بردن نزدیکندن اشاغی

ایشوب قوتلغتمه کیروب یوقروده جیقاردیلر اوطوردی قیزلرین اوجی بردن الی بنجه دیوان طوردی دیلرشمدی بقالم
سلطان بولنده نظر ایدرکن صول طرفدن اوریلوب صاغ طرفدن یلمان کوستردی بردن اوراده طوره میوب
تز یرندن قالقوب سرایه کلدی احشام اوندن بادشاه حرمه کلدی حاتم ندی بو ساعت شاه اسمعیل اولدر
کلین لری ال اکرا ولما ردرسن کندی کندیمی اولدورب هلاك ایدرم دیدی برده بادشاه نه دیمانه بویله
سویلرسك بجه اولدا اولدرملك اونورمی وهمده کلین دیمك اولدنصل انلری الیم دیوب قالقوب سرایه کلدی کندی
کندینه فکرایدوب وریم کلنره بنده نجایم دیوب اولدخی قالقوب کندی شمدی قیزلری ده بادشاهی کوروب اوجی بردن
انشاخی ایشوب بادشاهك قولتوغنه کیروب نزدیابدن یوقروده جیقاردیلر اوطوردی اوجی بردن دیلرطوردی
لر بادشاه براوکا براوکا نظر ایدر اولدخی صول طرفدن اوریلوب بش قرش یلمان کوستردی درحقب بردن
قالقوب سرایه کلدی وزیرجاغرین کلسون دیدی برده وزیری جاغردیلر وزیرکلدی بادشاه اندی شاه اسمعیل
اولدر قیزلری ال کلدیدی وزیر براوپوب اندی بادشاهم شاه اسمعیل کندینی تیز بری الدورمز شبقه ترتیب
ایدم دیدکده بادشاه سن بیلورسك دیدی وزیر اندی بادشاهم شاه اسمعیل دعوت ایدرسن یمکاری زهرلرسن اولور
ایسه بویله اولور دیدی اولوقت شاه اسمعیل دعوت ایلدی شاه اسمعیل دخی یانیش وسنه دیوب حاضرلندی بردن
قالقوب کیدرکن حرب اوزنکی بر رمل اندی کل شهزادم شو قضای آل یمکارین اوزنه کزدیرمسن اویله ایت دیدی شاه اسمعیل
مهری الوب طوغری بابا سنك سرایندکی بادشاه یورك اوغلم دیوبرکوستردی هرنه ایسه براز مصاحبندن صکره
یمك کلدی یمکارین اوزینه مهری کزدیروب یدکدن صکره قالقوب کندی بادشاه وزیری جاغردیوب اندن لالا بولندی
وزیر اندی بادشاهم مولندی اولدیرمدیکی قولی بغیل اولدیرلم بادشاهم ه اندی البنده شاه اسمعیل اولدر دیدی
بادشاهم سزلرایوسنطراح بیلورسزشاه اسمعیلده بیلور اونیارسکز اولسزی بیارسه مابلمزاکر سبز
انی بیارسکوز اولوقت نجلرسکز دیدی بنده بادشاه شاه اسمعیلی دعوت ایدی شاه اسمعیل کلدی حکم بولدقده
عرب اوزنکی کیفسز بولندی رمل ایدوب سزی بادشاه اندی کل اوغلم حاتم بك صغلدی سنکله سنطراح او
نیالم دیدی شهزاده بك ایو دابابویوب اونیاغنه شیلدی سزی بربری اردنجه باسنی اوچ دفعه بندی بادشاهك
عصبی زیاده اندی شاه اسمعیلك یورکی اجیوب آنسزکندینه اندی بکی دفعه لیکیله لم دیوب بکی اوبون یمکاری
همان بادشاه امر ایدوب شهزاده نجلاوب دیدکده همانه شهزاده بندی البتی ارقاسنه بندایلیلر بادشاه اندی اوغلم
قیرنجایم شاه اسمعیل برکره طوره لیدیکی وقت یکیل سنجلرینی قیرری بادشاه اندی اوغلم سنی بیاره نه طوره یدیکه
شاه اسمعیل اندی بابانی بوبنده یاملك کرشبی طوتار دیدی بادشاه امرایلدی وارلیلر یاندره کرشبك کتوردیلر
شاه اسمعیل اندی یرمغلرم قیلیلر بولورلیزدیدی اول وقت بادشاه امرایلدیکه جلاد تر کلسون دیدکده غلام
کرم عنایت ایدك بابامه براینکی صراخ تورکی سویلیم اندن صکره اولدورن امریویله المش دیوب الدی سازه

الیه بقالم لله سویلدی الدی شاه قوربان اولام اشکینك طاشنه ظلمدر شاه بابا اولدرمه بنی

تورنی والده ملك یانه ظلمدر شاه بابا اولدرمه بنی اویله بابا اویله دشمان سوزنه

و لاده بانك سزفراز ایدر یکیدك شهرتی ایکی کوزیدر ظلمدر شاه بابا اولدرمه بنی

لی باشدن دوشدم اه فغانه هیچ ادم قیارمی اوزاولادینه سنه شاه اسمعیل حکم برآجی

باسنسك بنم باشمك تاجی کسرلرمی یاغده بنی اشاغی ظلمدر شاه بابا اولدرمه بنی

شمدی دیوب سویلیه کده بابا سی استدی حایدی شونی قتل ایدك دیدکده شهزاده الوب سیاست کاهه کتورر لکن

برده حاجیلر جواب لرسردن استیلر پادشاهم شهزاده بزه باغشلاه دیو رجا ایلیلر پادشاه اندی اولومن

سزه باغشلادم ایکی کوزلرینه میل چکین دیدی شاه اسمعیلك ایکی کوزلرینه میل چکیلر شاه اسمعیل بونلره

امتدی اغالر سزلره وصیتم اولکه صاغ کوزیمی صول جبیمه قیون صول کوزیمی صاغ جبیمه قیون دیدی اولیله

ایلیلر کتوروب برکوخك طاغه براقیلر بونك اوزرینه ایکی کون کچدی بوطرفدن عرب اوزنکی نهضت ایدیکلرینی

اولدی شهزاده کلدی عجبا نه حال دیوب برروحل ایلدی قان کوزکدی شمدی عرب خوشمدی دیوب طوردی

شمدی پادشاه اهرایلدیکه وارین کلکزی الین کلین دیدی پادشاه طرفندن اوچ ادم کلدی وپادشاهك

جوشنی عرب اوزنکیه سویلیلر عرب اوزنکی وارین پادشاهه سلام ایدك بزم ادمزوار بزلرصاغ کوندرسن

اولزمان سنده بونلری کوندره یم پادشاهه کاوب جنکورسکز شمدی پادشاه یوزخانم ترتیب ایدیکلوب

بیورك سزلری پادشاه استر دیدکده عرب اوزنکی استدی کوزلرمایرلرمیوزحال کلهلی یوکومزی دخی

برابرجه الوب کتدی دیدی ایکیلرندن حاکمك بری کیدوب پادشاهه خبرورردی شمدی حالا رکلکده اولسون

بوطرفده عرب اوزنکی طقسان طقوز قرنداش پادشاهینی کسوب حرارلره طولدوردی کندی یوزنه نقاب چکلر

صیدانیه ده اوتوردی برده الوب اغزلرینی بقیوب تمام اولدی عرب اوزنکی حالا رایجروبه کوندردی شمدی

پادشاه مال کلجك دیوب بقارکن حالا رکلوب حرارلری دیوان حاسنه براقیلر رحالی کبارکلدیلر پادشاه اندی

جوالرینی اغزلرینی اشاغی ایدوب برده حاکملرك لشکری میدانه حضری پادشاه عضه کلوب اندی وارین

شونلری اولدوره لی محلکندن سورن کتسونلر دیدکده عرب اوزنیه هجوم ایدیلر اول وقت کنزینه چکلی

دوزن دیروب بونلره برکرتشی کردیکی قرق الی ادم حراب دیردی الیق برادم قاچوب خبر دیردی

بنه عسکر کوندردی عرب اوزنکی هابونده هاشونده ردکن اورتالق قنایه واردی شمدی رحالی کبار دیوان

ایلدیلر برا رایه کلدیلر مشاوره ایلدیلر بزم پادشاهمز امت محمد یولشه یره دردی محنته اوغرادی یونك
چاره سی یوقدر دیدکده بری دیدی ینه یونك اوزرینه عسکر جمع ایدوب غزغا ایدلم دیدیلر عسکر جمع ایدوب
اوزرینه هجوم ایدوب غزغایه یشلدی لرظفر بولدی صدیلر کسه حضندن کله مدی قونلر بولیله بو طرفده غزغا اتحد
اولسونلر بزکله لم شاه اسمعیله کوزکورمز حالی حراب برکون جوشه کلوب الدی سازی نجالم لله کلام سولدی

یدی طماغ اوستونه قورمحرابی بزم یولکوزیمه درمان ویره سین عرش رحمان جمله عالم صاحبی

بزم یولکوزیمه درمان ویره سین امرایلدین یونسر دریایه طمازی بالق قورصاغندهٔ عبادتقیلدك

یکا یولیله ایمش اول حقك امری کورمزیولکوزلرم اصلا جهانی بوردیمك وارمی سزده درمانی

بزم یولکوزیمه درمان دیله سك شاه اسمعیل جاغرنده حاظر یتیشر امدادیمه حضرت حیدر

اولستومزده قادیر مولام نا ظردر بزم یولکوزیمه درمان دیله سك شمدی شاه اسمعیل یولیله سولیلم

یونك اوسنوندهٔ ایکی جفت کوکرجنلر کوك یوزندهٔ اوچوب کیدیلردی یازیق یوشاه اسمعیله یونك
کوزلرینی اویوب یورایه قومیشلر لکن شمدی یزدن برتوئی روشر السه کوزلرینه سورمسه مولامك
اذنیله انشاء الله تعالی ایواولود لکن دیلمزدن اکلز الواه یازیق دیوب اوچوب کیدیلر فکر شاه اسمعیل
قوشن دیلیندن بلوردی بره الین بویاله سوردکن اوایکی نوبی بولدی وکوزلرینه چکی ویردی ایدیست
الوب ایکی رکعت حاجت نمازی قیلوب حق جل وعلایه سپارایلدی کده قبول ایدوب ایکی کوزی اچلدی ایکی
طرفه ملیل ملیل بقارکن اوراده بر جفی کوردی صدغریچه جفنجك یانینه کلوب سلام ویردی جفی رحمی
سلامك الدی شاه اسمعیل اندی بابا اولالغه قبول ایدرمسیك جفی اندی اوغلم شمدیکی زمانده کندی
اولادمدن فائده یوق دیدی شاه اسمعیل جفنجك تکرار الینی اوپدی یلوارو ب کندینی اسیاندردی برده
احشام اولدی اولرینه کلوکن جفته طماغلرینی باشندن کچوب اغاسرینه کندی عسکرکلون طماغلرینی
عسکر یازفله کلش ایدی شاه اسمعیل استیوب کلدی جفنجك الینی اوپدی جفی رحمی یونی عسکر یازدیرمق
قونیته یوزیاره یه برنجاق کلدی والای غروشه بایکر الوب قونیته عروش قوردی عسکره قالقوب کوندردی شاه
اسمعیل عسکرلرله برابر کیروب برتپه یه چادیرلر قیوروب اوتوردیلر برده کوردیلر که عرب اوزرلکی ایکی طرفدن
کلیوك صچارق کلدی شاه اسمعیل یونی کوردیکه دره میه بشلدی همانه شاه اسمعیل یرندن قالقوب
طوغری بیدق باشنده یانینه کلدی افندم قورقمه اجازت ویرشو عرب ایله جنك ایدیم بیدك باشی اندی
وارهی کل اوغلان بوقدر یکتر جنکه قادر اولهدیلرسن نیه قادرسك دیدی شاه اسمعیل یازایدوب

سیازین قبلا بره ب ازبن الدی شاه اسمعیل فالقوب الهنه بنوب عرب اوزنکی اندی ایواه بوتوی بن دفعه
شاه اسمعیلدن اشندم بره بوکیندن اشندم دیدی اما بونوی ایله جنکه بشلیلر احشامه قدر صلب اتدیلر
بر برلرینه ظفر بولمه دیلر بره احشام اولدی بر برلرندن ایرلدیلر بره پادشاه امرلیدی بزم بوکون عرب ایله
جنك ایدن بکلری بکاکتورك دیوامرلیدی شاه اسمعیل اوب کلدیلر بندی بردن تمنا ال بنجه دیوار طوورری پاد
شاه ایدی ارغلمها شاه الله عرب اوزنکی ایله کوزل جنك ایلدك دیدی شاه اسمعیل اقم جنك اتدم اما سلاحم
یوق دیدی پادشاه ایدی ارغلم اخوره واروب قرطماي الوب بوشوفایله اوزرینه بنوب طوغری عرب اوزکیت
سرایتلنه کلدی عرب اوزنکی کوردیکه سرایتلنه برادرم کیردی فهمان الذی سازی الینه بعالم شاه اسمعیل نه
سویلدی شاه اسمعیلده دی کلام ایدی الدی عرب. برلکیت بنلك ایلیسه بنجه ات ایله دوشمانی.

کیزلجه جویرمش بزی ایلمش بزه هیدانی الدی شاه والله تبلبکم یوقدر دوشمانلره
شندم جوقدر بنم سسمدن پروام یوقدر سیرایله میدانده بنی الدی عرب جادرین الوان نقشی
طاغ کبی یغشم لشکی سکا صدرم النشی یاندیرر کلی اورمانی الدی شاه کل اشاغی یوزك کورم
محتشم سکا دیرم کورلیوب میدانه کیرم کوره سك تنك ارسلانی الدی عرب واریکیدم سن بریانه
یازقدر قیمام سکا قیمشم بنجه بك جانا بقمسه بنان السانه الدی شاه عرضولدم کلدی برای
ضبك اتمك ایجون بوتری اولدم کتمزم کیری اتمشم عهدواماني الدی عرب صباح اولسون توزم جنکی
رکلسین اولسزك زنکی دوبیادمی عرب اوزنکی فتح اندی هندی تمیز الدی شاه این اشاغی کوله کوکه کلدی بیکه
یازیق اولدی شاه اسمعیله سویلدکده عرب اوزنکی اندی بره قیزلر اغامز کلمش دیوب اوجی بردن اشاغی یوزب
شاه اسمعیلك الین اوپوب اغلمغه بشلدیاز شمدی عرب سوزه کلوب اندی شهزادم جوق سوزین حرمسی دکل وار
کیت سنك بوراید کلدکنی کسه بلمسین یارین سنی شاه بابانك جاغرسکا دیرکه اوغلم سنی احیا ایده دم بوکون
شوغره بی اولدرسنده باشی اوستنه پادشاهم دیرسك کلورسك سنکله جنك استمکه شبلا وزیکا برکورزاورسك
بنی الدن اشاغی اندیرسك کوکسوم اوستنه اولورسك بابانك دیرکه اوغلم اولدرسن دی دیرسنکه پادشاهم
کل کندین اولدور دیرسك یانمه کلنجه سنی برطرفه طوور اکابر قبلیجه اوره یکه ایکی پاره اوله دیوب بوبلیجه قولقزار
الیوب ینه یرینه کیتدی جون صباح اولدی پادشاه شاه اسمعیلی جاغردی اوغلوم بوکون شوغره بی سندن
استرم دیدی شاه اسمعیل باشی اوستنه الدی شاه اسمعیل ایله عرب اوزنکی جنکه بشلدیلر حاشوندره دیرایکن شاه اسمعیل
عربله برکورزاوروب عرب یقلدی شاه اسمعیل کوکسی اوستنه اولوردی بره پادشاه کلدی شاه اسمعیل اندی

پادشاهم برکوجك بربیوکی التایدرسه له لازم کلورایدی پادشاه اللهدن بولسون دیدی سنده بولدیوب برطرفه
جکلدی پادشاه عربك یاننه واروب قلیچ ایله اولدوردیم دیواندن عرب اوزنکی پادشاهه برقلیچ اوردیکه ایکی
پاره ایلدی شمدی هرطرفدن جمله عسکر شاه اسمعیل اولدیغك بیلوب وکلوب براوبوب قاچوشوسنده الیغلیوب
طوردیلر اندن پادشاه هلك جنازه سنك قالدیروب دفن ایلدیلر شاه اسمعیلی دعا و ثنا ایله لخته اوتوردیلر
مبارك اولسون دیدیلر برفاچ کون دخی کولغذاره دکون قوردیلر قرق کون قرق کیجه دوکون
ایدوب برجمعه کیجسی کلغذا رحانم ایله مراد اوبه مراد ویردیلر ایرتسی
جمعه کیجسی کل پری ایله مراد اوب ویردیلر مولا
سنره وبنزه دیناده مراد اولیان
ادملر حبته حوری قیزلره
ایله مبر المیه
امین یا
معین
همت

دردی یوق یاه زلف سیاه غصه سی

اویان اخبارونا خوان شاروسحد شان روزگار شوله روایت ویوبله حکایت ایدرلرکه عجم دیارنده برشهر عظیم وار
ایدی سمنه خراسان شهرنی دیرلردی اول شهره اسمعیل شاه نامنده برشاه وارایدی عدل عدالت برنده وسلطنت کا
لنده برشاه ایدی واول شهرده ایکی عشایرکان وارایدی برینك ادینه محمود بارزکان دیرلردی برینك ادینه محمد بارزکان
دیرلردی بونلرما للرینك حسابلرینی بابلرلردی کرك مالده کرك عقلده ایکسینکده مالی برایدی بونلرین دنیاده برا وغلاری
وارایدی برینك اوغلی اون قطوز یاشنده وبرینك اوغلی یکرمی اوچ یاشنده ایدی بابالری برفرداش کبی جوجوقلرینی
برقرداش بتون کون بمکده ایجکده کورشمزده قونوشمزده ایکن کونلرده برکون عثمان شاه امرایلدی بوزه پادشاهی
اوزرینه سفرایتمك مراد ایلدکده لشکری سفرلندارکی کورمکه عسکر دیقین یقینیمك ولکن حزینه سنده پاره یوق ایدی
برکون امرایلدیکی وارین محمد بارزکانه سنی پادشاه استرلیدکده پاشمز اوستونه دیوب ایکیسده قالقوب طوغری

جواب شاه اسمعیل

کاب اولکه کوک بنم وردمدن
اغلدیم کوزیاشیم دوندوردوم یله

مولام امدام ایلسون شاه اسمعیله
بردمکله کوره بلکه زاری

جواب قیز

سیدیم قربان اولسون تک جوانه
عشقندن دوشمشم زاره فغانه

اگر کول استرایسک یلوار بغوانه
اگر بغوان ویرمز سن جانه وارمیورو

جواب اسمعیل

ملیل ملیل دورانه دیلرلر
دوز بویانه ایرلو یاقدیلر

وجودومز کول اولسون
اولام دیوانه ایرلیق

جواب قیز

ازل بلمزدیم بو سنی
واریت یکت بو سنیم

دوکولدی یاغمی غمزه لی
واریت یکت بو سنیم

ابتدا شاه اسمعیل همایون

جیلاف قجیردیم پته مدیم بو
نگاهین کوستر فوردیدار یم

بنی غرق ایلدیه عشقک دریاسنه
یوره یکمه صالدین آتشه نارینه

الدی قیز

غریبک مرحبا کز بو دانی
شاهنک کلکه صالنه وارمیورو

بنمده غرقه اولسون عشق دریاسنه
یولونه بوراداکسه کلمز وارمیورو

شاه اسمعیل

الوانه الوانه کوردوم یاریه ایامنه
زرشاندیر دستی سوف دیرایانی

الماز جواهرنه یارکوک بانی
سوکولی ستوفرق

جواب قیز

شیدائی بلبلی اوخدیم سیمی
بلبل صداویرر سندن قفسی

سنک ایچون اجانم روحم وجسمی
یوزومدن برچوس الله وارمیورو

جواب شاه اسمعیل

سحاد نی اوغرادیم حور غلمان
حانیه بنم کول فرارینم کلمدی
یتور دوم عقلمی اولدوم دیوانه
حانیه بنم کولفرارینم کلمدی هی

اوستوم کمش مورلیاک
اوی سوزنی دیمه ایدرهوکی

توچادیم کردانک الدیم بورکی
حانیه بنم کلفرارس کلمدی هی

شیدای بلبلی اوچادیم دیدم
پروانه کردانلی اچادیم بلبلی

باباکورت بلکی افیدیرانی
حانیه بنم کولفرارین کلمدی هی

شاه اسمعیل آخیدا اودیم یاندیم
عشقیله شربتی نوش ایدیم قنجیم

دنیاده بر علیریاسودیم افدیم
حانیه بنم کولفرارم کلمدی

[illegible] شاه اسمعیل [illegible]

کوکلدکمش کی قیمزی
کاکلدوکشوبوکی زنکی

نکاهدن کوردوم دیدارینی
بلبلیم ترکی اتم حالینی
بلدیم دیانتی وارینی
دوشمکول شاه ایرانی

جواب قیز

بحبیک اعلمدی سن یارسن
کول اوتوسن طوسن مونس وارسن
لاله لالی کوهرسن
وارکیت یکت بن سنونم

جواب اسمعیل

شاه اسمعیل قولندورسکا
کل برامانت ویرسکا
زولوفلرین یاندیریانه
دوشمه اوانه ایرلیکه

جواب قیز

کول فرارین سنک یارین
رویامی کوردوم دیدارین
والله بودور افرارم
وارکیت یکت بن سنونم

قیز نغمه طرفنی شاه اسمعیل وارد اولدقده قیز دیدی

بابام برقاسینه بختی
یقلور تابی محراجی

اناسودن حلال ایله
دوکه کوزلرندن بابی

اوغرومدن دونمز اولسانز
جانفزایلر صحابی

صلایم قیدطابی یوله
جانم صدقت حضرت بیله

دوعا ایدیکی شاه اسمعیله
اونداه اکفر والیه کر اولایم مالکی ترآیی

بلم هنا کندیوحه یمنه
الکر اسمی ویرایو قودان یوله راوانه
کندی وزیم جادیه لرکی اولدی سیم
ماوشی

بنی یلبندن صلدی بنی کومنه

برقبه صورایم چابرچینه
چایزمن کلفتارسکوردونمی

بلم هنا کندیوحه خیشه
بنی بشدن صالدی بنی کومنه

برقبه صورایم طغارله طاشه
ضانلدیم کوکفتارایمی کوردونمی

صریمن ایرلشن بریشل صونه

کی شیخ الاسلام وریریه قزی
هیچ بریسی کلفتاره بکزمز

کی الله کیمش کی زربابی
کی کوکسی جواهر قابلی

بودنیاده یوقدورانکاربابی
هیچ بریسی کلفتاره بکزمز

بوبوک بوبوک اولوشن کزدکی
هیچ بریسی کلفتاره بکزمز

کوکل سوده یکه ورسه کورلده اودور
هیچ بریسی کلفتاره بکزمز

شاه اسمعیل قرقلایدوللدی
کندی سودیکی یاندی توتوشتی

کول شاه بغنا پرشان ودشدو
شاه اسمعیل والسنه سویلدی هیچ بریسی کلفتاره بکزمز

اناسودن حلال ایله
دوکه کوزلرندن یاشی

یوقوردیم یوزی کوشی
یاندی جکر یوسز باشی

بلبل اوزره وقتی

نازلی یارون ایریلانگ بویلاولار
چولدیم قالدیم کلفاریمی کوردونمی

شاه اسمیل بندا ولوشی سوزینه
پیر سوسیمی یوره کینه یوزوشه
چوجوغوم طلغایم دوشوم ایزینه
چایلدیم کلفاریمی کوردونمی

شاه اسمیل صرایی سویلدی
قانی یارون کلدیمی سکا
سنی کی عزیز مهمانه
بنی صاله یاندیریانه
سرسندن یول استرم

ارادیم بولدیم قاپوسینی
چوریدوب حصاری هپوسینی
لالی گوهریدیر یاپوسینی
سرسندن یول استرم

یالگز صرا یالگز بورنی
سوردی گوزلی گجمی
چکرسم اگرسه قاچمی یانه
صرسندن یول استرم

شاه اسمیل قولدوصکا
گولغاریمی بولدوریکا

بورجوندن چقدیم آسمانه
سرسندن یول استرم

شاه اسمیل گواه پیر ویرسون
بنم دیدیم پرسنی بشی بیرسون
پیر دیدی گل سویلیم یکا

سنی گمدوم یاره دیدیم یوزکره
پیر دیدی ندیر سویلیم یکا

گول پرسن

بلمم نردن گلدیمی یانم عزرائیل
یکت دیدیم چوقدوریخ سویلیم

عالم طیب اولسه بو نزمه جمی
یکت دیدیم چوقدوریخ سویلیم

شاه اسمیل کام

شاه اسمیل ایدرسنه امدیم
ال اوزادوب فوجغه گولونی دیدیم

نعمان دیدیم وار دیر بلدیم گرچک
پیر دیدی نیدیر گل سویلیم یکا

گول پرسن

فلک بدقلیمی اگرسه بیلسم
امدیم بو گوردیم دوگرقالیم یکم

شاہ اسمٰعیل

دو شماخ کند دیم بدر قبائیم
یک دو دیم بو قصد بخدا سو لیم

شاہ اسمٰعیل دوبی دوسر گلمید

حر ندگ کلاب کوکلہ یہ قول سلدب قلچ اور سر گزر
بدر دیبی غدیر کل سو یلدگا

کول پرنس

سنما کلدی حمد و سوز اورسنہ
بنیب دو دو بقدیر بوج حاضر
سکا کول فوبا نا اولدی کل پر
بو ذوقدہ بر بر کلدی اوپر

شاہ اسمٰعیل

بو دوغ باغنی سکا بلدیم
امام اللہ امام سعد الدین
بو قصد و انام یلہ غفاب
امام موسیٰ امام سعد الدین

یاوز انسانی کوکلی کوکی
حر کندہ تتر ملاغ اصلا یغی
یا تیا سیہ کوشول شہ دلی
امام اللہ امام سعد الدین

یاوز انسان بچلہ عالی

شاہ اسمٰعیل

بقاز سوز قیانمہ جوشومہ
دو کم شاخیلی بچہ دو رقشمہ
بدر نا یلہ رشہ ایتمہ
عرب کل می ایتمہ یغ

عرب اوزنی

یک بلدا اولا کلدی ہوا یغ
خوصکلو بلدی جو قدر انلدوم زایم
کلدی بو رمی یا یوم قشدر قاش
اولدو دیم عرب یو قدہ دیر طاش

شاہ اسمٰعیل

بو بلدرم جو قدر اورسی باجی
کول اہلہ یقام بیلنگ بو زنی
اولدو دیم عرب جو قدر یلاغی
جانم عرب کل می ایتمہ یغ

عرب اوزنی

بلمم سر فوشی معدوم قرسنگ
قورقو سوندی کلمش یوزندہ رنگ
واحادیمہ دغی یوزندہ رنگ
جوق یکلدی طوب بلدہ دیر

شاہ اسمٰعیل

ہزار قصفی الدیم قولہ

جانم حضرت حضرت سلطان اولدا مداد ایلر شاه اسمعیله

عرب کل هی انجمه بنی

هنتح شاه اسمعیل قوجه ارزینه سویلیر

نیه سن خوش کلدین قدم قویدوم
نه کول قزار نجه کوردوم
شاه مانم بغداد فی غلام کولکه یم
نه سن کولقزار یمی نجه کوردوم

قوجه

سنک کولقزار یم اعلی قاتالی
اوتقدم لمش سینه سنه یارالی
سن بنجه صاحب سوزنک جوانی
سنک کولقزار یمی جوق جیدلیی کوردوم

شاه اسمعیل

نه بو فصل سوزاید رسویلدیه
یخشی اوموز عاده ایلدیه
خنجر الدین درتلی سنم دوغرادیم
نه کولقزار یمی سن بنجه کوردوم

قوجه عاجزه

بن نه دیم کلام اوزن بشدیر یکیم باشیم
سنه الی صالدیه شو غریب باشیم
قوارلی اوغلادیم دوکولدی دیشیم
سنک کولقزار یمی جوق چرکی کوردوم

کیه بیم ویره بیم تکرسلطانی
شاه اسمعیل کلمش کردوشمانی
ایلان نگریم امان سن امداد ایله
کیشنه قرطایف کوریدانی
حکیم ذوالفقار سوبانیسی قانه
امان سولام امان سن امداد ایله

عرب

سحرده بر دکان دوشتی طورومه
عونی شاهیر میش جوشی دیر کدر
قورقوسودن دودا قدر جنلانی
جوف یکندکلوریاشور رکدر

شاه اسمعیل

قالمش حاجی کلیم مراد المغه
جانم کل هی انجمه بنی
یولارکی کیلیم یولله
جانم عرب کل انجمه بنی

عرب اوزنکی

بنجم دیر قیافیا بقاریم
کلن دوشمانمی وروب یقاریم
طوتیاجاقی موشقوی اقاریم
یکی کوندوزنلاش باشی ورکدر

شاه اسمعیل

شاه اسمعیل ایدر دشمنه یازیق
کل التمش بش ایله قلالوق نادر

قالق شمدی اجیل هی ارد بورق
نه کوهلره یاتمغه کوردوسن

قوجه مجنون

عیشه خانم ایدر یازیق باغه ایلدیم
اندن عشقیله دریالره بویلدیم

سن بنی اوغلوم صونه صادیم
سونه کوهلره یاتمغه جوق جرکی کوردوم

شاه اسمعیل باجی قیزه سویلر

بنده خیر الدیم کلی اولموش سونه
کتمش قوشلرمش الدن کلور

کیرمش بغچه لره دوز بوش
دوستلر بلکنار ویرمش سونه

کوهلره قیز

بلبول سونه بغچه لرباغی یلدرم
دوکولسونه ایوالرنار یلدرم

سن صاغ اول افندیم مالی یلدرم
نشانم سنده دیرسن صفا کلدیکه

شاه اسمعیل

یشور بکا اندوکیی ستم
جکرجکم عشق اودونه یقدونجم

اویلم ستم دودو قومرو اوقوشور
دوستونه بلکنار کول کتورور

قیز

سندن ایرلالی کیرمشم یلم
نشانم سنده دیرسن صفا کلدیکه

بن سالمی یدالدیر مدیم کلدیکه
هوشانم سنده دیرسن صفا

اسمعیل

شاه اسمعیل دوستونه دوماه
دورت یانمز دوندرمز دوماه

شمدی عهد لریکه کلدیکه خبر
یلنی ایدر فالفاز النلی کلور

قیز

یکیت سن سیمی یکیدن سورور
[illegible]

یوسمام لباسی طفار
صارلنوز جایی کلدر
قوبینوز ایجی عنبر قوقار
صارلنوز جایی کلدر

کوک یرک
قوربندز کلیی افندیم
یولوز قربان اولدوغم
او قوموش بلبل مثالی
دیکه قوربان اولدوغوم

شه کوکس
زولفلر پوبجه پوبجه
بوقه اوزوز بلی اچه
قمدر بکزر طوروبجه
صارلنوز جایی کلدر

کوک یرک
دوبلشوز منده بن بچاره
بلنمه دیر الله بچاره
سنک ایچوز بیلمدیم بکچه
یولوز قربان اولدوغوم

ارقه باشیم قن جلاعکدر
نشانم سنده دیرسن صفا کلدی

هنا عرب اوزنکی سوبلدر
کنه دومان اولدی هندیه جوکلدی
اویان بکم اویان کورندا اولدو

دورت یانم قن مشه کلدر
اویان بکم اویان کورندا اولدو

شمدی خبر کلدی کلور خبشی
اوندوه بنم له ایدر صواشی
دره لری دولدوریم قافله باشی
اویان بکم اویان کورندا اولدو

شمدی خبر کلدی هنا یمنه
اوندوه بنم له صوصامش قانه
بیک نکمی نیدر بر آچ ایسلانه
اویان بکم اویان کورندا اولدو

شمدی خبر کلدی کلور فرنکی
اوندوه بنم له قوردی جنکی
دفی دوبلشدیر عرب زنکی

شاه اسمعیل درد شنو جیت
جوه شکوه اردیم مراده

الطونلی یشل او ه •
صره لمانوک چایف طلدی

گول پرسش

قربان اولسون گل پرسکا
سنت تک عزیز مهمان

گل صریل بیاز کردا ن
قولوز قربان اولدوغوم.

باباکا شاه اسمعیل جوزربه میل بک ... بالم اسمعیل سویلیه

هیچ آدم قیمتی اوزا اولادینه
شفکتلو صنکاریم اولدورمه بنی

هیچ آدم قیمتی قدان اغلمی
شفکتلو صنکاریم اولدورمه بنی

اوجوب جولان گل گل قوشودور
دورت باشنی یره قویوب یالبیدیر

آدمه ازیت ایتمک شاه یشمیدیر
شفکتلو صنکاریم اولدورمه بنی

بنم گولزاریمی گلدیرن اولان وایمی
جزای ایتم الت اولان وایمی

بر باغچه ویره یم شیرین جانمی
شفکتلو صنکاریم اولدورمه بنی

شاه اسمعیل سویلیه جوسوزر صقدیر
دیوانه رجال کیمه چوقدور

عرب زنکی تک دیکیچ چوقدور
شفکتلو صنکاریم گل اولدورمه بنی

شاه اسمعیل هنی بازرگانه سویلیه

بازرگان یاقه گل ارغه قولومه
بنم گولزاریمی گدیرن دیرمیدر

اصلیم کوهدادیر بنم کی صانمه
بنم گولزاریمی کیمه ویرمیدیم

بنم بابام بگامناب ایلدر
قولدیمی گمیایله بغلدر

گوزومه مین چکوب عدیل ایلدیم
بنم گولزاریمی کیمه ویرمیدیم

شاه اسمعیل چاغزانلری حاظر
قادر مولایی اوستوموزده وار حاظر

طور داغنه چقان صفت حظ
بنم کلهزاریمه دیمان دیه سین

عرب زنکی

بریکت بنکک ایله
بخ الندیر دوشمانی

کرنای چوبیمش حصار
بند ایلمش ارمیدانی

شاه اسمعیل

والله بنکک یوقدور
اومودوم فتح یاندن

کوکل عرظولدرسنی
کلدمکم طوتاریم سنی

عرب زنکی

چادریچ الوان ناغیشی
صناع نجی یقدیم نقشی

سیزه صالدیم آیاقشی
یلنبریه یم کلی عرمانی

انلیم انلیم اولوشیم بنکی بنکی
حسره تمدن کلمکش یوزومونی

امداد مه ایریشن عرب زنکی
بنم کلهزاریمی یکمه ویردیرمه

شاه اسمعیل چاغزحظ ناظر
اولماز درده دوشمن باب وزیر

یارقبسن کوندر حلاف حظار
بنم کلهزاریمی یکمه ویردیگی

یدیرمه بوبرک اوستونه قورم محراب
بنم کول عذاریمی یکمه ویردیرمه

بیریمی کوکون اسماندین صحابی
آه بنم کلهزاریمی یکمه ویردیر

کلمه کوکل کیدر غم ایله یاصه
فوز ولی منتظر حضرت عیسی

الله معجزات کزدیرسون
بنم کوزلیمه کرماک دیسین

یونسه زکریه ویاپه دالدی
بالوح وتشتا عبادت قلدی

کولعذارلرشمدی یاپه اللرالدی

37-b

شاه اسمعیل

قوزلی جالکش کوردوم
مجتمع سیزه ویردیم

کوریوب میدانه کلدیم
کوره سیز بو تک ارسلانی

عرب زنکی

کل صباح قورالیم صنکی
دوکه لم سوزاونلاریخ زنکی

وحادو بیاد نمی عرب زنکی
فتح الله هندر نمی

تکمل شاه اسمعیل

شاه اسمعیل کل اشاغی کوله کوله
کوز کوهلنا در سیل بیله

امداد ایله شاه اسمعیله
کچ بولدی کوزه درمانی

1301 tarihli Şah İsmail adlı taşbaskının kapak resmi

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskının kapak resmi

Padişahın derviş ile görüştüğüdür.

1301 tarihli Şah İsmail adlı taşbaskı, s.3

Padişahın derviş ile görüştüğüdür.

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.3

Padişahın derviş ile görüştüğüdür.

Malik Aksel'in Menakıb-ı Şah İsmail adlı baskı, s.5457

Şah İsmail çadırda kızı gördüğüdür.

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.3

Şah İsmail çadırda kızı gördüğüdür.

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.3

Şah İsmail çadırda kızı gördüğüdür.

Şah İsmail çadırda kızı gördüğüdür.

Malik Aksel'in Menakıb-ı Şah İsmail adlı baskı, s.5457

Beg gelip çadırları yerinde görmediğidir

1301 tarihli Şah İsmail adlı taşbaskı, s.12

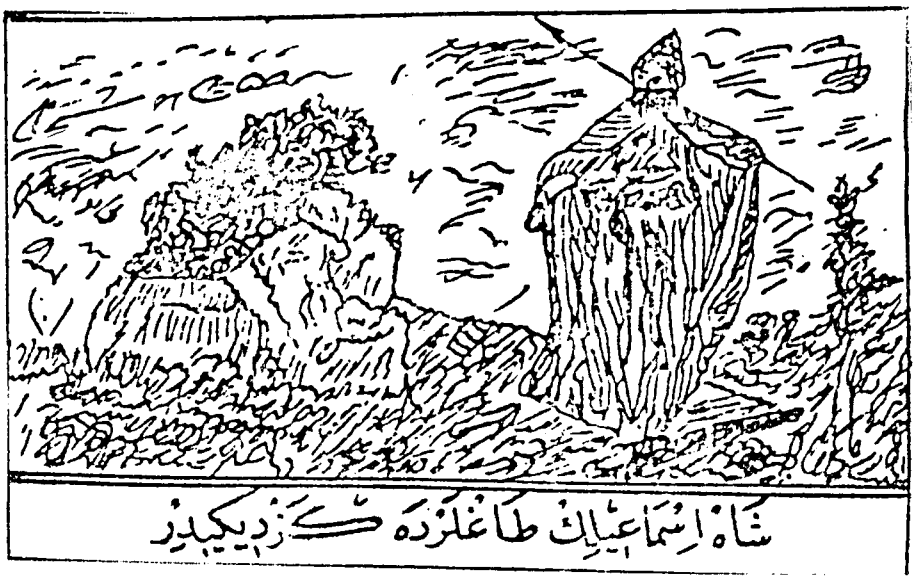
Beg gelip çadırları yerinde görmediğidir

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.12

Şah İsmail'in dağlarda gezdiğidir

1301 tarihli Şah İsmail adlı taşbaskı, s.17

Şah İsmail'in dağlarda gezdiğidir

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.17

Gülperi ile Şah İsmail'in bir arada muhabbetidir

1301 tarihli Şah İsmail adlı taşbaskı, s.19

Gülperi ile Şah İsmail'in bir arada muhabbetidir

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.19

Gülperi ile Şah İsmail'in bir arada muhabbetidir

Şah İsmail'in Arap Üzengi ile cengidir

Malik Aksel'in Menakıb-ı Şah İsmail adlı baskı, s.5458-5459

Şah İsmail'in Arap Üzengi ile cengidir

1301 tarihli Şah İsmail adlı taşbaskı, s.24

Şah İsmail'in Arap Üzengi ile cengidir

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.24

Şah İsmail'in bahçede Gülizar ile görüştüğüdür

1301 tarihli Şah İsmail adlı taşbaskı, s.28

Şah İsmail'in bahçede Gülizar ile görüştüğüdür

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.28

Şah İsmail'in bahçede Gülizar ile görüştüğüdür

Malik Aksel'in Menakıb-ı Şah İsmail adlı baskı, s.5459

Şah İsmail babasının huzuruna geldiğidir

1301 tarihli Şah İsmail adlı taşbaskı, s.37

Şah İsmail babasının huzuruna geldiğidir

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.37

Şah İsmail babasının huzuruna geldiğidir

Malik Aksel'in Menakıb-ı Şah İsmail adlı baskı, s.5459

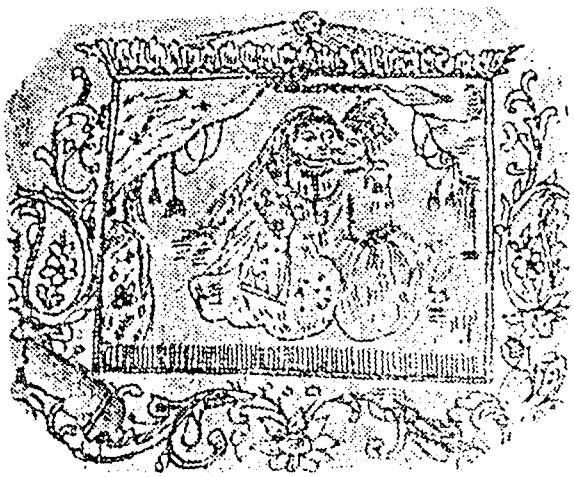
Şah İsmail'in Arap Üzengi ile cengidir

1301 tarihli Şah İsmail adlı taşbaskı, s.39

Şah İsmail'in Arap Üzengi ile cengidir

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.39

Şah İsmail'in Gülizar Hanım ile kavuştuğudur

Malik Aksel'in Menakıb-ı Şah İsmail adlı baskı, s.5459

Şah İsmail'in Gülizar Hanım ile kavuştuğudur

1301 tarihli Şah İsmail adlı taşbaskı, s.40

شاه اسمعیل گلعذار خانم ایله قاوشدیکیدر

Şah İsmail'in Gülizar Hanım ile kavuştuğudur

1330 tarihli Meşhur Şah İsmail adlı taşbaskı, s.40

شاه اسماعیل وسوکیلیسی بربرلرینه ساز چالیورلر

Şah İsmail ve sevgilisi birbirlerine saz çalıyorlar

1337 tarihli Resimli Şah İsmail Hikâyesi, s.8

شاه اسماعیلك بابامی تورکمن بکنه بایدینی اکلنیده اویناین قزلردن بری

Şah İsmail'in babası Türkmen Beyine yaptığı eğlencede oynayan kızlardan biri

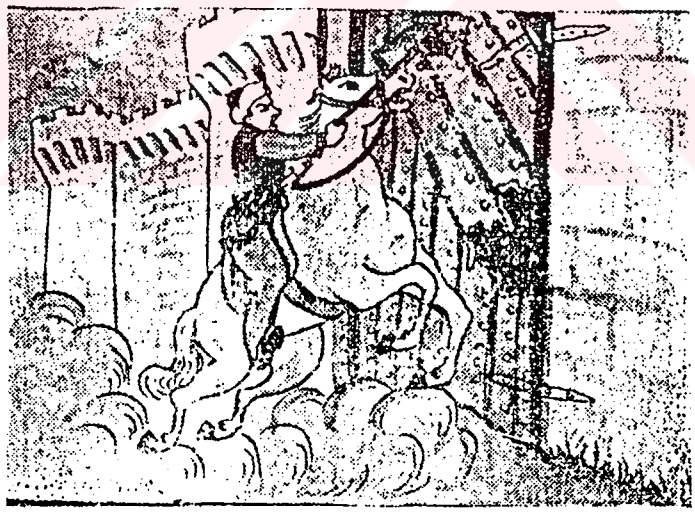
1337 tarihli Resimli Şah İsmail Hikâyesi, s.18

شاه اسماعیلك اتاسی بویله حكم سوروبوردی

Şah İsmail'in atası böyle hüküm sürüyordu.

1337 tarihli Resimli Şah İsmail Hikâyesi, s.18

شاه اسماعیل سرایك قاپیسنی قیریور

Şah İsmail sarayın kapısını kırıyor

1337 tarihli Resimli Şah İsmail Hikâyesi, s.19

Muharrem Zeki, Şah İsmail, İstanbul, 1931, Kurtuluş Matbaası, s.60

Muharrem Zeki, Şah İsmail, İstanbul, 1934, Bozkurt Matbaası, s.60

Selami Münir, Resimli Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1936, Bozkurt Matbaası, s.26

شاه اسماعیل باقدیکه قز کرکف ایشلیور

Şah İsmail baktı ki kız gergef işliyor

1337 tarihli Resimli Şah İsmail Hikâyesi, s.21

Muharrem Zeki, Şah İsmail, İstanbul, 1931, Kurtuluş Matbaası, s.63

Muharrem Zeki, Şah İsmail, İstanbul, 1934, Bozkurt Matbaası, s.63

Selami Münir, Resimli Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1936, Bozkurt Matbaası, s.30

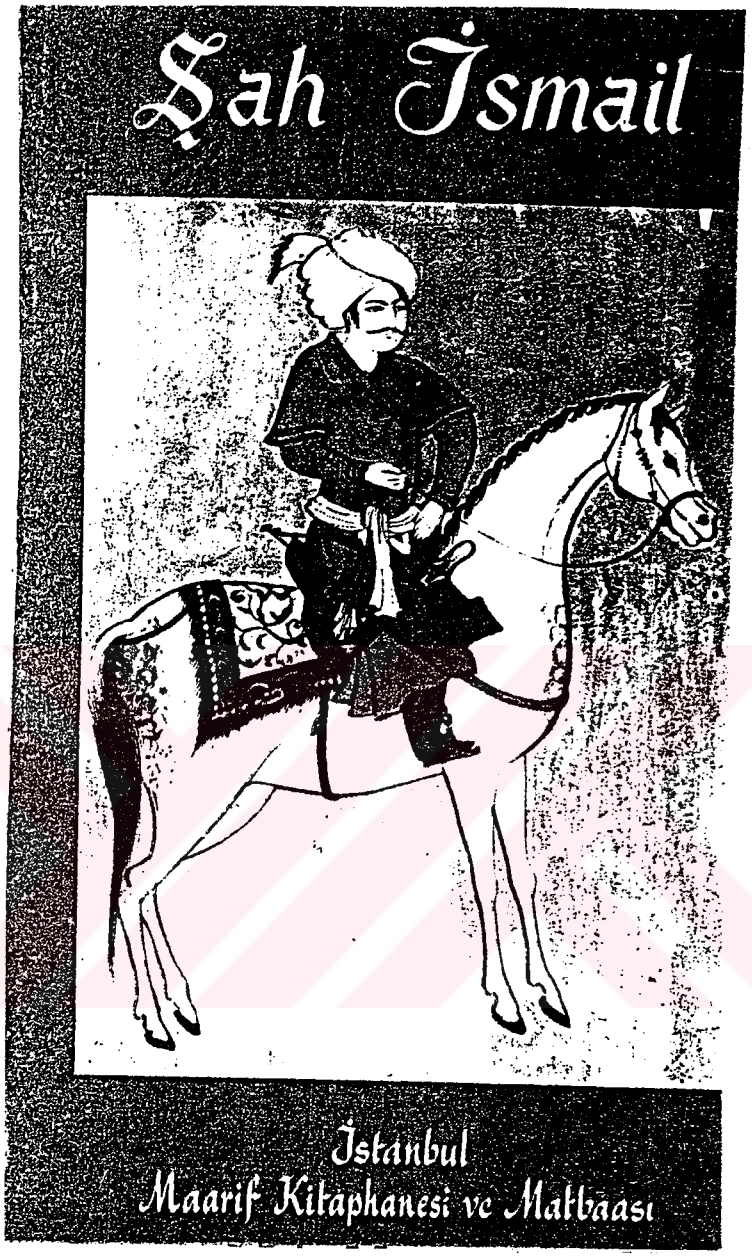
تورکمن بکی

Türkmen Beyi

1337 tarihli Resimli Şah İsmail Hikâyesi, s.27

Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1943, Kapak resmi

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1975, Kapak resmi

Muharrem Zeki, Şah İsmail, İstanbul, 1931, Kurtuluş Matbaası, Kapak resmi

Muharrem Zeki, Şah İsmail, İstanbul, 1934, Bozkurt Matbaası, Kapak resmi

Selami Münir, Resimli Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1936, Bozkurt Matbaası, s.11

Şah İsmail çadırın önünde bulduğu güzel Yörük kızıyla karşı karşıya

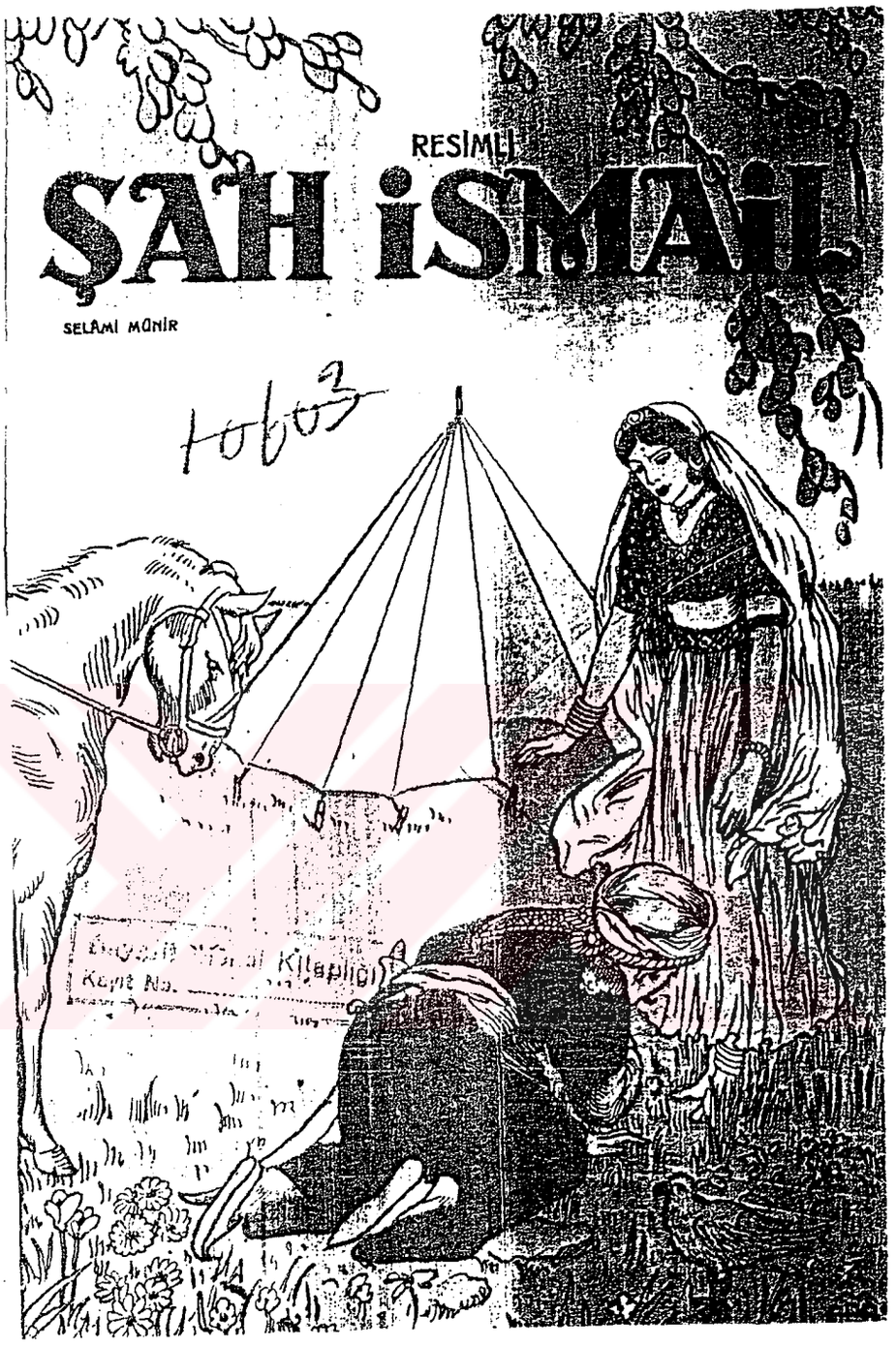

Muharrem Zeki, Şah İsmail, İstanbul, 1940, Emniyet Matbaası, Kapak resmi

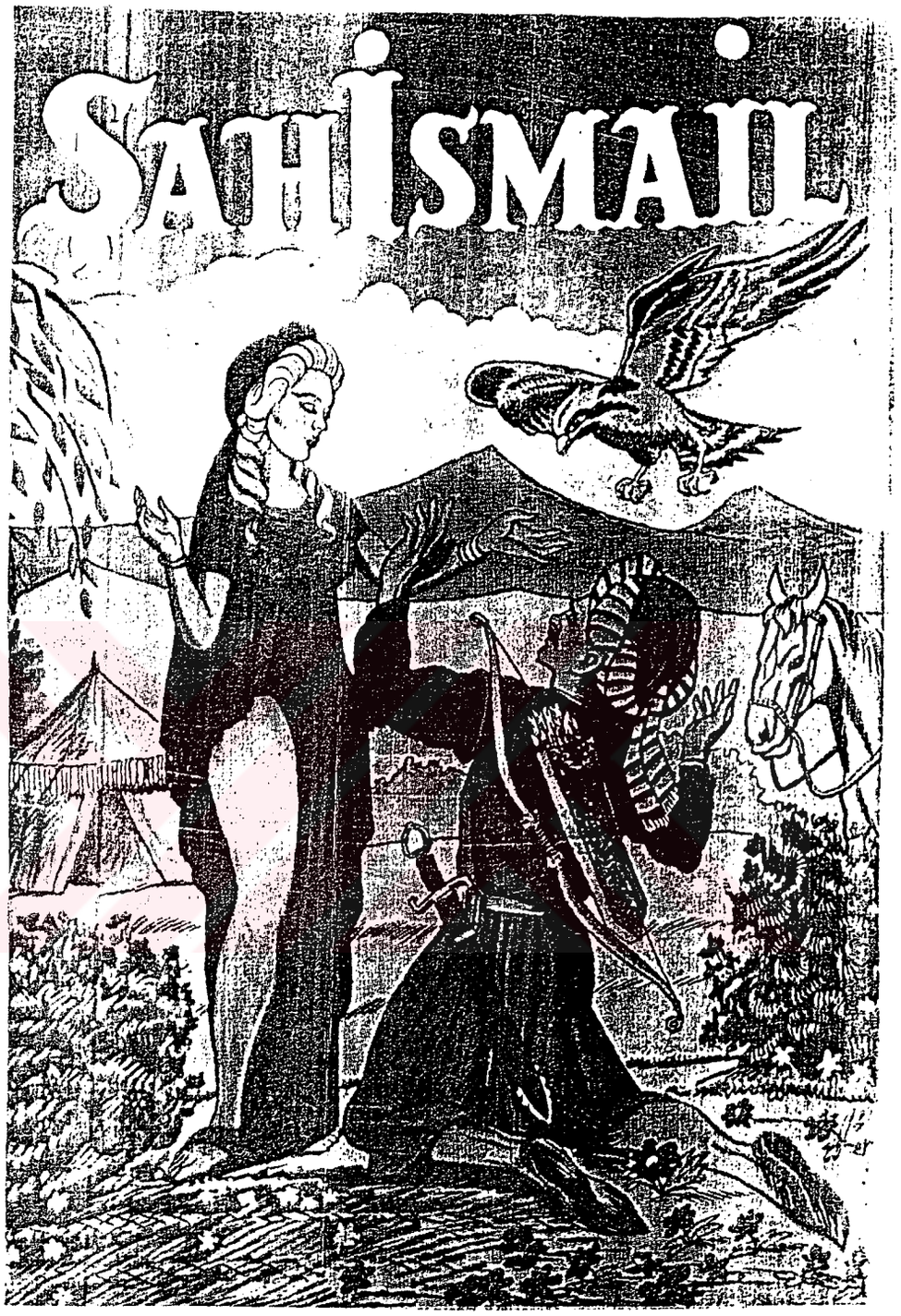

Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Bozkurt Matbaası, Kapak resmi

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Selami Münir, Resimli Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1936, Bozkurt Matbaası, Kapak resmi

Selami Münir, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Balçık Kitabevi, Kapak resmi

Selami Münir, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1967, Çınar Matbaası, Kapak resmi

Selami Münir, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1969, Sıralar Matbaası, Kapak resmi

Süleyman Tevfik, Şah İsmail, İstanbul, 1938, Kenan Basımevi, Kapak resmi

Süleyman Tevfik, Şah İsmail, İstanbul, 1940, Kültür Basımevi, Kapak resmi

Daniş Remzi Korok, Şah İsmail, İstanbul, 1937, Suhulet Basımevi, Kapak resmi

Selami Münir, Resimli Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1936, Bozkurt Matbaası, s.1

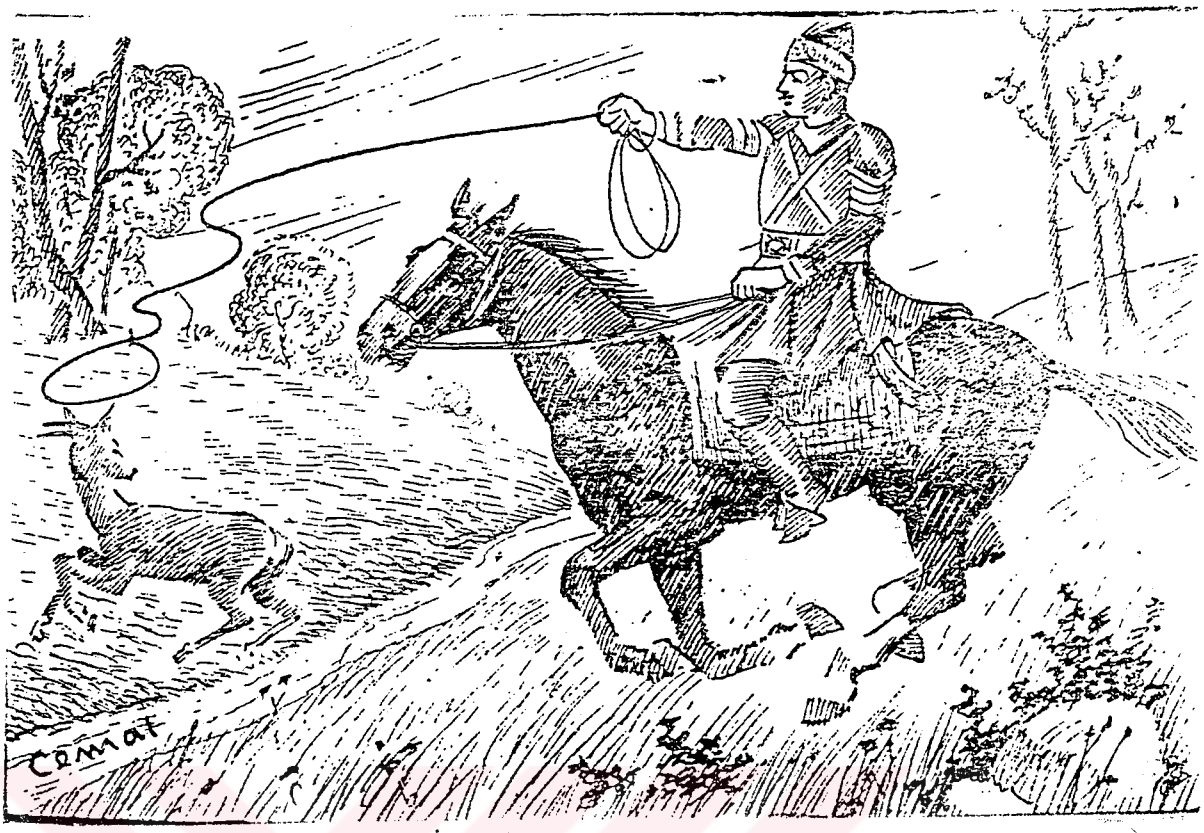

Selami Münir, Resimli Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1936, Bozkurt Matbaası; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Balçık Kitabevi; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1967, Çınar Matbaası; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1969, Sıralar Matbaası, s.1

Şah İsmail atını dört nala sürdü

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1975, s.9

Şah İsmail atını dört nala sürdü

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1955, s.8

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956, s.8

Şah İsmail çadırdan çıkan kızı gördü

Süleyman Tevfik, Şah İsmail, İstanbul, 1938, Kenan Basımevi, s.9

Süleyman Tevfik, Şah İsmail, İstanbul, 1940, Kültür Basımevi, s.9

Yörük kızı Gülizar

Selami Münir, Bozkurt Matbaası; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Balçık Kitabevi; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1967, Çınar Matbaası; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1969, Sıralar Matbaası, s.7

Şah İsmail çadırın önünde bulduğu güzel Yörük kızıyla karşı karşıya

Selami Münir, Bozkurt Matbaası; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Balçık Kitabevi; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1967, Çınar Matbaası; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1969, Sıralar Matbaası, s.9

Yörük kızı Gülizar

Selami Münir, Resimli Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1936, Bozkurt Matbaası, s.15

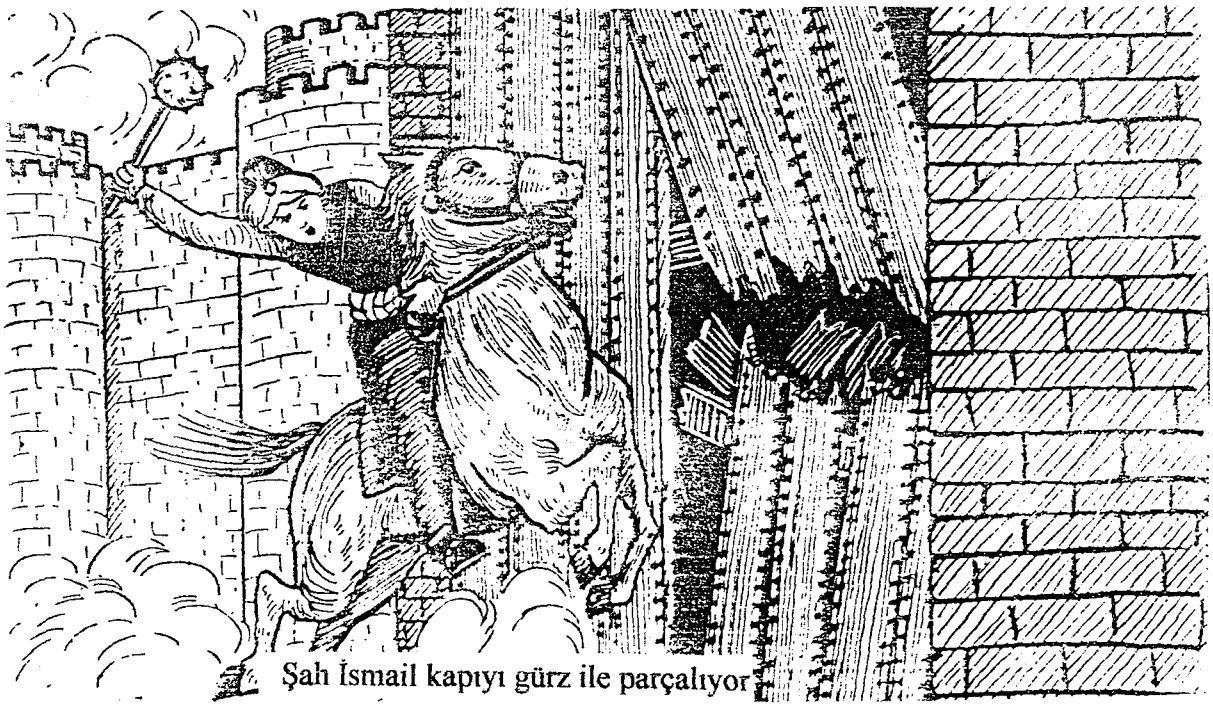
Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1958, Bozkurt Kitabevi, s.9

Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Bozkurt Kitabevi, s.9

Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1958, Bozkurt Kitabevi, s.24

Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Bozkurt Kitabevi, s.24

Şah İsmail kapıyı gürz ile parçalıyor

Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1940, Emniyet Matbaası, s.9

Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1931, Kurtuluş Matbaası, s.54
Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Bozkurt Kitabevi, s.40

Şah İsmail kale duvarını deliyor

Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1940, Emniyet Matbaası, s.16

Şah İsmail kale kapısını deldi

Selami Münir, Resimli Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1936, Bozkurt Matbaası; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Balçık Kitabevi; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1967, Çınar Matbaası; Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1969, Sıralar Matbaası, s.25

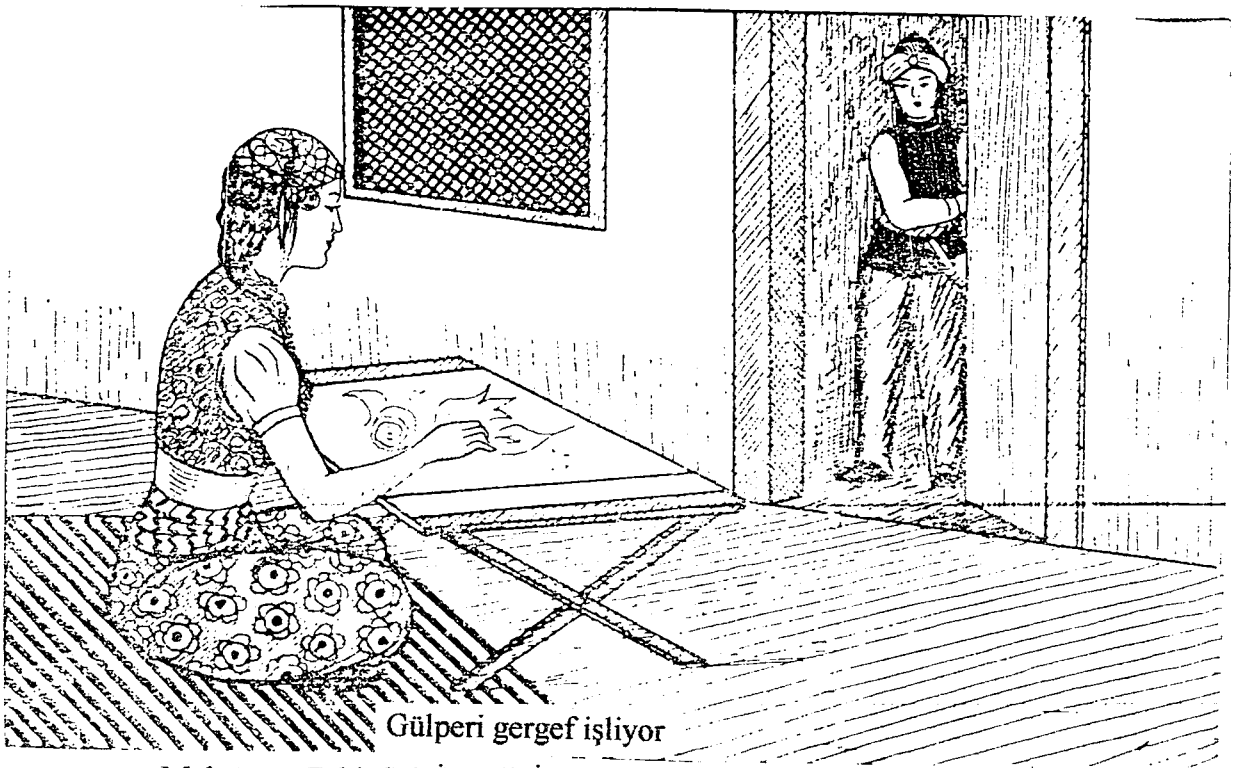
Ela gözlü, inci dişli, sırma saçlı bir kız gergef işliyordu

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1975, s.17

Muharrem Zeki, Şah İsmail, İstanbul, 1931, Kurtuluş Matbaası, s.54

Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Bozkurt Matbaası, s.41

Gülperi gergef işliyor

Muharrem Zeki, Şah İsmail, İstanbul, 1940, Emniyet Matbaası, s.24

Ela gözlü, inci dişli, sırma saçlı bir kız gergef işliyordu

Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1943,

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1955,

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956, s.17

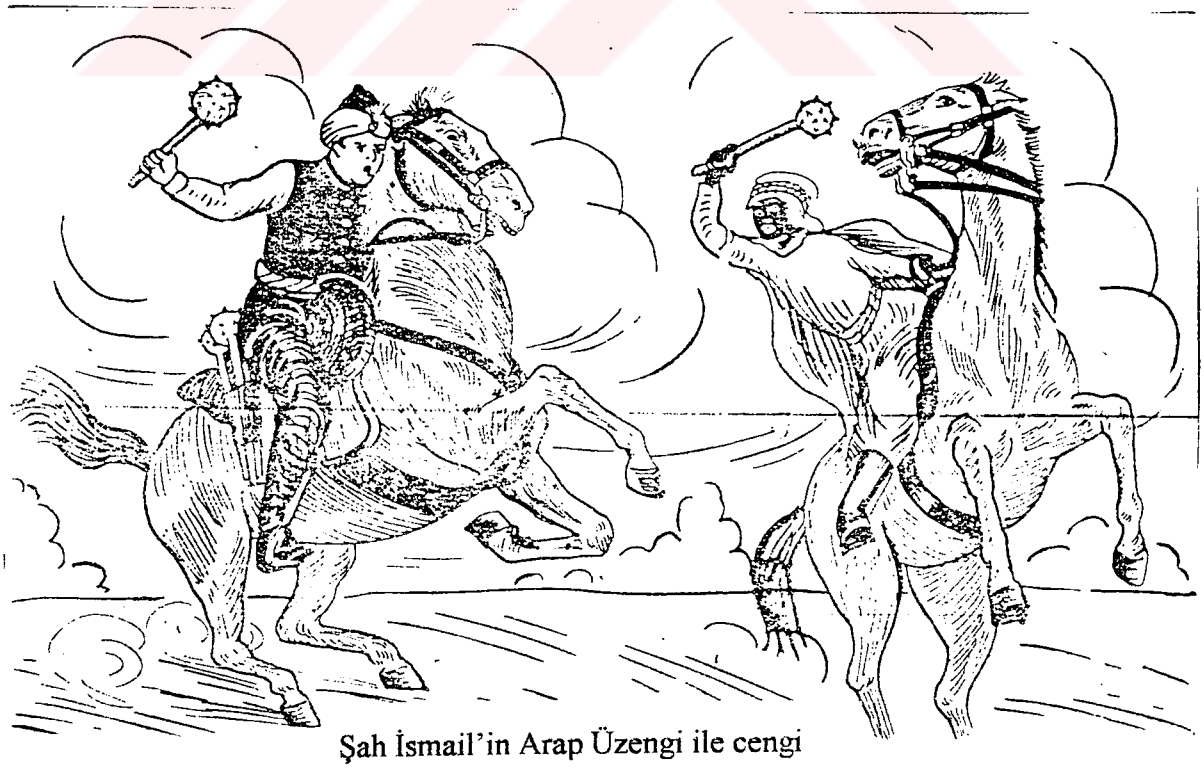
Şah İsmail Arap Üzengi ile cenk ediyor

Selami Münir, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1969, Sıralar Matbaası, s.43

Şah İsmail Arap Üzengi ile cenk ederken

Selami Münir, Resimli Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1936, Bozkurt Matbaası, s.41
Selami Münir, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1960, Balçık Kitabevi, s.41
Selami Münir, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1967, Çınar Matbaası, s.41

Şah İsmail'in Arap Üzengi ile cengi

Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1940, Emniyet Matbaası, s.40

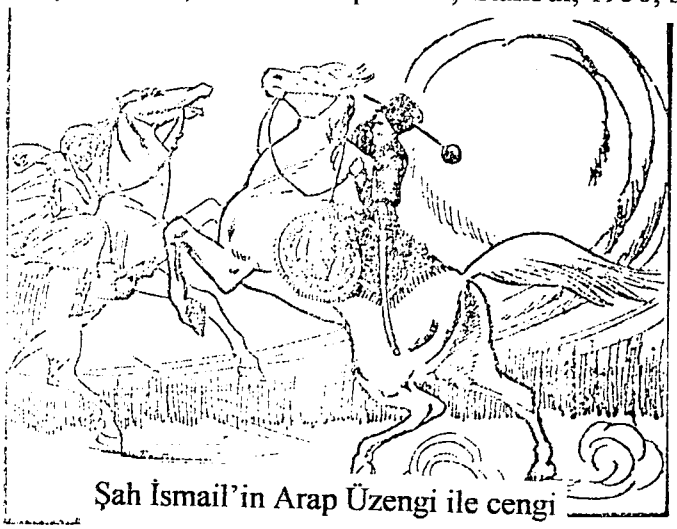

Beyazıt Devlet Kütüphanesi Kitapları

Şah İsmail'in Arap Üzengi ile cengi

Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1943, s.25

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1955, s.25

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956, s.25

Şah İsmail'in Arap Üzengi ile cengi

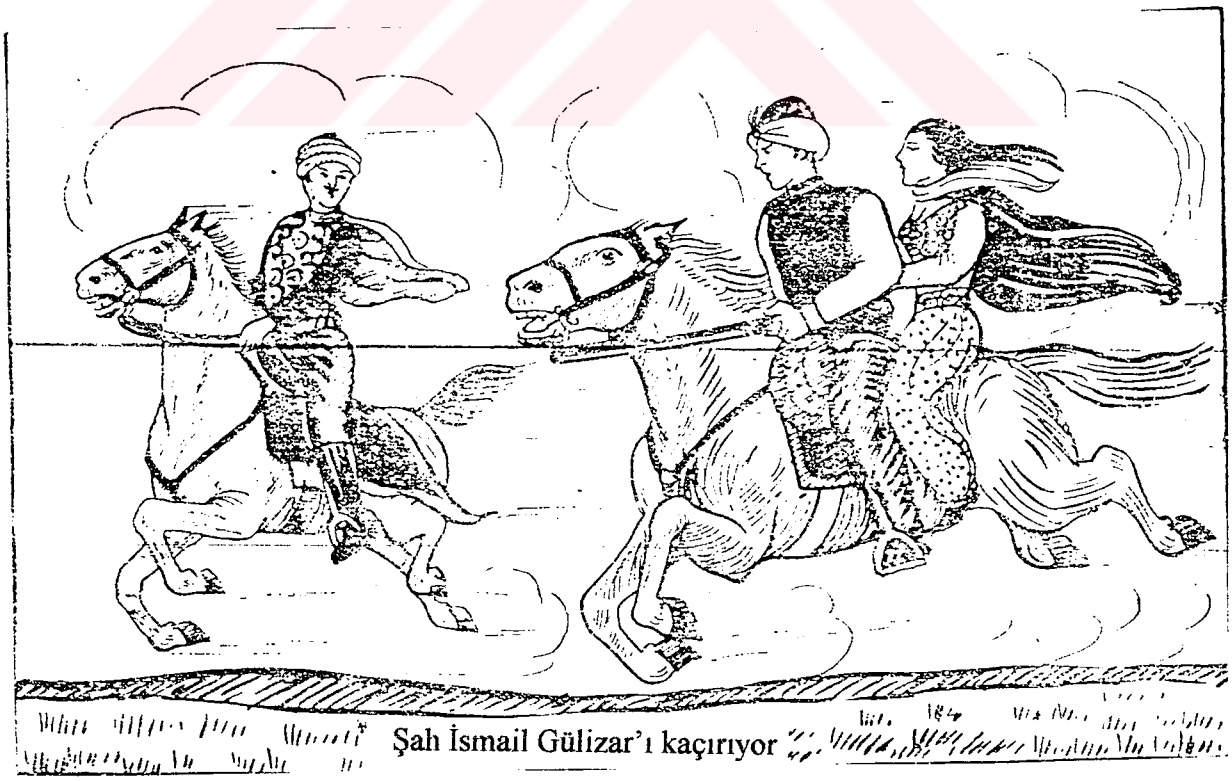
Süleyman Tevfik, Şah İsmail, İstanbul, 1938, Kenan Basımevi, s.40

Süleyman Tevfik, Şah İsmail, İstanbul, 1940, Kültür Basımevi, s.40

Şah İsmail kükremiş aslan gibi Arap Üzengi'ye karşı durdu

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1975, s.33

Şah İsmail Gülizar'ı kaçırıyor

Muharrem Zeki, Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul, 1940, Emniyet Matbaası, s.48

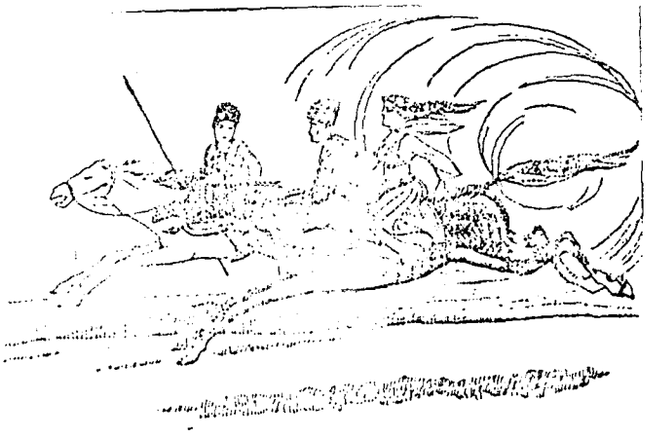

Arap Üzengi Gülizar'ı aldı, kocakarının evine yollandı

Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1943, s.33

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1955, s.33

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956, s.33

Şah İsmail Gülizar'ı kaçırıyor

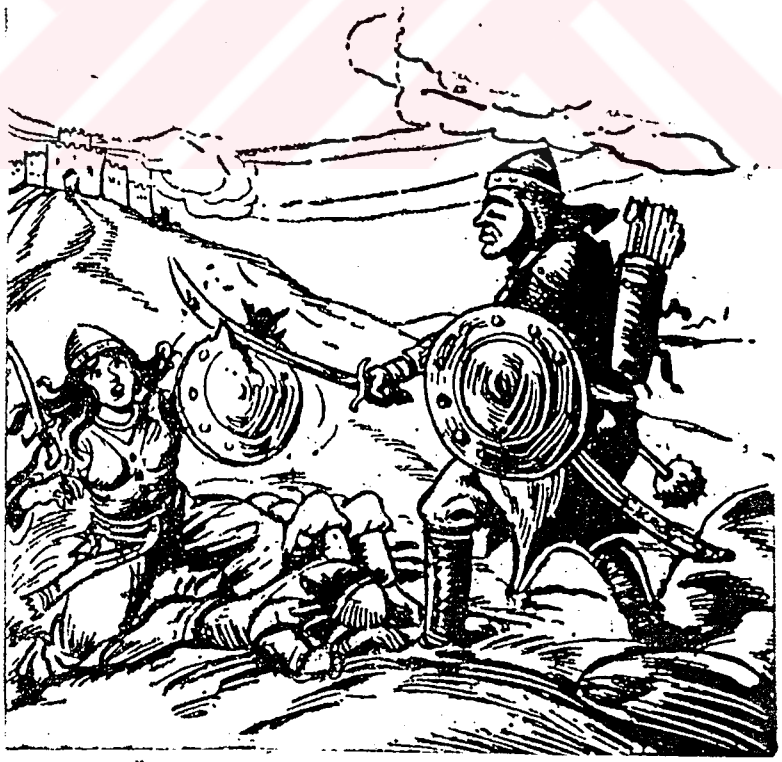
Süleyman Tevfik, Şah İsmail, İstanbul, 1938, Kenan Basımevi, s.57

Süleyman Tevfik, Şah İsmail, İstanbul, 1940, Kültür Basımevi, s.57

Arap Üzengi Gülizar'ı aldı, kocakarının evine yollandı

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1975, s.49

Arap Üzengi gelen kadınların doksan dokuzunu kesti

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1975, s.65

Arap Üzengi gelen kadınların doksan dokuzunu kesti

Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1943, s.41

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1955, s.41

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956, s.41

Boyları da birbirinden güzeldir

Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1943, s.49

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1955, s.49

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956, s.49

Boyları da birbirinden güzeldir

Tam Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1975, s.81

Düğün eğlencesi

Şah İsmail, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1943, s.51

ÖZET

Gedik Çetin, Nilgül, Şah İsmail Halk Hikâyesi Üzerinde Monografik Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hasan Özdemir, 226+114 s.

Türk halk edebiyatının önemli türlerinden biri olan halk hikâyeleri, 19. Yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar birçok bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmaların bir kısmında halk hikâyeleri bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmiş, bir kısmında da belli halk hikâyeleri inceleme konusu olmuştur.

Bu tezde ele alıp incelediğimiz Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi üzerine bu güne kadar yapılan en ciddi çalışma Hans-August Fischer'in Schah Ismajil und Gülüzar (Leipzig, 1929) adlı eseridir. Bu eserin dışında Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesi üzerine yapılan çalışmalar öğrenci tezleriyle sınırlı kalmıştır. Bu çalışmalar da hikâyenin derlenmesinden öteye geçmemiştir. Bu nedenle biz de tezimizde, üzerinde çok fazla araştırma yapılmayan Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesini ele alıp incelemeyi amaçladık.

Tezimizde Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin hem eski biçimi, hem de yakın bir zamanın sözlü geleneğinde yaşayan biçimlerini dikkate alarak değişen zaman süreci içinde hikâyenin gösterdiği değişimi, bu hikâyenin diğer halk hikâyeleriyle münasebetini, masal ve halk hikâyesi gelenekleri arasındaki karşılıklı münasebetleri ortaya koyduk. Epizotlar, epizotları oluşturan motifler, motiflerin hikâyedeki pozisyonları ve işlevleri göz önünde tutulduğunda aynı anlatının varyantları olan Elif ile Mahmut ve Hurşit ile Mahmihri hikâyelerini Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesiyle karşılaştırdık ve bu iki hikâyenin Şah İsmail ile Gülizar halk hikâyesinin varyantı olabileceği sonucuna vardık. Ancak bilindiği gibi halk hikâyelerinde şiirsel öğenin ayrı bir önemi vardır. Her üç hikâyede yer alan şiirler arasında bir benzerlik, yakınlık olmadığını da burada belirtmemizde fayda vardır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SUMMARY

Gedik Çetin, Nilgül, Şah İsmail Halk Hikâyesi Üzerinde Monografik Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hasan Özdemir, 226+114 s.

Being one of the most significant genres of the Turkish Folk Literature, the folk tales have been the main topics of a great deal of the scientific work up to now since the last quarter of the 19th century. In some research they have been analyzed as a whole, yet in some, certain ones have been worked on.

The folk tale Shah İsmail and Gülizar, the main concern of the thesis at hand, was most seriously analyzed by Hans-August Fischer in Leipzig, 1929 (Schah Ismajil und Gülüzar). Apart from this work, tha tale was also studied by some graduate students. However, being limited in scope, these theses were in the form of compilations. For this reason, we have aimed to study the folk tale Shah İsmail and Gülizar within a more satisfactory framework with respect to the ones previously used.

In the thesis we have put forth not only the basic changes the tale had in time, focusing on both its old forms and forms living in the oral tradition of the near past, but also its relationships with the other folk tales and corresponding relationships between the traditions of tales and folk tales. Considering the episodes, their motifs, and the positions and functions of these motifs, we have compared and constrasted Shah İsmail and Gülizar with the variants of the same narration Elif and Mahmut, and Hurşit and Mahmihri folk tales. Consequently, we have concluded that these two folk tales might be the variants of Shah İsmail and Gülizar. However, the poetic element has a special significance in folk tales. We should also point out that there are no resemblances among the poems of the three folk tales.